

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA ASKER AİLELERİNE
DEVLETİN YAPTIĞI YARDIMLAR

Yüksek Lisans Tezi

Burcu YILDIRIM

İstanbul 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA ASKER AİLELERİNE
DEVLETİN YAPTIĞI YARDIMLAR

Yüksek Lisans Tezi

Burcu YILDIRIM

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN

İstanbul 2009

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ.....	VII
TABLO ve GRAFİK LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ	
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SEBEPLERİ.....	X
BİRİNCİ BÖLÜM	
OSMANLI İMPARATORLUĞU’NUN SAVAŞA İŞTİRAKİ VE SAVAŞTIĞI CEPHELER.....	1
1. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu.....	1
2. Osmanlı İmparatorluğu’nun Savaşa Girişi.....	9
3. Cephelerdeki Asker Sayısı ve Askerin Durumu.....	22
İKİNCİ BÖLÜM	
ASKERLERE VE ASKER AİLELERİNE YAPILACAK YARDIMLARA DAİR KANUN VE YÖNETMELİKLER.....	31
1. Kimsesiz Asker Aileleri İçin Yapılan Düzenlemeler.....	31
1.1. Muharebede Kaybolan, Esir Düşen Askerler ve Aileleri.....	32
1.2. Savaş ve Asker Aileleri.....	37
1.3. Ma’lûl Asker ve Ailelerine Yapılan Yardımlar.....	50
1.4. Asker Ailelerinin Güvenliği.....	54
1.5. Memur Askerler ve Aileleri.....	61
1.6. Yolcu Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar.....	63
1.7. Asker Çocuklarının Himayesi İçin Yapılan Çalışmalar.....	66
2. Asker Alımlarından Dolayı Ziraatin Zayıflaması.....	72
3. Kanunların Uygulanması.....	75
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ASKERLERE VE AİLELERİNE DEVLET TARAFINDAN YAPILAN YARDIMLAR.....	106
ASKERÎ HİYERARŞİYE GÖRE YAPILAN YARDIMLAR.....	107
1. ÜST RÜTBELİ SUBAYLAR.....	107
1.1. Müşir.....	107
1.2. Birinci Ferik.....	108
1.3. Ferik.....	108
1.4. Mirliva.....	109
1.5. Miralay.....	110
2. SUBAYLAR.....	111
2.1. Kaymakam.....	111
2.2. Binbaşı.....	112
2.3. Kolağası.....	114
2.4. Kıdemli Yüzbaşı.....	115
2.5. Yüzbaşı.....	117
2.6. Zâbitân.....	122
2.7. Mülâzım.....	125
2.8. Mülâzım-ı Evvel.....	126
2.9. Mülâzım-ı Sâni.....	131
2.10. İhtiyat Mülâzım-ı Sâni.....	134

3. ALT RÜTBELİ SUBAYLAR, ERBAŞ VE ERLER.....	135
3.1. Zabit Vekili.....	135
3.2. Muvazzaf Zabit Vekili.....	136
3.3. İhtiyat Zabit Vekili.....	137
3.4. Çavuş.....	138
3.5. Onbaşı.....	139
3.6. Nefer.....	140
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
YARDIM EDİLEN DİĞER GRUPLAR.....	149
4.1. Savaş Sebebiyle Zarara Uğrayanlar ve Talepleri.....	149
4.2. Savaş Tazminatı Talep Edenler.....	152
4.3. Yangın Sonucu Yardım İstenilen Yerler.....	154
4.4. Yangında Zarar Görenlere Yapılan Yardımlar.....	156
4.5. Doğal Afet Sebebiyle Zarara Uğrayan ve Yardım Yapılan Yerler.	158
4.6. İkiz ve Üçüz Doğan Bebeklere Yapılan Yardımlar	160
4.7. Muvâsât Tertibi Üzerinden Maaş Tahsis Edilen Kişiler	161
4.8. Muhtacın Tertibi Üzerinden Maaş Tahsis Edilen Kişiler.....	165
4.9. Emeklilik Maaşı Tahsis Edilen Kişiler.....	170
4.10. Askerî Kaptan.....	175
4.11. Polis.....	175
4.12. Esnaf ve Memur Aileleri.....	176
SONUÇ.....	183
BİBLİYOGRAFYA.....	186
EKLER.....	196

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı hükümeti; eşleri, oğulları veya kendilerine bakabilecek erkek yakınları askere gittiğinde; devlet desteğine ihtiyaç duyan kadın, yaşlı ve çocuklara ayrıca savaşta yaralanan ve sakat kalan askerlere sosyal politikalar çerçevesinde maddi destek vermiştir.

Hükümet, sosyal politikaların hayata geçirilmesi için ciddi gayretler içerisindeydi. Bunun için özel fonlar oluşturulmuş ve söz konusu fonlara birçok kez büyük meblağlar yatırılmıştır. Fakat savaşın getirdiği birçok sorun sebebiyle aileler yine de çok zor şartlarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Asker yakınları, içerisinde bulundukları zorlukları merkeze gönderdikleri telgraflarla dile getirmişler ve sorunları devlet tarafından olabildiğince çözülmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde tarım yapabilecek güçteki kişiler askere gitmişlerdi. Ayrıca tarlalara ekilecek tohum bulunamıyordu. Devlet bu konuda da ailelere yardım etmiştir. Birçok bölgeye ailelere dağıtılması için tohum gönderilmişti. Fakat tarlalardan alınan ürünlerin bir miktarını devletin alması şikâyet konusu olmuştur. Hükümet bunları hep gözönünde bulundurarak ailelere destek vermiştir.

Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin asker ailelerine maddi destek verdiğini, onları koruyup gözettiğini ortaya koymaktadır. Hükümet ekonomik sorunlarının had safhada olduğu anda bile askerlerinin ailelerini korumuş ve onlara maddi ve manevi desteği vermiştir.

ABSTRACT

During the First World War, Ottoman government had given material support to the women, aged people, children and also ghazies within the framework of the social politics. These people were all the persons that whose relatives (who were looking after themselves) had gone to the war. So that these people became alone with in the need of governmental support.

Government was in the serious endeavors for the application of the social politics. For that aim special funds are arenged and huge quantities were invested on thise funds. But because of the war brings lots of cause, families were bound to live in very hard conditions. Relatives of soldiers, had told their difficulties by the way of telegraphs which were sent to the center. And these problems were tried to be solved by the government as much as possible.

In the Ottoman governmet, all of the people who were powerfull enough for doing agriculture, had gone to the war. And also seeds could not be found to make aggriculture. So that government had helped to the families. Seeds were sent to so many regions to be delivered to the families. However government was taking some of the products obtained from the fields and this situation was a complain subject. Government had taken in the account all of these problems and had given support to the families.

This study puts forth that the Ottoman Empire had given material support to the soldier families, had protected and taken the care of them, for consideration. Government had protected their soldier's families and had given material support to them, although there was an exorbitant economical troubles.

ÖNSÖZ

Tarih araştırmalarında, savaş tarihlerinin önemli bir yeri vardır. Fakat cephe gerisindeki hayatı anlatan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Yüksek lisans dersleri sırasında 1908-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde uygulanan sosyal politikalar adlı ödevin başlıklarından birinde, Birinci Dünya Savaşı sırasında asker ailelerinin yaşam şartları ve devletin kendilerine olan desteği konusunu da ele almıştım. Nitekim bu araştırmanın devam etmesi gerektiğine inanarak, 1914 ve 1918 yıllarında İttihat Terakki hükümetinin asker ailelerine karşı uyguladığı politikayı yüksek lisans tezi konusu olarak seçtik.

Dört yıl süren bir dünya savaşının en çok etkileyeceği kesimin askerler ve asker aileleri olduğu düşünöldüğünde böyle bir çalışmanın sonsuz ve sınırsız olabileceği gerçeği göz ardı edilemez.

Tezimizde öncelikle arşiv belgelerini esas aldık. Bu amaçla Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi'ndeki belgelerden istifade ettik. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz belgeler de sayıca oldukça fazla olmakla birlikte, içerik açısından fazla detaya yer vermiyordu. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Tarihi Deniz Arşivi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde ulaştığımız belgeler de ayrıntılı olmakla birlikte, sayıca oldukça sınırlı idiler. Arşiv belgelerinin yanı sıra ilgili kanunları içeren Düstur, dönemin gazete ve mecmuaları, ayrıca hatıralar ve zabıt ceridelerinden de istifade ederek tezimizi yazmaya gayret ettik.

Tezin giriş bölümünde, Birinci Dünya Savaşı'nın sebepleri ve savaşın patlak vermesine yol açan olaylar anlatılırken; birinci bölümde, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ve seferberlik ilanı, savaş cepheleri, cephelerdeki asker sayısı ve askerin durumu söz konusu edilmiştir. İkinci bölümde, asker ailelerine ve askerlere maddi destek verebilmek için hükümetin çıkardığı kanunlar ışığında kimsesiz asker ailelerine devlet tarafından yapılan yardımlar misalleriyle birlikte ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, asker ailelerine yapılan yardımlar; şehit olan askerin künyesi, rütbesi, varsa belirli olan diğer özellikleri, aile efradı söz konusu edilerek şahıslara tek tek değinilmiş ve sayısal verilerle her rütbedeki askere ne kadar maddi destek verildiği asgari rakamlarla açıklanmıştır. Dördüncü bölümde yardım edilen diğer gruplar anlatılmıştır. Sonuç bölümünde ise elde ettiğimiz bütün verilerle ulaştığımız kanı söz konusu edilmiştir.

Bugün vatan topraklarında dalgalanan Türk bayrağının gölgesinde bağımsız, onurla ve namusla yaşanılabilmesinde; Birinci Dünya Savaşı'nda on ayrı cephede savaşan asker ve asker ailelerinin verdikleri mücadelenin payı büyüktür. Biz de bu çalışma ile Türk askerine ve ailesine olan borcumuzu ödemek için ilk adımı attık. Ümit ederiz ki ileride yapılacak olan daha sağlam ve daha büyük çalışmalara yol açmış olduk.

Bana böyle bir konuyu çalışma imkânı sunan, tezatların ortasında kaldığımda yolumu açan, savaşla yaşayan insanların ne tür zorluklara katlandığını çalıştırarak aslında hayatın her anının gerçek bir savaş olduğunu öğreten ve kendisinden çok şey öğrendiğim sevgili hocam sayın Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'a sonsuza dek minnettarım.

Tarih eğitimimim devam etmesinde büyük katkıları olan değerli hocam Prof. Dr. Ali Akyıldız'a, Prof. Dr. Ufuk Gülsoy'a, Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e, Prof. Dr. Cevdet Küçük'e ve Prof. Dr. Vahdettin Engin'e müteşekkirim.

ATASE'deki çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyen hocalarım Yb. Zekeriya Türkmen'e, Alb. Ahmet Tetik'e, BOA, BCA, DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞİVİ, İSAM, Atatürk Kitaplığı ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü personeline, gerek ders dönemim ve gerekse de tez çalışmalarım esnasında kaldığım İstanbul ve Ankara'daki devlet yurtlarına teşekkür ederim.

Zor zamanlarımda daima yanımda olan ailem, canım annem Mediha Yıldırım'a, sevgili babam Taştan Yıldırım'a ve kıymetli abim Yb. İlyas Ala'ya şükran borçluyum.

Burcu YILDIRIM

Tophane-2009

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
Alb.	: albay
A.Ü. S.B.F.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Gn. Kur. ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Harp Tarihi Arşivi
B.	: Receb
BDH	: Birinci Dünya Harbi
BEONGG	: Babıali Evrak Odası Nezaret Gelen Giden
BEOVGG	: Babıali Evrak Odası Vilâyât Gelen Giden
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: cilt
C.	: Cemâziyelâhir
Ca.	: Cemâziyelevvel
çev.	: çeviren
D.	: dosya
DH.EUM.ADL	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Takibat-I Adliye Kal. Evrakı
DH.EUM.MH	: Dahiliye Nezareti Muhasebe Kalemi
DH.EUM.SSM	: Dahiliye Nezareti Seyr ü Sefer Müdüriyeti
DH.İUM	: Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
DH.KMS	: Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Evrakı
DH.MB.HPS.M	: Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müd. M Evrakı
DH.MUİ	: Dahiliye Nezareti Muhâberât-ı Umûmiye İdaresi
DH.UMVM	: Dahiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye ve Vilâyât Müdüriyeti
Dz.K.K.	: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
GN. KUR. ATASE	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığı
Gvt.	: Güverte
İ.Ü.Y.	: İstanbul Üniversitesi Yayınları
K.	: Komutanlığı
krş.	: kuruş

Kum.	: Kumandanlığı
L.	: Şevval
M.	: Miladi
M.	: Muharrem
MAZC.	: Meclis-i Âyân Zabıt Ceridesi
MMZC.	: Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
N.	: Ramazan
Nr.	: numara
R.	: Rumi
R.	: Rebiülâhir
Ra.	: Rebi‘ülevvel
s.	: sayfa
S.	: Safer
SBFY.	: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları
Sy.	: sayı
Ş.	: Şaban
t.	: tertibinden
TDV İA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TV.	: Takvim-i Vekayi
ty.	: baskı tarihi yok
yay. haz.	: yayına hazırlayan
Yb.	: yarbay
yy.	: yüzyıl
Z.	: Zilhicce
Za.	: Zilkade

TABLO ve GRAFİK LİSTESİ

Tablo 1.1.	Müstahkem Mevkilerdeki Sabit Kuvvetler	22
Tablo 1.2.	Seferber Kolorduların Mevcutları	22
Tablo 1.3.	Birinci Dünya Savaşı Katılan Devletlerin İnsan Kayıpları	26
Tablo 2.1.	Askerin İhtiyaç İçerisinde Olup Olmadığı Araştırılacak Olan Yakınları ve Bunlara Yardımcı Olabilecek Akrabaları	40
Tablo 2.2.	Vilayetlere Göre Muinsiz Asker Ailelerine Ayrılan Tahsisat	72
Tablo 2.3.	Maaş Tahsisi İçin Müracaat Eden Asker Aileleri ve İşlemleri	75
Tablo 2.4.	Askerlerin Ailelerine Maaş Tahsis Edilecek Tarihler, Şubeler ve Maaş Miktarları	98
Tablo 3.1.	I.Feriklere ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	102
Tablo 3.2.	Mirlivalara Yapılan Yardımlar	103
Tablo 3.3.	Mirliva Ailelerine Yapılan Yardımlar	103
Tablo 3.4.	Miralaylar ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	104
Tablo 3.5.	Kaymakamlar ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	106
Tablo 3.6.	Binbaşılar ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	108
Tablo 3.7.	Kolağaları ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	109
Tablo 3.8.	Kıdemli Yüzbaşılar ve Ailelerine Yardımlar	110
Tablo 3.9.	Yüzbaşılar ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	116
Tablo 3.10.	Zâbitân Ailelerine Yapılan Yardımlar	119
Tablo 3.11.	Bâbîâlî Hadisesi'nde Şehid Düşen Mülâzım Ailelerine Yapılan Yardımlar	120
Tablo 3.12.	Mülâzım-ı Evveller ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	125
Tablo 3.13.	Mülâzım-ı Sâniler ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	128
Tablo 3.14.	Zabit Vekilleri ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	130
Tablo 3.15.	Muvazzaf Zabit Vekilleri ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	130
Tablo 3.16.	İhtiyat Zabit Vekilleri ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	131
Tablo 3.17.	Çavuşlar ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	133
Tablo 3.18.	Onbaşılar ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	134
Tablo 3.19.	Neferlere ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	139
Grafik 1.1.	Asker Ailelerinin Sayısal Değerleri ve Maaş Bağlanan Aileler	147
Grafik 1.2.	Askerî Hiyerarşiye Göre Maaş Alan Asker Aileleri	148
Tablo 3.23.	Yüzdelik Dilimlerine Göre Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar	149
Tablo 4.1.	Savaş Sebebiyle Zarara Uğrayanlar ve Talepleri	153
Tablo 4.2.	Yangında Zarar Görenlere Yapılan Yardımlar	159
Tablo 4.3.	Doğal Afet Sebebiyle Zarara Uğrayan ve Yardım Yapılan Yerler	161
Tablo 4.4.	İkiz ve Üçüzlere Yapılan Yardımlar	162
Tablo 4.5.	Muvâsât Tertibi Üzerinden Maaş Tahsis Edilen Kişiler	166
Tablo 4.6.	Muhtacin Maaşı Tahsis Edilen Kişiler	171
Tablo 4.7.	Emeklilik Maaşı Tahsis Edilen Kişiler	175
Tablo 4.8.	Askerî Kaptanlar ve Ailelerine Yapılan Yardımlar	175
Tablo 4.9.	Polislere Yapılan Yardımlar	176
Tablo 4.10.	Esnaf ve Memur Ailelerine Yapılan Yardımlar	182

GİRİŞ

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SEBEPLERİ

Birinci Dünya Savaşı, 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında Avrupa’da meydana gelen değişimlerin ortak bir sonucudur.¹ Bu değişimlerin birbirlerine bağlı olarak getirdiği etkileşimler; ulusal devlet sistemi, aşırı milliyetçilik, savaşçılık zihniyeti ve emperyalizm gibi birbirine karşıt grupların meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu grupların zamanla kendi aralarındaki bağlar sıkılaşmış, karşı tarafla olan hassas dengeleri bozulmuş, sınaî, iktisadî, askerî, siyasî, sosyal, fikrî ve teknik rekabetlerle çatışmaları artmış, silahlanma yarışları hız kazanmış ve gerginlikleri tırmanmıştır. İlk kaynağı Alsace-Lorraine sorunu olan ve devamında sömürgecilik çatışmalarıyla ilerleyen ve daha sonra da yerini bloklaşma ve silahlanma yarışına bırakarak² 1871’den 1914 yılına kadar bu şekilde devam eden döneme “*Silahlı Sulh Devri*” denilmiştir.³

Liberalizmin devletlerarası sınırlardan çıkarak milletlerarası diplomatik ilişkilere yayılması yeni çatışma konuları meydana getirmiştir.⁴ Avrupa devletlerinin yıllardır uyguladığı denge politikası, Fransız İhtilali’nin getirdiği “*milliyetçilik*” ilkesinin ortaya çıkmasıyla, yeni milli devletlerin kurulması ve bu devletlerin yaşam savaşları sonucu değişmiştir. Avrupa’da 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi ile oluşan statüko ve güçler dengesi 1870 yılındaki Sedan Savaşı’ndan sonra Alman ve İtalyan birliklerinin kurulması ve bu ülkelerin devletlerarası ilişkilerde yer almak istemeleri üzerine bozulmuş, özellikle de Almanya’nın milli birliğini kurması Avrupa kıtasına yeni bir biçim vermiştir. Avrupa’da artarak devam eden liberalizm ve milliyetçilik akımları bozulan statüko ve güçler dengesi ile beraber aynı zamanda Balkan devletlerinin milli duygularını kamçılıyarak, bu bölgenin sorunların merkezi haline gelmesine sebep olmuştur.

Birliğini yeni kuran Almanya, dünyanın büyük devletlerinden biri olmak isteğiyle genişleme politikalarına yönelerek ekonomik ve siyasî alanlarda ilerlemek istemektedir.⁵ Almanya, geleceğinin açık denizlere hâkim olmakta olduğunu düşünerek, İngiltere’nin denizlerdeki hâkimiyetini tehdit etmektedir.⁶ Oysa Almanya, dünyanın

¹ Yücel Özkaya, “1914-1918 Yılları Arasında Birinci Dünya Savaşı”, *Milli Mücadele Tarihi Makaleler*, c. I, Atatürk Araştırma Merkezi (yayına hzl. Berna Türkdoğan), Ankara 2002, s. 4.

² Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, Ankara 1978, s. 427.

³ A. Halûk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı’na Giden Yol*, Ankara 2002, s. 300.

⁴ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, 1914-1995, c. I-II, İstanbul ty., s. 99.

⁵ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1987, s. 402.

⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan-1918’e*, Ankara 1989, s. 248; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, TTK, Ankara, c. II, K. I, s. 24.

birçok yerinde sömürge ülkeler oluşturmak yerine hâkimiyetini İran körfezine kadar getirebilseydi belki de hem kendisi hem de Osmanlı İmparatorluğu için bu durum daha hayırlı olacaktı.⁷

İngiltere, Almanya'nın gücünü kırmak için politikalar üretirken,⁸ Rusya da Boğazlarda Almanya'nın önünü kesmek için çalışıyordu. Rusya'nın Boğazlarda Almanya'nın önünü kesmek istemesi Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli sebeplerinden birisi sayılabilir.

Bu dönemde Uzakdoğu ve Yakındoğu'da birçok büyük devlet, inşaat izni aldıkları yerlerde demiryolları döşeyip, iktisadî etkinliklerini artırıp, siyasi nüfuzlarını geliştirmeye çalışmakta,⁹ bu durum ise devletler arasındaki çatışma sebeplerini arttırmaktadır. Emperyalist devletlerin dünya pazarlarına hâkim olmak için verdikleri mücadele Edward Mead Earle tarafından şöyle dile getirilmiştir:

“Aslında Yakındoğu'nun iktisadî ve siyasî kalkınması için büyük umutlar veren bir proje olan Bağdat Demiryolu, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine sebep olan uluslararası rekabet kaynaklarının en acılarından biri haline gelmişti. Barış içinde ilerlemenin ve refaha ulaşmanın uygarlık araçları olan Süveyş Kanalı, Trans-Sibirya ve Bağdat demiryollarının emperyalist çatışmalara, siyasî entrikalara, askerî ittifaklara ve silahlı kavgalara yol açmadan yapılamamış olmaları 19. ve 20. yüzyılların büyük trajedilerindendir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi durumu, topraklarının muazzam zenginliği ve Sultan'ın hükûmetinin dengesizliği, Bağdat Demiryolu'nun, 20. yüzyılın en büyük emperyalizm meselelerinden biri olmasına imkân vermişti.”¹⁰

Avrupa'nın bir başka büyük devleti olan Fransa ise, güçlü bir Almanya'nın, kendi güvenliğini tehlikeye sokacağını düşünüyor ve 1870 yılında kaybettiği Alsace-Lorraine bölgesini geri alarak Almanya'nın ezici gücünden kurtulmak isteğiyle müttefikleri ile birlikte Almanya'nın gücünü yitirmesinden yana politikalar üretiyordu.¹¹

⁷ Sultan Abdülhamit, *Siyasî Hatıratım*, İstanbul 1987, s. 147.

⁸ Pierre Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı 1914-1918* (çev. Adnan Cemgil), 1982, s. 119.

⁹ Louis Dallot, *Siyasi Tarih* (çev. Oktay Akbal), İstanbul 1966, s. 57.

¹⁰ Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, İstanbul 1972, s. 14-15.

¹¹ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 402.

Rusya, Almanya'nın Pangermenizm akımının Panislavist emellerine set çekeceğinden endişeleniyor ve bu sebeple, Rus-Panislavist politikası gereğince, bu akım yolu ile Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yıkılmasını, bir Slav Devletinin kurulmasını¹² ve Kırım Savaşı ile Paris Antlaşması'nda kaybettiklerini geri kazanmayı hedefliyordu. Bu düşüncelerle Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Slav ve Ortodoks topluluklarına özerklik verilmesinde diretiyor, İstanbul ve Boğazları İngiltere ve Fransa'nın da desteğiyle ele geçirmeyi planlıyordu. Oysa İngiltere de Boğazlarda söz sahibi olmak istiyordu.¹³ Rusya, açık denizlere ulaşmak için Boğazları ele geçirmek¹⁴ amacıyla önce Rus sınırına yakın Ermenileri isyana çağırarak Kafkas hududundan İskenderun'a kadar olan toprakları ele geçirmeyi planlamaktaydı.¹⁵

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu çeşitli milletlerden oluşuyordu.¹⁶ Bu yüzden Avusturya-Macaristan hükümeti, Rusya'nın Panislavist politikasıyla ülke içerisindeki Slavları etkileyeceğini düşünerek ülke bütünlüğünü tehlikede görmekte,¹⁷ Sırbistan'ın Balkan Savaşları'ndan güçlenerek çıkmasını İmparatorluğun bütünlüğünü bozmak için ayrı bir tehdit olarak algılamakta ve Sırbistan'ı yok ederek doğuya doğru genişleyip, Rus etkisini bu bölgeden uzaklaştırmayı tasarlamaktaydı.

İtalya, birliğini kurduktan sonra Avrupa'nın büyük devletleri gibi emperyalist bir devlet olmak ve dünyanın zengin kaynakları olan bölgelerinde sömürgeler elde etmek amacıyla politikalar üretmektedir.¹⁸ Osmanlı topraklarından önce Trablusgarp ve Bingazi'yi ardından da Rodos ve çevresindeki adaları işgal ederek ele geçirmiştir. İtalya ayrıca Akdeniz ve çevresinde yeni sömürgeler kurmak ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içerisinde kalan topraklarını da geri almak istemektedir.

1914 yılı, içerisinde bir dünya savaşını başlatacak olan bütün şartları taşımaktaydı. Herhangi bir uluslararası sorun savaşı başlatabilecek güçte olacaktı. Nitekim 28 Haziran 1914 Pazar günü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tek taht adayı Arşidük François Ferdinand ve eşleri, Saraybosna'da Gavrilo Prençip adlı bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürüldüler. Avusturyalılar ile Sırlar arasında başlayan bu çatışma, savaşı alevlendiren ilk kıvılcım oldu. (Sırların en büyük millî günü olan

¹² A.g.e., s. 277.

¹³ R. Salim Burçak, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri 1791-1941*, İstanbul 1946, s. 44.

¹⁴ Deli Petro'nun vasiyetnâmesinin ilk hedefi İstanbul'a hâkim olmaktı. Süleyman İzzet Yeğinati, *Büyük Harbin Başında 2. İhtiyat ve Nizamiye Süvari Tümenleriyle Aras Cenup Müfrezesinin Muharebeleri*, Askerî Mecmua, sayı 115, İstanbul 1939, s. 3-4.

¹⁵ Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım, Birinci Dünya Harbi*, İstanbul 1990, s.26.

¹⁶ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., c. III, K. I, TTK, Ankara 1953, s. 23-24.

¹⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, c. I, s. 72.

¹⁸ Fahri Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, İstanbul 1973, s. 188.

bugün aynı zamanda Kosova Meydan Muharebesi'nin de yıldönümüydü, Sırp lar yıllar önce aynı tarihte Kosova Meydan Savaşı ile bağımsızlıklarını kaybetmişlerdi. Bu matem gününde Avusturya tarafından yapılan ziyaret milliyetçi Sırp ları kışkırtabilirdi, Avusturya hükümeti bunları önceden düşünmeliydi.¹⁹) “*Balkanlardaki şeytan işi çılgınca bir şey*” denilen bu durum Avrupa’da savaşı başlattı.²⁰ Eğer Arşidük, zaman çizelgesine uymuş olsaydı, beki de ilk dünya savaşının tarihi ve sebebi değişecekti.²¹

Almanya’nın desteğini alan Avusturya, 23 Temmuz 1914’te Sırbistan’a suikast olayının açıkça ortaya konulması için ağır maddeler içeren -Avusturya aleyhtarı memur ve subayların ordu ve idare üzerinde etkileri kalmayacak, soruşturma Avusturya ile birlikte sürdürülecek, tüm gelişmelerden Avusturya hükümeti haberdar edilecek- 48 saat süreli bir ultimatom verdi. Sırbistan Devleti, ultimatomu verdiği cevapla Avusturya hükümetine şartları tam anlamıyla kabul ettiğini bildirmediği için Avusturya, Sırbistan’la tüm diplomatik ilişkilerini keserek 28 Temmuz 1914’te savaş ilan etti ve Belgrad’ı bombaladı.²² Bu arada Sırbistan elini çabuk tutmuş, bombalama olayından iki gün önce, 26 Temmuz 1914’te ülkede genel seferberlik ilan etmişti.

İngiltere’nin, Avusturya ve Sırbistan arasındaki gerginliği ortadan kaldırmak için, milletlerarası bir konferans toplayarak sorunları burada hep birlikte görüşme önerisine Almanya’nın olumsuz cevap vermesi üzerine, 31 Temmuz 1914’te seferberlik ilan eden Rusya’ya, kendisinden önce hiçbir devletin seferberliğe geçmesini istemeyen Almanya, Rusya’nın seferberlik ilanını durdurması talebini olumsuz olarak karşılaması neticesinde 1 Ağustos 1914’te, yine bu sırada seferberlik ilan eden Fransa’ya da, seferberlik ilanını durdurması çağrısına olumsuz yanıt vermesi üzerine, 3 Ağustos 1914’te savaş ilan etmiştir.

Almanya’nın daha önce yapılan bir anlaşma maddesini ihlal ederek, Belçika sınırına girmesi ile İngiltere de 4 Ağustos 1914’te Almanya’ya, 6 Ağustos 1914’te ise Avusturya, Rusya’ya karşı savaş açmıştır.

Japonya, savaşa katılıp Asya’daki yayılmasını hızlandırmak ve genişletmek için savaştaki fırsatları değerlendirmeyi planlamaktadır. Çin’deki Alman toprakları ile Pasifik’teki Alman adalarını ele geçirmek amacıyla, 23 Ağustos 1914’te Japonya, Almanya’ya savaş açmış ve Japonya’nın savaşa katılması ile bu savaş, bir dünya savaşı

¹⁹ Cemil Bilsel, *Devletler Hukuku*, İstanbul 1940, s. 265. *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1963, s. 3517.

²⁰ David Walder, *Çanakkale Olayı* (çev. Ali Kayabal), İstanbul 1970, s. 32.

²¹ Ajp Taylor, *Birinci Dünya Savaşı Savaş Nasıl Başladı*, 20. Yüzyıl Dosyası, İstanbul 1976, s. 58.

²² Armaoğlu, a.g.e., s. 103.

haline gelmiştir.²³ Japonya zamanla, Birinci Dünya Savaşı'ndaki fırsatları iyi değerlendirerek, Çin üzerinde eskisinden daha fazla söz sahibi olacaktır.²⁴

Amerika Birleşik Devletleri uzun süredir uyguladığı dış politikası gereğince, Avrupa kıtasının sorunlarına bulaşmamış, savaşa katılmamış; bu zaman zarfında bir yandan ticaret filolarını kuvvetlendirirken, bir yandan da İngiltere'nin söz sahibi olduğu birçok pazarda nüfuz kazanmıştır. Almanya'nın 1917 yılından itibaren denizaltı muharebelerini arttırarak iki Amerikan ticaret gemisini batırması ve Amerika'nın ticaret ulaşımının tehlikeye girmesi üzerine; iki devlet arasındaki ilişkiler kopmuş ve Amerika Birleşik Devletleri İtilaf Devletleri yanında savaşa katılarak 2 Nisan 1917 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'na girmekle Asya politikasını da başlatmıştır.²⁵

Amerika Birleşik Devletleri başkanı Woodrow Wilson, İtilaf Devletleri yanında savaşa girerken zaferden bir pay almak için değil; demokrasi uğruna²⁶ girdiği bu haçlı seferi ile ezilen halkların ve çiğnenen hakların savunucusu olduğunu bildirmektedir.²⁷

Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Wilson tarafından yayınlanan 14 maddelik bildiri genel bir barışı göz önüne alarak milletlerarası barış teşkilâtının kurulmasını ve ülkelerin sınırlarının milliyetlerine göre çizilmesini, denizlerin tüm ülkelere açık olmasını öngörüyordu. İleride barış şartları hazırlanırken Amerika'nın bu ilkelerine çok da fazla önem verilmeyecek, Avrupa'nın tecrübeli diplomasisi, Yeni Dünya'nın idealizmine boyun eğmeyecekti.²⁸

Birinci Dünya Savaşı, kendi zamanına kadar dünyanın geçirdiği savaşların en korkuncu olmakla birlikte ilk ve son olacağı söylenen bir dünya savaşı idi. Savaş birçok kayıp, iç ihtilal ve dört imparatorluğun yıkılışına ve dört hanedanın çöküşüne sebep olmuştur.

Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıktığında Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkenin içerisindeki genel durum ve görünüşü şöyle anlatır:

“Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde
bulunduğu topluluk, Genel Savaş'ta yenilmiş,

²³ A. Halûk Ülman, *a.g.e.*, s. 307.

²⁴ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 416.

²⁵ Pierre Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi 1914-1918*, c. II, çev. Adnan Cemgil, İstanbul 1969, s. 91.

²⁶ A. Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1944, s. 625.

²⁷ Louis Dallot, *a.g.e.*, s. 59.

²⁸ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 139.

Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, koşulları ağır bir ateşkes antlaşması imzalanmış. Büyük Savaşın uzun yılları boyunca ulus, yorgun ve yoksul bir durumda...”²⁹

Savaş birçok ülkenin politik ve sosyal iç yapısını değiştirmiş, bilim ve endüstriyel alanlarda çeşitli ilerlemeler oluşmuşsa da pek çok yıkıntıya ve mali, ekonomik, sosyal karışıklıkların çıkmasına sebep olmuştur. Bu savaşla, Avrupa pazarlarının birçoğu Amerika ve Japonya’nın eline geçmiştir.

Bugüne kadar insanlığın yaşadığı en büyük felaketlerden olan bu savaşta, yalnız ölümler ve savaşta aldıkları yara ile sakatlananlarla, iyileşmesi imkânsız olan kişilerin sayısı 8.600.000’e yaklaşmıştır. Birinci Dünya Savaşında; Almanya 1.950.000, Rusya 1.700.000, Fransa 1.457.000 Avusturya-Macaristan 1.047.000, İngiltere 1.010.000, İtalya 533.000, Sırbistan 322.000, Romanya 158.000 Bulgaristan 49.000, Belçika 42.000 kişiyi kaybetmiştir.³⁰ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı kayıtlarına göre sadece Çanakkale Cephesinde Türk şehidi ve kaybı 213.882 kişidir.³¹ Yaşları on sekiz ile otuz beş arası olan erkek nüfusun, kayıp nüfusu oluşturması, gelecekte kurulacak olan genç Türkiye Cumhuriyeti’nde fikir, edebiyat ve bilim alanlarında manevi ve entellektüel seçkin tabakanın eksikliğini hissettirecektir. Bu kuşağa “kurban edilmiş kuşak” denilmesinin sebebi de budur.

Birinci Dünya Savaşı, savaşı kazananların dahi yaşadığı hayal kırıklığı ile zihinleri bulandırarak yeni fikirler ortaya çıkarmıştır. Bir daha savaş olmayacağı, artık barışın zafer kazandığı, en azından barışın kuvvetleneceği düşünülmekteydi. Savaşın daha ilk günlerinde bu savaş son savaş olarak ilan edilmekteydi. Oysa bu savaş insanlığa daimi barış getirmediği gibi yirmi yıllık huzurlu bir barışı bile getiremeyecekti.³²

Birinci Dünya Savaşı sonunda aynı cephelerde savaşan askerlerin devletleri Avusturya-Macaristan, Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu, savaşla birlikte tarihe

²⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, c. I. cilt, 1919-1920 (yayına hzl. İsmail Arar, Uluğ İğdemir, Sami N. Özerdim), Ankara 1981, s. 3.

³⁰ Georges Lestien-Roger Cere, *İki Dünya Savaşı* (çev. Nihal Önal), İstanbul 1966, s. 127.

³¹ Zekeriya Kurşun, Çanakkale Muharebeleri, *TDV İA*, c. VIII, İstanbul 1993, s. 297.

³² Cemil Bilsel, *a.g.e.*, s. 275.

gömülmüşlerdir.³³ Beş kıtada değişik devletlerin katıldığı ve sonuçlarının bütün devletleri etkilediği bu savaşa “*Dünya Savaşı*” demek de doğru olacaktır.³⁴

³³ Davut Dursun, Almanya, *TDV İA*, İstanbul 1989, c. II, s. 516.
³⁴ *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1963, c. VI, s. 3517.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SAVAŞA İŞTİRÂKİ VE SAVAŞTIĞI CEPHELER

1. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu

Yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî ve yönetsel yapısı uzun süredir kendini yenileyemediği için çökmüş, kapitülasyonlar sebebiyle adeta bir yarı sömürge haline gelen devlet, sanayileşme sürecini de başlatamamıştı. Birinci Dünya Savaşı'na geline yıllarda Osmanlı İmparatorluğu, birbirini kovalayan Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları'na katılmış, bu savaşlarda aldığı yenilgilerle donanması ve askerî gücü zayıflamış ve büyük topraklar kaybetmişti.

Avrupa devletlerinin aralarındaki sorunların farkında olan Osmanlı hükümeti, yakın bir zamanda çıkabilecek bir savaşta topraklarının bu devletler tarafından işgal edilebileceğini göz önünde bulunduruyor ve çıkması muhtemel bir savaşa katılmamayı, en azından on, on beş yıl içerisinde mevcut durumunu güçlendirmeyi planlıyordu.¹ Ordusunu ve donanmasını yenilemeye çalışıyor² bu amaçla ordunun tâlim ve terbiyesinde Almanya'dan, donanmanın yenilenmesinde ise İngiltere'den yardım alıyor,³ Jandarma teşkilâtını ise bir Fransız general yönetiyordu. Alman Askerî Heyeti Osmanlı ordusunu bir yandan talim ve terbiye etmeye çalışırken bir yandan da devleti, Alman harp sanayinin pazarı haline getirecek, savaşta Almanya yanında harbe girilmesini sağlayacak ve Almanya'nın çıkarları için savaştıracaktı.⁴ Daha sonraları Osmanlı ordusunda Alman askerinin bu derece etkili olması, Türk askerinin I. Dünya Savaşı'nda binlerce şehit vermesinin asıl sebebi olarak kabul edilecekti.⁵

İşbirliği içerisinde ıslahatlar iki sene sürdürülebilir ve eksiklikler giderilebilirse Osmanlı ordusu yeniden eski gücüne kavuşacak, donanma, İngiltere'ye siparişi verilmiş olan Sultan Osman ve Reşâdiye adlı iki savaş gemisinin alınmasıyla güçlenecekti. İngiltere'ye bu gemiler için gerekli olan bedel, gerek devletin çağrısı üzerine her

¹ Tevfik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İstanbul 1991, s. 81-82.

² İttihat ve Terakki Partisi, Balkan Savaşı hezimetinden sonra orduyu gençleştirmek için ve kendilerine karşı oluşan gruplaşmanın önünü kesmek için pek çok üst rütbeli ve tecrübeli zâbitânı askeriye'den çıkardı. Bu durum Birinci Dünya Savaşı'nda orduyu olumsuz yönde etkiledi. Murat Cebecioğlu, Zekeriya Türkmen, "Selânik Mevki Kumandanı Mirliva Hasan Muhittin Paşa'nın Balkan Savaşı'na Dair Notları R. 1328/1912-1913", *Askerî Tarih Bülteni*, Ankara 2001, yıl 26, Sy. 51, s. 193.

³ Ali İhsan Sabis, *a.g.e.*, s. 25.

⁴ Fahri Çeliker, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Askerî Heyetlerinin Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbi'ndeki Tutum ve Etkileri", *Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, c. X, Ankara 1989, s. 142.

⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul 1983, s. 86.

düzeydeki memurun kabulüyle maaşlarından kesinti yapılarak, gerekse halkın yardımıyla toplanan paralarla ısmarlanmıştı.⁶

Rusya'nın Karadeniz filosu ile yarıştırlılabilecek güçte olan bu gemileri teslim almak için bir Türk mürettebat İngiltere'ye gönderilmiş, İstanbul'da ise gemilerin boğazlardan geçerek Osmanlı karasularına girişini kutlamak için "Donanma Haftası" etkinlikleri düzenlenmiş fakat 3 Ağustos 1914'te İngiliz Bahriye Bakanı Winston Churchill, gemilerin gönderilemeyeceğine dair önceden hiçbir açıklama yapmadığı halde Avrupa'da çıkan çatışmalar sebebiyle gemilere İngiliz donanması tarafından el konulduğunu bildirmişti.⁷

Cemal Paşa, hatıralarındaki bu olayla ilgili değerlendirmesinde; İngiliz Bahriye Nezareti, 1914 yılının Ağustos ayının ilk günlerinde son taksidi yarım saat önce yatırılmış olan "*Sultan Osman*" ve "*Reşâdiye*" adlı gemilerin limandan ayrılımlarını yasaklamış olduğunu söyler ve bu haberi öğrendiğinde hissettiği acıyı asla unutamayacağını bildirir.⁸

Osmanlı İmparatorluğu "hâlihazır harpte" tarafsız kalacağını bildirmişse de zamanla bunun mümkün olamayacağını düşünerek siyasî yalnızlıktan kurtulmak için diplomatik girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Zira savaş, Osmanlı İmparatorluğu uğrunda yapılmakta idi ve Şark İslam âleminin geleceğini tayin edecekti.⁹

O günlerde İmparatorluğun başında olan Genç Türkler, bir an önce büyük bir devletin desteğini almayı zorunlu görmekteydiler.¹⁰ Almanya, İttihat ve Terakki hükümeti üyeleri tarafından dostluğuna güvenilen bir ülke olarak biliniyordu.¹¹ Oysa yakın zamanlarda yaşanan savaşlarda Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'na dostluk değil düşmanlık dahi etmişti. İttifak Devletleri grubundan İtalya ise Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'a saldırmış, Avusturya da Bosna-Hersek'i almıştı. Bu sırada Almanya, müttefiklerinin Osmanlı topraklarına saldırmasına karşı hiçbir şey yapmamıştı.¹² İttifak arayışları içerisinde olan ve İttifak Devletleri'nden hayır gelmeyeceğini düşünen Osmanlı İmparatorluğu bu olumsuzluklar üzerine önce İtilaf Devletleri'ne ittifak teklif etti. Ancak İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşta kendi yanlarında

⁶ N. Suphi İleri, *Siyasi Tarih, XVIII. Asırdan XX. Asra Kadar*, İstanbul 1940, s. 362.

⁷ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (çev. Mehmet Harmancı), c. II, İstanbul 1983, s. 373.

⁸ Cemal Paşa, *Hatıralar* (tamamlayan ve tertipleyen Behçet Cemal), İstanbul 1959, s. 132.

⁹ Hans Rohde, *Asya İçin Mücadele*, İstanbul 1932, s. 10.

¹⁰ Jean Pichon, *Cihan Harbi'nin Şarka Ait Kaynakları*, trc. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul 1939, s. 175.

¹¹ Cezmi Eraslan, *Türkler*, c. 13, Ankara 2002, s. 342.

¹² Ali İhsan Sabis, *a.g.e.*, s. 27.

olmasını istememekte ve şayet Osmanlı İmparatorluğu boğazları açık tutarsa, tarafsız kalabileceğini söylemekteydiler.¹³

İttifak arama çabalarını sürdüren Osmanlı hükümeti, Balkan devletleriyle de müttefik olmayı denedi. 1913 yılının yaz mevsiminde Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu'na aralarında bir ittifak görüşmesi yapılmasını teklif etti. Teklif kabul edilince, İstanbul'da görüşmeler başladı. Bulgaristan'ın bu ittifaka Almanya'nın da katılmasını istemesi ve Almanya'nın teklifi reddetmesi ile bir anlaşmaya varılamadı.¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun ittifak arayışının üçüncü görüşmesi tam bir yıl sonra, 1914 yılının temmuz ayında Bahriye Nâzırı ve Türk-Fransız Dostluk Cemiyeti Başkanı Cemal Paşa'nın Fransa Dışişleri Bakanı'na iki devlet arasında bir ittifak anlaşması imzalamayı önermesiyle başladı ve Fransa'nın bu teklifi reddetmesiyle de son buldu.

İtilaf Devletleri'ne yapılan bütün ittifak tekliflerinin reddedilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu adeta Almanya ile ittifak etmeye zorlayacaktı.¹⁵ Zaten iktidardaki İttihat ve Terakki Hükümeti'nin önde gelen liderleri, özellikle de Harbiye Nâzırı¹⁶ Enver ve Dâhiliye Nâzırı Talat Paşalar, Sadrazam Said Halim Paşa ve Meclis Reisi Halil Bey Almanya'nın yanında savaşa girmenin doğru bir yol olduğunu, hatta bu yolla belki de Balkan Savaşları'yla kaybedilen toprakların geri alınabileceğini düşünüyorlardı.¹⁷ Ayrıca Enver Paşa belki de Rusya'dan toprak dahi alabiliriz diye plan yapıyor; Rusların Türk-İslam vatanının bir parçası olan Kafkasya'nın güneyini işgal eden bir işgalci güç olduğunu,¹⁸ bunun için Almanya ve Avusturya yanında harbe girilmesi gerektiğini söylüyordu.¹⁹ I. Dünya Savaşı'na girmekteki amaç sadece içerisinde bulunan tehlikeli ortam değil aynı zamanda imparatorluğu doğal sınırlarına ulaştırmaktı. Bunun için düşman Moskof'u yenmek ve o topraklardaki akrabalarımızla birleşmek asıl hedefti.²⁰

Enver Paşa'ya göre; Almanya, askerî bakımdan Avrupa'nın en güçlü devletiydi ve savaşı kazanacaktı.²¹ Almanya, Osmanlı ordularının iyi donatıldığı ve komuta edildiği

¹³ Cemal Paşa, *Hatırat* (yayına hzl. Metin Martı), İstanbul 1996, s. 136.

¹⁴ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 107.

¹⁵ M. Cemil Bilsel, *Lozan*, c. I, İstanbul 1933, s. 149.

¹⁶ 3 Ocak 1914.

¹⁷ Oysa Almanya'nın askeri ve politik gücü Osmanlı Devleti'ne gereken desteği verecek kadar çok değildi. Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi* (çev. Fahri Çeliker), Ankara 1985, s. 239.

¹⁸ Erik Jan Zürcher, *İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Etnik Çatışma*, İstanbul 2005, s. 31.

¹⁹ Hüsameddin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1964, s. 121.

²⁰ Serge A. Zenkovsky, *Pan-Turkism and Islam in Russia*, Cambridge, MA: Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1967, s. 127-128.

²¹ Oral Sander, *a.g.e.*, s. 260.

takdirde savaşta başarılı olunacağına inanıyordu.²² Almanya tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan ittifak teklifi hakkında Sadrazam Said Halim Paşa, Saray Başkâtibi Ali Fuat Türkgeldi beyefendiye bu teklifin İttifak-ı Müselles'e katılmak için iyi bir fırsat olduğunu, bu ittifakın devletin istikbâlini kurtaracağını ve bir an önce bir ruhsatnâme hazırlayarak ittifaka katılmanın lüzumlu olduğunu bildiriyordu.²³

Osmanlı İmparatorluğu'nun İttifak Devletleri cephesinde savaşa katılması harbin akışına ve sonucuna büyük tesirler edecekti. İttifak görüşmeleri 27 Temmuz'da İstanbul'da başladı ve 2 Ağustos 1914'te Türk-Alman ittifakı imzalandı. Gizli anlaşmayı İttihatçıların elebaşları²⁴ olan Sadrazam Said Halim Paşa, Harbiye Nâzırı Enver Paşa, Dâhiliye Nâzırı Tal'ât Paşa ve Meclis-i Meb'ûsan Reisi Halil Bey imzalamışlar²⁵ bu dört kişi dışındaki bakanlar hatta Padişah dahi anlaşmadan haberdar edilmemişlerdi.²⁶ Bahriye Nâzırı Cemal Paşa dahi Fransız taraftarı olduğu için anlaşmadan habersizdi.²⁷ Türk-Alman İttifak Anlaşması, imzalandıktan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleri ile kabine üyeleri bundan haberdar edilmişlerdi.²⁸ İktidarda olan başta Enver Paşa ve Talat Bey gibi birkaç Alman taraftarı kişi Almanya ile ittifak yapılmasında başlıca rolü oynamışlardı.²⁹

İsmail Hami Danişmend Osmanlı-Almanya ittifakı için yaptığı değerlendirmede; “Sömürgeci devletlerin dünya pazarlarını ele geçirmelerine karşın Almanya bu pazarlardan hak elde edebilmek için “*Şarka Doğru Hamle*” siyaseti ile yola çıkmıştır” demektedir. Sultan Abdülhamit zamanında inşa edilen Bağdad Demiryolu üzerinde İngilizlerin söz sahibi olması ile bir İngiliz-Alman gerginliği yaşanmaktaydı. Balkan Harbi ile de Rumeli'de İslav çemberi kurulmuş böylelikle Almanya'nın Şark yolu kapanmış ve Avusturya ile Almanya bu çemberden geçmek uğruna müttefik olmuşlardı. Şayet Almanya savaşı kazanırsa Osmanlı İmparatorluğu toprakları Almanya'nın sömürge topraklarından birisi olacak bununla birlikte de Almanya bütün dünyaya hâkim olacaktı. Bu ittifaknâme aslında “koyunun kurtla ittifakıydı” bunu bütün dünya biliyorsa da İttihatçılar bundan bîhaberdiler.³⁰

²² Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih 1789-1950*, Ankara 1967, s. 291.

²³ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1949, s. 127.

²⁴ Salih Polatkan, *Doküman ve Fotoğraflarla I. ve II. Dünya Savaşları Özeti*, İstanbul 1972, s. 18.

²⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, c. IV, s. 411.

²⁶ A.g.e., c. IV, s. 411.

²⁷ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, A.g.e., s. 373.

²⁸ Fahir Armaoğlu, A.g.e., s. 108.

²⁹ S. Nuri İleri, A.g.e., s. 361.

³⁰ İsmail Hami Danişmend, A.g.e., s. 413.

Aşağıda maddeleri sunulan Osmanlı-Alman savunma anlaşması niteliğinde olan ittifak anlaşmasının metni, Alman-Rus Savaşı başlamadan önce hazırlanmıştı. Savaş başladıktan sonra, 1 Ağustos 1914'te anlaşma metni değiştirilmeden imzalanmıştı.

1- Eğer Rusya, Avusturya-Macaristan'a savaş ilan ederse ve Almanya da savaşa katılırsa Türkiye de savaşa girmiş olacaktı.

2- Savaş çıkarsa Almanya, askerini Türkiye'de bırakacak, askerî heyet fiilen görev yapacaktı.

3- Almanya Rusya'ya karşı Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruyacaktı.

4- Anlaşma, Avusturya-Sırp sorunu ve bundan çıkabilmesi muhtemel problemler için geçerli idi.³¹

Alman-Rus savaşı başlamış olduğundan ittifak antlaşmasının ikinci maddesine göre; Osmanlı İmparatorluğu, Almanya tarafında savaşa girmek zorundaydı. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu, anlaşma imzalandığında, yapılan anlaşmanın bir savunma anlaşması olduğunu söyleyerek önce genel seferberlik ilan etti, ardından da Meclis-i Mebusan'ı kapatarak, iki gün sonra tarafsızlığını bildirdi.³²

Seferberlik ilan edilince Başkomutanlık Karargâhı kuruldu. Padişah Osmanlı ordusunun başkomutanı, Enver Paşa Başkomutan vekili olduğu gibi, aynı zamanda Harbiye Nâzırı ve Genelkurmay Başkanı'ydı. Donanma Komutanlığı da Başkomutan Vekâleti'nin yetkisindeydi. Seferberlik çetin koşullarda tamamlanırken, menzil teşkilâtı ise iki ay gibi kısa bir sürede kurulmuştu.³³ Seferberlik süreci ileriki sayfalarda daha kapsamlı bir şekilde anlatılacaktır.

İtilaf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarafsızlık ilanını desteklemekteydiler. Osmanlı İmparatorluğu ise tarafsız kalmak için bağımsızlığının korunmasını, toprak bütünlüğünün güvence altına alınmasını ve kapitülasyonların kaldırılmasını istediği için bu devletlerle temasını sürdürüyordu. Ayrıca Balkan Savaşları sonucunda kaybedilen Ege adalarının "Limni, Midilli, Sakız vb." geri verilmesini ve Mısır meselesinin çözülmesini istemekteydi. İtilaf Devletleri, özellikle de İngiltere bir yandan bu teklifleri kabul etmiyor, bir yandan da Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşa girmemesi için oyalyordu.

³¹ M. Cemil Bilsel, *a.g.e.*, s. 152.

³² Ahmet Eyicil, *Siyasi Tarih*, Ankara 1991, s. 178; Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 408.

³³ Fahri Belen, *a.g.e.*, s. 201.

10 Ağustos 1914'te Osmanlı İmparatorluğu Alman Harbiye Nezareti tarafından Cebelitarık'tan geçerek askeri taktik gereği pek çok sakıncası olmasına rağmen Akdeniz'e gönderilen ve daha sonra gerek İtalyan gerekse İngiliz donanması tarafından Akdeniz'e hapsedilmiş olarak gösterilen Goeben ve Breslau isimli iki Alman savaş gemisine Çanakkale Boğazı'nı geçip Türk sularına girme izni verdi.³⁴ 11 Aralık 1914 günü gemiler İstanbul'a geldiler. Osmanlı İmparatorluğu, tarafsızlık ilkelerine göre gemileri ya 24 saat içerisinde ülke sınırlarından dışarıya çıkaracaktı ya da gemilerdeki silahları ve mürettebatı boşaltıp, gemileri bir limanda bekletecekti. İtilaf Devletleri bu konuda Bâbîâli'nin bir an önce yapılması gerekeni yapmasını bildiriyorlardı.³⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun tarafsızlığını sürdürebilmesi için, tarafsızlık ilkelerinin birisini ihlâl etmesi ile devlet, savaşa girmiş olacaktı. Devlete sığınan gemilerin bırakılması aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyet gücünün derecesini de gösterecekti. Almanya da gemilerin arındırılmasını asla istemediğini bildiriyordu. İtilaf Devletleri, şartların değişmemesi için Alman askerlerinin ve Goeben'in askerleriyle birlikte ülke sınırları dışına çıkarılmasında diretiler. Oysa hükümetin bu talepleri yerine getirecek eski kudreti ve yetkisi kalmamıştı.³⁶

Amerika Birleşik Devletleri büyük elçisi Morgenthau bu gelişmeyi değerlendirirken gemilerin savaş başlamasından hemen önce Akdeniz'e gönderilmelerinin ilginç olduğunu çünkü her iki geminin de ana limanlarından çok uzakta oldukları için bütün ikmal olanaklarından da uzak olduklarını zira Akdeniz'de de Fransa ve İngiltere hâkimiyetinin olduğunu, bir tehlike anında kaçabilecekleri herhangi bir yer olmadığını söylüyordu. Messina'da bulundukları sırada bir İtalyan filosu tarafından tehdit edildiklerini ve 24 saat içerisinde limanı terk etmelerinin istendiğini misal veriyordu. İngiltere Otranto Körfezi'ndeki savaş gemilerini kullanarak Dalmaçya'ya girmiş ve gemilerin Avusturya limanı olan Pola'ya sığınmasını da engellemişti. Süveyş ve Cebelitarık da İngiliz donanması tarafından kontrol altında tutuluyordu. Boğazlar ise sanki bilinerek gemiler buradan rahatça kaçabilsinler diye kontrol edilmiyorlardı. Tüm bu planlar sayesinde Boğazlara kadar gelen gemiler artık İstanbul sularına ulaşmışlardı.³⁷

³⁴ Pierre Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918)*, c. I, çev. Adnan Cemgil, İstanbul 1982, s. 209.

³⁵ Mahmud Muhtar, *Maziye Bir Nazar* (yayına hzl. Erol Kılınç), İstanbul 1999, s. 248.

³⁶ *Talat Paşa'nın Hatıraları*, neşir Enver Bolayır, İstanbul 1946, s. 29.

³⁷ Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, İstanbul 1970, s. 162.

Osmanlı İmparatorluğu, tarafsızlığını korumak ve donanmasını güçlendirmek amacıyla gemileri satın aldığını bildirdi.³⁸ Kazım Karabekir Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun gemileri satın alması ile ilgili olarak uzun bir süreden beri donanmamızı güçlendirmek için Rusların Karadeniz filosundan daha güçlü bir filoya ihtiyaç duyduğumuzu bu filonun da şimdi İstanbul'a geldiğini, yoksa filoların cihan harbine girmek için satın alınmadığını söylemişti.³⁹ Gemiler için Almanya'ya 80 milyon mark ödendi.⁴⁰

Gemilerden Goeben "Yavuz Sultan Selim" ve Breslau da "Midilli" adlarını alarak 16 Ağustos'ta Osmanlı bayrağı altında beklemeye koyuldular.⁴¹ Alman denizcileri başlarına birer kırmızı fes giydirildi ve eski adlarıyla Goeben ve Breslau'nın komutanı olan Amiral Souchon Türk Donanması Amirali tayin edildi.⁴² İleriki günlerde Amiral, donanmayı adeta kayıtsız şartsız ele geçirecek; Türk askeri yetkilileri tanımaz, hatta donanmaya ait raporları Enver Paşa'ya dahi vermeyip, "Ben her şeyi bağlı bulunduğum Alman karargâhına veriyorum." diyecek hale gelecekti.⁴³ Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bulunan Almanlar, İmparatorluğu bir an önce savaşa sokmak için çalışmalarını yoğunlaştırmışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ile kara bağlantısı olmadığı için Balkan devletlerinin savaşta durumu belli olmadan Almanya'nın yanında savaşa girmek istemiyordu. Almanya ve Avusturya'nın aracılığıyla 19 Ağustos 1914'te Bulgaristan ile bir dostluk antlaşması imzalandı. Fakat yine de Osmanlı İmparatorluğu savaşta tarafsız kalma tutumundan vazgeçmedi. 9 Eylül 1914'te kapitülasyonların, Paris ve Berlin muahedelerinin ilgasını⁴⁴ bildirdi.⁴⁵ Bu durumu halk sevinç gösterileri ile karşıladı. Buna en büyük tepkiyi ise müttefik devletlerden Almanya ve Avusturya göstermişti. Oysa Almanya, Türkiye'nin güçlü olması halinde kendisinin de bu güçten yararlanabileceğini anlayabilseydi belki de her iki devletin sonu da farklı olacaktı.⁴⁶

³⁸ Hüsameddin Ertürk, *a.g.e.*, s. 121.

³⁹ Kâzım Karabekir, *Cihan Harbi'ne Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik*, c. I, İstanbul 1938, s. 136.

⁴⁰ Salih Polatkan, *a.g.e.*, s. 40.

⁴¹ Oysa "Goeben" ve "Breslau" adlı gemiler ancak harp sonunda Türk mülkiyetine geçecekti. Harb süresince Almanlar kendi aralarında yaptıkları bütün yazışmalarda söz konusu gemilerin Almanca isimlerini kullanacaklardı. Jehuda L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi* (çev. Fahri Çeliker), Ankara 1985, s. 137.

⁴² Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 137-138.

⁴³ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, c. I, İstanbul 1993, s. 24.

⁴⁴ Türkler yarı sömürgelik statüsünü reddetmişler ve egemen bir devlet olma yoluna girmişlerdi. Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul 1995, s. 64.

⁴⁵ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, c. IV, İstanbul 1982, s. 1897.

⁴⁶ Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, İstanbul 1987, s. 147.

Almanya, savaşın ilerleyen günlerinde ağır yenilgiler almaya başlayınca Avusturya ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nu savaşa girmesi için daha da zorlamaya başlamış ve bir an önce savaşa girilmezse, savaştan sonra yardım etmeyeceğini bildirerek devleti tehdit etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu ise mali durumunun savaşa girmek için uygun olmadığını gerekçe göstermektedir.⁴⁷ Almanya bu durum karşısında 11 Ekim 1914'te gereken mali yardımı yapacağını bildirip, 20 Ekim 1914'te Osmanlı İmparatorluğu'na 5 milyon Türk lirası değerinde borç para vermiştir.⁴⁸ Fakat Osmanlı İmparatorluğu yine de tarafsızlık ilkesinden vazgeçmemiştir.

Almanya, Osmanlı İmparatorluğu savaşa girerse Rusya'nın, açılacak Kafkas Cephesi'ne asker kaydıracağını ve Almanya'nın Doğu cephelerindeki yükünün hafifleyeceğini, İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki Müslümanlar ile Rusya'daki Türk ve diğer Müslüman ahalinin halifenin etkisiyle İttifak Devletleri yanında savaşacağını planlamaktaydı.

Almanya Sefâreti Ateşesi Hofman ile Amiral Souchon, Sadrazam Said Halim Paşa ile bir görüşmelerinde; Almanya İmparatoru'ndan emir aldıklarını, vatandaşları savaşırken kendilerinin boş durmak istemediklerini bildirmişlerdi. Sadrazam, Almanlara verdiği cevapta, eğer istiyorlarsa memleketlerine giderek harb edebileceklerini söylüyordu.⁴⁹ Bu gelişmeler yaşanırken Amiral Souchon, Türk askeri ile Marmara Denizi'nde iki gün top, torpido ve atış eğitimi yaptıktan sonra, Türk bahriyelilerini denizin tuttuğunu, askerin bir an önce denizlere alıştırılması gerektiğini ve bir harp filosu ile talim için Karadeniz'e çıkılması gerektiğini bildirmiş ve 25 Ekim 1914 günü gereken izni de almıştı.⁵⁰ Amirale Karadeniz'e çıkmaları için gereken izni Başkomutan vekili verirken,⁵¹ kabine ise bu izne karşı çıkmıştı.⁵²

Olaylar bu şekilde akıp giderken, kurban bayramının arifesinde, 29 Ekim 1914'te,⁵³ Karadeniz'e açılan Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı donanması⁵⁴

⁴⁷ Alman basını ve Wangenheim'in propagandalarına rağmen, Osmanlı hükümeti, büyükelçisinden Bordeaux'da Alman ordularının yenildiğini ve elçinin verdiği tavsiyeler ışığında o günkü akışı kavrar ve Sadrazam Said Paşa Almanlarla ittifak etmemek için devlet hazinesinin tamtakır olduğunu söyler. Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimattan Birinci Dünya Savaşı'na*, İstanbul 1975, s. 1114.

⁴⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, c. IX, Ankara 1996, s. 393.

⁴⁹ M. Cemil Bilsel, *Devletler Hukuku*, İ.Ü.Y., İstanbul 1940, s. 272.

⁵⁰ Alaeddin Örsal, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Yabancı Zâbitânların Birinci Dünya Savaşı'nın Askerî Yönetimi Üzerindeki Etkileri", *Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, c. X, Ankara 1989, s. 351; Salih Polatkan, *a.g.e.*, s. 41.

⁵¹ Şemsettin Bargut, *Birinci Dünya Harbi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Türk Deniz Harekâtı (Seferberlik'ten Lozan'a)*, Ankara 2000, s. 7.

⁵² Fahri Belen, *a.g.e.*, s. 201.

⁵³ Hüsameddin Ertürk, *a.g.e.*, s. 122.

Goeben; Sivastopol, Odesa, Kefe, Teodursiya ve Novorossisk'i limanlarını topa tuttu.⁵⁵ Goeben, iki Rus gemisi ile bir Fransız vapurunu batırmıştı. Sadrazam Said Halim Paşa Petersburg Hükümetine Rus donanmasının gemileri kışkırttığını bildirerek barış durumunu korumaya çalışmışsa da Petersburg hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ediyordu.⁵⁶

Rus limanlarının topa tutulduğu haberi İstanbul'a Kurban Bayramı'nın ilk günü ulaşmış, haber önce şaşkınlık sonra da sevinçle karşılanmıştı. Zira Kırım'ın kaybının acısı hala halk üzerindeki etkisini sürdürmekteydi.⁵⁷

2. Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Girişi

Bombalama olayı 2 Kasım 1914'te Rusya'nın, 5 Kasım 1914'te de İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açmasıyla sonuçlanıyordu. Osmanlı İmparatorluğu ise 12 Kasım 1914'te bu devletlere resmen savaş ilan etti.

Osmanlı İmparatorluğu 23 Kasım 1914'te İngiliz ve Fransız sömürgelerinde yaşayan Kırım, Türkistan, Hindistan, Afganistan ve Afrika Müslümanlarını İtilaf Devletleri'ne karşı ayaklandırmak amacıyla "Kutsal Cihad" ilan edip,⁵⁸ Şeyhülislam tarafından Fatih Camii önünde okunan cihad fermanı ile tüm Müslümanları Osmanlı İmparatorluğu yanında savaşılmaya çağırdı. Harp planı Almanya'nın isteği ile ilan edilen cihada göre yapılmıştı.⁵⁹

I. Dünya Savaşı henüz başlamadan önce Arap milletinin önderleri, âdem-i merkeziyet fikirlerini bağımsızlık fikrine dönüştürmüşler ve savaş patlak verince savaş sonrası kendilerine istiklâl vaad eden devletlerin etkisinde kalmışlardı.

I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde Türk ordusu ile beraber çarpışan Arapların orduya büyük katkıları olmuş ise de XIX. asrın ikinci yarısından itibaren Arap

⁵⁴ Bombalama olayında İttihat ve Terakki Komitesi'nin rızası ve Türk Harbiye Nezareti'nin kesin emri olmadan bu donanma harekâtı yapılamazdı. Bu konuda Enver Paşa vatanına ihanetle suçlanamaz. Jehuda L. Wallach, *a.g.e.*, s. 150. Enver Paşa milli onur sahibi bir kişidir ve ülkesini rahatsız edecek boş girişimlerde bulunmaz. Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yenigün*, Ankara 1999, s. 637.

⁵⁵ Talat Paşa, *a.g.e.*, s. 29.

⁵⁶ İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, s. 418.

⁵⁷ Ağa Oğlu Ahmed, *Harb Mecmuası*, "Bir yıl var ki Türk ve İslam vatanı vaktiyle bir Osmanlı kolu olan Karadeniz'de birdenbire en yılanmış düşmanın hücumuna uğradı ve donanmamız hakkını korumaktan yılmadığını gösteren bir karşılık hücum ile Moskof gemilerini batırıp kaçırarak akınlar yaptı, ne bitmez tükenmez ayrılık yıllarından beri düşman boyunduruğu altında ezilip eğilen kardeş memleketlerimizin, Kırım ve Kafkasya'nın kıyılarını topa tuttu. Oralari kanatlarının karanlığında boğan Moskof kargasının bağrına gayzanın ateşlerini fırlattı. Karadeniz Boğazı'nın önlerinde ilk patlayan Türk topu yalnız o eski düşmana değil, bütün bu cihan cenkinde onun tarafını tutanlara karşı atılmış bir gazb narasıydı. O alışkın nârâyı eski gülmezin suları tanıdı, beyaz köpükleri başlarında ufaklanarak kıyıları doğru koşan dalgalar Türk'ün dirildiğini etrafa seslendiler.", *Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı*, Dersaadet 1331, Sy. I, s. 3.

⁵⁸ Cihad-ı Ekber ilanı için ayrıntılı bilgi bkz. *Tanin*, 2 Teşrin-i sani 1330/15 Kasım 1914, s. 1-2-3.

⁵⁹ Fahri Belen, *a.g.e.*, s. 201.

hareketini yönlendirenlerin I. Dünya Savaşı'ndaki siyasetleri tamamen Osmanlı aleyhine ilerlemiş⁶⁰ fakat Arapların tam bağımsızlık hedefi gerçekleşmemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi devletler yanında savaşa katılması, İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenlerinin bir hatası ve affedilemez bir gerçek olarak kabul edilmiştir.⁶¹

Türk Kara Kuvvetlerinin Seferberlik Planları ve Planların Uygulanması

Seferberlik Planları

27 Temmuz 1914 günü dört haftalık eğitim için bir kısım ihtiyat eratının⁶² çağırılması emredilmişti.⁶³ Bu emirle birlikte piyade bölüklerinin mevcudu 130 kişiye çıkarılacak, bataryalara da 20'ser er daha verilecekti. Üç gün sonra 30 Temmuz 1914 tarihinde verilen yeni bir emir ile bütün 1. Kolordu birlikleri seferî sayısına yükseltiliyordu.

1 Ağustos'ta Almanya, Fransa ve Belçika seferberlik ilan edip Avrupa'da harp başlayınca, 7. Kolordu ile 21 ve 22. Bağımsız Tümenler ayrı tutulmak üzere 2 Ağustos 1914 Pazar günü seferberlik ilan edilmiş, 3 Ağustos 1914 Pazartesi günü seferberliğin birinci günü olmuştu.

Türk Genelkurmayı tarafından kabul edilen General Bronzart'ın 20 Haziran 1914'te hazırladığı ilk seferberlik planı ordu ve kolordulara gönderilen seferî kadrolar projesi esas kabul edilerek yapılmış, ulaştırma cetvelleri de yine bu projeye göre düzenlenmişti. Silah altında olan 1891, 1892 ve 1893 doğumlu erler harp süresince silah altında kalacaklar, ayrıca 1894-1900 doğumlu erler de silah altına alınacak, birlikler 20 günde seferber olacaklardı. Oysa birliklerin seferber olması 40-45 günü bulmuş, 9. Kolordu seferberliğini 55 günde tamamlarken, 1. Kolordu ise 64 günde seferber olmuştu.

Seferberlik emrinde ordunun kuruluş ve yığınak planı da gönderileceği bildirilmesine rağmen plan gönderilememiş ve bu durum sonradan yayınlanan bir genelge ile bildirilmişti:

⁶⁰ Zekeriya Kurşun, *Yol Ayrımı'nda Türk-Arap İlişkileri*, İstanbul 1992, s. 153.

⁶¹ *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. VI, İstanbul 1963, s. 3523.

⁶² Erden başgedikliye kadar verilen genel ad. Türkçe Sözlük, s. 272.

⁶³ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, c. I, Ankara 1970, s. 222.

“1914 seferberliği için tertip edilen kuruluşlarda gösterilen bazı birliklerin, gerekli malzeme tedârik edemediğinden, seferberlikleri zor olacak ve belki de kâbil olmayacaktır. Bunun için bu kuruluşlar esas tutularak, her kolordu ve sair birliklerin elde bulunan malzemeye göre uygulanabilecek olan kuruluşları tertip edilmeli ve bunlar en kısa zamanda gönderilmelidir. Ancak her tûmende bir sıhhiye bölüğü bulundurmak zorunlu bulunduğú gibi temkinli köprücü takımları da beraber alınmalıdır.”

Sefer planı ve buna bağılı olarak da yığınak planında siyasî duruma göre zaman zaman değışiklikler olmuştu. Bütün ordular seferber olunca fazla kalan erattan seferî kadro kuvvetinde 1 inci, 4 üncü, 5 inci, 6 ncı ve 8 inci Kolordular, emir gereğince her alanda birer depo taburu teşkil edecekler, her bir depo taburunda 5 muvazzaf subay bulunacak, eksik kalan kısım ordudan kendi rızası ile ayrılmış subay ve yedek subaylardan oluşacak, bu taburlar seferber olduktan sonra yeni bir emre kadar bulundukları bölgeden ayrılmayacaklardı. Eğer silah eksiklikleri varsa Harbiye Nezareti birkaç gün içerisinde kolordulara silah gönderecekti. Seferî cephane eğitim amaçlı kullanılmayacak, depo taburları tüfek başına 120’şer mermi ile donatılacaktı.⁶⁴

Depo kıtaları talimatına göre seferber olan kıtaların er ve hayvan ihtiyacını karşılamak için kurulan kıtaların görevleri şunlardı: Seferî birliklerin er ve hayvan zayıatını tamamlamak, erat ve depo hayvanatını eğitime tabi tutmak ve sevk etmek, tûmen eratını talim ve terbiye etmek ve depo hayvanlarını yetiştirmek, harekât alanında ve depo garnizonlarında gerekli sayıda erat talim ve terbiye alarak toplanmış ise bu erattan geçici tabur ve bölükler kurarak harekât alanlarına sevk etmek. Bunun için;

Her piyade alayı ⁶⁵ için	Bir tabur
Her süvari alayı için	Bir bölük
Üç sahra topçu taburu için	Bir bölük
Her piyade taburu için	Bir bölük
Her süvari topçu taburu için	Bir bölük
Her ağır topçu taburu için	Bir bölük

⁶⁴

A.g.e., s. 223.

⁶⁵

Önceleri tertip adı verilirdi.

Her ulaştırma taburu için	Bir bölük
Her istihkâm taburu için	Bir bölük
Her telgraf taburu için	Bir bölük
Üç mitralyöz (makineli tüfek) bölüğü için	Bir bölük

depo kıtası teşkil edilecekti.

Tüm bu planların aksatılmadan uygulanabilmesi için sıkı yönetim ilan edilerek ve ceza kanununa davete gelmeyenler ve kaçanlar hakkında hüküm konuldu. Bu kanuna göre mazeretsiz 10 gün, gecikerek 7 gün içinde silah altına gelmeyen firariler ölümle cezalandırılacaklardı.

Seferberlik planına göre seferî ordunun kuruluşu

Kolordu ve tümenlerden seyyar orduya erat alınmayacak, 3. taburları eksik kalmış olan piyade alaylarından 3. taburlar ve teknil taburların 4. bölükleri ve yedekteki silahlarla makineli tüfek bölüğü kurulacaktı.⁶⁶

Süvari, istihkâm, sıhhiye bölüğü, muharebe takımı ve ekmekçi müfrezesi gibi tümene bağılı birlikler, kolordu bağılı birlikleri tarafından kurulacaktı. Kolordu bağılı birlikleri tarafından tümenlerin cephe ve erzak kolları teşkil edilecek, böylece Kolordu bağılı birlikleri tümenlerle birlikte süvari, istihkâm, telgraf bölükleri, seyyar hastaneler, ekmekçi müfrezesi, hayvan deposu, nakliye katarından oluşacaktı.

Birkaç kolorduda obüs taburu, birkaç kolorduda süvari alayı ve 1. Kolordu'da telgraf taburu olarak kolorduların bağılı birliklerinde bazı farklılıklar vardı.

Doğu cephesinde kurulan 2. Nizamiye Tümeni 9. ve 11. Kolordu'ların süvari tugaylarından oluşuyordu. Batıda da aynı şekilde bir süvari tümeni kurulması kararlaştırılmış fakat sadece bağımsız bir süvari tugayı kurulabilmişti.

Seferde top eksikliği olduğu için yeni topçu birlikleri kurulamadı. Piyade alayları ikişer taburlu olan kolorduların bir kısmında kurulurken, silah ve subay eksik olduğu için 3. taburlar ve bazı kolordularda barış zamanında dahi var olan taburların dördüncü bölükleri kurulamadı.

Irak ve Suriye'de yeterli sayıda hayvan temin edilemediği için seferberlik planına göre piyade alaylarının ağırlıkları ve ağır silahları her türlü arazide hareket edebilmesi bakımından bu bölgelerde mekkâreli olarak kurulamadı. Yine yeterli sayıda araba

bulunamadığı için seferberlik planına göre kolordu katar ve kolları da atlı arabalar yerine öküz arabalı veya deve kolları ile teşkil edildi.

Kara ordusunda top ve makineli tüfek eksikliği vardı. Küçük çaplı mavzerler yeterli miktarda olmadığından bazı birlikler kurulamadı. Ağır topçuların çok az sayıda olması, katarların ilkel araçlarla kurulmuş olması ve teknik birliklerin de az olması ordunun ateş gücünü, taarruz ve manevra kabiliyetini zayıflattı.

Aslında ülkede asker olabilecek insan miktarı seyyar orduyu kurmak için gerekli sayıya yetecek kadar olsa da talim ve terbiye almış er miktarı azdı. Seferberlik planı gereğince ihtiyat erlerinin ilk on seneliğinde eğitim görenler muharip birliklere, bunlardan geriye kalanlar seyyar ordunun kol ve katarlarına, eğitim görmeyenler ise depo birliklerine katılıyorlardı.

Barış zamanındaki hudut birlikleri hudut komiserliğine bağlı bölükler halinde kurulmuştu. Seferberlik planı gereğince seferde her hudut birliği iki bölüklü bir tabur şeklini alacaktı.

Seyyar jandarma bölükleri taburlara ayrılacak, bu taburlardan alaylar ve bazı bölgelerde tümenler kurulacaktı. Fakat sadece doğu bölgesinde Van Seyyar Tümeni kurulabildi. Zaten sadece büyük çapta mavzer tüfeği ile sınırlandırılmış olan top ve ağır makineli tüfekleri ve teknik birliklerden yoksun olan bu tümenler, eski redif⁶⁷ birliklerini hatırlatıyordu.

Menzil teşkilâtı ise seferberlik planında belirtilen zamandan çok sonra kuruldu. Teşkilâtın kurulmasının gecikmesi; yığınak planındaki aksaklıklar, orduların kullanılmasına yönelik çeşitli fikirlerinin tartışılması sebebi ile açıklanıyordu.

Sivil savunma hazırlıkları, 8 Ağustos 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından yapılmıştı.⁶⁸ Şimdilik kıyıların ani olarak bir düşman saldırısına uğraması tehlikesi yoksa da aşağıdaki ihtiyatî tedbirlerin alınması gerekmektedir: Çok kısa bir sürede iç taraflara taşınması imkânsız olan para ve kıymetli eşya en kısa zamanda iç bölgelere taşınmalı, kıyı bölgelere yakın olan kişilerin ihtiyacından arta kalan zahire, hububat, maden kömürü ve ilaç iç bölgelere taşınmalı, kıyılardaki kadın ve çocuklar işgal vb. bir

⁶⁷ Redif teşkilâtının kurulması ile hem ziraat işleri aksatılmadan yürütülecek hem de tâlimli asker el altında bulundurulacaktı. Mübahat S. Kütükoğlu, “*Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu, Redif-i Asâkir-i Mansûre*”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 12, s. 127, İstanbul 1982.

⁶⁸ A.g.e., s. 226.

durum halinde başka bir yere sevk edilmesi gerekirse geç kalınmadan sevk, iskân ve iaşe vs. hususlar için gereken tedbir önceden alınmalıydı.

Bombardıman anında halk binaların bodrum katlarında korunacak ve bombardımanda yaralananlara yardım edilecekti. Gerektiğinde kadınların iç bölgelere nakliyle beraber şehirde kalacak erkeklerden yararlanılacak, düşman işgali gerçekleşirse kadınlar, çocuklar, şifre ve önemli evrak gibi değerli her şey iç bölgelere taşınacak eğer bir kısım evrak sevkedilemeden işgal gerçekleşirse düşmanın işine yarayan bütün evrak ve bu gibi değerli bilgiler yakılacak, daha şimdiden yetkili kişiler askerî makamlarla işbirliği içine gireceklerdi. Bu tedbirler herhangi bir heyecana sebep olmadan derhal yerine getirilecekti.

Türk Ordusunun personel seferberliği çok fazla aksaklığa uğramadan, genel olarak beklenen bazı sıkıntılar yaşanmadan hatta memnuniyet verecek bir şekilde devam etmekteydi. Çünkü silah altına çağırılan kişiler çok kısa bir sürede büyük kitleler halinde şubelere geliyorlardı. Hatta bir anda gelmeleri bazı iaşe ve iskân sıkıntılarına sebep olmuştu. Seferberlik ilanı ile silah altına gelenlerin fazlalığı sebebiyle yaşlıların memleketlerine gönderilmelerine dair bir Padişah emri dahi yayınlanmıştı.⁶⁹

Harbe hazır bir ordu için gereken silah, malzeme, cephane, eğitim görmüş asker, araba, her türlü elbise, teçhizat, işe yarar hayvan vs. gibi her şeyin yok olduğuna dair haberlerin gelmesi seferberliğin uzatılmasını gerektiriyordu.⁷⁰ Harbiye Nezareti mümkün olduğu kadar ihtiyacı karşılamaya çalışmışsa da ikmal araçları oldukça sınırlıydı.

En önemli sorunların başında cephane sorunu geliyordu. Bir tümen topçusu 24 toptan oluşuyorsa da eldeki cephane miktarı sonradan mühimmat ikmal edilmeyecek olursa kıta yükü cephane ihtiyacını dahi karşılayamayacaktı. Cephane eksik olduğu için mevcut 150 mm.lik bir obüs taburundan şimdilik sadece bir tanesi sevk edilebiliyordu. Ordunun elindeki harp malzemesinin çok çeşitli olması ise cephane ve donatım ikmalini aksatıyordu.

Neredeyse erlerin tamamı okur yazar değildi. Öğretmen kadrosunun da eksik olması yüzünden bu durum büyük bir problemdi. Barış birliklerinin eğitim kadrosu da erleri eğitmeye yetecek miktarda değildi. Eğitim kadrosu meselesi için Balkan

⁶⁹ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, yıl 38, Sy. 88, Ankara 1989, s. 3.

⁷⁰ Türkiye'deki ordularda atış yapmak için mermi yetiştirmek, topları, lokomotifleri tamir etmek imkânı yoktu. Dikiş iğnesine varıncaya kadar her türlü mamul dışarıdan getirilmeye çalışılıyordu. Ahmet Şevket, *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara 1997, yıl 22, Sy. 42, s. 109.

Harbi'nden sonra gerekli tedbirler alınmaya çalışılmışsa da söz konusu harbde birçok takım ve bölük komutanı şehid olduğundan ordunun takım ve bölük komutanı ihtiyacı çok fazlaydı. Hatta astsubay eksiklikleri de vardı. Yedek subaylar gerekli eğitimlerini tamamlayamamışlardı. Subay heyetinde yetişmiş muvazzaf subay sayısı, ordunun seferberlikte ulaşması gereken sayıya yetmiyordu.

Siyasî düşünceler ile Arap tümenlerinin emir ve komutası çoğunlukla Türk subaylarına verilmişti. Türk subaylarının Arapça bilmemeleri, tercüman aracılığıyla eğitim yapılmasını gerekiyor ve bu da zaman alıyordu. Seferberlik emir ve talimatları Mayıs ayında gönderilmiş olmasına rağmen uzaktaki şubelere ulaşmadan seferberlik başlamıştı. Seferberliğin daha kolay uygulanabilmesi için kurulan bölge usûlü henüz teşkilât tamamlanamadığı için yeterli verimi sağlayamıyordu. Bazı bölgelerde seferî ihtiyaca göre bölge taksimatı yapıldığı için, bölgelerin bir kısmında eğitim gören er sayısı eksik olduğu halde, bir kısım bölgede ihtiyaçtan fazla idi. 4. Ordu Komutanı Cavit Paşa, Bağdat vilayeti ordusunun seferber edilecek kaynağa sahip olduğunu, Basra ve Musul vilayetlerinde ise kaynakların eksik olduğunu bildiriyordu.

Trakya'da bulunan 2. Kolordu kaynak yetersizliğinden seferber olamadığı için İstanbul'daki 1. Kolordu'ya katıldı. 1. Kolordu Eskişehir, Afyon, Konya'ya kadar demiryolu boyunca uzanıyordu. Demiryolu kullanılacağı için 1. Kolordu'nun seferberliğini daha kısa sürede tamamlayacağı düşünülüyordu. Oysa diğer birliklerin de demiryolunu kullanması 1. Kolordunun seferberliğini geciktirmişti. Hem karada hem de denizde yığınak nakliyatı tamamlanmamış, seferberlik de bitirilmemiş olduğu için bazı birliklerin nakline başlanması ile seferberlik ve nakliyat işleri birbirine karışıyordu.

Diğer taraftan seferberlik emrinin geç verilmesi yüzünden ordu birlikleriyle askere alma kurumları da seferberlik hazırlıklarını tamamlayamamışlardı. Askere alma teşkilâtının kadroları henüz tamamlanmamış, askere alma ve seferberlikte uygulanacak olan kurallar değiştirilmiş olduğundan usûller tam anlamıyla yerleşmemişti. Seferberlik emri verildikten sonra birliklerin uyacakları kuralları belirten üst makamların gözetiminde tutulacak seferberlik takvimleri henüz hazırlanamadığı için karışıklıklar ve gecikmeler yaşanılıyordu.

Seferberlik tamamlanmış olsa bile demiryollarının kömürü, silah altına alınacak erin ihtiyacı olan her şey önceden düşünülmeli ve ona göre hazırlanmalıydı. Sefer için önce bir sefer bütçesi ayrılmalı, en uzaktaki şube bile gerektiğinde ihtiyacı olan parayı

ihtiyacı olduğu anda alabilmeliydi. Hâlbuki içerisinde bulunulan şartlar dâhilinde buna ne devletin gücü yetiyordu, ne de ordunun böyle bir hazırlığı vardı. Yüz binlerce insan silah altına gelince yalnız aylık iâşe masrafı 1.000.000 altın lirayı aşmaktaydı.⁷¹ Ayrıca Tekâlif-i Harbiye adı ile alınan yardımlar da yeterli olmuyordu ve halk artık böyle bir uygulamadan oldukça rahatsızlık duymaktaydı.⁷² Tekâlif-i Harbiye usûlü ile elde edilen kaynaklar da yeterli miktarda değildi ayrıca bu kanunun uygulanması halkı huzursuz etmişti.⁷³ Bu durumda yardım usûlüne başvuruldu:

Orduların silah, cephane, malzeme, giyecek ve yiyecek eksiklikleri vardı. 3. Ordu komutanı seferberlik için gerekli olan ihtiyaçların üçte birinin eksik olduğunu, 12. Kolordu 400 hayvan, 8.000 semer, 1.600 eyer takımı, 44.000 portatif çadır, 6.000 top mermisinin eksik olduğunu bildirirken, 4. Ordu Komutanı Cavit Paşa anbarların boş, erlerin sonbaharda yazlık elbise içerisinde kaldığını haber veriyordu.

Eylül ayı ortalarında kolorduların çoğunun ve müstahkem mevkilerin eksiklerine bakacak olursak:

1. Kolordu; seferberlik, cephane kollarının bir kısmında hala tamamlanamamıştı. Kolordu menzil ve nakliye kolları tam anlamıyla seferber olamamıştı. Araba ve at eksikliği vardı. Topçu koşum hayvanları, koşum takımı, eyerler eksikti. Eyerlerin yapılması için uzun bir zaman dilimi gerekiyordu.

2. Kolordu; 200 bineği eksik kalan süvari bölükleri ve piyade depo taburları seferber olamamıştı.

3. Kolordu; menzil nakliye kollarının ulaştırma araçlarında, er ve subay sayısı eksikti. Piyade depo taburları seferberliğini tamamlayamamıştı. Elbise ve donatım eksikliği vardı.

4. Kolordu; menzil nakliye kollarının donatımı tamamlanmamış, depo taburlarının çadırları eksik, elbise ve donatımı eksikti.

6. Kolordu; menzil depo birlikleri henüz seferber olamamıştı.

8. Kolordu; köprücü trenini taşıması gerekiyordu ve bunun için araba ve koşum hayvanı yoktu. 11 cephane kolundan 3'ü kurulmuşken bunun tamamlanması için 696 deveye ihtiyaç vardı.

⁷¹ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, c. I, Ankara 1970, s. 228.

⁷² Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, 1914 Yılı Hareketleri*, Ankara 1964, s. 52-54.

⁷³ A.g.e., s. 52-54.

9. Kolordu; subayları ve cephanesi eksikti. 10 cephane kolundan sadece birini dolduracak kadar dağ cephanesi vardı. Hayvan sayısı da azdı. Kolordu birliklerinden 1.943, cephane ve erzak kolları ile hudut taburlarından 1.823 at ve 1.324 öküz eksikti. Seyyar hastane, süvari bölüğü, ekmekçi müfrezeleri ve at ve öküz deposunda toplam 6.000 hayvan eksikti. Yine bu kolorduda da elbise ve donatım yetersizdi.

10. Kolordu'da hayvan ve araba; cephane kollarında 793, hafif erzak kollarında 299 hayvan ve 130 araba; ağır erzak kollarında 1.552 öküz, 799 öküz arabası, menzil kollarında ise 448 deve eksikti.

Erzurum müstâhkem mevkiinde er, subay, cephane, elbise, iâşe ve para eksikti. 150 piyade, 157 topçu, 31 istihkâm subayı, 9.000 tüfek, 7.000 sandık cephane, 14.728 şarapnel (80 mm.lik adi grup için), 8086 tahrip danesi, 16.094 bakım çemberi, 120 mm.lik top için 444 şarapnel danesi, 8700 şarapnel (kısa 150 mm.lik için), 16.000 dumansız barut hartucu (90 mm.lik için), 28.000 elbise, yağmurluk, kilim, ayakkabı, ihtiyat erzak ve parası eksikti.

Bazı şubeler erleri barındırmak ve iâşe etmek için önceden gerekli tedbiri alamamıştı. Nasıl celp edileceği bilinmediği için bazı şubeler sakatları da silah altına çağırılmışlardı. Erler şubeye geldikten sonra hangisinin alınacağı belirlendiği için bir kısım er geri dönüyordu. Şubelerdeki yetersizliği ve sefaleti gören veya bir başka sebepten ötürü erlerin bazıları memleketlerine dönüyor veya firar ediyorlardı.⁷⁴ Savaş bittiğinde firariler cephedeki askerlerden dört kat daha fazla idiler.⁷⁵

Ulaştırma araçları komisyonunun bilgisizliği ve çalışmalarını aksatmaları, bir kısım halkın ulaştırma araçlarını vermek istememesi hayvan satın alınıp taşınmasını zorlaştırıyordu. Yeni usûlleri bilmeyen idari makamlar seferberlik işlerine gerekli önemi vermemişlerdi. Burada da rüşvet ve iltimas söz konusu idi.

Seferberlik Araplar, Kürtler ve Hristiyanlar tarafından pek de iyi karşılanmamıştı. Kaçılabilmesi kolay olan hudut, çöl kıyıları gibi yerlerden memleket dışına çıkanlar, firar edenler oluyordu. Irak, Musul gibi bazı hassas noktalarda bu gibi teşebbüsler olunca kaçışları önlemek için bazı tedbirler alındı.

⁷⁴ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, c. I, Ankara 1970, s. 230.

⁷⁵ Erik Jan Zürcher, "Between Death and Desertion. The Experienc Of The Ottoman Soldier İn World War I", *Turcica: Revue D'tudes Turgues*, 1996, c. 28, s. 235-257.

Fırarları arttıran bir başka sebep ise; demiryolu olmayan yerlerde menzil teşkilâtının kurulamamış olmasıydı. Şubelerden birliklerine gitmek için uzun yollar kateden büyük er kafileleri yolda durup dinlenemediği için fırarlar arttı, seferberliğini tamamladığı halde doğudaki birliklerden de fırar edenler oluyordu. 37. Tümen seferber olduğu halde fırar sayısı 1.187 kişiydi.

Tüm bu ve benzeri sebepler seferberlik süresini iki katı ve daha fazla süreye yaydı:⁷⁶ Kolorduların seferberliklerini tamamlama sürecine bakacak olursak:

1. Kolordu: 19 günde seferber olacakken 64 günde,
2. Kolordu: 15 günde seferber olacakken 40 günde,
3. Kolordu: Seferber olması kararlaştırılan sürede 22 günde,
4. Kolordu: Seferber olması kararlaştırılan sürede 27 günde,
5. Kolordu: 20 günde seferber olacakken 36 günde,
8. Kolordu: 26 günde seferber olacakken 36 günde,
9. Kolordu: 33 günde seferber olacakken 55 günde,
10. Kolordu: 29 günde seferber olacakken 42 günde,
11. Kolordu: 30 günde seferber olacakken 42 günde seferber olmuştur.

12. Kolordu: sadece bu kolordu 23 günde seferber olacakken 31. günde seferberliğini tamamlamadan hareket etmişti.

Zamanla değişen siyasî ve askerî durumlar, ordunun kullanılma tarzını da yenilemiş ve buna bağlı olarak da yığınak planlarının da yenilenmesi gerekmişti. Bu amaçla, 1. ve 2. Kolordulara seferberliklerini bulundukları bölgelerde tamamlayarak harekete hazır olmaları emredildi.⁷⁷

Yığınak planları hazırlıkları, Genelkurmay Başkanlığı'nın kabulüyle Bronzart tarafından 1. Sefer Planı'na uygun olarak hazırlanmıştı. Plana göre; Yemen ve Hicaz tümenleri ile birlikte 4. ordu ve 38. tünden oluşan tekml seygar ordu İstanbul ve Boğazlar bölgesinde hazır olacaktı. Doğudaki ihtiyat süvari tümenleri, hudut jandarma birlikleri, tali cepheleer yerlerinde konuşlanacaktı. Yemen'deki 7. Kolordu ile Yemen ve

⁷⁶ Fahri Belen, *a.g.e.*, s. 52-54.

⁷⁷ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, c. I, Ankara 1970, s. 231-232.

Hicaz tümenleri, Irak'taki 12. ve 13. Kolorduların oluşturduğu 4. Ordu gelişmeler ışığında İstanbul'a nakledilebilirdi

Almanlarla yapılan ittifak üzerine ittifak sonrası hazırlanmış ilk plan uygulanacaktı. 8. ve 12. Kolordular İngiltere'yi en can alıcı noktasından kanaldan vuracaktı. Fakat taarruzu yapacak olan 8. ve 12. Kolordular geçici bir süre için de olsa İstanbul'daki 2. Kolorduya bağlı kalacaklardı.

Seferî kuruluş 5 Ağustos 1914'te ordu müfettişliklerine, kolordu ve müstahkem ordu komutanlıklarına verilen emirlerle tamamlandı. Buna göre 4. Ordu geçici bir süre için de olsa lağvedilirken, 8. ve 12. Kolordular İstanbul'daki 2. Kolordu'ya bağlandı. Bu plan Mısır'a yapılacak olan taarruzun ertelendiğini gösteriyordu.

9. Kolordu'nun 17. ve 28. Tümenleri, 11. Kolordu'nun 33. Tümeni ve 2. Nizamiye Süvari Tümeni Kafkas Cephesi'nde konuşlanırken; 13. Kolordu da doğuda 3. Kolordu emrine verildi. Ayrıca Kafkas Cephesi'nde evvelden burada bırakılan hudut, jandarma ve ihtiyat birlikleri de yerlerinden alınmadı. Bu kuvvetler Kafkas Cephesi'nde şimdilik bir taarruz düşünülmediğinden sadece savunma amaçlı bırakılmıştı. Ancak Arabistan'dan getirilecek 13. Kolordunun Kafkas Cephesi'ne yerleştirilmesi ileride harekât başlayınca; bu planın pek de düşünülmeden hazırlanmış olduğunu gösterecekti.

Gelişen durumlara göre yığınak planlarında yapılan değişiklik ve yenilikler şöyledir;

İngilizler'in ve bazı aşiretlerin varlığı Irak'ta bir kuvvetin bulundurulmasını zorunlu kıldı. 4. Ordu Komutanlığı 12. ve 13. Kolordu'nun, Irak'ta bırakılması gereğini bildirirken; sadece Basra'da 13. Kolordu'nun 38. Tümeni bırakıldı. 13. Kolordu'nun kalan birlikleri 3. Ordu emrine verilirken, 12. Kolordu, 6 Eylül 1914'te Suriye'de tekrar kurulan 4. Ordu emrine ve Mısır'a taarruz etmek üzere verildi.

10. Kolordu'nun harp başlayıncaya kadar doğuya ya da batıya nakline karar verilemedi.

Genelkurmay II. Yarbaşkanı⁷⁸ Hafız Hakkı Bey'in ilk sefer planı uygulanmamışsa da doğudan batıya kaydırılacak olan 11. Kolordu'nun 18. ve 34. Tümenleri ve 9. Kolordu'nun 29. Tümeni 3. Ordu emrine girdi. Hafız Hakkı Bey'in 2. sefer planında da belirttiği gibi özellikle Boğazlar bölgesinde güçlü ve sadık kalan kuvvetler

⁷⁸

Yardımcı başkanı

bırakılmalıydı. Bunun için 10. Kolordu batıya nakledilecek ve herhangi bir plan değişikliği olmazsa Suriye'deki 8. ve 12. Kolordu'lar batıya taşınacaktı. Böylece buradaki kuvvet 8-9 kolorduda toplanacaktı. Bronzart ve Hakkı Bey, planı Alman karargâhına açıklamak üzere Berlin'e gittiler. Fakat daha plan Almanlara anlatılamadan Karadeniz meselesi ile Türkiye aniden harbe girdi. Artık planın hayata geçirilmesi için zaman yoktu.

Harp başladığı anda Osmanlı Ordusu Yığınak Planı şu şekildeydi:

1. Ordu, karargâhı ve bağlıları	İstanbul
1. Kolordu	İstanbul
2. Kolordu	Edirne bölgesinde
3. Kolordu	Tekirdağ ve Gelibolu bölgesinde
4. Kolordu	Bandırma, Balıkesir bölgesinde
1. Süvari Tugayı	Edirne bölgesinde
2. Ordu karargâhı ve bağlıları	İstanbul'da
5. Kolordu	İzmit bölgesinde
6. Kolordu	Çatalca bölgesinde
3. Ordu Karargâhı ve bağlıları	Erzurum'da
9. Kolordu	Erzurum'da
2. Süvari Tümeni	Erzurum'da
10. Kolordu	Samsun-Giresun bölgesinde
11. Kolordu	Hasankale bölgesinde
3. İhtiyat Süvari Tümeni	Doğu Beyazıt'ta
2. İhtiyat Süvari Tümeni	Eleşkirt doğusunda
4. İhtiyat Süvari Tümeni	Eleşkirt doğusunda
1. İhtiyat Süvari Tümeni	Hasankale doğu bölgesinde
33. Tümen	Hınıs kuzeyinde yürüyüşte
37. Tümen	Bitlis, Muş üzerinden Van bölgesine

yürüyüşte

Van Jandarma Tümeni

Van bölgesine yürüyüşte

4.Ordu karargâh ve bağlıları

Şam'da

8. Kolordu

Şam ve Kudüs bölgesinde

12. Kolordu

Halep ve Humus bölgesinde

Irak Havalisi Komutanlığı

Bağdat'ta

38. Tümen

Basra'da

İzmir Havalisi Komutanlığı

(İzmir Müstahkem Mevkii K.)

İzmir ve güneyi bölgesinde

Çatalca, Çanakkale, Karadeniz Boğazı

Müstahkem mevki'inde

konuşlandırılacaktı.

Kara ve demiryollarının o günkü koşulları yığınak planının uygulanmasını aksatıyordu. Bu durum da göz önünde tutularak kuvvetler cephelere bir daha değiştirilmemek üzere dağıtılmalıydı, zira cepheler birbirinden uzaklığı en ufak bir değişikliği ancak büyük bir zaman kaybıyla yerine getirebilirdi. Nitekim söz konusu hata siyasî durum ve Türk Ordularının kullanılmasındaki kararsızlık sebebi ile defalarca tekrar edilmiş, yığınak safhası uzun bir zamanda tamamlanmıştı. Genelkurmay'ın kararsızlığına en büyük misal; Arabistan yarımadasındaki kuvvetlerin Boğazlar bölgesine taşınmasını emretmesine rağmen Genelkurmay yığınak planına göre buradaki kuvvetlerin hareketi ertelenmişti.

“Seferberlik ilân edileli dört aydan fazla bir zaman olduğu halde ordunun ne kuruluşu, ne genel kuvvesi, ne de konusu ve bölümünü anlamak mümkün olmadı. Bu hususun doğrusunu anlamağa hiçbir makam hiçbir subay önem vermediğinden bir gün evvelki bu hususa ait bir bilgi daima bir gün sonrakini büyük ölçüde bozuyor ve yalanlıyor. Hâlbuki seferberlik az çok bölge usûlünde, barış birlikleri dâhilinde yapılmış yeni birlikler ve teşkilât yapılmamıştı. Ya bir de öyle olsa idi.”⁷⁹

Bu ifadeler seferberlik ve yığınak işlerinin uygulanmasındaki karışıklıkların birliklerin duruma hâkimiyetini sarstığını göstermekteydi. Aksaklıkların temel sebepleri şöyle dile getirilirse; Balkan Harbi'nden sonra seferberlik, asker alma ve diğer askerî usûllerde değişiklikleri ilgili kişilerin henüz tam olarak kavrayamamış olması. Seferberlik hazırlıkları ve ikmal işlerinin gereken önem verilmeden yapılması. Yolların bozukluğu, ulaştırma araçlarının yetersizliği ve kifayetsizliği. Osmanlı İmparatorluğu harbe girinceye kadar Romanya ve Bulgaristan'ın müttefik olup olmayacağını bilmiyor olması ve bu yüzden bazı büyük birliklerin hangi bölgelere yerleştirileceği kararsızlığı ile uygulamadaki ertelenmeler, bununla paralel plan, kuruluş ve yığınak değişikliklerinin yaşattığı aksaklıklar bu sebeplerdendi.

İlk seferberlik planının harbe girilmeden üç ay önce yapılması ile zaman kazanılmışsa da, harbe eksiklikler tamamlanmadan girilmemeliydi. Devlet ricali, bir harpte ordunun taarruz ve savunma yapabilmesi için gerekli olan faktörleri önceden bilmeliydi. Fakat Osmanlı İmparatorluğu bu zamandaki koşullarıyla eksikliklerini kendi kaynaklarıyla tamamlayacak güçte değildi. Ancak bir başka devletten, müttefiklerden destek istenilebilirdi. Oysa Osmanlı İmparatorluğu kendi gücünü kullanmayı seçti. Müttefik Almanya top ve bazı araç gereç yardımı yapmışsa da bunları kendi isteği ile vermişti. Zaten bu yardım oldukça yetersizdi. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na savaşa katılacak bir ordu için gerekli olan birçok şeyi tamamlayamadan, vakitsiz ve erken girmişti.⁸⁰

3. Cephelerdeki Asker Sayısı ve Askerin Durumu

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde Yemen'deki Yedinci ve Bağdat'taki On Üçüncü Kolordu dışındaki on bir kolordusu ile tüm cephelerde çarpışabilecek güçteydi. Yemen'deki Yedinci ve Irak'taki On Üçüncü Kolordu ile Asir ve Hicaz'daki askerî bulundukları yerleri koruyacaklardı. Suriye'deki sekizinci ve Musul'daki on ikinci kolordular ise ancak diğer kolorduların desteğiyle kuvvet kazanabilirlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm cephelerde çarpıştırılabileceği on ikinci kolordusu dışındaki on bir kolordusunun teker teker sefer mevcudu 50 bin kişi veya 40 bin muharipten kurulacaktı. Seyyar ordunun mevcudu eğer yeni ihtiyat fırkaları eklenmezse 530 asker veya 420 bin muharibden oluşacaktı.

⁸⁰

A.g.e., s. 235.

Seferberliğin ilanının ikinci ayı sonlarında, Osmanlı ordusu henüz savaşa girmemişken on iki kolordunun (seyyar ordular) muharip mevcudu 414 bin tüfek, 206 makineli tüfek ve 757 sahra ve cebel topundan oluşuyor, bu sayı süvari fırkalarıyla beraber 414 bin tüfek, 18 bin kılıç, 222 makineli tüfek ve 773 top mevcudunu buluyordu.⁸¹

	İNSAN	TÜFEK	TOP
Karadeniz Boğazı	6.394	4.634	147
Akdeniz Boğazı	33.636	21.949	264
Edirne	9.070	2.224	159
Erzurum	32.769	2.947	323
Toplam	81.869	31.754	893

Tablo 1.1. Müstahkem mevkilerdeki sabit kuvvetler.⁸²

Seferber edilmiş asker sayısı kalelerdeki ve menzillerdeki askerlerle birlikte 1.000.000'a ulaşıyordu. Bir milyon askerin 400.000'i muharip olup ancak bu kuvvetler taarruz edecek ve tüfek kullanabilecek nitelikteydiler. 12. ve 13. Kolordu'lar ikişer tünden oluşuyordu.

On bir kolordu; ihtiyat ve muvazzaf zabitlerle, silah ve cephane ikmaliyle ve iyi bir depo teşkilâtıyla ve daima sefer konumunda tutularak başarılar kazanabilirdi. Zira birliklerin muharip sayısı ve gücü, silahlarının çokluğu kolordu ve ordu sayısının çokluğundan daha önemliydi.

Seferber Kolorduların Mevcutları

25 Eylül 1914'te seferberlik tam anlamıyla gerçekleşmemiş olsa da Osmanlı Kolorduları'nın personel ve silah sayıları:⁸³

⁸¹ Ali İhsan Sabis, *a.g.e.*, s. 286.

⁸² *A.g.e.*, s. 286.

⁸³ *A.g.e.*, s. 285.

KOLORDULAR	İNSAN	HAYVAN	TÜFEK	MİTRALYÖZ	TOP
I.	86.500	17.897	50.547	28	84
III.	75.000	14.726	46.611	24	80
II.	53.200	14.543	37.306	19	48
IV.	54.450	15.356	35.194	20	64
V.	72.883	15.137	35.777	24	65
VI.	50.335	15.611	36.690	8	60
VIII.	49.855	17.905	36.894	12	34
IX.	71.474	17.865	42.456	24	72
X.	63.700	16.197	35.326	20	56
XI.	49.017	12.147	24.251	16	60
XII.	17.077	5.992	10.364	4	48
XIII.	9.590	3.456	7.075	4	20
Irak Kum.	23.334	1.099	15.963	3	36
Ara Toplam	676.415	167.931	414.454	206	727
Süvari Fırkaları	23.998	26.072	18.500	16	16
Genel Toplam	700.413	194.003	432.954	222	743

Tablo 1.2. Seferber kolorduların mevcutları.

13. Kolordu'nun büyük kuvvetleri Bağdat ve Basra civarında, Irak Kumandanlığı'na bağlı kalırken bir fırkası kuzeye giderek, üçüncü orduya katılacaktı. Seferber edilecek olan sayıları yaklaşık 420 bini bulan seyyar askerin bir miktarı Kafkas, Irak ve Suriye sınırlarında kalacak, aşağı yukarı 350 bin muharip boğazları koruyacak, Trakya'da ve Ege'de Bulgar ve Yunan saldırılarına karşı vatani savunacaklardı. Asker sayısı yukarıda verilen miktarlarla sınırlı iken Osmanlı hudutları dışına askerî kuvvet gönderilmemesi gerekiyordu.

Rus askerî güçleri İstanbul Boğazı'na denizden giremese de Trakya üzerinden dolaşp, buradaki Bulgar ve Yunanlıları kışkırtarak Kafkas sınırından içeriye sızabilirdi. Bu durumda da 3. Ordu Müfettişliği'ne bağlı olan 9, 10 ve 11. Kolordular Ruslara karşı kullanılacaktı. Bu üç ordunun buralara kaydırılmasıyla Boğazlar, Trakya ve İzmir'i savunabilmek için geriye sekiz kolordu yani 300.000 muhariblik bir kuvvet kalacaktı. Bu sayı bölgeleri korumak için yetersizdi. Suriye'de bir kuvvet bırakıp Mısır'ı İngiliz askerine karşı korumak gerekirse Şam'daki 8. Kolordunun bir kısmı bu bölgeye kaydırılacaktı. Zira Osmanlı topraklarında özellikle de Irak, Suriye ve Yemen'de her zaman isyan eden bedevi Arapların saldırıları, Dürzî başkaldırımları ve Kürt isyanları

ortaya çıkabilirdi. Buradaki jandarmaya güvenerek sükûneti sağlamak zordu. Her an takviye kuvvet gerekebilirdi. Bu sıralarda Arap ve Ermeni isyanları başlamıştı bile.⁸⁴

Savaşta Osmanlı İmparatorluğu’nun Almanya ile beraber uygulayacağı genel plan

1- Osmanlı Padişahının halifelik gücünü kullanarak Doğu Anadolu ve Kafkaslarda Rusya’ya bir darbe vurulacak ve “Mukaddes Cihad” ilanıylı Kafkaslar ve Orta Asya’da Müslüman Türkler ayaklandırılacak,

2- Süveyş Kanalı ve Mısır’da Trablusgarp ve Sudan Müslümanları üzerindeki halifeliğin gücü kullanılacak ve İngiltere’nin sömürgelerine ulaşması engellenecek,

3- Akdeniz ve Ege’deki İngiliz ve Fransız donanmalarına karşı Trakya ve Boğazların güvenliğinin sağlanması için buraya önemli bir kuvvet yerleştirilecekti,

İngiltere, Türk-Alman planına Güney Irak’ta ve Çanakkale’de iki cephe açarak karşılık verecekti.

Birinci Dünya Harbi’nde Türklerin asker sevk etmek zorunda kaldığı cepheler şunlardır

1-Kafkas (Doğu) Cephesi: (Türklerle Rusların çarpıştığı, Karadeniz’den İran içlerine kadar uzanan cephe).

2-İrak Cephesi: (İngilizlerin Basra Körfezi’ne asker çıkarması üzerine Türkler tarafından açılan ve Türklerle İngiliz kuvvetlerinin çarpıştığı cephe).

3-Filistin-Suriye Cephesi: (İngilizlerin, Türklerin Süveyş Kanalı’na yaptıkları taarruzlarda başarısız olmaları üzerine Filistin’i işgal amacıyla açtıkları cephe).

4-Çanakkale Cephesi: (18 Mart 1915’te Çanakkale Boğazı’nı geçemeyen İngilizlerin Arıburnu ve Seddülbâhir’de açtıkları cephe).

5-Avrupa Cepheleri (Galiçya, Makedonya, Romanya): Türkler Galiçya, Makedonya ve Romanya Cepheleri’ne birer kolordu göndererek müttefikleri yanında çarpışmışlardı.

6-Yemen ve Hicaz Cephesi: (İngilizlerle Türklerin Arap Yarımadası için çarpıştıkları cephe).

7-İran Cephesi: (İran’da gayri nizami harplerin cereyan ettiği cephe).

8-Libya Cephesi: (İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal için açtığı cephe).

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı İmparatorluğunun içerisinde bulunduğu durumu kısaca özetlemek istersek;

“Arka arkaya gelen ve ülkenin başşehrine çok yakın bir coğrafyadaki toprakların kaybı ve bu savaşların getirdiği maddi ve manevi çöküntü ile gücü sarsılmış bir devlet yönetimi, son savaşların sebep olduğu maddi bunalımla gelen ekonomik çöküntü, ekonomik yetersizlik sebebiyle ulaşım araç ve gereçlerinin eksikliği, yetersiz sağlık koşulları.

Seferberliğini ve kadrolarını tamamlayamadan eksik cephane, araç ve gereçlerle, düşmanın modern silah, araç ve donanımına karşı girilen bir dünya savaşı. Osmanlı İmparatorluğu'na savaşa girmesi için her türlü yardımı yapacağını vaat eden bağlaşıklık devletlerinin sözlerini tutmamaları ve savaş sırasında devlete gereken desteği vermemeleri.”

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyaseti (Genelkurmay Başkanlığı)'nin Harbiye Nezareti'ne gönderdiği raporda şu bilgilere yer verilmekteydi:

1- Maçka'daki Silah Deposu'nda ve diğer silah fabrikaları depolarında toplam olarak 229.589 küçük çaplı mavzer; 47.674 muaddel martin (değişikliğe uğratılmış) olmak üzere toplam 271.263 küçük çaplı tüfek ve tüfek başına 1000'e yakın fişegin olduğu bildiriliyordu. Bu cephane ile sadece, onar taburdan oluşan 28 tûmenden meydana gelen I., II. ve III. Ordu Mûfettişliği kuruluşunda bulunan on kolordu seferber edilebilecekti.

2- On kolordudan oluşan bir gücün ülkeyi savunmak için yetersiz olduğu bildiriliyordu. On kolordudan oluşan bir kuvvetin daha seferber olabilmesi için 98.500 adet tüfek ve 99.000.000 fişek gerekli idi. Bu kuvvetler için gerekli olan teçhizat, donatım malzemesi ve giyim kuşam da eksikti.

3- Satın alınması gerekli olan cephane miktarı belirtiliyordu. Süvari, makineli tüfek ve telgraf birlikleri için 23.819 tüfek, topçu birlikleri için 9.329 filinta (satın alınamadığı takdirde tüfek) ve 6.018 tabanca ve her piyade alayı ayrıca her bir süvari tugayı için birer bölüklük makineli tüfek ihtiyacı vardı.

4. Ordu birliklerinden olan 12. Kolordu'nun (Musul, Kerkük Redif tümenleri hariç) 10.332 adet tüfek ve 8.701 sandık fişek eksikliği, 13. Bağdat Kolordusu'nun ise 9.782 tüfek ve 10.246 sandık fişek eksikti.

Tüm bu eksiklikleri tamamlayamadan harbe giren devlet; ordusuna karşı gereken maddi manevi desteği yeterince verememişti.⁸⁵ Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusunda, idari faaliyetin güçsüzlüğü, lojistik desteğin eksikliği gibi sorunlar, stratejik ve taktik alanlarındaki eksiklikler, Türk askerini yıpratmıştı.

Savaş sırasında da ortaya çıkan pek çok sorun vardı; ülke içerisindeki azınlıkların çeşitli kışkırtmalar sonucu Osmanlı İmparatorluğu'na karşı cephe almaları ile bağlı bulundukları devletin yanında değil de, karşısında savaşmaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ile kendilerine pay düşeceği ümidiyle ellerindeki ürünleri dahi saklamaları,

Büyük bir coğrafyaya hâkim olan ülke topraklarındaki çeşitli iklim şartlarının bölgelere göre farklılık göstermesi. Mesela; Irak, Suriye, Mısır ve Yemen gibi yerlerde sıcakların +60 dereceye kadar yükselmesi, buna karşılık Türk-Rus sınır bölgesinde yüksek dağlarda çevrili olan arazide var olan şiddetli soğuklar...

Kara, deniz ve demiryolu ulaşımının yetersiz oluşu; Karayollarının batıdan doğuya, güneyden kuzeye geçit vermeyişi, mevcut karayollarının da çoğunun teknik açıdan yetersiz oluşu, ulaşım ve dolayısıyla ikmalin pek çoğunun ancak ilkel araçlar kullanılarak yapılabilmesi ve özellikle kışın hayvanların çektiği araçlarla nakliyenin çok güç olması. Özellikle keskin soğukların yaşandığı Doğu Kafkasya'da, sadece yük hayvanları ile askere destek götürülebileceğinin önceden düşünülmemişi ve buna göre tedbirlerin alınmamış olması.

Demiryollarının özellikle Toros ve Amanos geçitlerinde, Bağdat demiryolunun tamamlanamamış ve aktarmalı ulaşımın yapıyor olması, Konya'dan geçen ve Bağdat demiryolunun da bir kolu olan tek hattın ülkedeki ulaşımı dört bir yandan kaldırabilecek özelliğe sahip olmayışı,

Denizlerdeki ulaşımın, kara ve demiryolu ulaşımına göre çoğunlukla elverişli olmasına rağmen herhangi bir savaş sırasında, denizlerin düşman tarafından kuşatılması daha kolay olduğu için deniz yolu ile yapılacak ikmallere savaş şartlarında güvenilmez

⁸⁵ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, Ankara 1985, c. X, s. 3.

oluşu. (Nitekim Karadeniz ve Akdeniz'deki ulaşım, kara ve demiryollarına göre daha elverişli idi. Bu yol ile Doğu Anadolu, Suriye ve Filistin bölgelerine taşımacılık daha kolay yapılıyordu. Fakat Birinci Dünya Savaşı sırasında deniz yollarının düşman harp gemilerinin işgaline uğraması ulaşımı aksatmıştı).

DEVLETLER	NÜFUSU	SİLAH ALTINA ALINAN	ÖLÜ	YARALI	ESİR	TOPLAM
RUSYA	181.000.000	12.000.000	1.700.000	5.000.000	2.500.000	9.150.000
ALMANYA	79.000.000	11.000.000	1.808.000	4.000.000	615.000	7.142.000
FRANSA(2)	84.000.000	8.410.000	1.355.000	3.000.000	550.000	6.160.000
İNGİLTERE(1)	461.000.000	8.904.000	910.000	740.000	200.000	3.190.000
İTALYA	38.000.000	5.615.000	615.000	947.000	500.000	2.197.000
U.S.A.	111.000.000	4.355.000	115.000	191.000	10.000	365.800
JAPONYA	78.000.000	800.000	300	1.000	-	1.300
AV. MACART.	55.000.000	7.800.000	1.000.000	2.200.000	1.800.000	480.000
ROMANYA	8.000.000	250.000	185.000	150.000	200.000	535.706
SİRBİSTAN	5.000.000	707.343	120.000	160.000	200.000	480.000
TÜRKİYE	29.000.000	2.850.000	400.000	600.000	300.000	1.300.000
YUNANİSTAN	5.000.000	230.000	14.000	10.000	13.000	27.000
PORTEKİZ	15.000.000	100.000	10.000	7.000	10.000	33.000
KARADAĞ	435.000	50.000	3.000	10.000	3.000	2.000
BELÇİKA	16.000.000	487.000	7.000	160.000	70.000	300.000
BULGARİSTAN	5.000.000	600.000	90.000	300.000	150.000	440.000

Tablo 1.3. Birinci Dünya Savaşı'na katılan devletlerin insan kayıpları.⁸⁶

(1) Kanada, Avusturya, Yeni Zelanda, Hindistan ve sömürgeler.

(2) Fas, Cezayir ve sömürgeler.

Birinci Dünya Savaşı ile ilgili olarak çoğunluğu 1970'li yıllarda olmak üzere bugüne kadar pek çok araştırma çalışması yapılmıştır. Yapılan her yeni çalışmada asıl nüsha belgelerine ulaşıldıkça sayısal değerlerle ilgili farklı sonuç ve değerlerin tespit edilmesi doğal ve yüksek bir ihtimaldir.

Birinci Dünya Savaşı, 1 Ağustos 1914 tarihinde başlamış, 11 Kasım 1918'de son bulmuştur. Savaş ilk başta bir Avrupa savaşı gibi görünse de Almanya'nın sömürge elde etmek amacıyla Asya ve Afrika'ya saldırması ile beş kıtayı etkileyen bir dünya savaşı yaşanmış ve dört yıl, üç ay ve on gün süren savaşa 26 devlet katılmıştır.⁸⁷

Birinci Dünya Savaşı, Orta Doğu, Orta Avrupa ve Doğu Avrupa'nın siyasi haritasını değiştirmiş, Habsburg, Hohenzollern, Romanov ve Osmanlı saltanatını tarihe

⁸⁶ Salih Polatkan, *a.g.e.*, İstanbul 1972, s. 71.

⁸⁷ *A.g.e.*, s. 5.

gömerken Avrupa’da, iktisadî ve toplumsal dönüşümlerin yaşanması sonucunu doğurmuştur.

Birinci Dünya Savaşı, özellikle Avrupa ülkeleri ve Sovyetler Birliği’nde (Rusya’da) ideolojiler çağını başlatmış, totaliter ve otoriter rejimler oluşturmuş, komünist, faşist ve nasyonel sosyalist hareketlerin büyük kitlelerce benimsenmesi yolunu açmış, demokrasiyi ötelemiş ve liberal ekonomik anlayışının terk edilerek müdahaleci ve daha devletçi bir dönüşüm geçirmesine neden olmuş, sonuçları itibari ile ikinci bir dünya savaşının yolunu açmıştır. Savaş Avrupa’nın dünya ticaretindeki payını azaltmış, ABD ve Japonya’nın yıldızını yükseltirken dünyanın finans merkezini Avrupa’dan ABD’ye taşımıştır.

Osmanlı İmparatorluğu savaştan en çok zararlı çıkan ülkelerin başında gelmektedir. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve ardından gelen Birinci Dünya Savaşı ile harp hali 10-12 sene devam etmiş ve imparatorlukta cihan harbinin ekonomik sonuçları diğer ülkelere göre çok daha ağır yaşanmıştır.⁸⁸

İmparatorluğun ekonomik yapısı olağanüstü savaş şartlarını kaldıramamış, ekonomiyi dengede tutmak için alınan bütün tedbirler etkisiz kalmış, iktisadi hayat çölmüş, dışa bağımlı ekonomi ithalatın durması ile bunalıma girmiş, ordunun devam eden ihtiyaçlarını karşılama zorunlulukları daha devletçi bir yapıyı gerekli kılmış, kimi zaman satın alma kimi zaman el koyma ile ordunun ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmış, işgücünün cephede savaşıyor olması üretimi durma noktasına getirmiş ve cephe gerisindeki halkın da temel gıda ihtiyaç maddelerini dahi karşılayamaz hale gelmesine neden olmuştur.

Ülkede uygulanan genel seferberlik ile milyonlarca Türk askeri, evini ailesini bırakıp yeni bölgelere gitmiş, birliklere katılarak büyük bir askerî ordunun parçası olmuş ve savaşa giden erkeklerin boşluğunu doldurmak Türk kadınına düşmüştü. Savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılar, aynı zamanda ihtikâr ve vurgunculuğu da beraberinde getirmişti.

Savaşın son anlarına yaklaşıldığı günlerde artık Türk tümenleri bir alay seviyesinde dahi değildi. Ordu; malarya, amipli dizanteri ve açlık ile sarsılmıştı.

Askerin elbisesi hatta birçoğunun çamaşırı dahi yoktu. Artık hayvanlar bile güçlerinin son safhasına gelmişlerdi.⁸⁹

Askerî yenilgi, iktisadî yıkıntı ve siyasal güçsüzlük sonucunda mağlup ve perişan bir halde savaştan çıkan İstanbul hükümeti, ağır koşullar içeren Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştı.⁹⁰ Osmanlı ordusunun gücü, mütareke günlerinde şöyle idi: Toplam er sayısı 54.503 olmak üzere; her tûmende 2.020 er olmak üzere, 20 tûmende 44.000 er, kolordu bağılı birliklerinde 1.567 er idi. Bu sayı ağır topçularla birlikte, 55.430 kişiye ulaşıyor, şube ve dairelerdeki kişiler de katılınca sayı 61.223 kişi oluyordu. Ordudaki tüfek sayısı 40.878, makineli tüfek 240 ve 256 tane de top bulunuyordu.⁹¹

Osmanlı İmparatorluğu, son savaşına katılmadan önce, dünyanın büyük devletleri karşısında; elinde tuttuğu jeopolitik konumu, sınırları, yüzölçümü, bölgelerinin yer altı ve yerüstü çeşitli kaynakları, iklimi, bitki örtüsü, nüfusu, ekonomik ve sosyal faaliyetleri, topraklarını paylaştığı azınlıklar ile her türlü ekonomik olumsuzluklara karşın güçlü bir devlettir. Böyle bir güce sahip büyük bir devletin seferberliğini dahi tamamlayamadan savaşa girmesi, gelecekte daha da büyük problemlerin yaşanabileceğini işaret ediyordu. Seferberliğini tamamlayamayan ordular, donanım, iaşe ve cepheler arasında kuvvet kaydırırken, asker ikmal ederken birçok zorlukla karşılaşmıştı. Lojistik destek eksiklikleri, cephedeki askeri aç, çıplak, silahsız ve cephanesiz bırakmıştı.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki Birinci Dünya Savaşı'nın sebepleri Balkan Savaşlarının sonuçlarında, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçları İkinci Dünya Savaşı'nın sebeplerinde aranmalıdır. Bütün bu siyasal ve diplomatik gelişmelerin odak merkezi ise Osmanlı İmparatorluğu'dur. Yaşanılanlar devletin sahip olduğu coğrafyayla yakından ilgilidir.⁹²

⁸⁹ Fahri Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, İstanbul 1973, s. 365.

⁹⁰ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 1945, s. 364.

⁹¹ Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, 1918 Yılı Hareketleri*, ty., c. V, s. 238.

⁹² Mete Tunçoku, "Balkan Savaşları'nın Çanakkale Savaşı ve Millî Mücadeleye Olan Sosyokültürel Etkileri", *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II*, Ankara 2006, s. 163.

İKİNCİ BÖLÜM

ASKERLERE VE ASKER AİLELERİNE YAPILACAK YARDIMLARA DAİR KANUN VE YÖNETMELİKLER

1. Kimsesiz Asker Aileleri İçin Yapılan Düzenlemeler

Sosyal politika, emek gücünü korumak amacıyla ilkçağlardan beri var olagelen bir oluşumdur. Toplumların geçirdiği her ekonomik, sosyal, siyasal, etkinsel değişiklik ve dönüşüm bugünkü sosyal politikayı meydana getirmiştir. Toplumsal ilişkilerin özel ve ayrı bir dalı olarak değerlendirebileceğimiz bu politika, insanların ekonomik ve sosyal yapılarına göre sınıflar arasındaki durumu inceler. Toplum içerisindeki yeni hak, hukuk, özgürlük ve çıkar ilişkileriyle sürekli gelişir.⁹³ Osmanlı Devleti, Birinci Cihan Harbi yıllarında sosyal politika ışığında ihtiyaç içerisindeki kişilere maddi destek vermek için birçok kanun çıkartmıştı. Biz de konumuz gereği söz konusu kanunları ve bu kanunlar çerçevesinde küçük rütbeli zâbitân ve er ailelerine tahsis edilen maaşları, bütçe açıkları ve malî yetersizlikler sebebiyle maaşların gecikerek ödenmesi veya hiç ödenememesi vb. durumlarda asker ailelerinin yaşadığı zorlukları dile getireceğiz. Müşirden mülazım-ı saniye -mareşalden teğmene- kadar şehid⁹⁴ düşen, eceliyle vefat eden erkân ve zâbitânın eşlerine, çocuklarına ve ma'lûl askere bağlanan maaşlara, rütbesini bildiğimiz askerlerin ve ailelerinin taleplerine ise üçüncü bölümde yer verilmiştir.

İmparatorlukta sosyal politika alanında ordu mensupları önemli bir yer tutmuş, modernleşme sürecinde de asker daima ilk planda yer almıştı. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra başta ordu kurumları olmak üzere devlet hizmetinde çalışanların ve aile bireylerinin emeklilik ve sosyal güvenlikleriyle ilgili ilk yasal düzenlemeler yapılmıştı. - Bu tür düzenlemelerden önce emekli, dul ve yetimlere, ancak ihtiyaç içerisinde olduklarını bildirdikleri takdirde maaş bağlanıyordu.⁹⁵ - Mülkiye, askeriye ve ilmiye için ayrı ayrı emekli sandıkları kurulmuş ve emeklilere daha iyi hizmet verebilmek için Avrupa'dan uzmanlar getirilmişti. Osmanlı Devleti emekli asker aylıklarını oldukça

⁹³ Cahit Talas, *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Ankara 1992, s. 13.

⁹⁴ 14 Aralık 1916 tarihinde yayınlanan şu kanuna göre; yaralı olmayıp da hastanelerde hasta olarak vefat edenlerin şehid olup olmadıkları Meclis-i Mebusan'da tartışılıp seferberlikte hava değişikliği sebebiyle vefat edenler ve seferberlikte hastalanıp da memleketlerine gidip orada vefat edenlerin de şehid oldukları kabul edilmişti. "*Muinsiz Efrad-ı Askeriye Ailelerine Verilmekte Olan Maaşlara Dair Kanun Layihası*", MMZC.1332, c. 1, devre 3, içtima senesi 3, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 138-139-140.

⁹⁵ Abdullah Martal, "Osmanlı Ordusunda Emeklilik ve Buna İlişkin Bir Nizamname", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, 1763-1938 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Ordu ve Toplum (25-27 Ekim 1999-İstanbul)*, Ankara 2000, s. 29-33.

yüksek tutmuş olsa gerek ki F. Oltramar adlı bir Fransız subay, askeri emekli sandıklarının durumunu değerlendirdiği 1 Şubat 1911 tarihli raporda emekli aylıklarının Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça yüksek olduğunu, çalışırken alınan maaş ile emekli maaşı arasındaki farkın çok az olduğunu, bunun askerleri erken yaşta emekliliğe özendirdiğini bundan sonra hazırlanacak olan yasalarda Almanya ve Fransa'daki emekli asker maaşlarının görevdeki asker maaşlarına oranla epey düşük tutulması gerektiğini söylemişti.⁹⁶

Asker, vatani ve dini uğruna şehid düşüyor, hükümet de onun ailesine destek olmakla asker kişiye karşı son görevini yapmış oluyordu.⁹⁷ Bu amaçla askerlere ve ailelerine yardım etmek için birçok kanun çıkarıldı. Çıkarılan kanunların birçoğu geçici nitelikteydi. Savaş şartlarında ihtiyaca göre kanun yapılıyordu ve bu hükümlerin meclisten geçerek yürürlüğe girmesini bekleyecek kadar vakit yoktu. Asker ailelerinin yalnız bırakılmaması düşüncesi ile hareket ediliyordu.

1.1. Muharebede Kaybolan, Esir Düşen Askerler ve Aileleri

Askerlik vazifesini yerine getirmek için cepheye çağırılan kişinin geride bıraktığı ailesine her türlü maddi ve manevi desteği vermek, aileleri muhafaza etmek Osmanlı Devleti'nin temel vazifelerinden biriydi. Muharebeye sevk edildikten sonra harp sırasında kaybolan ve dolayısıyla hayatta olup olmadığı meçhul olan askere ve ailesine karşı nasıl bir politika izleneceği kanunlar ışığında belirtilmişti. İtalya Harbi'nin ilan edildiği 30 Eylül 1911 günü çıkarılan bir kanun⁹⁸ ile muharebeye sevk edildikten sonra harp sırasında kaybolduğu için hayatta olup olmadığı bilinmeyen kara ve deniz erkânı, ümera, zâbitân, zabıt vekilleri, kıdemli küçük zâbitân, hesap memuru adayları ve askeriye mensup memurlardan kayboldukları kesinleşenlerin ailelerine, Askerî

⁹⁶ A.g.e., s. 40-41.

⁹⁷ “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanmayın. Bilâkis onlar diridirler, Rableri katında rızıklanmaktadırlar.” *Kur'an-ı Kerim*, Âl-i İmran Sûre-i Şerif'i, Cüz: 4, Sûre: 3, 169. Ayet. Vatani, milleti, dini ve kardeşlerinin namusunu müdafaa için hududa koşan asker şehid düştüğünde kutsallaşır. Ahmed Niyazi, “Şehid Kardeşime”, *İslam Mecmuası*, Sy. 39, yıl 3, İstanbul 1330-1334, s. 823-825. Osmanlı İmparatorluğu, mevcudiyetini ve istiklâlini muhafaza etmek için cepheye gidip sakat kalan askerini ve şühedânın geriye kalan eytam ve erâmilini korumak ve refahını temin etmek için onlara her türlü yardımı yapmayı vazife edinmişti: “Harbi hazrın şühedâsıyla guzâtı hakkında her türlü mükâfât becâdır” denilerek şehidlerin ruhlarını rahmetle yâd etmek için Mevlid-i Şerifler okunuyordu. Üsküdar Meşahid-i Mübareki Camii'nde Mevlid-i Şerif okumuş ve mevlidlerin tekrar edileceği bildirilmişti. “Üsküdar Şehidliğinde Dini Bir İhtifâl”, *Tanin*, 13 Eylül 1334/13 Eylül 1918, s. 4; Harbiye Nezaretî şehidler için Mevlid-i Şerif okunacağını ilan etmişti. *Tasvir-i Efkâr*, 24 Kanûn-ı sâni 1916, s. 2.

⁹⁸ “Esnayı Muharebede Gaybubet Eden Erkân, Ümera, Zâbitân ve Zabıt Vekili ve Zabıt Namzetleriyle Küçük Zabıt ve Efradın ve Bil-cümle Memurin-i Mensubin-i Askeriyenin Ailelerine Verilecek Maaşâta Dair Kanun Layihası”, *Meclis-i Mebusan Levayih-i Kanuniye*, 1331 Senesi Encümen Mazbataları ve Levayih-i Kanuniye, Ankara 1993, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, s. 130-131.

Tekâüd ü İstifa Kanunu⁹⁹ gereğince maaş tahsis edilecekti. Fakat söz konusu maaş bağlanıncaya kadar ailelerin mağdur olmamaları için askerin, askeriyyeden aldığı maaşın üçte birini geçmemek üzere ödenecek olan maaş “*sipariş maaşı*” adıyla anılacaktı. - Önceden bu maaşı alan ailelerin maaşları, askerlik maaşlarının üçte biri ise aynen verilmeye devam edilecekti. Üçte birini geçiyorsa veya üçte birden az ise maaşın üçte birine tamamlanacaktı.- Sipariş maaşı; asker geri dönünceye kadar veya nerede olduğu ya da şehid düştüğü öğrenilinceye kadar verilmeye devam edilecekti. Maaş tahsis edilirken asker ailelerinden vesikalı olanlara mal sandıklarından, vesikasızlara muhacirin tahsisatından ödeme yapılacaktı.¹⁰⁰ İtalya Harbi esnasında çıkarılan bu kanun, Balkan Harbi¹⁰¹ Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında da uygulanmıştır.¹⁰²

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, 7 Mart 1916 tarihinde, kanun tekrar yayınlanmış ve kaybolduğu için yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen küçük zâbitân ile zabıt adayları vb. askeriye mensuplarının ailelerine, ilerideki sayfalarda açıklık getirilecek olan Mükellefiyyet-i Askeriyye Kanun-ı Muvakkati’ne göre muinsizler tertibinden maaş bağlanmışsa; askerin kaybolması üzerine ailenin aldığı maaş çeşidi değişeceği için yeniden maaş bağlanıncaya kadar muinsiz maaşı ödenmeye devam edeceği kararı alınmıştı.¹⁰³ Fakat muinsiz maaşının toplamı yüz kuruştan¹⁰⁴ fazla ise, fazlası aile fertlerinin her birinden eşit miktarda kesilecekti. 13 Mart 1916 tarihinde bu konuda tekrar bir açıklama yapma ihtiyacı duyuldu ve kanun yeniden yayınlandı. Burada bildirildiğine göre kayıp olan askerin ailesine bağlanan sipariş ya da muinsiz asker ailesi maaşı, kaybolan askerin şehid düştüğü kesinleştiğinde, kişinin kaybolduğu tarihten itibaren maaş alan ailesine, Askerî Tekâüd ü İstifa Kanunu’na göre “*aile maaşı*” tahsis

⁹⁹ Askerî Tekâüd ü İstifa Kanunu; ayrıntılı bilgi için bkz. Düstur, II. Tertip, I. cilt, Dersaadet 1329, s. 694-716.

¹⁰⁰ BOA, DH.UMVM, 123 56; 27 C. 1333/12 Mayıs 1915.

¹⁰¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti’ne Gelen 470 Numaralı Defter, Nr. 168/39 Muhasebe-i Umûmiye, D. Nr. 338899, 330/1560 numaralı cevaptır.

¹⁰² “Askerîye mensuplarından ölü veya diri oldukları meçhul olanların ailelerine maddi destek verilecekti.” BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti’ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 343621 Hususi Nr. 465; 13 L. 1337/12 Temmuz 1919.

¹⁰³ Kişilerin geri dönmelerine veya şehid düştükleri ve nerede oldukları belirleninceye kadar bağlanan maaşları kesilmeyecekti. BOA, BEONGG, Maliye Nezareti’nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 343621 Hususi Nr. 485 323 numaralı mazbata üzerine; R. 1335/M. 1919; 8 Mart 1916 tarihinde yayınlanan şu kanuna göre: Muharebe sırasında kaybolan erkân, umera, zâbitân ailelerine de tıpkı şehid aileleri gibi verilmekte olan maaşın kendilerine maaş tahsisine kadar ödenmeye devam edilmesi gerektiği bildiriliyordu. Bu kanun İtalya Harbi’nin başlangıcı olan 30 Eylül 1911 tarihinden itibaren geçerliydi. “*Esnayî Harbde Kaybolan Zâbitân ve Efrad Ailelerine Tahsisi Mukatazi Maaşat Hakkında Askerî Tekâüd ü İstifa Kanunu’nun 35 ve 36. maddelerine Müzeyyel Kanun Layihası*”, MMZC.1331, c.2, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 373-374.

¹⁰⁴ Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet hesapları 1917 yılına kadar kuruş, 1918-1920 yıllarında lira ve ondan sonra tekrar kuruş esası üzerine tutulmuştur. Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, Ankara 1994, s. X.

edilecek, bu maaş seferberlik sonuna kadar ödenmeye devam edilecekti.¹⁰⁵ Fakat aile maaşı tahsis edilmeye başlandığı tarihten sonra, önceden verilen maaş, aile maaşından kesilmek suretiyle geri alınacaktı.¹⁰⁶

Esarete düşen askere ve ailesine karşı devletin nasıl bir politika izlediğini yine kanunlardan öğrenmekteyiz. Erkân, umera ve zâbitândan esir düştükleri yerde vefat edenlerin ailelerine ve esir düşen ve kaybolan bütün askerlerin ailelerine,¹⁰⁷ esaret hali devam eden kimsesiz askerlerin kız kardeşlerine¹⁰⁸ esir düşen ve kaybolan zâbitânın ailelerine,¹⁰⁹ yaralanarak esir düşen zâbitân ailelerine¹¹⁰ ve memur ailelerine maaş tahsis edilecekti.¹¹¹ Bunun için çıkarılacak olan kanun, Askerî Tekâüd ü İstifa Kanunu'na eklenecekti.¹¹² Esir zâbitân ailelerine verilecek maaş miktarı Muhasebe-i Umûmiye Tetkik Kalemi'nde görüşülerek belirlenecekti.¹¹³ Ayrıca esir düşenler için ve Hicaz, Yemen vs. vilayetlerdeki askeri kıtalardan gelen erkân, ümera ve zâbitânın maaşlarını alabilmeleri için maliye bütçesine 150.000 lira konulmuştu.¹¹⁴

4 Mart 1916 tarihinde yayınlanan kanun göre; esir olan erkân, umera, zâbitân, memur vs. askeriye mensuplarına esaret müddetince nezdinde bulundukları hükümet tarafından “*masarif-i iâşe*” vs. adıyla verilecek olan meblağdan başka bir şey verilmeyecekti. Yalnız bu kişilerin ailelerine, askerlik maaşlarının üçte biri tahsis edilecekti. Maaş almaya hak kazanan aileler, Askerî Tekâüd ü İstifa Kanunu'nda eytam ve eramil maaşı tahsis olunabilecekler ile bekâr kız kardeşlerdi. Ailelerine verilecek maaşın üçte birinin toplamı esirlerin rütbelerine ait maaşa denk veya maaşlarından fazla ise geri döndüklerinde kendilerine bir şey verilmeyecekti. Fakat eğer bu toplam,

¹⁰⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 334501 Hususi Nr. 53; 1 C. 1335/25 Mart 1917.

¹⁰⁶ “*Esnayı Muharebede Gaybubet Eden Erkân, Umera ve Zâbitân ile Mensubin-i Askeriye'nin Ailelerine Tahsis Olunacak Maaşâtı Dair Kanun Layihası*”, MAZC.1331, c. 2, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1990, s. 405-406-407.

¹⁰⁷ BOA, BEOVGG (2) 837 Numaralı Arzuhal Defteri, Nr. İstida 156/244 71, Ty; BOA, DH.İUM, 20/6 2/72, 29 Z. 1337/25 Eylül 1919.

¹⁰⁸ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, D. Nr. 325754 Hususi Nr. 24; 14 Ca. 1334/19 Mart 1916; BOA, BEONGG, 272 Numaralı Defter, 344002-554, Melfufat: Maliye, R. 1337/M. 1921; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 344002 Hususi Nr. 557, 415 Numaralı Mazbata Üzerine; R. 1335/M. 1919.

¹⁰⁹ DZ. K. K. TARIHİ DENİZ ARŞ., 72, 6 M. 1335/2 Kasım 1916.

¹¹⁰ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 343/1031/74 Evveliyatı 332/1336, D. Nr. 337015, 337180, 335567, 324857; 29 Ca. 1336/12 Mart 1918.

¹¹¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338899 Hususi Nr. 313 168 cevaptır.

¹¹² BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 244 Numaralı Defter, Nr. 918/6481, D. Nr. 349711; 1336/1917-1918.

¹¹³ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, D. Nr. 343156 345209 Hususi Nr. 573/225 Muhasebe-i Umûmiye Tetkik Kalemi; 19 Z. 1337/15 Eylül 1919.

¹¹⁴ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 245 Numaralı Defter, Nr. 476/726 Erkân-ı Harbiye Şubesi, Evveliyatı 286; 9 S. 1337/14 Kasım 1918.

rütbelerine mahsus maaştan az ise bu eksik tamamlanacaktı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında çıkarılan kanun, İtalya ve Balkan Harpleri için de geçerli olacaktı.¹¹⁵

Balkan Savaşları sebebiyle Edirne'nin bazı yerleri Bulgaristan'a bırakılmıştı.¹¹⁶ Askere çağırılan kişilerin kimsesiz ailelerine o zamana kadar Edirne valiliği tarafından verilen maaşlar, Meclis-i Vükela tarafından alınan bir kararla artık Sofya Sefâreti tarafından verilecekti.¹¹⁷ Ayrıca esir düşen posta memurlarının masrafları da devlet tarafından karşılanacaktı.¹¹⁸

Harbiye Nezareti, İngilizler tarafından esir edilip Mısır'dan Bandırma'ya nakledilen esir memur ailelerinin iâşelerini ve diğer masraflarını da karşılayacaktı.¹¹⁹ İngilizler tarafından esir edilip Mısır'dan İzmir'e getirilen ve buradan da başka bir yere nakledilen memur aileleri ve yaklaşık üç yüz kişi, iâşe ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması isteğiyle Harbiye Nezareti'ne başvurmuşlardı.¹²⁰ Ayrıca umera ve zâbitân ailelerine ücretsiz olarak verilen ekmeğin esir düşen zâbitân ailelerine de verilmesi kararlaştırılmıştı.¹²¹ -Fakat bazı tarihlerde esir ve şehid ailelerine savaşın yaşattığı birçok sorun sebebiyle ekmek verilemediği durumlar da olmuştu.-¹²² Belediye meclisleri tarafından çeşitlerine göre ekmek fiyatları belirlenecek, şehid ve esir ailelerinin ekmek ihtiyaçları temin edilecekti.¹²³

Terhis olan askerler arasında esir düşenler ile ölü veya diri oldukları meçhul olanların aileleri, kendilerine muinsiz aile maaşı¹²⁴ verilmesini isterken, esir düştüğü yerde hastalanarak memleketlerine dönen veya memleketlerinde vefat eden erkân, ümera ve zâbitân aileleri merkeze gönderdikleri dilekçelerle kendilerine şehid ailesi gibi maaş tahsis edilmesini talep etmişlerdi.¹²⁵ Dilekçeler gözardı edilmemiş ve esarete vefat eden esir asker ailelerinin, askerin vefat ettiği zamandaki rütbesinin bir derece

¹¹⁵ “Duçar-ı Esaret Olan Erkân, Umera ve Zâbitân ile Memurin vs. Mensubeyn-i Askeriyye Aileleri Maaş ve Muhassasatına Dair Kanun Layihası”, Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri 1331, c. 2, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 278-279-280-281.

¹¹⁶ BOA, DH.İUM, 88/3 4/36, 19 C. 1334/23 Nisan 1916.

¹¹⁷ BOA, DH.İUM, 88/3 4/11, 22 M. 1334/30 Kasım 1915; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 330655, Hususi Nr. 111, 17 Ca. 1334/22 Mart 1916.

¹¹⁸ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 470 Numaralı Defter, Nr. 337/87 Muhasebe-i Umûmiye, 473 numaralı cevaptır; 18 M. 1337/24 Ekim 1918.

¹¹⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 470 Numaralı Defter, Nr. 35/9 Muhasebe-i Umûmiye, 225 numaralı cevaptır; 25 R. 1337/28 Ocak 1919.

¹²⁰ BOA, BEONGG, Dahiliye Nezareti'ne Gelen 85 Numaralı Defter, Muhacirin, 9 Ra. 1337/13 Aralık 1918.

¹²¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 701/9911/279 705 Numaralı Cevaptır, 14 S. 1338/8 Kasım 1919.

¹²² BOA, DH.İUM, 20/6 2/72, 29 Za.1337/26 Ağustos 1919.

¹²³ BOA, DH.İUM, 20/6 2/100, 27 Z. 1337/23 Eylül 1919.

¹²⁴ BOA, DH.İUM, 4/3 9/65, 22 Ca. 1337/23 Şubat 1919.

¹²⁵ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 1495/865/1364, D. Nr. 330296; 6 R. 1334/10 Şubat 1916.

üstünden maaş almaları kararlaştırılmıştı.¹²⁶ Kanuna göre esarete kalmalarından dolayı askerîyeden uzaklaştırılmaları hakkında hüküm verilen zâbitânın çocuklarına ve eşlerine de maaş bağlanacaktı.¹²⁷ Tüm bu kanunlar ışığında Bitlis ve Van vilayetlerindeki Ruslar tarafından esir edilmiş memur ailelerine maaş bağlandı.¹²⁸ 3. Kolorduya mensup olup Çanakkale Muharebesi'nde esir düşen ve esarete iken vefat eden Piyade Mülazım-ı Sâni Sadık Efendi'nin annesine maaş tahsis edilmişti.¹²⁹ Posta ve Telgraf Müdürü Bekir Efendi, kendisine esarete kaldığı müddete ait memuriyet maaşı bağlanmasını talep etmişti.¹³⁰

Esir asker aileleri tıpkı şehid aileleri gibi askerın öldüğü tarihteki rütbesinin bir üst derecesinden maaş alacaklardı. Esir düşen memur ise askerler daha önceden aldıkları maaşı tam olarak yine alacaklardı.¹³¹ Esir iken bir hastanede vefat eden Yüzbaşı Fevzi Efendi'nin ailesine,¹³² Erzurum'da esir düşen memur, emekli, dul ve yetimlere maaş bağlanmıştı.¹³³ Esarete düşüp, esir kaldığı yerde vefat eden bir mülazım-ı sâninin rütbesi, bir derece yükseltilerek vefat ettiği tarihten itibaren ailesine mülazım-ı evvel rütbesi üzerinden maaş verilmeye başlanmıştı.

Arap Camii Taşlı Han'da oturan Ömer oğlu Salih Efendi, Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı bir dilekçede Romanya'da seferberlik sırasında harp esiri kabul olunarak, ticaret mahallinden başka bir yere sevk edildiğini ve burada yirmi iki ay esarete kaldığı için ticarete uğradığı zarar ve ziyanının karşılanmasını istemişti.¹³⁴ Eskişehir'in Dede Mahallesi'nde yaşayan Sıdika Hanım, Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı bir dilekçede, eşi Rodovişli Ahmet b. Raif'in esir düşmesine rağmen muinsiz maaşı alamadığını belirtiyordu.¹³⁵ Port Said Kömür memurluğu kitabesinde iken esir düşen kâtip muavin-i evveli¹³⁶ İsmail Hakkı Efendi'nin ailesine Üsera Kanunnamesi hükmü gereğince maaş

¹²⁶ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 957/2402 D. Nr. 343887, 8 Za. 337/4 Eylül 1919.

¹²⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 345396 Hususi Nr. 865, 637 Numaralı Mazbata Üzerine, 24 Ra. 1338/17 Aralık 1919.

¹²⁸ BOA, BEONGG, Nr. 15, Umur-ı Siyasi, D. Nr. 331863; 10 N. 1334/11 Temmuz 1916.

¹²⁹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 244 Numaralı Defter, Nr. 1500/5568, D. Nr. 345571; 1335/1916-1917.

¹³⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 298/15055/25 Mahsusat-ı Zatiyye; R. 1336/M. 1920.

¹³¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 989/9138/42 Muhasebe-i Umûmiye Müdürü Umûmiyesi, D. Nr. 350898, 30 Ra. 1339/12 Aralık 1920.

¹³² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 515 Numaralı Defter, Umûm Nr. 348893 Hususi Nr. 774 760 Numaralı Mazbata Üzerine; R. 1336/M. 1920.

¹³³ BOA, DH.İUM, 20/18 12/56; 12 Ş. 1336/23 Mayıs 1918.

¹³⁴ BOA, DH.İUM, 21/2 32, 14 Ra. 1337/18 Aralık 1918.

¹³⁵ BOA, DH.İUM, 4/3 9/67, 2 B. 1337/3 Nisan 1919.

¹³⁶ Osmanlı Devleti kâtipleri sıra ile dört kademeye ayırmıştı. Küttâb-ı askeriyye adını alan bu memurlar Harbiye Nezareti ile diğer askerî kurum ve karargâhlarda yazı ve hesap işlerini görürlerdi. Kadir Kasalak, *a.g.m.*, s. 399-400.

bağlanmıştı.¹³⁷ Bağdat'ta esir düşen Kaymakam Azmi Bey'in eşi Hâcer Hanım, eşi esir olduğu için kendisine esaret maaşı tahsis edildiğini fakat bir süre sonra bu maaşın miktarının düşürüldüğünü ve bu miktarla geçinemediğini belirtiyordu.¹³⁸ Bütün bu taleplere mümkün mertebe cevap verilmiş, esir düşen veya ölü ya da diri olduğu meçhul olan memurlardan vefat ettikleri anlaşılanların henüz maaş bağlanmayan çocuk ve eşlerinin Balkan Harbi'nde olduğu gibi maaşlarının sonradan verilmesi ve maaş alamayan kişilerin belirlenmesi için çalışmalar yapılmıştır.¹³⁹

Kıdemli Yüzbaşı Cavit Bey Atina'da esir düştüğü için, Bursa'daki ailesine maaş tahsis edilmişti.¹⁴⁰ Mersin'de düşman donanmasının batırdığı yelken gemisinin mürettebatından esir düşen askerlerin ailelerine¹⁴¹ ve Mersin'de düşman donanmasının batırdığı yelken gemisinin dokuz kayıkçısı esir düşmüş olduğundan ailelerine yardım edilmişti.¹⁴²

1.2. Savaş ve Asker Aileleri

Zaman ilerlemiş, büyük savaş yaklaşmıştı. İlk dünya savaşına çok fazla sayıda asker katılacaktı. Geride kalan asker aileleri ise hayatlarını nasıl ve hangi şartlarda sürdürecekdiler? Birinci Dünya Savaşı arifesine kadar savaşlar ardı ardına gelmişti. Fakat bu savaşta eli silah tutan bütün erkekler asker ocağına çağrılacaktı. Büyük bir savaş yapılacağı için; askere gidecek kişilerde sağlıklı olmaları koşulu aranırken; artık mahkûmlar da askerlik vazifesini yerine getirmekle yükümlü tutulmuşlardı.¹⁴³ Savaşa katılan mahkûmların ailelerine¹⁴⁴ ve askerlik kıtasına ulaştıktan sonra işledikleri suçlar yüzünden Divan-ı Harp tarafından mahkûm edilen askerler de silah altında sayıldıklarından bu askerlerin de mağdur olan ailelerine¹⁴⁵ maaş tahsis edilecekti. Mahkûmlar için çok güzel bir haber daha vardı ki; savaşta üstün hizmet ve yararlılığı görülenlerin mahkûmiyet müddetleri affedilecekti.¹⁴⁶ Ayrıca seferberlik sırasında

¹³⁷ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 24-25-26-27; 2 C. 1335/26 Mart 1917.

¹³⁸ BOA, BEOVGG (2), 837 Numaralı Arzuhal Defteri, Nr. Arzuhal 32/6 Tezkire-i Hususiye 6, Ty.

¹³⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 470 Numaralı Defter, Nr. 168/39 Muhasebe-i Umûmiye, D. Nr. 338899, 330/1560 numaralı cevaptır.

¹⁴⁰ BOA, DH.İUM, 19/20 1/17, 9 B. 1340/8 Mart 1922.

¹⁴¹ BOA, DH.İUM, 89/4 1/50, 30 Z. 1333/8 Kasım 1915.

¹⁴² BOA, DH.İUM, 89/6 1/19, 26 S. 1334/3 Ocak 1916.

¹⁴³ *Düstür*, "16 Cemaziyelahir 1332 Tarihli Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkati'nin 46, 48, 49 ve 70. maddelerini Muadil Kanun-ı Muvakkat", II. Tertip, VII. cilt, Dersaadet 1336, s. 612-613-614.

¹⁴⁴ BOA, DH.İUM, 88/3 4/10, 10 M. 1334/18 Kasım 1915.

¹⁴⁵ BOA, DH.İUM, 88/2 4/44, 25 S. 1332/2 Ocak 1916.

¹⁴⁶ Büyük Millet Meclisi, Büyük Millet Meclisi Matbaasında Tab Olunan Kavânin Mecmuası, 2/125, s. 73.

bakayada¹⁴⁷ kalıp, sonradan hizmete alınan kimsesiz asker ailelerinin ihtiyaç içerisinde kalmamaları için bu durumdaki ailelere de maaş tahsis edileceği bildirilmişti.¹⁴⁸

Asker aileleri için birçok kanun çıkarılmıştı fakat yine de daha kapsamlı bir kanuna ihtiyaç duyuluyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda seferberlik ilan edilince, ülkedeki silah altına girmek için gerekli niteliklere sahip kişiler, evlerini ve ailelerini geride bırakıp asker ocağına gitmişlerdi. Bu kişiler, aynı zamanda ailelerinin geçimini de sağlıyorlardı. Erkeklerin savaşa gittiği evlerde geride kalan asker anneleri, eşleri ve çocukları hayatlarını çok zor şartlarda sürdürecektlerdi. Coğrafi konumu sebebiyle bir tarım ülkesi olan ve sanayii de çağın getirdiği imkânların oldukça gerisinde kalan imparatorluk¹⁴⁹ içerisindeki halk, tarımdan elde ettiği ürünleri satarak maddi kazanç elde ediyor, bir miktar ürünle de geçimini sürdürüyordu. Ülkede kuraklık yaşandığında yaşam zorlaşıyor, üretim aksıyordu.¹⁵⁰ Savaştan önce, ailenin kadın ve erkek bütün bireylerinin işbirliği ile yaptığı her türlü bağ, bahçe ve tarla işlerini seferberlik ilanı ile erkekler cepheye gittiği için savaş sırasında artık kadınlar üstlenmişlerdi. Bu da ekonominin her geçen gün daha da zayıflamasına sebep oluyordu. Ayrıca savaş sırasında Türk kadını, ailesinin yaşamını devam ettirebilmek için birçok sorunla da karşı karşıya kalmış, evinin reisi olmuştu. Oysa Meşrutiyet döneminde birçok yazar tarafından kadınların sosyal hayata katılması gerektiği dile getirilmişti. Eşleri vefat edip dul kalan kadınların küçük çocuklarıyla birlikte çok zor şartlarda yaşamlarını sürdürecekleri¹⁵¹ böyle durumlarda güçlü bir şekilde ayakta kalınması için Türk kadınının eğitim ve öğretimine önem verilmesi gerektiğini söyleyen Şemseddin Sâmî, kadınların muhakkak maharet ve ilim öğrenmelerini ve gerektiğinde çalışmaya hazır bulunmalarını belirtmişti.¹⁵²

Asker ailelerine maddi ve manevi desteği verebilmek için önceden çıkarılan kanunlara göre daha sistemli, ayrıntılı ve daha açık bir kanuna ihtiyaç duyuluyordu. Bunun üzerine 12 Mayıs 1914 tarihinde askerlere ve ailelerine karşı Birinci Dünya Savaşı sırasında devletin nasıl bir tutum izleyeceğini gösteren Mükellefiyet-i Askerîye

¹⁴⁷ bakaya: Son yoklaması yapıldığı halde, gelmeyen veya kıtalarına varmadan savuşanlar.

¹⁴⁸ BOA, DH.İUM, 88/2 4/10, 20 Za. 1332/10 Ekim 1914.

¹⁴⁹ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1970, s. 111.

¹⁵⁰ Sayim Türkman, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda İktisadî Durumu", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, yıl 2, Sy. 3, Ankara 2004, s. 123.

¹⁵¹ Şemseddin Sâmî, *Kadınlar*, Osmanlı Klasikleri, yayına hzl. İsmail Doğan, Ankara 1996, s. 36.

¹⁵² Kadınların durumu milletin durumunu gösterir. Kadınları terbiyeli olan milletler terbiyeli, kadınları terbiyesiz olan milletler terbiyesiz, kadınları idareli ve çalışkan olan milletler zengin ve bayındır, kadınları savurgan ve tembel olan milletler fakir ve harap, kadınları namuslu olan milletler namuslu, kadınları sefâhatte olan milletler sefih olurlar. Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 47.

Kanun-ı Muvakkatı¹⁵³ hazırlandı. Kanunun, kişilerin silah altına alınmasını yeni bir düzenleme ile sunan maddeleri burada irdelenmeyecek, sadece kimsesiz asker aileleri ile ilgili hükmü¹⁵⁴ ele alınacaktır. Yüz elli üç maddeden oluşan kanunun kırk dokuzuncu maddesinden elli yedinci maddesine kadar olan hükümleri, kimsesiz asker ailelerinin yaşamlarını kolaylaştırmak için getirilen yenilikleri içeriyordu. Cumhuriyet döneminin 1927 tarihli ilk askerlik mükellefiyeti kanununun kaynağı olması bakımından da ayrı bir öneme sahipti.¹⁵⁵ Söz konusu kanun ile askerlik hizmetini yerine getirecek kişinin ahlz-ı asker şubesine teslim olduğu tarihten, terhis edileceği ayın sonuna kadar¹⁵⁶ geçen süreçte kimsesiz durumda olan aile bireylerine otuz kuruş maaş tahsis edilecekti.¹⁵⁷ -Bu uygulamada Balkan Savaşları sırasında kimsesiz asker ailelerine verilen maaş ve miktarı politikasının aynen devam ettiğini görmekteyiz.- Askerin silah altında iken şehiden vefat etmesi, esir düşmesi veya ma'lûl kalması halinde aile fertlerine verilen bu muinsizlik maaşı, emekli maaşı tahsis olununcaya kadar ödenmeye devam edecekti.¹⁵⁸

Muinsiz asker ailesi maaşı adı ilk kez Balkan Harbi sebebiyle silah altına alınan muinsiz yedek ve müstahfiz¹⁵⁹ asker ailelerine 5 Aralık 1912 tarihinde çıkarılan geçici nitelikteki bir kanun ile verilen maaşın adı olarak kullanılmaya başlanmıştı.¹⁶⁰ Söz konusu ailelerin nüfusunun her birine, maliye bütçesinin olağanüstü ödenek gelirinden verilmek sureti ile 1912 yılının ekim ayının birinci gününden itibaren ayda otuz kuruş maaş ödenmesi kararlaştırılmıştı. Kanunu uygulayacak olan kurum Maliye Nezareti idi.

¹⁵³ *Düstür*, “Mükellefiyet-i Askerîye Kanun-ı Muvakkatı”, II. Tertip, VI. cilt, Dersaadet 1334, s. 662-704.

¹⁵⁴ *Düstür*, “Mükellefiyet-i Askerîye Kanun-ı Muvakkatı Muhtac-ı Muavenet Asker Aileleri Hakkında Ahkâm”, II. Tertip, VI. Cilt, Dersaadet 1334, s. 674-675-676-677-678.

¹⁵⁵ Osman Köksal, “Osmanlı Devleti’nde Asker Almada Son Durum 29 Nisan 1330 Tarihli Mükellefiyet-i Askerîye Kanun-ı ve Başlıca Hükümleri”, *Askerî Tarih Bülteni*, Sy. 29, yıl 15, Ankara 1990, s. 84.

¹⁵⁶ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), DH.İUM (Dahiliye Nezareti İdare-i Umûmiye Evrakı), 88/3 4/14, 14 S. 1334/22 Aralık 1915.

¹⁵⁷ BOA, DH.İUM, 88/2 4/4, 11 Ş. 1332; 5 Temmuz 1914; BOA, DH.İUM, 4/3 9/65, 22 Ca. 1337/23 Şubat 1919; *Düstür*, “Hal-i Harp Münasebetiyle Taht-ı Silaha Celb Olunan Muinsiz Efrad-ı Redife ve Müstahfizanın Ailelerine Tahsis Olunacak Maaş Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, V. Cilt, Dersaadet 1332, s. 34-35.

¹⁵⁸ BOA, DH.İUM, E-22 8, 17 Z. 1334; 15 Ekim 1916; Karesi mebusu Hüseyin Avni Kadri Bey, velileri şehid olan asker ailelerine zamanında maaş tahsis edilemediği için uzun müddet nafakasız kaldıkları bir gerçektir demiş ve Arnavut Köyü’nde yaşayan bir asker ailesine bağlanan muinsiz maaşının askerinin şehid düşmesi üzerine kesildiği için kendi mahallerinde yaşayan bu aileye yardım ettiklerini söylemiş ve velileri şehid düşen ailelere verilen muinsiz maaşının *şehid ailesi maaşı* bağlanıncaya kadar devam etmesi gerektiğini belirtmişti. Medine-i Münevvere ahalisinden Mahmut ve Hasan adlı kişileri misal göstererek ailelerine maaş tahsisi için oradan tahkikat icra edilecek, çocuklarından başka ne gibi varisleri olduğu araştırılacak, ondan sonra bunların ailelerine maaş tahsis edilecekti. Medine-i Münevvere ile muhavere elbette birçok zamana tevakkuf eder. Bundan dolayı maaş tahsisi beş ay kadar gecikir. “*Esnayî Harbde Kaybolan Zâbitân ve Efrad Ailelerine Tahsisi Mukatazi Maaşata Dair Kanun Layihası*”, Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri 1331, c. 2, d. 3, i. s. 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 338-339-340; Sivas valisi, bölgelerindeki kimsesiz asker ailelerine önceden tahsis edilen maaşın, askerinin şehid düşmesi veya herhangi bir sebeple ölmesi ile bu durumdaki ailelerin kimsesizlik maaşlarının kesildiğini ve yeniden bağlanması gerektiğini bildirmesi ile Maliye Nezareti tarafından bu durumdaki asker ailelerine emeklilik maaşı tahsis edilinceye kadar kimsesizlik maaşının devam ettirilmesi gerektiği bildirilmişti. BOA, DH.İUM, E/22 8 18 Z. 1334/16 Ekim 1916.

¹⁵⁹ müstahfiz: koruyan, koruyucu.

¹⁶⁰ *Düstür*, “Hâl-i Harb Münasebetiyle Taht-ı Silaha Celb Olunan Muinsiz Efrad-ı Redife ve Müstahfiza Ailelerine Tahsis Olunacak Maaş Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, V. cilt, Dersaadet 1332, s. 34-35.

Muînsiz ailelere verilen maaşlar; askerin terhis edildiği tarihi takip eden ayın ilk gününden itibaren kesilecekti. Meclis-i Umumi açıldığında kanunlaştırılması teklif edilecek olan bu kanun geçici nitelikteydi. 2 Şubat 1913 tarihinde kanuna konulan ek bir madde ile silah altına alınan kimsesiz yedek asker ailesi ile silah altına alındıktan sonra muînsizlik halini ispatladıkları halde terhis edilen nizamiye asker ailelerine de maaş tahsis edilmesi kararlaştırıldı.¹⁶¹ Kanun, bu ek madde¹⁶² ile birlikte 9 Haziran 1914 tarihinde yürürlüğe girdi.¹⁶³

Asker ailelerinin maaşlarının geciktirilmeden ödenmesi için özel bir fon oluşturulmuş ve hükümet tarafından bu bütçeye sık sık ek gelir konuluyordu. 12 Mart 1914 tarihinde geçici nitelikte bir kanun çıkarılarak, kimsesiz asker ailelerinin maaşlarının ödenmesi için aynı yıl maliye bütçesine ek para konuldu. Kanuna göre devlet, muînsiz yedek asker ile silah altına alındıktan sonra muînsizlik halini kanıtladıkları takdirde terhis edilen nizamiye, ihtiyâtiye ve redife asker ailelerine maddi destek verilmesi için 1914 yılında, maliye bütçesine 5.000.000 kuruş ekliyordu.¹⁶⁴ Daha sonraki yıllarda da asker ailelerine tahsis edilmesi için bütçeye para eklendi. 14 Mart 1916 tarihinde meydan muharebesinde şehiden vefat eden kara ve deniz küçük zâbitân, onbaşı ve erlerden vazifelerini yaparken üstün hizmet gösterenlerin ailelerinin mükâfatlandırılması için bütçeye 500.000 kuruş,¹⁶⁵ 1330 (1914-15) senesinde maliye bütçesine yakınları silah altına alınan ailelere tahsis edilmesi için 10.000.000 kuruş ilave edilmişti.¹⁶⁶ 3 Ocak 1918 tarihinde yayınlanan kanun ile 1333 senesi maliye bütçesinin

¹⁶¹ *Düstûr*, “Hâl-i Harb Münasebetiyle Taht-ı Silaha Celb Olunan Muînsiz Efrâd-ı Redife ve Müstahfıza Ailelerine Tahsis Olunacak Maaşa Mütedâir 25 Zilhicce 1330 Tarihli Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, V. cilt, Dersaadet 1332, s. 53.

¹⁶² *Düstûr*, “Hâl-i Harb Münasebetiyle Taht-ı Silaha Celb Olunan Muînsiz Efrâd-ı Redife ve Müstahfıza Ailelerine Tahsis Olunacak Maaşa Mütedâir 25 Zilhicce 1330 Tarihli Kanun-ı Muvakkate Müzeyyel Kanun”, II. Tertip, VI. cilt, Dersaadet 1334, s. 1214.

¹⁶³ *Düstûr*, “Hâl-i Harb Münasebetiyle Taht-ı Silaha Celb Olunan Muînsiz Efrâd-ı Redife ve Müstahfıza Ailelerine Tahsis Olunacak Maaş Hakkında Kanun”, II. Tertip, VI. cilt, Dersaadet 1334, s. 859.

¹⁶⁴ *Düstûr*, “Muînsiz Efrâd Aileleri İçin 1329 Maliye Bütçesine Zamimetten 5.000.000 Kuruşun Sarfı Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, VI. cilt, Dersaadet 1334, s. 300.

¹⁶⁵ *Düstûr*, “Şühedâ Ailelerine Verilecek Mükâfat-ı Nakdiye Karşılığı Olarak 1331 Maliye Bütçesine 500.000 Kuruşun İlavesi Hakkında Kanun”, II. Tertip, VIII. cilt, İstanbul 1928, s. 699; “Meydan-ı Harbde Şehiden Vefat Eden Berri ve Bahrî Küçük Zâbitân ve Onbaşılarda Neferattan Hidemat-ı Fevkaladeleri Meşhut Olanların Ailelerine Verilecek Mükâfat-ı Nakdiyye Karşılığı Olarak Sene-i Haliyye Maliye Bütçesine Beş Yüz Bin Kuruşun Zammı Hakkında Layiha-i Kanuniye”, *Meclis-i Mebusan Levayih-i Kanuniye, 133 Senesi Encümen Mazbataları ve Levayih-i Kanuniye*, Ankara 1993, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, s. 306; Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, 15 Şubat 1331, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi 1991, s. 198.

¹⁶⁶ “*Askerî Tekâüd ü İstifa Kanunu’nun Birinci Maddesine Zeyl Kanun Layihasının Tadilen İrsal Kılındığına Dair Meclis-i Ayan Riyaseti Tezkiresi*”, MMZC.1331, c. 1, d. 3, i. s. 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 104.

muinleri silah altına alınan ailelere tahsis edilmek üzere 100.000.000 kuruş eklenmişti.¹⁶⁷

Muinsiz asker ailesi maaşının kesilmesi için firar büyük bir sebepti. Kimsesiz asker ailelerine kanun gereğince verilen maaşın verilmemesi veya kesilmesi, ayrıca bir kurumda memur olarak çalışan ve maaş alan kimselere de birtakım manilerle maaş verilmemesinin askerin firarına sebep olduğu anlaşıldığından bu meselenin tekrar etmemesi için asker ailelerine verilecek maaş geciktirilmeden ailelere ulaştırılması önemliydi. Ayrıca bu konuda asker ailelerinden yardım talebinde bulunduklarını belirten dilekçeler beklenilmeden harekete geçilmeliydi. Tüm bu tedbirlere karşın yine de askerden firar edenler olursa cezalandırılacaklardı.¹⁶⁸ Mükellefin askerden firar etmesi halinde ailesine bağlanan muinsizlik maaşı kesilecek,¹⁶⁹ kendisi de idam¹⁷⁰ edilecekti.¹⁷¹ 23 Kasım 1918 tarihinde yayınlanan şu kanun ile askerden firar edenlerden idam cezasına çarptırılanların affedilmesi konusu Meclisin gündemine gelmişti. Fakat Harbiye Nazırı adına Ordu Daire Reisi Miralay Behiç Bey'e göre; nasılsa “*af var*” düşüncesinin firarları arttıracığı için bu kanun layihasının ertelenmesi önerildi ve öneri kabul edildi.¹⁷² Fakat aile maaşının kesilmesi konusunda istisnai bir durum vardı. İki kardeş aynı anda asker ise ve bu kişilerden biri askeriyeden firar ederse, kız kardeşlerine bağlanan maaş ödenmeye devam edecekti.¹⁷³ Böylece firar, sadece askeri değil ailesini de etkilemiş oluyordu. Askerden firar eden bazı kişilerin aileleri bulundukları yerlerden sürülmüşler,¹⁷⁴ Meriç Nehri'nin batısındaki arazi halkından olup silah altına alınan kişilerden, askerlikten kaçanların ailelerine verilen

¹⁶⁷ “1333 Senesi Maliye Nezareti Bütçesinin, Muinleri Taht-ı Silaha Alınan Ailelere Muvazenet-i Nakdiye Fashına Yüz Milyon Kuruş İlavesine Dair Kanun Layihası”, MMZC.1333-1334, c. 1, devre 3, içtima senesi 4, TBMM Basımevi, Ankara 1992, s. 482-483.

¹⁶⁸ DH.MB.HPS.M, (Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müd. M Evrakı), D. Nr. 26 Vesika Nr. 3, 5 M. 1335/1 Kasım 1916.

¹⁶⁹ BOA, DH.İUM, 88/3 4/1, 13 N. 1333/25 Temmuz 1915; BOA, DH.İUM, 88/3 4/28, 1 Ca. 1334/6 Mart 1916.

¹⁷⁰ 23 Kasım 1918 tarihinde yayınlanan şu kanuna göre: Askerden firar edenlerden idam cezasına çarptırılanların affedilmesi konusu Meclisin gündemine gelmişti. Fakat Harbiye Nazırı Namına Ordu Daire Reisi Miralay Behiç Bey tarafından; nasılsa “*af var*” diye düşünen askerin firara kalkışmaması için bu kanun layihası tehir edilmesi önerildi ve öneri kabul edildi. Ordunun inhilal halinde görüldüğü de belirtilerek bu kararın alınması uygun görülmüştü.¹⁷⁰

¹⁷¹ *Tanın*, 13 Teşrin-i evvel 1334/1918, s. 4; 8 Şubat 1331 tarihinde yayınlanan şu kanuna göre: 1314 doğumlu efrad bu kanunun neşrinden itibaren askerlik hizmeti ile mükellef olacak ve muayene-i iptidailerine başlanacaktı. Kişilerin sultani mekteplerinde okudukları göz önünde tutularak imtihanlarını verebilmeleri ve mahsullerin kaldırılması için Ağustos ayında askere çağrılmaları teklif edilmişti. Askere çağrıldığı halde gelmeyenlerin idam edileceği kanunu vardı. Oysa 1314 doğumlular henüz 18 yaşını doldurmamışlardı ve kanuna göre 18 yaşını doldurmamış bir kişi idam edilemezdi. Fakat meclis reisi tarafından vasati hesapla bu kişilerin 18 yaşını doldurdıkları kabul edilmiş ve eğer ihtiyaç duyurulursa 1314 doğumlular askere alınacağı belirtilmişti.

¹⁷² “*Malul-i Askeriyeden Firar Eden ve Adem-i İcabet Cürümleri İle Mahkum Olanların Affına Dair Kanun Layihası*”, MMZC.1334, c. 1, d. 3, i. s. 5, TBMM Basımevi, Ankara 1992, s. 188.

¹⁷³ BOA, DH.İUM, 88/3 4/13, 11 S. 1334/19 Aralık 1915.

¹⁷⁴ BOA, DH.EUM.ADL, (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Takibat-ı Adliye Kal. Evrakı), 48 11, 22 R. 1335/15 Şubat 1917.

maaş kesilmişti.¹⁷⁵ Asker ailelerinin yol masraflarının ödenmesi konusunda da anlatacağımız üzere; firar eden asker ailelerinin mekân değiştirirken harcayacakları yol masraflarını hükümetin karşılaması her ne kadar asker kişi idamla cezalandırılmış olsa da yine de ailesinin hükümet nezdinde önemli olduğunu ve gözetildiğini göstermektedir.

İzin alıp asker ocağından ayrılan kişilere maaş verilip verilmeyeceği konusu henüz bir karara bağlanamamıştı. İzne gönderilen askerlerin, izin tarihinden üç ay sonra ailelerine verilen maaşın akıbeti Ahz-ı Asker Şubeleri'nce görüşülüp tartışılmaktaydı.¹⁷⁶ Alınan karar gereği hava değişikliği sebebiyle izinli olan askerlerin izinli oldukları sürece ailelerine maaş verilmeye devam edileceği bildirilmişti.¹⁷⁷

Askerliğini kırk beş günden fazla yapan izinli, yedek ve müstahfıza ailelerine de kişi başına otuz kuruş verilecekti. Ayrıca ailelerden maaşları bağlanırken ve tahsis edilirken harç, resm, muhtardan alınacak hüviyet kâğıdı örneği, pul, zarf vb. hiçbir şeyin masrafını ödemeleri talep dahi edilmeyecekti. Kanunda, askerin ihtiyaç içerisinde olduğu belirlenen ailesinde muîn olması uygun görülen akrabaları bir bir sıralanmıştı. Öncelikle askerin hastalıklı, sakat veya bedenen zayıf düşmüş babası ve dul annesine yardımcı olacak kişiler belirtiliyordu. Bu sırada ilk önce oğlu, babası, oğlunun oğlu, dedesi, kızının oğlu, erkek kardeşi, erkek kardeşinin oğlu, amcası ve dayısı geliyordu.

Mükellefin nikâhlı eşi veya eşi kabul edilen kişiye sırasıyla; oğlu, babası, oğlunun oğlu, dedesi, kızının oğlu, erkek kardeşi, erkek kardeşinin oğlu, amcası ve dayısı muîn olabilecekti. Askere gidecek kişinin, ma'lûl veya bedenen güçsüz ninesi ve dul ninesine yardımcı olabilecek kişiler ise oğlu, oğlunun oğlu, kızının oğlu, erkek kardeşinin oğlu, amcası ve dayısı idi. Askerin evlenmemiş veya küçük kız kardeşi ve ma'lûl veya bedenen güçsüz veya on altı yaşından küçük erkek kardeşlerine; babası, dedesi, erkek kardeşi, erkek kardeşinin oğlu, amcası ve dayısı muîn olabilecekti. Asker kişinin evlenmemiş veya küçük kız yeğenleri ile on altı yaşından küçük erkek yeğenlerine; babası, dedesi, erkek kardeşi, erkek kardeşinin oğlu, amcası ve dayısı yardımcı olacaktı. Kişinin evlenmemiş kızları ile on altı yaşından küçük oğullarına yardımcı olacak yakınlıktaki akrabaları ise dedesi, erkek kardeşi, amcası ve dayısı idi. Aşağıdaki tabloda tüm bu anlatılanları daha detaylı bir şekilde görmek mümkündür.

¹⁷⁵ BOA, DH.İUM, 88/3 4/15, 24 S. 1334/1 Ocak 1916.

¹⁷⁶ BOA, DH.İUM, 88/3 4/37; 28 C. 1334/2 Mayıs 1916.

¹⁷⁷ BOA, DH.İUM, 88/3 4/28, 1 Ca. 1334/6 Mart 1916.

Askerin ihtiyaç içerisinde olup olmadıkları araştırılacak olan akrabası	Askerin ma'lûl veya bedenen güçsüz babası ve dul annesi	Askerin nikahlı eşi veya mu'tedesi	Askerin ma'lûl veya bedenen güçsüz dedesi ve dul ninesi	Askerin bekar veya seyyb hemşiresi ve ma'lûl veya bedenen güçsüz veyahut 16 yaşından küçük kardeşleri	Askerin bekar veya seyyb kız yeğenleriyle 16 yaşından küçük erkek yeğenleri	Askerin bekar kızlarıyla 16 yaşından küçük oğulları
Bunların sırayla muîn olabilecek akrabası	oğul	oğul	oğul	baba	baba	büyük baba
	baba	baba	oğlun oğlu	büyük baba	büyük baba	erkek kardeş
	oğlunun oğlu ve büyük baba	oğlunun oğlu ve büyük baba	kızın oğlu	erkek kardeş	erkek kardeş	amca
	kızın oğlu	kızın oğlu	erkek kardeş	erkek kardeşin oğlu	erkek kardeşin oğlu	dayı
	erkek kardeş	erkek kardeş	erkek kardeşin oğlu	amca	amca	-
	erkek kardeşin oğlu	erkek kardeşin oğlu	amca	dayı	dayı	-
	amca	amca	dayı	-	-	-
	dayı	dayı	-	-	-	-

Tablo 2.1. Askerin ihtiyaç içerisinde olup olmadığı araştırılacak olan yakınları ve bunlara yardımcı olabilecek akrabaları.

Yukarıda sıralanan şahısların ihtiyaç içerisinde olduklarının kabul edilebilmesi için söz konusu cetvele göre muîn kabul olunacak akrabasının bulunmaması ve ikinci derecede kazaları dâhilindeki mahallîye göre nafakalarını karşılayacak miktarda senelik gelirlerinin olmaması gerekiyordu.

Ailelere yardımcı olabilecek yakınlıktaki söz konusu akrabalar -baba, evlat, erkek kardeş, dede ve kayın peder- yardımcı olacakları kişilerle aynı köy veya mahallerde oturuyor olmalıydılar.¹⁷⁸ Diğer kişiler ise aynı evde ikâmet ettikleri takdirde ancak yardımcı kabul edilebileceklerdi. Kimsesiz asker ailelerine yardımcı olacak kişilerin yaşlarının en aşağı on sekiz olması, sağlıklı olmaları ve maddi güçleri yardımcı olacakları kişilerin ve kendilerinin geçinmelerini sağlamaya yeterli olmalıydı. Yatılı okulda okuyan öğrenciler, hapishanedeki akrabalar, hayatta olup olmadıkları bilinmeyen kişiler ve silah altındaki askerler ise yardımcı kabul edilemeyeceklerdi.

178

BOA, DH.İUM, 88/2 4/33, 3 B. 1333/17 Mayıs 1915.

Askerin aile fertlerinin ihtiyaç içerisinde kabul edilebilmesi için yukarıda yakınlık derecelerine göre sıralanan akrabasının olmaması, ikâmet ettikleri kazadaki geçimini karşılamak için satın alınması gereken maddeleri alacak gücünün ve ziraat, ticaret, sanat vb. alanda bir işi veya her ne surette olursa olsun eline geçen bir maaşının olmaması gerekiyordu. Askere giden kişinin bütün serveti ve geliri ailesinin kabul edilecekti. Ayrıca kanunda, Ahz-ı Asker Meclisleri'nin bazı görevlerinden de bahsediliyordu. Meclisler, zaman zaman yaptıkları incelemelerle ailelerin ihtiyaç içerisinde olup olmadıklarını belirleyecek, muhtaç olan kişilerden yakın ve uzak akrabaları olmayanlar ve bir başkasının fiili olarak yardımına ihtiyacı olanlara maaş tahsis edilecek, bu kişiler mahallî hükümetleri aracılığı ile belediye ve ihtiyar heyetlerinin koruması altına alınacaklardı. Ayrıca her türlü emlak ve arazisi olup buraları işletecek derecede yakın ve uzak akrabası olmayan asker, devlete müracaat ettiği takdirde hükümet, bu yerleri belediye ve ihtiyar heyetleri tarafından idare ve muhafaza edecekti. 27 Aralık 1915 tarihli kanuna göre; silah altındaki askerlerin memleketlerinde arazisini idare eden kişiler varsa Ziraat Bankası tarafından bu kişilere gerekli olan borç para verilecek ve bu uygulama seferberliğin devamı müddetince geçerli olacaktı.¹⁷⁹

İhtiyaç içerisinde olan asker yakınlarına maaş bağlanabilmesi için kişilerin nafakalarının askere giden yakınları tarafından karşılandığı kanıtlanmalıydı. Yardımcı sayılacak kişi, kendi ailesinden başka, sadece bir şahsa muîn olabilecekti. Ancak birden fazla kişiye yardımcı olmak zorunda kalanlar, kendi seçtikleri kişiye muîn olacaklardı. Diğer kişilerin ihtiyaç içerisinde olup olmadıkları araştırılacaktı. Mağdur olduğu kabul edilen kişilerin isimleri meclis tarafından muayene cetvelinden çıkarılacak ve onaylandıktan sonra muamele edilmek üzere mal memurlarına verilecekti. Ahz-ı Asker Meclisleri'nin toplanamadığı durumlarda, bulunulan yerin meclis idaresi bu hususları uygulayacaktı. Maddi desteğe ihtiyacı olan asker ailelerine tahsis edilecek maaşlar, mahalle veya köylerde ihtiyar heyetleri huzurunda, heyet tarafından onaylanan bir makbuz karşılığında ve Maliye Nezareti tahsildarları aracılığı ile kişilere ulaştırılacaktı.

Birinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle ilerleyen günlerinde, Osmanlı ülkesinde, en yakını askere gittiği için ihtiyaç içerisinde kalan ailelere kanunlar ışığında kendilerine bakmaları için akrabalarından bir muin seçilmiş ve aileler bu kişilerin gözetimine bırakılmıştı. 8 Ağustos 1916 tarihinde ise kimsesiz asker ailelerine muin

¹⁷⁹ “Havran Mebusu Saadettin Efendi'nin; Silah Altındaki Efrad-ı Askeriyyenin Arazisini İdare Edenlere, Arazi-i Mezkurenin Ziraat Bankası'na İktirazatta Bulunulmasına Dair Teklifi Kanunisi”, MMZC.1331, c. 1, d. 3, i. s. 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 259-260.

olabilecek kişilerden baba, birader ve benzeri yakınları arasında ilgili kanunun hiçbir maddesi tarafından açıklık getirilmeyen bir konu gündeme gelmişti. Yabancı uyruklu bir kişi, kimsesiz asker ailesi olan bir akrabasına muin olmak isteğini konu ile ilgili kişilere başvurarak belirtti. Yetkili makamlar, Mükellefiyet-i Askerîye Kanunu'nun herhangi bir maddesinin bu durumda ne yapılacağı hakkında bir hüküm içerip içermediğini tartışmaya başladılar.¹⁸⁰ İhtiyaç içerisinde olan ailelere muin olabilecek derecede yakın baba, birader vs. gibi Türk akrabalarının olmadığı takdirde kişilerin mağdur oldukları ve korunmaları gerektiği de dikkate alındı. Ve yabancı uyruklu olan akrabalarının kimsesiz asker ailelerine muin olabileceklerine dair 4 Ekim 1916 tarihinde, Tanzimat Dairesi'nde alınan bir kararla, yabancı uyruklu olan kişilerin kimsesiz asker ailelerine; kişilerin kendi uyruklarından ve yakın derecede akrabalarının olmaması halinde ve aynı zamanda yabancıların da ailelerinin yakın akrabaları oldukları takdirde yardımcı olabilecekleri hükmü çıkarıldı.¹⁸¹

Geçimlerini sağlayan yakınları askere gittiği için maddi desteğe ihtiyacı olan ailelere,¹⁸² 12 Mayıs 1914 tarihli Mükellefiyet-i Askerîye Kanunu'nun kırk dokuzuncu maddesi gereğince, askerlik vazifesini yapmakla yükümlü olan kişilerin ailelerine Ahz-ı Asker Şubeleri'ne teslim oldukları tarihten itibaren maaş verilecekti.¹⁸³ Maaş tahsisi, ailelerin bulundukları bölgelerinde kurulan komisyonların inceleme ve araştırmaları üzerine, Maliye Nezareti'nin ödemeye gücü yettiği takdirde yapılacaktı.¹⁸⁴ 24 Şubat 1915 tarihinde yayınlanan şu kanuna göre: Gönüllü olarak orduya katılan muinsiz askerin, orduya katıldıkları tarihten itibaren ihtiyaç içerisindeki ailelerine “Mükellefiyet-i Askeriyye Kanunu'nun kırk dokuzuncu maddesi mucibince” ifadesi kaldırılmış, -Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu geçici olduğu için henüz meclisten geçmemişti ve ona atfen bir madde konulamazdı.- yerine Meclis-i Ayan tarafından “*muinsiz efrad-ı muvazzafa misillü maaş tahsis edecektir*” ifadesinin kullanılması uygun görülmüştü.¹⁸⁵ 11 Ocak 1917 tarihinde yayınlanan bir kanuna göre: Askere gönüllü olarak giden kişilerden zabıtlıkla istihdam edilenlere muharebede veya eşkıya

¹⁸⁰ BOA, DH.İUM, E/23 22, 4 M. 1335/31 Ekim 1916.

¹⁸¹ BOA, DH.İUM, Evrak Nr. İstanbul 476, Kalem Nr. 56/14, 8 L. 1334/8 Ağustos 1916.

¹⁸² BOA, DH.İUM, 88/3 4/50, 5 Ca. 1335/27 Şubat 1917.

¹⁸³ BOA, DH.İUM, 88/3 4/14, 14 S. 1334/22 Aralık 1915; BOA, DH.İUM, 88/3 4/42, 14 N. 1334/15 Temmuz 1916.

¹⁸⁴ BOA, DH.İUM, E-29/108, 4 C. 1335/28 Mart 1917.

¹⁸⁵ “Gönüllü Olarak Orduya İltihak Eden Muinsiz Efrad-ı Muvazzafa Misillü Maaş Tahsisine Dair Kanun Layihası”, “Hizmet-i Mefruza-i Askeriyeden Silah İstimali Kabil Olanların Hudut ve Sevahili Muhafaza ve Asayışı Mahalide İstihdamlarına Dair Kanun-ı Muvakkat”, MMZC.1330-1331, c. 1, devre 3, içtima senesi 1, TBMM Basımevi, Ankara yıl yok, s. 454; “Gönüllü Olarak Orduya İltihak Eden Muinsiz Efrad Ailelerine Maaş Tahsisi Hakkında Kanun Layihası”, MMZC.1330-1331, c. 1, devre 3, içtima senesi 1, TBMM Basımevi, Ankara yıl yok, s. 253.

takibi sırasında ma'lûl olanlara, rütbelerine göre maaş tahsis edilecekti. Arıca gönüllü askerlerden vefat edenlerin ailelerine de efrad-ı nizamiye usulüyle maaş bağlanıyordu.¹⁸⁶

Askerin ihtiyaç içerisinde olan aile fertleri dışındaki akrabasına maaş tahsis edilmeyecekti.¹⁸⁷ Maddi destek verilecek şahıslar arasında, seferberlikten önce jandarma olan ve 2 Ağustos 1914 tarihinde seferberliğin ilan edilmesi ile harp kıtalarına sevk edilen jandarma efrâdının ihtiyaç içerisindeki aileleri,¹⁸⁸ silah altına alınmadan önce esir düşen ve esir olduğu için askerlik davetine katılamayan kişilerin kimsesiz aileleri de yer alıyordu.¹⁸⁹

Mükellefiyet-i Askerîye Kanunu'nun 50. maddesi gereğince, kimsesiz asker ailelerine yardımcı olacak akrabaları, bu kişilerin geçimlerini sağlayacak maddi güce sahip olmalıydılar.¹⁹⁰ Bir kişi eğer kimsesiz asker ailesinden ise dolayısıyla kendi geçimini sağlayacak bir durumda değilse, başka bir kişiye de muin olamayacaktı.¹⁹¹ Maliye Nezareti ve Kolordu Ahz-ı Asker Heyeti Riyaseti'nden bildirildiğine göre; Mükellefiyet-i Askerîye Kanunu'nun 50. maddesinde de belirtildiği üzere askerın muhtac-ı muavenet¹⁹² olan nikâhlı eşinin küçük oğlu yoksa kendisine bulunduğu köy veya mahalde oturan kayınpederi muin olacaktı.¹⁹³ Ailelere yardımcı olacak kişiler; baba, birader ve kayınpeder, kimsesiz ailelerle aynı köy ve mahallerde; diğer muinler ise ancak kişilerin evlerinde oturuyorlarsa muin olabileceklerdi.¹⁹⁴ Yardıma ihtiyacı olan asker ailelerinin sefalet içerisinde kalmamaları için¹⁹⁵ Mükellefiyet-i Askerîye Kanunu gereğince kimsesiz aile fertlerinin her birine, otuz kuruş maaş tahsis edilecek ve bir ailenin aldığı muinsizlik maaşı üç yüz kuruşu geçmeyecekti. Nüfusu sekiz-on kişiyi geçen ailelerin bu üç yüz kuruşluk maaşla nasıl geçinecekleri konusu savaş boyunca gerek mecliste gerekse de belediye başkanları tarafından tartışma konusu edilecekti.¹⁹⁶ Kanunun 51. maddesine göre; ailelere maaş bağlanırken yapılacak işlemler, ailelerin sefalet içerisinde bırakılmamaları için¹⁹⁷ acilen yapılacaktı.¹⁹⁸ Fakat yine de yakınları

¹⁸⁶ "Askerî Tekâüd ü İstifa Kanunu'nun 28, 35 ve 36. Maddelerine Müzeyyel Fıkarat Hakkında Kanun Layihası", MMZC.1332, c.1, devre 3, içtima senesi 3, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 320-321.

¹⁸⁷ BOA, DH.İUM, 88/3 4/29, 3 Ca. 1334/8 Mart 1916.

¹⁸⁸ BOA, DH.İUM, 88/2 4/16, 16 Ra. 1333/1 Şubat 1915.

¹⁸⁹ BOA, DH.İUM, 88/2 4/26, 15 Ca. 1333/31 Mart 1915.

¹⁹⁰ BOA, DH.İUM, 88/2 4/32, 2 B. 1333/27 Mayıs 1914.

¹⁹¹ BOA, DH.İUM, 88/3 4/44, 7 Z. 1334/5 Ekim 1916.

¹⁹² muhtac-ı muavenet: Yardıma muhtaç.

¹⁹³ BOA, DH.İUM, 88/2 4/28, 23 Ca. 1333/8 Nisan 1915.

¹⁹⁴ BOA, DH.İUM, 88/2 4/11, 22 Za. 1332/11 Ekim 1914.

¹⁹⁵ BOA, DH.İUM, 88/2 4/5, 7 N. 1332/30 Temmuz 1914.

¹⁹⁶ BOA, DH.İUM, 88/2 4/35, 10 B. 1333/24 Mayıs 1915.

¹⁹⁷ BOA, DH.İUM, 88/2 4/6, 21 N. 1332/13 Ağustos 1914.

askere giden ailelerin, kendilerine maaş tahsis edilinceye kadar mağdur olmalarını engellemek için kasabada oturuyorlarsa belediye, köylerde oturuyorlarsa ihtiyar heyetleri tarafından maiyetlerinin temin edilmesi gerekliliği Meclis-i Vükela tarafından karara bağlanmıştı.¹⁹⁹ Bunun üzerine meclis üyeleri, belediye teşkilatlarının ve ihtiyar heyetlerinin gelirinin asker ailelerine yardımcı olmaya yetip yetmeyeceği konusunu uzun süre tartıştılar.²⁰⁰ 3 Ocak 1916 tarihinde yayınlanan şu kanuna göre: 3 Mart 1914 tarihli kanun ile 12 Mayıs 1914 tarihli Mükellefiyet-i Askeriyye Kanun-ı Muvakkati gereğince ailesi ihtiyaç içerisinde olan kişilerden silah altına alınacakların ailelerine maaş tahsis olununcaya kadar belediye teşkilatı bulunan yerlerde belediye ve belediye teşkilatı olmayan bölgelerde ihtiyar heyetleri idare ve iâşe etmeye mecburdular. Ve eğer asker ailelerine belediyeler ve ihtiyar heyetleri tarafından herhangi bir yardım yapılamıyorsa bu kişiler köy ahali tarafından destekleneceklerdi.²⁰¹ Bununla birlikte muhtaç muaven asker aileleri hakkında yapılacak olan inceleme ve muameleleri Ahz-ı Asker Meclisi'nin toplanamadığı zamanlarda çabuk karar alınabilmesi için Mahalli-i Meclis İdareleri yürütecekti.²⁰²

Emekli olan askerlerin ailelere maaş tahsis edilirken Askerî Tekaüd ü İstifa Kanunu esas alınacaktı:

24 Ağustos 1909 tarihli Askerî Tekaüd ü İstifa Kanunu²⁰³ gereğince; seferberlikten dolayı kara ve deniz erkân, umerâ, zâbitân, tabipler, sıhhiye memurları, memurlar, askerîye kalem kâtip memurları ve askerlerin yetim ve eşlerine maaş tahsis edilecekti. Dul ve yetim maaşları iki dereceye ayrılmıştı: Muharebede ve eşkıyâ takibinde şehiden ve bir vazifesini yerine getirirken kaza sonucu vefat eden veya mecruh olup da tedavi sırasında aldığı yara sebebiyle vefât eden umerâ, erkân ve askerlerin yetim ve eşlerine birinci derecede ma'lûliyet maaşının yüzde yetmiş beşi, askerliği sırasında hastalanıp vefât edenlere, birinci derece ma'lûliyet maaşının yüzde altmış beşi ödenecekti. Gerek muharebede ve eşkıya takibi sırasında aldığı yaranın

¹⁹⁸ BOA, DH.İUM, 88/2 4/13, 8 Z. 1332, 28 Ekim 1914; BOA, DH.İUM, E/23 52, 9 M. 1335/5 Kasım 1916.

¹⁹⁹ BOA, DH.İUM, 88/2 4/3, 1 Ş. 1332/25 Haziran 1914; BOA, DH.İUM, 88/2 4/25, 4 Ca. 1333/20 Mart 1915; BOA, DH.İUM, 88/3 4/6, 30 Za. 1333/9 Ekim 1915; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 238 Numaralı Defter, Umûm Nr. 329469 Hususi Nr. 1253 330/468 Tezkireye Cevaben, D. Nr. 32215-322053, 7 Ra. 1334/13 Ocak 1916.

²⁰⁰ “Hizmet-i Askeriyyeye Sevk Olunacakların Muhtac-ı Muavenet Ailelerinin, Maaş Tahsisine Kadar Suret-i İnfak ve İaşeleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, MMZC.1331, c. 1, d. 3, i. s. 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 279-280-281-282.

²⁰¹ BOA, DH.İUM, 88/2 4/3, 1 Ş. 1332.

²⁰² BOA, DH.İUM, 88/3 4/12, 7 S. 1334/15 Aralık 1915.

²⁰³ *Düstür*, “Askerî Tekaüd ü İstifa Kanunu’nun III. Kısmı I. Faslı Eytam ve Eramile Tahsis Kılınacak Maaşlar”, II. Tertip, I. cilt, Dersaadet 1329, s. 703-709.

tesiriyle veya bir vazifesini yerine getirirken kaza sonucu vefat eden, askerî okulların harbiye sınıfı öğrencileriyle asker ailelerine birinci derece ma'lûliyet maaşının üçte biri tahsis edilecek ve bu maaş, ailenin her bir ferdine ayrı ayrı paylaştırılacaktı.

Kara ve deniz erkân, umerâ, zâbitân, askerî kâtip vs. askerîye mensuplarından eceliyle vefat edenlerin çocuk ve eşlerine ödenecek maaşlar; erkân, umerâ ve askeri kâtip memurları ve askerîyeden emeklilerin almakta oldukları emekli maaşının yarısı ailelerine tahsis olacaktı. Bu suretle ödenecek maaş miktarı iki yüz kuruştan aşağı olursa iki yüz kuruşa tamamlanacaktı. Kara ve deniz erkân, umerâ, memur zâbitân, askeriye mensup kalem kâtiplerinden eceli ile vefat edenlerin ailelerine vefat eden kişinin hizmet senesine göre tayin edilecek emekli maaşının yarısı [iki yüz kuruştan aşağı olmamak üzere] “aile maaşı” adıyla ödenecekti. Söz konusu kişilerden hizmet süresi on seneyi doldurmadan vefat edenlerin hizmet müddetleri on sene itibariyle ailelerine on senelik emekli maaşının yarısı verilecekti. Bu maaş, yüz kuruştan az olursa yüze tamamlanacak fakat kişiler çoğalırsa, kırk ikinci madde hükmü gereğince -bir aileye tahsis olunacak maaş beş bin kuruştan fazla ise üst tarafı kesilecek ve yalnız beş bin kuruş tahsis edilecekti- muamele edilecekti. Bir eş vefat edip, dul kalan zevcesinin nikâhı altında bulunduğu müddet üç seneyi bulmuyorsa emekli maaşının iki, beş sene sonuna kadar emekli maaşının yarısı ve altıncı senenin başlangıcından itibaren emekli maaşının üç rub'ı verilecek ve bu maaş da yüz kuruştan aşağı olmayacaktı.

Bir yerde kolera, veba veya tifüs hastalıkları varken memur olarak oraya giderek yakalandığı hastalık sonucu vefat eden erkân, umerâ ve zâbitân ailelerine birinci derecede ma'lûlen emekli olanlara tahsis olunacak maaşın üç rub'ı verilecekti. Aile maaşı beş yüz kuruştan fazla olur ve bundan istifade edecek sadece bir yetim bulunursa, bu yetime aile maaşının beş yüz kuruşu ile bu beş yüz kuruştan bin kuruşa kadar olan miktarın yarısı ve binden iki bine kadar olan miktarın yani ikinci binin yüzde yirmisi ve iki binden üç bine kadar olan miktarın yani üçüncü binin yüzde onu ve bunun yukarısı için yüzde beşi birleştirilerek tamamı tahsis edilecekti. Eğer yetim sayısı iki olursa bin kuruşa kadar olan aile maaşı yarı yarıya taksim edilecekti. Binden fazlası için bir yetim hakkında belirtilen usûl ve kural gereği hesaplanan miktarın toplamı her ikisine yarı yarıya verilecekti. Eğer yetim üç olursa, bin beş yüze kadar olan aile maaşı her üçüne yarı yarıya taksim olunacak ve fazlası önceki gibi hesaplanıp her üçüne yarı yarıya bölüştürülecekti. Yetim dört olursa, iki bin kuruşa kadar olan aile maaşı her dördüne yarı yarıya taksim olunacak ve fazlası hesaplanarak her dördüne yarı yarıya verilecekti.

Şayet yetim beş kişi olursa iki bin beş yüz kuruşa kadar olan aile maaşı yarı yarıya her bir yetime ödenecek ve fazlası kaide-i mesture²⁰⁴ usûlüyle hesaplanarak her beşine yarı yarıya ödenecekti. Yetimler beşten fazla ise aile maaşının tamamı yarı yarıya her bir yetime tahsis edilecekti. Bir aileye bağlanacak maaşlar, aile fertlerine taksim olunduğu halde, şahıs başına düşen miktar kırk kuruştan aşağı olursa, bu eksik tamamlanacak ve her ferdin maaşı kırk kuruşa çıkarılacaktı. Tahsis edilen maaşlardan mirasçısı öldüğü için verilen zamlarla birlikte hükümete kalan maaşlar diğer aile fertlerine hemen taksim edilmeyecekti. İlaneten zam edilen akçe eksiksiz geri alınıncaya kadar nakil yapılmayacaktı. Bir aileye tahsis olunacak miktar beş bin kuruştan fazla ise bu miktar beş bin kuruşa indirilecekti.

Maaş tahsis olunacak aile fertleri şunlardı: Boşanmış kadın, evlat, nine, anne, mes'en veya ma'lûl olan muhtaç baba ve dedelerdi. Bunlardan erkek evlada on dokuz yaşını bitirinceye kadar ve yüksek mektepte bulunanlar için o mektepten diploma alıncaya kadar maaş verilecekti. Kız ve dul evlada, boşanmış eşe, anne ve dedelere diğer kişilerle nikâhları kıyıldığı güne kadar maaş verilecekti. Yirmi yaşına gelince ve yahut evlenince veya başka bir sebepten artık ödenmeyecek olan maaşların yarısı kesilecek ve yarısı diğer aile fertlerine yarı yarıya icra olunacaktı. Maaşlar yetimin on dokuz yaşına bastığı hicri senenin tesadüf ettiği maliye senesinden itibaren mali sene üzerinden hesaplanacaktı.

Evli iken eşinin vefatıyla dul kalan bir kadın veya kadınlarla dede ve nine de bir yetim hükmünde idiler. Eşlerin birden çok olması halinde aldıkları maaşın yarısı eşler arasında bölüştürülecekti. Anne ile nine arasında maaşlar aynı şekilde yarı yarıya pay edilecekti. Aile arasında yaşı altmışa erişmiş fakat geçimini sürdürmekten mahrum ve yahut yaşı altmıştan aşağı ama malını mülkünü kaybetmiş ve ma'lûliyeti sebebiyle de geçimini sağlayamayan dedesi ve babası varsa bu kişilerden ikisi bir yetim sayılacaktı.

İki gözü görmeyen veya kımıldayamaz hale gelmiş -veya mecnun ve ısm ve ekbem veya belahet tame sahibi olmak gibi- tedavisi mümkün olmayan hastalık sebebiyle geçimini sağlayamayan ve bu durumları tıbben sabit olan yetime, yaşadığı müddetçe maaş verilecekti. Ancak hayatta kalmak şartına bağlı olarak verilecek olan maaşlardan yetim bir kişi ise ve kanunen tahsisi lazım gelen maaş beş yüz kuruştan fazla ise, on dokuz yaşının sonuna kadar tamamen verilip ondan sonra beş yüz kuruşa indirilecekti. Yetim sayısı birden fazla olduğu takdirde, yetim on dokuz yaşını

²⁰⁴

mestûre: Gizli tutulan resmi işlerde harcanmak için hükümetin emrine verilen para.

dolduruncaya kadar diğerlerinden hükümete kalan maaşlar, nakledilecek ve değiştirilecekti. On dokuz yaşını doldurduktan sonra verilmekte olan maaş beş yüz kuruşu bulmuş ise yalnız beş yüz kuruş verilecek ve hayatta kalmak şartıyla verilen maaşlar yüz kuruştan az ise yirmi yaşına bastığında yüz kuruşa çıkarılacaktı.

Kız evlat, anne ve büyük babalarının evlenmelerinden dolayı kesilen maaşları boşanma veya vefat sebebiyle dul kaldıklarında iddetlerinden sonra verecekleri dilekçelerin havale tarihinden itibaren kendilerine ödenecekti. Babalarının veya evladının vefat ettiği sırada evli olup aile maaşında hissedar olamayan kız evlat, anne ve büyük babalar dul kaldıklarında usûlen maaş alacaklardı. Vefat eden eşinden maaş alan zevcenin evlenmesiyle emekli maaşı kesilecekti. Fakat boşanma veya eşinin vefat ettiği surette o tarihten itibaren önceki maaşı kendisine tahsis edilecekti. Ancak vefat ettiğinde eşinden aldığı maaş fazla ise o tahsis olunacak ve bu iade muamelesi bir defa yapılacaktı. Aile fertlerine tahsis kılınan maaşlardan birisi evlenmek veya vefat etmesi gibi sebeplerden dolayı devlete kalmış ise bu maaşın yarısı diğer kişilere yarı yarıya ödenecekti. Fakat aile maaşı olarak tahsis edilecek maaş miktarının beş yüz kuruşu geçmemesine özen gösterilecekti. Aile maaşından bir yetim hissesini alan eşlerden evlenmek veya vefat etmek gibi sebeplerle boşalan maaşlar diğer eşlere verilecekti.

Mütekaidinin²⁰⁵ birinci şıkkında bulunanlardan on sene veya daha fazla hizmet edenlerden vefat edenlerin çocuklarına ve eşlerine aile maaşı tahsis ediliyorsa bu maaş yüz kuruştan da az olabilecekti. İkinci bulunanlardan vefat edenlerin ailelerine ancak müteveffanın alacağı arta kalan maaş müddeti yardımı verilip, süresi bitince bu maaş kesilecekti.

1.3. Ma'lûl Asker ve Ailelerine Yapılan Yardımlar

Kimsesiz asker aileleri maaşının askerin vefat ve ma'lûliyeti halinde eytam²⁰⁶ ve eramil veya ma'lûliyet maaşı tahsisine kadar devam etmesi konusunda Meclis-i Mebusan ve Âyan tarafından çıkarılan kanun ile savaşta vefat eden, aldığı yaranın tesiriyle veya hava değişikliğinden veya tüm bu sebeplerden ötürü meydana gelen bir hastalık sonucu veya resmi bir vazifesini yerine getirirken vefat eden küçük zabıt ve erlerin Askerî Tekâüd ü İstifa Kanunu'na göre maaş alan ailelerine daha önce

²⁰⁵ “tekaüt”, “mütekaid”; memuriyet ve hizmetten çekilip hizmet süresine göre maaş alan yerinde kullanılan bir tabirdir, emekli anlamına gelir. Osmanlı’larda Tanzimat’tan Askerî ve Mülkî tekaüd sandıkları kurulmuştu. Daha önceden ise bu kişilere “Oturak ulûfesi” adı ile tekaüd aylığı verilirdi. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971.

²⁰⁶ eytam: Yetimler demek olup “memur yetimlerine verilen aylık” anlamında kullanılan eytam maaşı deyiminde geçer. Türkçe Sözlük, s. 285.

muinsizlik maaşı tahsis olunmuş ise asker vefat etse de bu maaş emekli maaşı bağlanıncaya kadar ödenmeye devam edilecekti. Fakat muinsizlik maaşı yüz kuruştan fazla ise fazlası kesilecekti. Muharebe esnasında veya resmi bir vazifesini yerine getirdiği sırada ma'lûl olan küçük zâbitân ve erlerin ma'lûliyetleri Askerî Tekâüd ü İstifa Kanunu'nda gösterildiği üzere kıtaları veya muayene ve tedavi olundukları hastanelerde askeri tabipler tarafından verilen raporlarda gösterilmiş olanların ailelerine muinsizlik maaşı tahsis olunmuş ise bu maaş memleketlerine gelmelerinden itibaren kesilmeyip, ma'lûliyet maaşları tahsis olununcaya kadar ödenmeye devam edilecekti.²⁰⁷ Ancak muinsizlik maaşı, ma'lûliyet maaşından çok ise fazlası kesilecekti. Eytam ve eramil veya ma'lûliyet maaşları tahsis edilen kişilerin ceza davaları varsa muinsizlik maaşları yine kesilecekti.²⁰⁸ Kişinin ma'lûliyet derecesi, kendisini muayene eden doktorun verdiği raporda yazacaktı. Askerin kaçınıcı -birinci, ikinci, üçüncü...- derecede ma'lûl olduğunu gösteren rapor, kişinin kendisine verilecekti. Askeri Tekâüd Kanunu gereğince mal memurları tarafından birinci derecede ma'lûl olan askere üç yüz kuruş, ikinci derecede ma'lûl olan askere iki yüz yirmi beş kuruş ve en son elli kuruşa kadar ma'lûliyet maaşı verilmesi kararlaştırılmıştı.²⁰⁹

26 Nisan 1909 tarihinde, Meclis-i Mebusan Heyeti Reisi Ahmet Rıza Efendi, hastanelerde bulunan yaralı askerleri ziyaret ettiği esnada verdiği beyanla gazilerde ve şehid ailelerinde bir anı olarak kalması için askerlerle ilgili defterler tutulmuş, daha sonra bu yazılar ilgili kişilere hediye edilmişti.²¹⁰

²⁰⁷ 1 Aralık 1916 tarihinde yayınlanan şu kanuna göre: Bir asker şehid düşünce yetimlerinden kimlere maaş tahsis edileceğine dair bir araştırma yapılıyor. Ancak bu araştırma bittikten sonra aileye şehit maaşı veriliyor. Bazen bu araştırma aylarca sürebiliyor. Bu süre zarfında ihtiyaç içerisinde olduğu kesin olan o aileye hükümet tarafından herhangi bir maaş verilmiyor. İki maaş arasına bir müddet boşluk kalıyor. Neferin silah altında bilfiil hizmette bulunduğu müddet zarfında ailesine verilecek maaş nüfus başına 30 kuruştur. Şehâdetinden itibaren maaş alacak olan aile fertleri kimlerdi? Bunlar belirleninceye kadar mutlaka bu ailelere maaş tahsis edilmeliydi. Şehiden vefat edenlerin ailelerine maaşı asli tahsis olup da Mahalli Mal Sandığı'ndan cüzdanları hazırlanıncaya kadar muinsizlik maaşlarının 100 kuruşa kadar olan miktarı ödenmeye devam edilecekti. Vefat tarihinden cüzdanlarının hazırlanmasına kadar geçen zamanda verilmiş olan maaş aile maaşı müterakimesinden def'aten tesviye olunacaktı. Bu kanun Meclis-i Mebusan'da tartışma yaratmıştı çünkü birçok kişi asker vefat ettiğini bildirmesine rağmen araştırıldığında vefat etmediği ortaya çıkıyordu. Sonunda alınan karar ile muinsiz asker ailelerine verilmekte olan maaşlara dair hazırlanan kanun layihası: şehit olan veya ma'lûlen ihraç olunan muinsiz efrad-ı askeriye ailelerine verilmekte olan maaş şehit veya ma'lûliyet maaşı tahsis olununcaya kadar kesilmeyecekti. "*Muinsiz Efrad-ı Askeriye Ailelerine Verilmekte Olan Maaşlara Dair Kanun Layihası*", MMZC.1332, c. 1, d. 3, içtima senesi 3, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 138-139-140.

²⁰⁸ "Muinsiz Aile Maaşâtı", *Sabah*, 3 Mart 1333/3 Mart 1917, s. 2.

²⁰⁹ "*Muinsiz Efrad Aileleri Maaşâtının, Muinlerinin Vefat ve Ma'lûliyetleri Halinde Eytam ve Eramil veya Ma'lûliyet Maaşı Tahsisine Kadar Devamı Tediyeine Dair Kanun Layihası*", MMZC.1332, c.1, d. 3, içtima senesi 3, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 401-402-403.

²¹⁰ Meclis-i Umûmî Zabıt Ceridesi, 1 Kanûn-ı evvel 1324 tarihinden 12 Kanûn-ı sâni 1336 tarihine kadar, cilt 1, devre 1, içtima senesi 1, s. 44. Not: "Meclis-i Umûmî" (veyahut Meclis-i Milli), Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan'ın müşterek içtimalı halindeki ismidir.

Savaş yıllarında yaralı askerin ve ailesinin yaşamını kolaylaştırmak için daha birçok kanun çıkarıldı. 12 Nisan 1913 tarihinde hazırlanan ve 9 Haziran 1914 tarihinde onaylanan²¹¹ geçici nitelikteki bir kanun ile mecruh asker ve muhacirlere gönderilecek olan eşya ve lüzumlu maddelerden artık gümrük vergisi alınmaması kararlaştırıldı.²¹² 11 Mart 1916 tarihinde ise müttefik devletlerin zâbitân ve askeri adına gelecek olan ve Osmanlı gümrük idarelerince zata mahsus olduğu tasdik olunan posta paketlerinden de gümrük vergisi alınmaması uygun görüldü.²¹³

Yaralanan askerin üniforması kullanılamaz hale gelmiş olacağından kişilere kıyafet bedellerinin karşılığı verilecekti.²¹⁴ Birinci sınıf yüzbaşı rütbesine kadar olan ve her sene elbise bedeli karşılığı bir mebla‘ almakta olan bir zâbitân ve bahriye askerinden gemide ve savaş mevkilerinde yaralandığı için üniforması giyilemez hale gelenlere bir defaya mahsus olmak üzere elbisesinin bedeli verilecekti. Askerin üniformasının sakatlandığı esnada aldığı yara ile kullanılamaz olduğunu, bir üst rütbesindeki zâbitân veya tedâvi olunduğu hastane müdüriyeti tasdik edecekti. Elbise bedelleri, bahriye bütçesinin *melbusât-ı faslından* ödenecekti. 24 Haziran 1913 tarihli geçici kanunun Meclis-i Umûmi açıldığı zaman kanunlaştırılması teklif edilecekti. Bu kanun Balkan Harbi yıllarında çıkarılmıştı. Birinci Cihan Harbi’nde ise 13 Mayıs 1915 tarihinde ek madde ile söz konusu gazilere dörder Osmanlı altını²¹⁵ elbise bedeli verilmesi kararlaştırıldı.²¹⁶ Askerin yaralanma safhası daha detaylı bir şekilde anlatıldı. Tayyare ile sükût ederek veya bir lağım veya merminin patlamasıyla toprak altında kalarak veya harpte vazife sırasında bir hayvandan düşerek elbisesi kullanılamaz hale gelenlere veya harp mevkiinde hizmet sırasında bir uzvu kırılmak veya çıkmak dolayısıyla kendisini tedavi eden tarafından elbisesi yırtılanlara da elbise bedeli tahsis edilecekti.²¹⁷ Terhis

²¹¹ *Düstûr*, “Mecruhin-i Askerîye İle Muhacirine İaneten Mukaddemen Celb Eyleyip Teminatla İmrar Eşya ve Lüzumenin Dahi Gümrük Resminden İstisnası Hakkında Kanun”, II. Tertip, VI. cilt, Dersaadet 1334, s. 794.

²¹² *Düstûr*, “Mecruhin-i Askerîye İle Muhacirine İaneten Mukaddema Celb Edilip Teminatla İmrar Olunan Eşya ve Lüzumenin Dahi Gümrük Resminden İstisnası Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, V. cilt, Dersaadet 1332, s. 244.

²¹³ “Ordu ve Donanma Namına Celp Edilecek Levazımın Gümrük Resminden ve Düvel-i Müttefika Zâbitân ve Efradı Namlarına Vürud Edecek Evrakı Muhaberenin Posta Ücretinden İstisnasına Dair Kanun Layihası”, MMZC.1331, c.2, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 451-452.

²¹⁴ *Düstûr*, “Mecruhin-i Guzât-ı Asakir-i Bahriyeye Verilecek Elbise Bedelâtı Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, V. cilt, Dersaadet 1332, s. 518-519.

²¹⁵ Dört yüz kırk santim.

²¹⁶ “Harp Mevkiinde Mecruh Düşen Erkân, Ümera ve Zâbitân Vekillerine Yeniden Verilecek Elbise Bedelleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, *Meclis-i Mebusan Levayih-i Kanuniye, 1331 Senesi Encümen Mazbataları ve Levayih-i Kanuniye*, Ankara 1993, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, s. 108.

²¹⁷ “Mevakii Harbiyede Mecruh Düşen Erkân, Ümera Ve Zâbitân ile Zabıt Vekilleri, Memurin ve Mensubeyn-i Askeriyyeye Verilecek Elbise Bedeli Hakkında Kanun Layihası”, MAZC.1333-1334, c. 2, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1990, s. 62-63, 86-87-88; Meclis-i Mebusan Levayih-i Kanuniyye 1331, c. 1, d. 3, i. s. 2, TBMM Basımevi, Ankara 1993, s. 108-109-110.

olan askerinin kıyafet ve yiyeceklerini nasıl temin edeceği de düşünülmüş ayrıca bu konu ile ilgili de çeşitli kararlar almıştı.²¹⁸ Söz konusu durum konu dışı olduğu için burada detaya inilmeyecektir.

5 Şubat 1917 tarihinde yayınlanan kanun ile maluliyetten vefat edenlerin ailelerine aile maaşı bağlanacaktı. Donanma-i Hümayun'da müstahdem olarak çalışan ameleden savaşta malul olanlara, Askerî Tekâüd ü İstifa Kanunu gereğince maluliyet derecelerine göre maaş tahsis olunacaktı. Alacakları maaş son memuriyet maaş ve muhassasatlarının yarısı kadar olacaktı. Bu amelelerden savaş sırasında vefat edenlerin ailelerine de maaş tahsis olunacaktı. 5 Ekim 1912 tarihinden sonra malul olanlar ve aileleri bu kanun hükmünden yararlanacaklardı. Kanun neşrinden itibaren geçerliydi.²¹⁹ Kanun ışığında askerlik görevini yaparken yaralanarak sakat kalan Ticaret ve Ziraat Nezaretleri'nde çalışan Nizami ve İsmail Hakkı Efendi'ler emekliye ayrılarak kendilerine emekli maaşı bağlanmıştı.²²⁰

Cemiyetler de harp ma'lûllerine yardım eden kuruluşlardı. *Ma'lûlin-i Guzâta Muavenet Heyeti* 14 Mayıs 1918 tarihli Tanin gazetesi aracılığıyla savaşta yaralanıp ma'lûliyet sebebiyle herhangi bir işte çalışamayan ve kendilerine bakacak hiçbir kimsesi bulunmayan zâbitân ve askerin kendilerine başvurmalarını ilan etmişti.²²¹ Savaşta yaralanan askerlerin ve şehid çocuklarının ihtiyaç içerisinde oldukları düşünülerek bu kişilere çalışabilmeleri için öncelik tanınıyordu.²²² Mülkiye ve askeriyeden emekli olup arzu edenlere ve bunların çocuk ve eşlerinden yoksul olanlara tütün, pul vs. sattırılacak ve bunun için barakalar inşa edilecekti.²²³ Harbiye Nezareti'nden bildirildiği üzere savaştan yaralanarak gelmiş ve gelecek olan zâbitân ve efraddan emekli olacak derecede ma'lûl kaldıkları Sıhhiye Dairesi kararıyla tasdik edilenlerin kendilerine uygun memuriyetlere tayin edilecekleri için en yakın zamanda

²¹⁸ BOA, BEONGG (Babıâli Evrak Odası Nezaret Gelen Giden), İaşe Giden, Umûm Nr. 341104 Hususi Nr. 64, 21 S. 1337/26 Kasım 1918.

²¹⁹ “Donanma-i Osmanide Müstahdem Esnafı Bahriyenin Maluliyetlerinden Dolayı Kendilerine ve Vefatları Halinde Ailelerine Tahsis Olunacak Maaş Hakkında Askerî Tekâüd Kanunu'na Zeyl Kanun Layihası”, MMZC.1332-1333, c. 2, devre 3, içtima senesi 3, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 109.

²²⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 516 Numaralı Defter, Umûm Nr. 352578 Hususi Nr. 710, R. 1337/M. 1921.

²²¹ “Ma'lûlin-i Askeriye: Ma'lûlin-i Guzâta Muavenet Heyeti'nden”, *Tanin*, 14 Mayıs 1334, s.4.

²²² “Malulin-i Guzâtın ve Evlad-ı Şühedânın Nazar-ı Dikkatine”, “Malulin-i Guzât, Evlad-ı Şüheda ve Ma'lûl Mütেকaidin, Biaye Hakkı ve Gişe Memurları Hakkındaki Kanundan İstifade Etmelidir.” *Tevhid-i Efkâr*, 20 Aralık 1922, s. 2.

²²³ BOA, DH.UMVM, (Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye Vilayat Müdüriyeti Evrakı) 96 71, 18 M. 1340/21 Eylül 1921. Belgede Osmanlı Teali Cemiyeti tarafından tesis edilecek tütün satış barakaları başlığı ile baraka kurulacak yerler ve sayıları hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

nezarete müracaat etmeleri ilan olunuyordu.²²⁴ Barbaros zırhlısı mürettebatından Urlalı Kosti Kadufeoğlu İspirdü, muharebede yaralandığı için kendisine emekli maaşı bağlanmıştı.²²⁵ 4. Ordu 4. Fırka 17. Alay 4. Tabur ve 3. Bölüğü'nde asker olan Yakup oğlu Şaban, Kale-i Sultaniye'de sakatlanarak İstanbul'a getirilmiş ve burada vefat etmişti.²²⁶

1.4. Asker Ailelerinin Güvenliği

Asker ailelerinin yaşadığı bir diğer sorun evlerinin kiralarının nasıl ödeneceği meselesiydi. İhtiyaç içerisindeki asker aileleri kira bedellerini ödemekte zorluk çekiyor ve sokak ortalarında bırakılmamaları için sulh mahkemelerine başvuruyorlardı.²²⁷ Hükümet bu sorunu çözmek için 23 Mart 1915 tarihli ve seferberlik müddetince efrâd ve zâbitânın kira bedellerinin ödenmesi, hak ve hukuklarının korunmasına²²⁸ dair yaptığı geçici nitelikteki kanun ile seferberlik müddetince askerin vazife gereği ikâmetgâhları dışında bulunan zâbitânın kiracı olarak oturdukları evlerde yaşayan aileleri, hiçbir sebeple evlerinden çıkarılmayacaklardı.²²⁹ Fakat ev sahipleri bu evlerin kira bedellerinin ödenmesini talep ve dava edebileceklerdi. İhtiyaç içerisinde oldukları için kiralarını ödeyemedikleri ihtiyar heyeti tarafından belirtilecek ve zâbitânın tasdikiyle de onaylanacak kişilerin borcunu ödemekle yükümlü oldukları kira bedelleri, Harbiye Nezareti tarafından veya kendileri tarafından uygun görülen şekilde ödenecekti: Zâbitân ailelerinin ikâmet ettikleri evlerin seferberliğin ilanından itibaren her aya ait kira miktarları ödenmediği takdirde, Harbiye Nezareti tarafından maaşlarından kesilmek suretiyle, seferberliğin ilanından önceki kira bedelleri ise bu kanuna uygun olarak ödenecekti. Seferberlik müddetince efrâd ve zâbitânın taşınabilen malları, tutulan, çalınan ve gayr-i menkullerine tecavüz, müdahale ve hasara sebep olunduğu ve hususi vekilleri de bulunmadığı takdirde yapılacak ihbar ve müracaat üzerine açılacak olan şahsî hukuk davası, hukuk-ı umûmiye davasıyla birlikte yürütülecekti. Neşredildiği tarihten itibaren geçerli olacak kanunun Meclis-i Umumi açıldığında yürürlüğe girmesi

²²⁴ “Ma'lûl Kalan Efrad ve Zâbitâna”, *Tasvir-i Efkâr*, 2 Kanûn-ı sâni 1916, s. 2; “Ma'lûl Kalan Efrad ve Zâbitâna”, *Tasvir-i Efkâr*, 7 Kanûn-ı sâni 1916, s. 2.

²²⁵ Dz. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞİVİ, 266-269; 10 N. 1332/2 Ağustos 1914.

²²⁶ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-006, A 1-131, D 16 A, F 6.

²²⁷ BOA, DH.SYS, 73 123-6, 6 Teşrin-i sani 1330/19 Kasım 1914, ek 1-2-3.

²²⁸ *Düstûr*, “Seferberlik Müddetince Efrâd ve Zâbitânın Taht-ı İsticarında Bulunan Meskenlere ve Hukuku Tasriflerinin Teminine Dair Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, VII. cilt, Dersaadet 1336, s. 530; MMZC.1330-1331, c. 1, devre 3, içtima senesi 1, TBMM Basımevi, Ankara yıl yok, s. 612-613-614-615-616-617-618-619.

²²⁹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2294-16-42-004-01, A 1-131, D 16, F 4-1, 13 L. 1335/2 Ağustos 1917; GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2294-16-42-004-02, A 1-131, D 16, F 4-2, 22 L. 1335/11 Ağustos 1917; GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2294-16-42-004-03, A 1-131, D 16, F 4-3, 15 L. 1335/4 Ağustos 1917; GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2294-16-42-004-04, A 1-131, D 16, F 4-4, 13 L. 1335/2 Ağustos 1917.

teklif edilecekti. İhtiyaç içerisindeki asker ailelerinin ev kiralalarının karşılandığını bazı misallerle dile getirelim: Kadıköy muhitinde bulunan muhtaç asker ailelerinin 1916 yılının nisan ayının hane kiralari verileceğinden ilgili kişilerin mayıs ayının yirmi sekizinci cumartesi günü Müdafaa-i Milliye Kadıköy merkezine müracaat etmeleri gerektiği gazeteler tarafından halka duyurulmuştu.²³⁰ Yine aynı cemiyet asker ailelerine kiralalarını ödemeleri için yine maddi destek verecekti. Kadıköy muhitinde bulunan asker ailelerinin hane kiralari kasım ayının ikinci cumartesi gününden yedinci perşembe gününe kadar altı gün zarfında ita olunacağından ilgililerin Müdafaa-i Milliye Kadıköy merkez veznesine müracaat etmeleri gerektiği gazetelerden haber veriliyordu.²³¹ Gazetelerde bu vb. ilanlar çok fazladır. Biz sadece misal olması için bazılarını buraya yazdık.

31 Ocak 1916 tarihinde erkân, umera, zâbitân ve askeriyye mensup kişilerden şehid düşenlerin aile bireylerine ve savaşta yaralanıp, malûlen emekli olanlara ücret talep edilmeden emlak ve arazi verilmesi kararlaştırıldı.²³² Söz konusu bu gayrimenkullerin değeri, ailelerin aldıkları maaşın beş senelik toplamını geçmeyecek, gazilere verilecek emlak ve arazinin değeri ise, kişinin aldığı emeklilik maaşının on senelik toplamını geçmeyecekti. Zâbitândan erkâna kadar olan askere verilecek maaşın beş seneliği büyük bir meblağ idi. Fakat erlerin cüz'î miktarda olacağından bunlar için on sene kabul edilmişti. Ayrıca bu kişiler söz konusu yerler için tapu harcı dahi ödemeyeceklerdi. Ailelerin mağdur olmamaları için kanun acele ile uygulanacaktı. Gazi, vefat ettiğinde kendisine verilen emlak veya arazi ailesine kalacaktı.²³³ Kendisine gayri menkul verilmesini talep eden asker aileleri oluyordu. Van bölgesinden Fatma Hanım şehid düşen eşinden dolayı kendisine bağlanan maaşla geçinemediğini belirtmiş ve hayatının kolaylaşması için ev ve arazi talep etmişti.²³⁴

1 Kasım 1913 tarihinde çıkarılan bir kanunla İtalya ve Balkan harplerinde üstün hizmet ve fedakârlık gösteren kara ve deniz umera ve zâbitânlara, kumandanlarının tasdikiyle kıdemlerine bir ila iki sene zam yapılması ve gerektiğinde bu zammın üç

²³⁰ “Muhtaç Asker Ailelerinin Kiraları”, *Tanin*, 7 Ş. 1332/8 Haziran 1916, s. 3.

²³¹ “Asker Ailelerinin Ev Kiraları”, *Tanin*, 31 Teşrin-i evvel 1334/1918, s. 4.

²³² “Harbi Hazırda Şehid Olanların Eytam ve Eramiline ve Ma'lûlen Tekaiüd Olanların Kendilerine Emlâk ve Arazi Tevziine Dair Kanun Layihası”, MMZC.1331, c. 1, d. 3, i. s. 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s.456-457-458.

²³³ “Ma'lûlin-i Askeriyye veya Eytam ve Erâmil-i Şühedâya Meccanen Emlâk Tefvizi Hakkında Lâyihâ-i Kanuniyye”, *Meclis-i Mebusan Levayih-i Kanuniye, 1331 Senesi Encümen Mazbataları ve Levayih-i Kanuniye*, Ankara 1993, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, s. 162-163; MMZC.1331, c. 1, d. 3, i. s. 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 456-457-458.

²³⁴ BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 272.11, 11.32.9, 8 M. 1336/24 Ekim 1917.

seneye kadar çıkarılması kararlaştırıldı.²³⁵ Birinci Dünya Savaşı'nda ise Harbiye Nezareti tarafından şehid düşen askerlerden üstün hizmet ve liyakati görülenlerin ailelerine ikramiye verileceği belirtildi.²³⁶ Bunun için 23 Şubat 1915 tarihinde, “*muharebede şehiden vefat eden kara ve deniz küçük zâbitân ve onbaşılarla erlerden üstün hizmetleri görülenlerin ailesine verilecek mükâfatı nakdiye karşılığı*” adı ile aynı senenin maliye bütçesine 500.000 kuruşluk bir tahsisat konuldu.²³⁷ Harbiye ve Bahriye Nezaretleri, savaşta şehid düşen kara ve deniz küçük zâbitân ve onbaşılarla askerlerin bölük kumandanları veya doğrudan doğruya emirlerinde bulundukları diğer kumandanlar tarafından üstün hizmette bulundukları beyan edilen ve bu durumları bütün kumandanlar tarafından tasdik edilen erlerin ailelerine kanunen tahsis edilecek maaştan başka ayrıca beşer lira ikramiye verecekti.²³⁸ İkramiye tahsisinde söz konusu askerlerin aylık maaş miktarlarının az olduğu ve bu asker ailelerinin mağduriyetlerini bir nebze de olsa giderebilmek düşüncesi yatmaktadır. Seferberliğin başlangıcından itibaren geçerli olacak olan bu kanunun Meclis-i Umumi açıldığında yürürlüğe girmesi teklif edilecekti. Harbde üstün hizmet ve yararlılık gösteren ve şehid düşen asker ailelerine yukarıda sözü edilen maaş ve ikramiye ile birlikte ayrıca harp madalyası²³⁹ da sunulacaktı.²⁴⁰ 23 Ocak 1915 tarihinde neşredilen ve bu tarihten itibaren geçerli kılınan kanun ile asker ailelerine verilecek olan harp madalyalarından vergi alınmayacağı belirtilmişti.²⁴¹

²³⁵ “İtalya ve Balkan Muharebatında İbraz-ı Şecaat ve İktidar Eyleyen Berri ve Bahri Ümera ve Zâbitânın Sureti Taltifleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, MMZC.1330-1331, c. 1, devre 3, içtima senesi 1, TBMM Basımevi, Ankara ty., s. 694-695.

²³⁶ *Düstûr*, “Meydan-ı Harpte Şehiden Vefat Eden Cünud-ı Cenabı Mülükâneden Hidemat-ı Fevkaladeleri Meşhud Olanların Ailelerine Verilecek İkramiye Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, VII. cilt, Dersaadet 1336, s. 684. Tezkire metni için bkz. MAZC.1331, 1 Şubat 1331, c. 2, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1990, s. 71.

²³⁷ “Meydan-ı Harpte Şehiden Vefat Eden Berri ve Bahri Küçük Zâbitân ve Onbaşılarla Neferata İkramiye İtasına Dair Kanun Layihası”, MAZC.c. 2, d. 3, i. s. 2, TBMM Basımevi, Ankara 1990, s. 303-304.

²³⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4351-45-001-39 a, A 5-9820, D, F 1-39 a. “Meydan-ı Harpte Şehiden Vefat Eden Berri ve Bahri, Muvazzaf ve Gönüllü Jandarma, Küçük Zâbitân ve Mücahidin Onbaşılar İle Neferata İkramiye İtasına Dair Kanun Layihası”, 31 Ocak 1916, MAZC.1331, c. 1, d. 3, i. s. 2, TBMM Basımevi 1990, s. 415-416.

²³⁹ Kayıtlarda madalya alan kişinin orduda bulunduğu birlik, görevi ve madalya beratının kısa bir açıklaması yer almaktadır: I. Düşmanlara karşı çok saygı değer ve cansiperane hizmetlerinden dolayı. II. Düşmanlara karşı çok saygıdeğer hizmetlerinden dolayı. III. Düşmana karşı cesurca davranışlarından dolayı. IV. Düşmana karşı bilhassa görevine sadık ve bilinçli hizmetlerinden dolayı. V. Düşmana karşı askerî birlikleri başarılı yönetiminden dolayı. VI. Harpte saygı değer hizmetlerinden dolayı. Bayhan Çubukçu, “Birinci Dünya Savaşı, Galiçya Cephesi ve Türk Sağlık Ekibinde Avusturya Madalyası Alanlar”, *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara 1997, yıl 22, Sy. 42, s. 100-101. Birinci Dünya Savaşı sırasında Çanakkale, Gelibolu ve Galiçya’da savaşlarda ve büyük yararlık gösteren 15. Kolordu’ya madalya verilmişti. İlhan Akbulut, “Osmanlı Madalya ve Nişanları”, *Askeri Tarih Bülteni*, yıl 27, Sy. 52, Ankara 2002, s. 185.

²⁴⁰ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4351-45-001-39, A 5-9820, D, F 1-39.

²⁴¹ “Esna-i Harbde İbraz-ı Liyakat Eden Bilimum Efrad, Umera ve Erkân-ı Askeriyye ile Gönüllü Efrada Verilecek Madalyaların Harçtan İstisnasına Dair Kanun Layihası”, MMZC.1330-1331, c. 1, d. 3, i. s. 1, TBMM Basımevi, Ankara yıl yok, s. 236-237.

Maddi ve manevi her açıdan asker ailelerini koruma politikası içerisinde olan hükümet, savaş sırasında ailelere herhangi bir zarar veren kişileri cezalandıracaktı. 8 Eylül 1915 tarihinden itibaren geçerli olacak olan geçici nitelikteki bir kanun ile kara ve deniz erkân, umera, zâbitân, zabıt vekilleri, zabıt adayları, küçük zâbitân, onbaşı ve askerîye mensuplarının eşlerine, çocuklarına ve diğer mahremine karşı saldırıda bulunanlar cezalandırılacaktı.²⁴² Divân-ı Harb'ler bu gibi durumları takip edecek ve bu konuda hüküm verilmesine karar verecek olan kurumdu.

Midilli muhacirlerinden olup Çanakkale'de şehit düşen Muhammed Efendi'nin eşi Ezine kazasının Kikel Nahiyesi'nin Darıköyü Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na gönderdiği bir telgraf ile ikamet ettiği evden çıkarılmamasını, yoksa mağdur olacağını belirtmesi üzerine Kale-i Sultaniye mutasarrıflığı Harbiye Nezareti Asayiş Şubesi'ne durumun incelendiğini kişinin evinin miras kaldığı için diğer akrabalarının da evin üzerinde hakkı olduğunu bildirmişti.²⁴³ İki oğlu asker olan 70 yaşındaki Muhammed Ali Efendi'nin geçinmek için kendisine bırakılan evlerin kirasını alamadığını, bu yüzden mağdur olduğunu belirtmesi üzerine,²⁴⁴ Harbiye Nezareti Asayiş Şubesi, Maliye Nezareti'ne bu kişiye yardım yapılmasını emretmişti.²⁴⁵

Damadı askerde ölen ve oğlu asker olan Çerkes Fatma, Denizli'den merkeze gönderdiği bir telgraf ile kendisi için 11. Fırka askeri ve halk tarafından inşa edilen evinin tapusunun bir an önce verilmesini talep ediyordu.²⁴⁶ Merkezden Denizli mutasarrıflığına çekilen bir telgraf ile bu kişinin aciziyetinin bir an önce giderilmesi emredilmişti.

Dersaadet Beylerbeyi Saray Muhafızı Burukce oğullarından Ahmet oğlu Muhammed Ali, Kastamonu'nun, Gerede kazasının, Menkuş Nahiyesi'nin Akvıran Köyü'nde ikamet eden Ümmicim Hasan adlı bir kişinin bahçesine duvar çekmek sureti ile sınırını ihlal ettiğini, belirtmesi üzerine²⁴⁷ Harbiye Nezareti Müstakil Asayiş Kısmı,

²⁴² *Düstûr*, “Seferberlikte Erkân ve Umera ve Zâbitân ve Efrâd-ı Mensubeyn-i Askerîyenin Zevcat ve Meharimine Tağriz Edenlerin Mercii Takip ve Muhakemesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, VII. cilt, Dersaadet 1336, s. 716-717.

²⁴³ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-057-01, A 1-131, D 19, F 57-1, 27 N. 1334/28 Temmuz 1916; GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-057, A 1-131, D 19, F 57, 16 L. 1334/16 Ağustos 1916.

²⁴⁴ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-015-07, A 1-131, D 16 A, F 15-7.

²⁴⁵ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-015-07, A 1-131, D 16 A, F 15-7.

²⁴⁶ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-003-7, A 1-131, D 16 A, F 3-7, 4 Ca. 1334/9 Mart 1916.

²⁴⁷ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-003, A 1-131, D 16 A, F 3, 9 Ş. 1333/22 Haziran 1915.

Kastamonu Vilayeti'ne gönderdiği bir resmi yazı ile bu kişinin hakkının korunmasını ve gereğinin bir an önce yapılmasını emretmişti.²⁴⁸

Adapazarı'ndan Muhammed ve İshak oğlu Ali imzalarıyla birkaç asker ailesi adına merkeze çekilen bir telgrafta Sultan Pazarı bölgesinde, jandarmaların evlerini yakıp yıktığını, bu yüzden sokakta kaldıklarını belirtmiş ve bu şekilde yaşamının çok zor olduğunu, bir an önce durumun düzeltilmesi isteniliyordu.²⁴⁹ Telgraf, Harbiye Nezareti Müstakil Asayiş Kısmı tarafından incelenmiş, olay yerine gönderilen bir resmi yazı ile Sultan Pazarı mevkiindeki birtakım jandarmanın cezalandırılması hakkında emir vermişti.²⁵⁰

Derviş oğlu Mustafa eşi Rabia Hanım imzasıyla Edirne'den 15 Şubat 1916 tarihinde merkeze gönderilen bir telgraf ile birkaç asker ailesinin bir ahırda teneffüs etmek zorunda kaldıklarını, bu şartlarda hayatlarını devam ettirmenin çok zor olduğunu ve durumun düzeltilmesi için gerekenin yapılması isteniliyordu.²⁵¹ Harbiye Nezareti Müstakil Asayiş Kısmı ise telgrafı değerlendirmiş, asker eşlerinin gönderdikleri telgrafta belirttikleri durumun incelenerek asker ailelerinin hususiyetinin dikkate alınacağı ve bu hanımlara yardım edileceğini belirtmişti.²⁵² 15 Şubat 1916 tarihinde yine asker ailelerinin ıstıraplarına şahit olunan telgraflar merkeze geliyordu. Asker Muhammed Efendi'nin eşi Edirne'den gönderdiği bir telgraf ile bir ahırda teneffüs etmek zorunda kaldıklarını ve bu durumun bir an önce düzeltilmesi gerektiğini söylüyordu.²⁵³ Aynı tarihte ve yine Edirne'de Büyükbaşoğlu Musa eşi Hatice Hanım, merkeze gönderdiği bir telgraf ile bir ahırda teneffüs etmek zorunda kaldıklarını, durumun düzeltilmesini istiyordu.²⁵⁴ Asker Kel İlyas oğlu Sabri eşi Rabia Edirne'den merkeze gönderdiği bir telgraf ile bir ahırda teneffüs etmek zorunda kaldıklarını belirtiyordu.²⁵⁵

Bilecik'in Yenişehir kazasının Akbek Köyü'nden Bilal İbrahim oğlu Mustafa Efendi Hüdavendigâr Vilayeti Âlisi'ne gönderdiği bir telgraf ile tarlasının 500 kuruşa

²⁴⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-003-1, A 1-131, D 16 A, F 3-1.

²⁴⁹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-002-05, A 1-131, D 16 A, F 2-5.

²⁵⁰ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-002-06, A 1-131, D 16 A, F 2-6.

²⁵¹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-002-02, A 1-131, D 16 A, F 2, 10 R. 1334/15 Şubat 1916.

²⁵² GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-002-03, A 1-131, D 16 A, F 2-3.

²⁵³ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-002-02, A 1-131, D 16 A, F 2, 10 R. 1334/15 Şubat 1916.

²⁵⁴ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-002-02, A 1-131, D 16 A, F 2, 10 R. 1334/15 Şubat 1916.

²⁵⁵ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-002-02, A 1-131, D 16 A, F 2, 10 R. 1334/15 Şubat 1916.

isteği dışında satıldığını, hukukunun korunmasını talep etmesi üzerine²⁵⁶ mutasarrıflık kişinin şikâyetinin doğruluğunu Harbiye Nezareti'ne bildirmişti.²⁵⁷ Çankal Köyü'nden 46. Ferik Süvari Bölüğü takım zabitanından Muhammed Tahir Efendi bağ ve bahçesine zarar verildiğini ve söz konusu kişinin bir an önce cezalandırılmasını istemişti.²⁵⁸ Harbiye Nezareti Asayiş Şubesi, Adliye Nezareti Celilesi'ne kişinin hakkının korunmasını emretmiştir.²⁵⁹ Konya'dan asker Hasan oğlu Abdullah, tarlasına zarar verildiğini ve bu kişilerin bir an önce cezalandırılmaları istemiştir.²⁶⁰ Burada da Harbiye Nezareti Asayiş Şubesi, Konya Vilayeti Ali'sine bu kişinin hakkının korunmasını emretmiştir. Ahmet oğlu Salih, öküzlerinin subaylar tarafından gasbedildiğini belirtmesi²⁶¹ üzerine de Harbiye Nezareti Asayiş Şubesi, Edirne Vilayeti Ali'sine bu kişinin hakkının korunmasını emretmiştir.²⁶²

Kirasını ödeyemeyen asker aileleri ve kira isteyen ev sahipleri de vardı. Tophane Firuz Ağa Akbaş Mahallesi'nden asker eşi Meliha Hanım, kirasını ödeyemediği için evinden çıkartıldığını belirtmiş ve kendisine yardım edilmesini istemişti.²⁶³ Oysa 23 Mart 1915 tarihli kanuna göre; asker ailelerinin zorla evlerinden çıkarılması uygun değildi.

Beyoğlu'nda 5. Sokakta 15 numaralı evde oturan Almanyalı Tomasmedeli, Fenerbahçesi'nde Dalyan Sokağı'nda kiracısı olan Binbaşı İhsan Ali Bey'den kirasının ödemesini istemiştir.²⁶⁴ 23 Mart 1915 tarihli geçici kanuna göre zabıtana ait kira bedelinin askerin kendi maaşından kesilerek ödenmesi uygun görülmüştü. Şemseddin Efendi'nin eşi Binnar Hanım evinde kiracı olarak oturan tabip ve Ferik Tahir Efendi'nin kirasını ödemesini istemişti.²⁶⁵ Kanuna göre rıza ile kirasını vermeyen zabitanın kira bedelinin maaşlarından kesilmesi gerekiyordu.

Konya'dan 51. Alay'ın 2. Taburunun 3. Bölüğü efradından Mücerred Han, İstanbul'daki evinin bir müdür tarafından zaptedildiğini ve tahliye edilmesini talep

²⁵⁶ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-034, A 1-131, D 19, F 34, 25 N. 1334/26 Temmuz 1916.

²⁵⁷ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-034-01, 13 Za. 1334/11 Eylül 1916.

²⁵⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-021, A 1-131, D 19, F 21.

²⁵⁹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-021-01, A 1-131, D 19, F 21-1, 3 B. 1334/6 Mayıs 1916.

²⁶⁰ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-019, A 1-131, D 19, F 19.

²⁶¹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-011, A 1-131, D 19, F 11.

²⁶² GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-011-01, A 1-131, D 19, F 11-1, 29 B. 1334/1 Haziran 1916.

²⁶³ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2293-419-36-001-03, A 1-131, D 419, F 1-3, 25 Za. 1333/4 Ekim 1915.

²⁶⁴ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2293-419-36-001-04, A 1-131, D 419, F 1-4, 28 C. 1333/13 Mayıs 1915.

²⁶⁵ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2293-419-36-001-06, A 1-131, D 419, F 1-6.

etmişti.²⁶⁶ Tabip ve Ferik Tahir Efendi'nin maaşından kira bedeli kesilerek ev sahibine verilmişti.

İstanbul'dan Trabzonlu 1304 doğumlu Hasan oğlu asker Muhammed Efendi, İstanbul'daki ailesinin geçimini sağlayacak hiçbir gelirin olmadığı, ailesine maaş verilmesini ve ev kirasının ödenmesini istemişti.²⁶⁷ Trabzon'un Vakfikebir ilçesinin Hatır Köyü'nden Hasan oğlu Ali Efendi ailesinin geçimini sağlamada zorluk çektiğini kendisinin de asker olduğu için bir şey yapamadığını devlet tarafından ailesinin iâşesinin sağlanması gerektiğini bildirmişti.²⁶⁸

Veseriye Hanım, asker ailesi kirasını ödeyemediği için ev sahibi kirasını istemekteydi.²⁶⁹ Asker ailelerinin evsiz bırakılmamalarına dair olan kanun ışığında bu asker ailesi bir eve nakledilerek her iki tarafın da hukuku korunmuştur. Çerkes Mustafa asker ailesi 23 Mart 1915 tarihli kanuna göre münasip bir eve nakledilmişlerdi.²⁷⁰

Halil oğlu Atiye adlı asker ailesine münasip bir ev tedarik edilmişti.²⁷¹ Asker ailelerinden Gümölcine'nin Hisarcıklı köyünden Tahir kızı Atiye, Akhisar Şeyhler Mahallesi'nde iki yetim çocuğuyla ötede beride kaldığını belirterek kendilerine münasip bir ev verilmesini talep etmişti.²⁷²

Asker Hüseyin Hakkı zevcesi Fatma Hanım, Edirne'den gönderdiği telgrafta ev sahibi tarafından evinden çıkarılmak istenildiğini belirtmekteydi.²⁷³ 23 Mart 1915 tarihli kanuna göre asker ailelerinin hiçbir sebeple ihraç edilmeyeceklerdi. Asker İlyas Ankara'da ev sahibi tarafından evinden çıkarılmak istenildiğini belirtmekteydi.²⁷⁴ 5. Kuvve-i Seferiye 37. Alayın 1. Taburu 2. Bölüğü kumandanı olup sakatlanarak esir düşen Yüzbaşı Muhammed Emin Efendi'nin Üsküdar'da Sebnil Hacı Muhammed Efendi Mahallesi'nde oturan ailesi, evleri yandığı için çocuklarıyla ortada kaldıklarını ve kendilerine bir verilmesini talep etmişlerdi.²⁷⁵ Aileye 300 lira verilmiş ayrıca ayda

²⁶⁶ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2293-419-36-001-07-8-9, A 1-131, D 419, F 1-7-8-9.

²⁶⁷ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2294-16-42-004, A 1-131, D 16, F 4, 23 Ş. 1334/25 Haziran 1916.

²⁶⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-036, A 1-131, D 19, F 36, 24 N. 1334/25 Temmuz 1916.

²⁶⁹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2294-16-42-004-04, A 1-131, D 16, F 4-4, 13L. 1335/2 Ağustos 1917.

²⁷⁰ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2294-16-42-004-07, A 1-131, D 16, F 4-7, 17 Za. 1335/4 Eylül 1917.

²⁷¹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2294-16-42-004-09, A 1-131, D 16, F 4-9, 19 Z. 1335/6 Ekim 1917.

²⁷² GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2294-16-42-004-10, A 1-131, D 16, F 4-10, 23 Z. 1335/10 Ekim 1917.

²⁷³ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2294-16-42-004-14, A 1-131, D 16, F 4-14, 25 M. 1336/10 Kasım 1917.

²⁷⁴ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2296-12-51-001-17, A 1-131, D 12, F 1-17, Asayiş, 5 C. 1336/18 Mart 1918.

²⁷⁵ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2296-12-51-001-21-22, A 1-131, D 12, F 1-21-22, 11 C. 1336/24 Mart 1918; GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2296-12-51-001-26, A 1-131, D 12, F 1-26, 18 Ş. 1336/29 Mayıs 1918.

300 kuruşa bir ev bulunmuştu.²⁷⁶ 17. Alay'ın 1. Taburu'nun 2. Bölük teğmeni Ahmet Hakkı Efendi,²⁷⁷ 4. Fırka 11. Alay 4. Tabur 3. Bölüğü'nden Yakup oğlu Şaban'ın oğlu Karacasulu Ali Bey kendisi askerde iken vefat etmiş gösterilerek, ölen babasından kendisine kalması gereken ev ve eşyanın gasbedildiğini, hukukunun korunmasını istemeleri üzerine²⁷⁸ Beşiktaş'ta Hasanpaşa deresindeki 3 numaralı asayiş şubesi tarafından söz konusu aileye gereken yardımın yapılacağı belirtilmişti. 4. Fırka 11. Alay 4. Tabur 3. Bölüğü'nden Yakup oğlu Şaban'ın eşi Makbule Hanım asker eşinin şehit düşmesi üzerine emlakinin kendisine kalması gerektiğini bildirmiş ve hakkının korunmasını istemişti.²⁷⁹

Birinci Dünya Savaşı sürerken bazı asker ve asker aileleri, içerisinde bulundukları durumdan rahatsız olduklarını belirtmiş, şikâyetlerini bir dilekçe ile merkeze iletmışlerdi: Edirne'den 24 Haziran 1915 tarihinde üç asker eşi tarafından merkeze gönderilen bir telgraf ile asker ailelerinin bir ahırda teneffüs etmek zorunda kaldıklarını ve içerisinde bulundukları durumun bir an önce düzeltilmesi gerektiğini belirtmişlerdi.²⁸⁰ Merkeze gelen bu telgraf yetkili kişiler tarafından değerlendirilmiş; asker ailelerinin merkeze bildirdikleri şikâyeti yerinde incelemek üzere bir heyet-i mahsusa olay yerine gönderilmiştir.²⁸¹

1.5. Memur Askerler ve Aileleri

Silah altına alınan memurların maaşlarının nasıl ödeneceği ve seferberlik sonrasında görevlerine devam edip etmeyecekleri bir kanunla açıklanmıştı. 6 Eylül 1914 tarihinde çıkarılan kanunun²⁸² birinci maddesine göre memur ve kâtiplerden askerlik hizmetine alınanlar, memuriyetlerinden ayrıldıkları tarihten itibaren işlerinden çıkarılmış kabul edilecekler ve askerlik vazifeleri bitince, önceki memuriyetlerine denk olarak ilk açılacak memurluklara öncelikli olarak tayin edileceklerdi. İkinci madde ile memur ve kâtiplerden yedek veya müstahfızlıkları sırasında talim veya manevra maksadı dışında askere alınanlar izinli kabul edilecek ve maaşlarının 300 kuruşa kadar olan miktarı tam ve üst tarafı üçte bir olarak verilecekti. 24 Ekim 1916 tarihli kanuna

²⁷⁶ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2296-12-51-001-23, A 1-131, D 12, F 1-23, 23 C. 1336/15 Nisan 1918.

²⁷⁷ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-005, A 1-131, D 16 A, F 5; 1757-16 A-174 A-005-01, A 1-131, D 16 A, F 5-1.

²⁷⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-005-04, A 1-131, D 16 A, F 5-4.

²⁷⁹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-006-02, A 1-131, D 16 A, F 6-2.

²⁸⁰ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-002-01, A 1-131, D 16 A, F 2-1, 11 Ş. 1333/24 Haziran 1915.

²⁸¹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-002-04, A 1-131, D 16 A, F 2-4.

²⁸² *Düstür*, "Silah Altına Alınan Memurun Maaşâtı Hakkında Kanun-ı Muvakkat", II. Tertip, VI. cilt, Dersaadet 1334, s. 1274-1275-1276.

göre; muhacirlerden aile fertlerini memleketlerinde bırakıp gelenler de mükellefiyyet dâhilinde olduklarından silah altına alınacaklardı.²⁸³ Ve muhacir memurlar da ikinci madde hükmüne göre maaş alacaklardı.²⁸⁴

Yedek ve müstahfızlıkları sırasında talim veya manevra için askere alınanlar ile bedel-i nakdî verip de altı ay talim için askerlik hizmetine girenler ve bir senelik hizmet için silah altına alınanlar izinli kabul edilecekler ve bu müddetlere ait maaşlarını tam olarak alacaklardı. Yerlerine vekil tayin etmeleri gerektiğinde ise maaşları ancak vekile verilecek miktardan başka kendilerine de verilecekti. Yedek ve müstahfız sınıfında olup askere gönüllü olarak katılan memurlar hakkında da kanunun birinci maddesi hükmüne göre muamele edilecekti. Rumeli, Trablusgarp, Bingazi, Cezayir ve Bahri Sefid'den gelen memurlara bu kanun gereğince mazuliyet maaşı bağlanacaktı.²⁸⁵

Seferberlik sırasında askerlik hizmetine katılanlara ikinci madde hükmü gereğince maaş verilecekti. Fakat eğer bu kişiler kanunen memurluk vazifeleri başında terk olunacak memurlardan iseler haklarında birinci madde hükmü gereğince muamele edilecekti. Resmi daire ve belediyeden maaş alan mülkiye tabip, baytar ve eczacılardan seferberlik sebebiyle geçici olarak silah altına alınıp askerîye tarafından istihdam olunanların askerîyedeki maaşları, mülkiyedeki maaşlarından fazla ise bu askerlere askerîye maaşları verilecekti. Eğer askerîyedeki maaşları mülkiyedeki maaşlarından noksansa, bu eksik mülkiyedeki maaşlarından tamamlanacaktı. Mülkiye tarafından durdurulan maaşlar, lüzumuna göre tayin olunacak vekillerin mahsusatına karşılık kabul olunacaktı. Söz konusu kanun ile birlikte 19 Mart 1910 tarihli nizamname hükmü yürürlükten kaldırılmış oluyordu. 13 Eylül 1914 tarihinde kanunun 2., 3. ve 5. maddelerine geçici nitelikte ek maddeler konulmuştu.²⁸⁶ İkinci maddeye getirilen ek ile askerlik hizmetleri sırasında yedek sınıfına nakledilmek üzere izinli olan askerlerden seferberlik sebebiyle silah altına alınanların maaşları için de bu kanuna göre hareket edileceği belirtilmişti. Üçüncü maddeye konulan ek ile bir senelik hizmet için silah altına alınanlardan senesi bitiminde terhis olunmayanlar terhis olacakları tarihe kadar

²⁸³ “Muhacirinin Mükellefiyeti Askerîyesine Mütedit Kanuna Zeyl Kanun Layihası”, MMZC.1332-1333, c. 2, devre 3, içtima senesi 3, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 69, 127.

²⁸⁴ “Taht-ı Silaha Alınan Muhacirinin Memurinden Olan Kısımın Maaşlarına Dair Kanun Layihası”, MMZC.1331, c.2, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 445; “Taht-ı Silaha Alınan Muhacirinin Memurinden Olan Kısımın Maaşları Hakkında Layiha-i Kanuniyye”, Meclis-i Mebusan Levayih-i Kanuniyye 1331, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1993, s. 391.

²⁸⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 512 Numaralı Defter, Umûm Nr. 329125 Hususi Nr. 743 547; 7 S. 1334/15 Aralık 1915.

²⁸⁶ *Düstûr*, “Silah Altına Alınan Memurin Maşatına Mütedit 15 Şevval 1332 Tarihli Kanun-ı Muvakkatin 2., 3. ve Beşinci Maddelerine Müzeyyel Fıkaret Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, VII. cilt, Dersaadet 1336, s. 720-721.

maaşlarını bu kanuna göre alacaklardı. Beşinci maddenin eki ile silah altına alınanlardan yedek zabiti veya vekilliği sıfatına sahip olanlar hakkında da aynı şekilde muamele edilecekti. 13 Eylül 1915 tarihinde yayınlanan geçici nitelikteki kanun maddeleri, 1 Ağustos 1917 tarihinden itibaren uygulanacaktı. Askere giden dersiamlar (asistan) ise maaşlarını askere gittikleri yerlerde de alacaklardı.²⁸⁷ Savaşta esir düşen, kaybolduğu için ölü veya diri olduğu bilinmeyen memur askerlerin çocuklarına ve eşlerine maaş tahsis edilecekti.²⁸⁸ Savaşta esir düşen memur askerlere, askere gitmeden önce aldıkları maaşları tekrar verilecekti.²⁸⁹ Daha önce hapis cezası alıp da beraat eden memurların, işlerine devam etme imkânları kalmadığı için mağdur olmalarını engellemek maksadıyla bu kişilere mazuliyet maaşı bağlanacaktı.²⁹⁰

Ailelerin mağdur olmalarını engellemek için her türlü imkânı sunmaya çalışan hükümet, savaşın ilerleyen günlerinde yaşanan felaketlerin ihtiyaçları arttırması üzerine sosyal dengeyi korumak amacıyla memur maaşlarına zam yaptı. 21 Eylül 1916 tarihinde çıkarılan bir kanunla²⁹¹ Evkaf Nezareti'nin merkez ve taşrada yüzde on iki aidatı tekaüdiye vermek sureti ile maaş alan memur, müstahdem ve askere gidenlerin maaşları mevkufatından ücret alan memur ve müstahdeminden maaş ve ücretleri 1.000 kuruşa kadar olanlara maaş ve ücretlerinin yüzde 20'si, 1.000 kuruştan fazla olanlara yüzde 15'i kadar zam yapıldı. Eylül 1916 tarihinden itibaren geçerli olacak olan bu uygulama harbin sonuna kadar devam edecekti. Fakat harp zamanında artan hayat pahalılığı, devlet memur maaşlarına yapılan zamları kifayetsiz ve fiyat artışlarının oldukça gerisinde bırakıyordu.²⁹²

1.6. Yolcu Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar

23 Kasım 1914 tarihinde ilmiye, mülkiye ve askerîye memurlarından görev başında iken vefat edenlerin yanlarında bulunan aile bireylerinin sefer masrafları ödenecekti. Bunun için kişinin öldüğü tarihten itibaren yüz seksen gün içerisinde, ailelerin başvuru yapmaları gerekiyordu. Ayrıca yol masraflarını ödeyecek maddi

²⁸⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, D. Nr. 338969, Hususi Nr. 326 287 Numaralı Mazbata Üzerine, 10 N. 1336/19 Haziran 1918.

²⁸⁸ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 470 Numaralı Defter, Nr. 168/39 Muhasebe-i Umûmiye, D. Nr. 338899, 330/1560 numaralı cevaptır, 1334/1916.

²⁸⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 989/9138/42 Muhasebe-i Umûmiye Müdürü Umûmiyesi, D. Nr. 350898, 30 Ra. 1339/12 Aralık 1920.

²⁹⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 331876, Hususi Nr. 439, 81 Numaralı Cevap; 14 L. 1334/13 Ağustos 1916.

²⁹¹ *Düstûr*, "Harbin Devamı Müddetince Memurin ve Müstahdemin Evkaf Maaşâtına İcra Kılınacak Zam Hakkında Kanun-ı Muvakkat", II. Tertip, VIII. cilt, İstanbul 1928, s. 1303-1304.

²⁹² Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara 1994, s. 94.

imkânlarının olmadığı da belirtilecekti.²⁹³ Maliye Nezareti de asker ailelerinin yol masraflarının karşılanması için bir bütçe ayıracaktı.²⁹⁴ Yüz seksen gün içerisinde başvuru yapmayıp daha sonra müracaat eden ailelerin yol masrafları karşılanmayacaktı. Bu konudaki dilekçe, kişilerin bulundukları mahallin en büyük mülkiye memuruna verilecek ve oradan da İdare Meclisi'ne havale edilecekti. Meclis ailelerin maddi durumunu inceleyecekti. Başvuruda bulunan kişilere verilecek yol masraflarının miktarı, gidilecek yola yetecek kadar tayin olunacaktı. Meclis-i İdare'nin kararı, vilayette valiler ve Elviye-i Müstakille'de mutasarrıflıklar tarafından Maliye Nezareti'ne telgraf ile duyurulacaktı. Maliye Nezareti tarafından belirlenen miktar, mahalline yine telgrafla haber verilecekti. 9 Mart 1916 tarihinde onaylanan kanun ile söz konusu ailelerin yol masrafları, vefat eden kişinin dört aylık maaşını geçmeyecek şekilde bulundukları mahallin mal sandığından ödenecekti.

Aile maaşı alanların masrafları dilekçe ile bildirdikleri mahalle tarafından karşılanacakken; diğerlerinin masrafları ikâmet edecekleri belli olan mahalle kıyaslanarak belirlenecekti. Aile maaşı alanların -yol masrafları için- aldıkları bu paralar, daha sonra maaşlarından, sadece ikramiye alacakların aldıkları paralar ikramiye akçesinden kesilecekti. Aile maaşı ve ikramiye almayanların veya aldıkları ikramiye yol masraflarını karşılayamayan ailelere verilecek paralar hükümet tarafından karşılıksız olarak sunulacaktı.²⁹⁵

Ailelerin genellikle gitmek istedikleri yer İstanbul idi. Belgelere göre; Diyarbakır'dan İstanbul'a gelmekte olan zâbitân, umera ve şehid ailelerinin yol masraflarını²⁹⁶ ve İngilizler tarafından işgal edilen yerlerdeki Türk asker ailelerinin

²⁹³ *Düstûr*, “Memuriyette İken Vefat Edenlerin Ailelerine Masarif-i Seferleri İçin Verilecek Mebâlîğe Dair Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, VII. cilt, Dersaadet 1336, s. 88-89; “*Vefat Eden Memurin Ailelerine Masarifi Seferiyeleri İçin Verilecek Mebâlîğe Dair Kanun Layihası*” 23 Şubat 1331, MAZC.1331, c. 2, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1990, s. 307-308; “*Memurini İlmiyye ve Mülkiyye ve Askeriyeden Vefat Edenlerin Ailelerine Mahalli İkametlerine Kadar 180 Gün İçinde Talepleri Vukuunda Masarif-i Seferiyyelerinin Devletçe Verilmesine Dair Kanun-ı Muvakkat*”, “*Hidemât-ı Mefruza-i Askeriyeden Silah İstimali Kabil Olanların Hudut ve Sevahili Muhafaza ve Asayışı Mahalide İstihdamlarına Dair Kanun-ı Muvakkat*”, Meclis-i Mebusan Levayih-i Kanuniyye 1331, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1993, s. 113-114; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 515 Numaralı Defter, Umûm Nr. 348773 Hususi Nr. 731 854 numaralı Harbiye Nezareti tezkiresi üzerine, R. 1336/M. 1920.

²⁹⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden, 515 Numaralı Defter, Umûm Nr. 349178 Hususi Nr. 856, 630 cevaptır; 19 M. 1339/3 Ekim 1920.

²⁹⁵ *Düstûr*, “Memuriyette İken Vefat Edenlerin Ailelerine Masarif-i Seferleri İçin Verilecek Mebâlîğe Dair Kanun”, II. Tertip, VIII. cilt, İstanbul 1928, s. 700-701; “*Memuriyette İken Vefat Edenlerin Ailelerine Masarifi Seferiyeleri İçin Verilecek Mebâlîğe Dair Kanun Layihası*”, MMZC.1331, c.2, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 50-51.

²⁹⁶ BOA, DH.İUM, 96 7; 11 N.1334/12 Temmuz 1916.

İstanbul'a dönebilmeleri için gerekli olan yol masraflarını devlet karşılamıştı.²⁹⁷ Merhum Miralay Ahmet Bey'in yakınlarının İstanbul'a gidebilmeleri için vasıta temin edilmiş,²⁹⁸ Van vilayeti Polis Serkomiserliği'nde müstahdem iken vefat eden Muhammed Hamdi Efendi'nin eşinin İstanbul'a gelebilmesi için gereken yol masrafları da ödenmişti.²⁹⁹ Bağdat Valisi ve Kumandanı Halil Paşa'nın annesi ve ailesinin istediği yere gönderilmesi için sefer masrafları karşılanmış,³⁰⁰ Konya Telgraf-ı Muhasebe memurlarından Ali Kemal Efendi'nin eşinin İstanbul'a gelebilmesi için gerekli olan sekiz yüz kuruş ödenmiş,³⁰¹ Kastamonulu şehid Binbaşı Hafız İsmail Efendi'nin Malatya'dan İstanbul'a gidecek olan ailesinin yol masrafları karşılanmıştı.³⁰² İlmiye mensuplarından İstanbul'da bulunan İlyas Paşa'nın ailesiyle beraber memleketlerine gidebilmeleri için kendilerine gereken beş yüz lira verilmişti.³⁰³ Basra ve civarında kalan memur ailelerinin şehre gelebilmeleri için Dâhiliye Nezareti'nden istenilen ödeneğin Suriye Nizamnamesi'ndeki ahali için önceden verilmiş olan paradan ödenmesi uygun görülmüştü.³⁰⁴ Katledilerek öldürülen Deryan Efendi'nin sefalet içerisinde kalan ailesinin ihtiyaçlarının temin edilmesi ve Paris'e gidebilmeleri için gerekli olan yüz elli lira yol parası aileye verilmiş,³⁰⁵ Kayseri ve Niğde'den Ulukışla'ya getirilen ve buradan otomobil ile gidecekleri yere ulaştırılacak olan sivil ve asker ailelerinin yol masrafları karşılanmıştı.³⁰⁶ Anafartalar'da ise 5. Ordu'nun 20. Alayı'ndan Faik Efendi şehit düşmüş, şehidin altı çocuğu ile Halep'te perişan bir halde kalan annesinin ailesi ile birlikte İstanbul'a gelmeleri için yol masrafları ödenmişti.³⁰⁷ Yine Anafartalar'da şehit düşen Nuri Paşa Şehidin Halep'te kimsesiz kalan ailesinin İstanbul'a gelmeleri için gereken yapılmıştı.³⁰⁸

²⁹⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 342560 Hususi Nr. 264176; 1335/1916-1917; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Gelen 471 Numaralı Defter, D. Nr. 342679, Nr. 247/81 Muhasebe-i Umûmiye, 264 Numaralı Cevap; 23 B. 1337/24 Nisan 1919.

²⁹⁸ BOA, DH.KMS (Telgraf), 38 2; 28 Ca. 1334/2 Nisan 1916.

²⁹⁹ BOA, BEONGG, Dahiliye Nezareti'ne Gelen 84 Numaralı Defter, Nr. 34 Emniyet-i Umûmiye, D. Nr. 331556 331588; 1 N. 1334/2 Temmuz 1916.

³⁰⁰ BOA, DH.KMS, 8 B. 1334/11 Mayıs 1916.

³⁰¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 344272 Hususi Nr. 609, 1469 Dahiliye tezkiresi üzerine; 21 Z. 1337/17 Eylül 1919.

³⁰² BOA, DH.İUM, 96 5, 17 N. 1333/29 Temmuz 1915.

³⁰³ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 344638 Hususi Nr. 685, 1575 Dahiliye tezkiresi üzerine; 24 M. 1338/19 Ekim 1919.

³⁰⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, D. Nr. 345293 346091, Nr. 785/10879/324, 789 Numaralı cevaptır; 17 Ra. 1338/10 Aralık 1919.

³⁰⁵ BOA, BEONGG, Dahiliye Nezareti'ne Gelen 86 Numaralı Defter, Nr. 1002 Kalem-i Mahsusa, 1335/1916-1917.

³⁰⁶ BOA, BEONGG, DH.EUM.SSM (Dahiliye Nezareti Seyr ü Sefer Müdüriyeti), 10 58; 8 B 1335/30 Nisan 1917.

³⁰⁷ GN. KUR. ATASE ARŞ., 1757-16 A-174 A-015, A 1-131, D 16 A, F 15, GN. KUR. ATASE ARŞ., 1757-16 A-174 A-015-01, A 1-131, D 16 A, F 15-1, GN. KUR. ATASE ARŞ., 1757-16 A-174 A-015-02, GN. KUR. ATASE ARŞ., 1757-16 A-174 A-015-03, A 1-131, D 16 A, F 15-3.

³⁰⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., 1757-16 A-174 A-015-04, A 1-131 D 16 A, F 15-4.

Askerlikten firar edenlerin ailelerinin yol masrafları da devlet tarafından ödenecekti, nitekim Niğde'den Bolu'ya sürülen asker ailelerine yol için gerekli olan meblağ tahsis edilmişti.³⁰⁹ Avrupa'ya gidecek olan asker ailelerinin yolda herhangi bir tehlikeyle karşılaşmaları ihtimaline karşı yanlarında kendilerini koruyacak birileri olmadan, yalnız gitmemeleri uygun görülmüştü. Bu karar, yanlarında velisi bulunmayan İslam aileleri ve yaşları büyük olan öğrencileri de kapsıyordu.³¹⁰

1.7. Asker Çocuklarının Himayesi İçin Yapılan Çalışmalar

Eğitim ve öğretimin bütün çocuklara eşit şartlarda ulaşmasını hedefleyen hükümet, 17 Mart 1910 tarihinde çıkardığı bir kanun ile gündüz eğitim veren orta ve yüksek okul öğrencilerinden ihtiyaç içerisinde oldukları İdare Meclisi ve maarif memurları tarafından belirlenen çocukların artık belirli okullarda ücret ödmeden eğitim görmelerini kararlaştırmıştı.³¹¹ Bu uygulamayı sürdüren Harbiye Nezareti, 29 Eylül 1915 tarihinde çıkardığı bir kanunla şehid çocuklarına askeri okullarda kolaylıkla okuyabilmeleri için öncelik veriyordu. Yatılı askeri lise, rüştiyeler ve Kuleli Askeri Lisesi'nde açık kalan kontenjanlara öğrenci alınırken askeri tedrisat programına göre yapılacak olan sınavı geçmek koşulu ile öncelik şehid çocuklarının olacaktı.³¹² Bunlar arasında birinci derece jandarma, erkân, umera, zâbitân ve yedek zâbitân ile zabıt vekili ve zabıt adaylarından, küçük zâbitân, onbaşı ve erlerden³¹³ ve esnaf askerlerin, savaşta ve eşkıya takibi³¹⁴ sırasında şehid olanların veya mecruh olup tedavi görürken aldığı yara sebebiyle veya başka bir sebeple vefat edenlerin çocukları; ikinci derece jandarma, erkân, umera, zâbitân, askerî imam, tabip, baytar, hesap memuru ve sivil memurlar ile yedek zâbitân, bunların emekliye ayrılmış olup vefat edenlerin çocukları, üçüncü derece vazifede bulundukları yerlerde lise derecesindeki okul bulunmayan jandarma ve askerî erkân, umera ve zâbitân ile askerî imam, tabip, baytar, eczacı, hesap memuru ve sivil

³⁰⁹ BOA, DH.EUM.MH (Dahiliye Nezareti Muhasebe Kalemi) 157 8; 3 N. 1335/23 Haziran 1917.

³¹⁰ BOA, BEONGG, DH.EUM.SSM, 14 98; 11 S.1336/26 Kasım 1917.

³¹¹ *Düstûr*, “Mekâtib-i İdadiye Neharı Talebesiyle Mekâtib-i Âliye Talebesinden Fakr u Zaruretleri Mütihakik Olanların Ücretten İstisnasına Dair Kanun”, II. Tertip, II. cilt, Dersaadet 1330, s. 159.

³¹² *Düstûr*, “Şühedâ Vesaire Evladlarının Leyl-i Mekâtib-i İdâdiye-i Askeriye'ye Kayıt ve Kabulü Hakkında Nizamname”, II. Tertip, VII. cilt, Dersaadet 1336, s. 743-744-745.

³¹³ nefer: er, Türkçe Sözlük, s. 599.

³¹⁴ Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sırasında mali sıkıntılar yaşamıştı. Devlet, parasızlık yüzünden jandarma sayısını arttırmıyor eşkıya takibine hız veremiyor ve eşkıya çetelerinin önüne geçemiyordu. Bundan cesaretlenen çeteler hapishanelere baskın yaparak eşkıya arkadaşlarını kendi yanlarına katılmalarını sağlıyorlardı. Geçici seyyar müfrezeler de eşkıya takibinde başarılı olamıyordu. Nizamiye askeri yani düzenli ordu birlikleri eşkıya takibine katıldılar. Zekeriyâ Türkmen, “XX. Yüzyıl Başlarında Batı Anadolu'da Eşkıya İle Mücadelede Osmanlı Kolluk Kuvvetlerinin Faaliyetleri: Çakırcalı Eşkıyasını Takip Harekâtı”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2003, s. 78. Eşkıya ile mücadelede zaptiyeler, para ile teşkil edilen gönüllü müfrezeler ve jandarma kullanılmıştır. Jandarma teşkilatı donanımlı teknik silah ve araç-gereçlere sahip olmaması eşkıyalığın kökünün kazanmasına engel oluyordu. Ayrıca eşkıya tarafından çok iyi tanınan dağları askerin iyi bilmesi olumsuzluk sonuçlara yol açıyordu. a.g.e., s. 94.

memurların çocukları yer alıyordu. İmtihana ilk önce birinci derecede olanlar, daha sonra lüzum görüldüğü takdirde ikinci derecede olanlar ve yine lüzum görüldüğü takdirde üçüncü derecede olanlar sırasıyla gireceklerdi. Yatılı askerî liseye kayıt ve kabulün ve imtihanın yapılması sırasında tıbbiye muayenesi, kayıt, servet ve sair konulardaki talimatnâme hükümlerine uygun hareket edilecekti. Yatılı askerî liselere ek kontenjanla sınavsız kabul olunacaklar:

I- İran, Afganistan ve Fas gibi İslâm devletleri tebaası çocuklarından, Osmanlı askerî yatılı liselerinde eğitim ve öğretim görmelerine izin verilmiş olanlar.

II- Tunus, Cezayir, Kıbrıs, Girid, Mısır, Trablusgarp ve benzeri mahallerdeki Müslüman çocuklarından, Hicaz ve Yemen ahalisinden çöl Arapları ve aşiret çocuklarından yatılı askerî liselerde okumalarına izin verilmiş olanlardı.

Söz konusu kanun gereğince vazifede bulundukları yerlerde lise derecesinde okul olmadığı için çocukları yatılı askerî liselere kabul olunan erkân, umera ve zâbitân ile diğer askerlerin lise derecesinde okul olan yerlere nakilleri halinde çocukları, bulundukları yatılı askerî liselerden, gelecek senenin ders dönemi sonunda yapılacak olan sınavdan sonra velilerine teslim edileceklerdi. 16 Eylül 1917 tarihinde kanun tekrar gözden geçirilmiş, yine eskisi gibi şehid çocuklarının ve ihtiyaç içerisinde olan öğrencilerin yatılı askerî liselere kayıt ve kabul edilecekleri ailelere duyurulmuştu.³¹⁵ Kanunun hayata geçirilme safhalarına misal verecek olursak; şehid Tabip Binbaşı Hilmi Bey'in eşi Kadriye Hanım'ın çocuğunun yatılı okullardan birine yerleştirilmesini talep etmesi üzerine, şehid çocuğu uygun görülen bir yatılı okula yerleştirilmişti.³¹⁶ Vazifesi başında vefat eden Harbiye Nezareti Müsteşarı İbrahim Edhem Paşa'nın ailesine maaş tahsis edilmiş ve oğlu Galatasaray Sultanisi'ne³¹⁷ ve şehiden vefat eden Binbaşı Osman Bey'in oğlu Ahmed Mükerrerem Efendi yatılı bir askerî liseye kabul edilmişlerdi.³¹⁸ Kafkas Harbi'nde esir düşen Baytar Yüzbaşısı Münib Efendi'nin Bayburt'ta bulunan eşi

³¹⁵ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr.1104/1558/431, Evveliyatı 1331/493, Diğer 6023; 16 M. 1335/13 Aralık 1916.

³¹⁶ BOA, DH.KMS, Tezkire, 51-1 62, 22 B. 1337/23 Nisan 1919.

³¹⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 347252 Hususi Nr. 330 376 Diğer R. 1336/M. 1920.

³¹⁸ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339706 Hususi Nr. 633; 17 Za. 1336/24 Ağustos 1918.

vefat ettiği için iki çocuğunun İstanbul'a gönderilmesinin daha iyi olacağını düşünen yüzbaşının annesi Hatice Hanım bu durumu bir dilekçe ile devlete bildiriyordu.³¹⁹

Çocukların geleceğini devletin istikbali olarak değerlendiren hükümet,³²⁰ şehid çocuklarının talim ve terbiyesi için yaptıracığı ilmiye müesseseleri ve sına'iyenin masraflarının karşılanması için bir bütçe ayırmıştı.³²¹ 29 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan geçici nitelikteki bir kanun ile her çeşit havalenâme, posta, posta paketi, mektup ayrıca tütün, sigara, rakı ve ispirolardan belirli miktarlarda "Evlâd-ı Şühedâ Vergisi" adlı bir vergi alınmasını kararlaştırdı.³²² Buradan elde edilen gelir doğrudan doğruya bankaya konulacak ve harcanmasına Meclis-i Vükelâ tarafından karar verilecekti. 8 Temmuz 1915 tarihinde bu konuda geçici nitelikte bir kanun daha yapıldı. Her iki kanunda vergi alınacak olan maddeler aynı kalırken miktarlar değişiyordu:

29 Mayıs 1915 tarihli kanun ile hususi ve 1. çeşit tütün ve sigaraların her kilosundan 50 kuruş [20 gramlık bir paketten bir kuruş]; 2., 3. ve 4. çeşit sigaraların her kilosundan 25 kuruş [20 gramlık bir paketten 20 para]; 5. ve 6. çeşit ve köy tütünlerinin her kilosundan 12,5 kuruş [20 gramlık bir paketten 10 para] alınırken; 8 Temmuz 1915 yılında bu kanunda yapılan değişiklikle³²³ 1. ve 2. çeşit tütünlerin her kilosundan ve hususi sigaraların her bininden 25 kuruş; hususi tütün çeşitlerinin her kilosundan 20 kuruş [25 gramlık her paketten 20 para]; 3. ve 4. çeşit tütünlerin her kilosundan 10 kuruş [25 gramlık her paketten 10 para]; 3. ve 4. çeşit sigaraların her bininden 12,5 kuruş [20 sigaralık her paketten 10 para] alınacaktı. Muhtelif çeşit tütünlerden harman suretiyle hususi olarak imal edilecek her cins tütün ve sigaranın kilosunun bir adetinin satış fiyatı 100 kuruş ve daha fazla olursa her kilo tütün veya her bin sigaradan 25 kuruş alınırken, satış fiyatı 100 kuruştan 50 kuruşa kadar olanlardan 12.5 kuruş alınacaktı.

Yetim ve kimsesiz şehid çocuklarını bir araya getirerek kendilerine iyi bir terbiye vermek üzere Harbiye Nezareti tarafından çeşitli yerlerde yetimhaneler açılıyordu. Büyük Ada'daki Rum ve Ruhban Mektebi'ni yetimhaneye çeviren Nezaret, buraya küçük yaştaki şehid çocuklarını yerleştirmiş, iyi bir terbiye ile yetişen çocuklar ileride

³¹⁹ BOA, DH.İUM, 79 53, 11 Ra. 1334/17 Ocak 1916.

³²⁰ "Çocuk cemiyeti beşeriye için bir kıymeti haiz bir mahlûk, hükümet için bir sermayedir. Çocukları himayesiz bırakmak, mahv olmalarına meydan vermek, bu sermayeyi telef ve israf etmek demektir." *Tanin*, 14 Mart 1333/1917, s. 2.

³²¹ *Düstûr*, "Evlâd-ı Şühedânın Talim ve Terbiyesi İçin Vücuda Getirilecek Müessesât Masarifine Muktezi Varidat Hakkında Kanun-ı Muvakkat", II. Tertip, VII. cilt, Dersaadet 1336, s. 610-611-612; MAZC., yıl 1333, devre 3, içtima senesi 3, c. 2, Ankara 1990, s. 253.

³²² *TV.*, 6 Kanûn-ı evvel 1333/6 Aralık 1917, s. 175.

³²³ *Düstûr*, "Evlâd-ı Şühedânın Talim ve Terbiyesi İçin Vücuda Getirilecek Müessesât Masarifine Muktezi Varidat Hakkında Kanun-ı Muvakkat", II. Tertip, VII. cilt, Dersaadet 1336, s. 642-643.

ihtiyat küçük zâbitân olacak şekilde eğitilmişlerdi.³²⁴ Ayrıca şehid ve ma'lûl çocuklarının yetiştirilmeleri için Darüleytam ve Darüşşafaka gibi müesseseler de açılmıştı.³²⁵ İstanbul ve Konya başta olmak üzere birçok vilayet merkezinde bu kurumlar hizmet vermektedir.³²⁶ Savaş sebebiyle çeşitli bölgelerden Osmanlı ülkesine birçok kişi geliyordu. İstanbul'a getirilen muhtaç ve kimsesiz otuz dört çocuk Darüleytam'a ve Darülaceze'ye yerleştirilmişti.³²⁷

Harbiye Nezareti sadece asker çocuklarına maddi ve manevi destek vermekle kalmamış, sokaklara terk edilen çocukları da toplattırarak ve bunların iâşelerini temin etmeye çalışmıştı. Beş yüz kimsesiz çocuk Harbiye Mektebi'nde ayrı bir daireye yerleştirilmişti. Himaye-i Etfâl Cemiyeti azasından bir heyet, bu çocukların yaşadıkları yeri ziyaret etmiş, buraların temiz, ferah ve havadar olduğunu çocukların muntazam karyolalarda yatmakta olduklarını bildirmişti. Burada Kadınları Çalıştırma Cemiyeti tarafından gönderilen kadınlar çocuklarla yakından ilgileniyor, koğuşların temizliğini ve bakımını sağlıyordu. Çocukların kıyafet düzeniyle de ilgilenen cemiyet, okumaya hevesli çocukları okutacak ve çalışmak isteyenlere iş bulacaktı. Çocukların hep birlikte aynı kaplardan yemek yedikleri ve bunun bulaşıcı hastalıklara sebep olacağı anlaşıncı cemiyet mensuplarından Muhammed Arif Bey, beş yüz çatal, kaşık ve tabak alınması için elli lira yardımda bulunmuştu.³²⁸ Suriye'de 4. Ordu Kumandanı Cemal Paşa ise Şam'da sokaklarda yaşayan çocukları toplattırarak, istihdam ettirmiş ve muhtelif askerî darüssınailere çırak olarak yerleştirmiş, burada öğrendikleri sanatı uygulayacak hale gelen çocuklara gelecekte memleketin eğitim, sanat ve sanayisinde faal bir sınıf teşkil edecekleri gözüyle bakılmasına yardımcı olmuştu.³²⁹ Kazım Karabekir Paşa ise fakir ve şehit çocuklarını yetiştirmek için 1920 yılında Küçük Zabit Sıhhiye Mektebi adlı bir okul açtırmıştı. Çocuklar bu okulda hem eğitim ve öğretim görecekti, hem de doğu illerinin küçük sıhhiye memuruna olan ihtiyacını karşılayacaklardı. Sarıkamış Hastahanesi'nde eğitim veren Sıhhiye Mektebi ilk mezunlarını 1921 yılının mayıs ayında vermişti. Bu öğrenciler küçük çapta cerrahi müdahale yapabilecek modern bir tarzda eğitim

³²⁴ "Eytamhâne Küşadı", *Sabah*, 15 Kanûn-ı sâni 1334/1918, s. 2.

³²⁵ Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği sefalet, açlık ve istilaya uğrayan yerlerde yetim ve öksüz kalan çocukların himaye edilmesi zarureti ile Dârüleytamlar kuruldu. Harp sebebiyle İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyanların bıraktıkları okul ve müesseseler Dârüleytam olarak kullanılmış ve buralarda özellikle şark vilayetlerinden getirilen çocuklar eğitilmişti. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 3-4, İstanbul 1977, s. 1548.

³²⁶ "Şühedâ ve Ma'lûlin-i Guzât Evladlarının Tahsil ve Terbiyesi İçin Dersaadet ve Konya'da İki Müessese Teşkiline Dair Layiha Encümeni Mazbatası", MMZC.1331, c. 1, d. 3, i. s. 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 147-148.

³²⁷ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 934/521; 1 Za. 1337/29 Temmuz 1919.

³²⁸ İctima-i Faaliyetler, "Harbiye Mektebindeki Çocuklar", *Sabah*, 14 Mayıs 1333/1917, s. 3.

³²⁹ *Tanin*, 14 Mart 1333/1917, s. 2.

almışlardı.³³⁰ Vatanın müdafaası uğrunda şehid düşenlerin çocukları ve yurtları istilaya uğrayarak kimsesiz kalan muhacirlerden bazıları Mercan Yokuşu'nda Rıza Paşa arsasında kurulan çadırlara yerleştirilmiş ve bu kişilere elbise ve ayakkabı temin edilmişti.³³¹

Yabancı memleketlerin hükümdarlarından da ailelere destek verenler oluyordu. Mesela Bombaylı Prens Refik, otuz çocuğun bakımını üstlenmiş,³³² Afgan sefiri Sultan Ahmed Han, şehid çocuklarının ihtiyaçlarının karşılanması için harcanmak üzere bin lira ikramiye vermişti. Söz konusu Afgan sefiri Ahmed Han daha önce de şehid ailelerine ve malûl gazilere defalarca pek mühim yardımlarda bulunmuştu.³³³ Avusturya ve Macaristan İmparatoru ve Kraliçesi İstanbul ziyaretleri sebebiyle Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yardım amacıyla bin lira bağışta bulunmuşlardı.³³⁴

Şehid çocuk ve eşlerine yardım için müsamereler düzenleniyor, elde edilen gelir ihtiyaç sahibi kişilere tahsis ediliyordu.³³⁵ Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti de ihtiyaç içerisindeki öğrencilere yardım ediyordu. Gazetelerde verilen ilan ile herhangi bir okulda okuyan ve ihtiyaç içerisinde olan İstanbul vilayetindeki öğrencilerin 1 Mayıs 1918 tarihinden itibaren öğle yemeklerinin karşılanacağını ilan etmişti. Cemiyet tarafından belirlenen maarif müdüriyeti bu öğrencileri seçecek ve çocuklar, Küçükpazar Caddesi'nde yirmi beş numaralı mahaldeki depoya müracaat ederek erzaklarını alacaklardı.³³⁶

Halide Edip hanımefendi de şehid ailelerine destek vermek için çalışmalar yapan kişilerdendi. “*Şühedâ Ailelerine Yardım Birliği*” adı ile bir teşkilat kurmuştu. Cemiyetin merkez idaresi Sultan Mahmut terbiyesinde Hilal-i Ahmer Hanımlar merkezi idi. Söz konusu cemiyet, Anadolu'da şehid düşen askerlerin aileleri için İstanbul'dan maddi destek topluyordu.³³⁷

Asker ailelerine maddi destek vermek için her yerden bir gelir sağlamaya çalışan hükümet, savaş yıllarında tedavülden kaldırılan bazı pullara, hilal içerisinde “*Evlâd-ı Şühedâ Serisi*” yazılı altı köşeli bir yıldızla birlikte ortada 1331 tarihi olan bir ibare

³³⁰ Timsal Karabekir, *Çocuk Davamız, Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, editörler: Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, İstanbul 2003, s. 145-146; ayrıntılı bilgi için bkz; “Büyük Kumandan ve Büyük Bir Mütefekkir”, *Vakit* 17 Ağustos 1338/1922, s. 1.

³³¹ “Bikeslere Muavenet”, *Tanin*, 16 Eylül 1334/1918, s.4.

³³² BOA, DH.İUM, 19/3 1/48, 14 Ra. 1337/18 Aralık 1918.

³³³ “Şehid Yavrularına”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1337/1921, s. 2.

³³⁴ *Tanin*, 28 Mayıs 1334/1918, s. 2.

³³⁵ *Tanin*, 8 Mayıs 1331/21 Mayıs 1915, s. 3.

³³⁶ “Muhtac-ı Muavenet Nehari Talebeye”, *Tanin*, 5 Mayıs 1334/1918, s.4.

³³⁷ “Şühedâ Ailelerine Yardım Birliği”, *İleri*, 8 Mayıs 1337/1921, s. 3.

ekleyerek bunları kullanıma sürmüştü. Geliri şehid çocukları için kullanılacak olan bütün pullar, Arşak Garoyan Matbaası'nda matbu değerleri arttırılarak kullanıma sunuluyordu.³³⁸ Her ne kadar savaş şartları insanları yoksulluğa sürüklemişse de Müslüman toplumun merhamet duygularını yok edememişti. 1916 yılına gelindiğinde bütün pullar satılmış, bu kez depolarda bulunan daha eski pulların üzerlerine beş köşeli yıldız resmi bastırılarak satışa başlanılmıştı. Evlâd-ı Şühedâ Serisi pulları 1917 yılında Viyana'da bastırılarak tedavüle çıkarılmıştı. Üzerinde “*Devlet-i Osmaniye Postaları Evlâd-ı Şühedâ Pulu*” yazan pullarda asker ailesiyle vedalaşıyor ve çocuklarını eşine emanet ediyordu.

Anne karnındaki asker bebeklerine maaş bağlayan devlet; askere davet edilen kişilerin sevklerinden sonra dünyaya gelen çocuklarının, sevkten önce anne karnında olduklarını düşünerek bebeklere maaş verecekti.³³⁹ Mesela merhum Yusuf İzzeddin Efendi'nin vefat ettiği sırada bebek bekleyen eşi Taan Hanımefendi'nin 1 Haziran 1916 tarihinde dünyaya gelen kızı Mihrişah Sultan'a Temmuz 1916'da Meclis-i Vükela tarafından alınan bir kararla beş bin kuruş maaş bağlanmıştı.³⁴⁰

Osmanlı Devleti, ikiz doğan çocukların ailelerine ikizlere maaş bağlayarak maddi destek veriyordu. İkiz doğan çocuklara bağlı oldukları belediyeler tarafından 15 yaşlarına gelinceye kadar maaş tahsis edileceğine dair çıkarılan bir kanun üzerine;³⁴¹ Erbaa'nın Refiat nahiyesinde yaşayan Acilat kazasının Evlâd-ı Râşid Kabilesi'nden olan bir ailenin ikiz doğan bebeklerine,³⁴² Trablusgarp'ta yaşayan Hacı Ahmet'in ikizlerine,³⁴³ Erdek kazası Rodya ahalisinden Yorgi Veled-i Panu'nun ikizlerine,³⁴⁴ Acilat Kazası'ndan Abdullah b. Salim Efendi'nin ikizlerine,³⁴⁵ arabacı Salim Efendi'nin ikizlerine maaş bağlanmıştı.³⁴⁶ Seydişehir'in Alanlar Mahallesi'nden Mevlüt eşi Fatıma

³³⁸ Tanju Demir, “Osmanlı PTT'sinin Yardım Dernekleriyle İlişkisi ve Şehid Çocuklarına Desteği: Evlâd-ı Şühedâ Vergisi”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2006, s. 9-10.

³³⁹ BOA, DH.İUM, 88/3 4/24; 11 R. 1334/16 Şubat 1916.

³⁴⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 331907, Hususi Nr. 448 289 numaralı cevap, 17 L. 1334/17 Ağustos 1916; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Giden 513 Numaralı Defter Umûm Nr. 332171, Hususi Nr. 504331 numaralı cevap, 13 Za. 1334/11 Eylül 1916; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 331747 Hususi Nr. 404, 4 L. 1334/4 Ağustos 1916.

³⁴¹ BOA, DH.MUİ, 34-2 35, 15 R. 1328/26 Nisan 1910.

³⁴² BOA, DH.MUİ, 22-1 67, 28 N. 1327/13 Ekim 1909.

³⁴³ BOA, DH.MUİ, 40-1 5, 21 Za. 1337/18 Ağustos 1919.

³⁴⁴ BOA, DH.MUİ, 25-1 9, 9 L. 1327/24 Ekim 1909.

³⁴⁵ BOA, DH.MUİ, 18-1 24, 19 N. 1327/4 Ekim 1909.

³⁴⁶ BOA, DH.MUİ, 91-1 7, 22 R. 1328/3 Mayıs 1910.

Hanım'ın üçüz erkek çocuğuna ise Konya Valiliği'nin Maliye Nezareti'ne teklifi üzerine maaş tahsis edilmişti.³⁴⁷

Savaşın getirdiği sıkıntılar sebebiyle bazı asker aileleri çocuklarını bakamaz hale gelmişler ve devletten çocuklarının hem barındıracak ve hem de eğitim ve öğretim hayatlarını devam ettirebilmelerini sağlayacak askeri okullara veya darüleytama yerleştirmelerini istemişlerdir: Eb kazası telgraf ve posta müdürü merhum Mehmet Arif Efendi'nin eşi, eşinin Yemen'de vefatı ile üç oğlunu bakamaz hale geldiğini, oğullarının Mekâtib-i Askeriye'ye kayıt ve kabulünü,³⁴⁸ 2. Kolordu 5. Alayı 3. Taburu 1. Bölüğü'nde asker iken Arıburnu'nda şehid düşen Osman İsmail oğlu Ali'nin eşi Fatma, çocuğunun Kadıköy'deki Darüleytam Mektebi'ne kaydı ve kabulünü istemişlerdi.³⁴⁹ Şehid Hasan Efendi'nin Samiye Hanım'dan olan çocuğu, şehidin annesi tarafından Darüleytam'a yerleştirilmek isteniliyordu.³⁵⁰

2. Asker Alımlarından Dolayı Ziraatin Zayıflaması

Birinci Dünya Savaşı'nın ilanı ile köy ve kasaba halkının erkekleri askere gitmişlerdi. Bu sebeple ülkede önceden altmış milyon dönümü aşan ziraat yapılırken, savaşın ilk senesinde bu ziraatin miktarı otuz milyon dönüme düşmüştü.³⁵¹ Tarımla uğraşan kişilerin askere gitmesi, iklim değişikliği sebebiyle oluşan depremler, kuraklık, çekirge vb. hayvanların bağ ve bahçeleri istila etmesi ve insanların tüm bu olumsuzlukları yenseler bile en sonunda tarlaya ekecek tohum bulamamaları üretimi engelliyor, ülke kıtlığa doğru yol alıyordu. Üstelik savaşın getirdiği tüm olumsuzluklar yüzünden çiftlik hayvanları da bakımsız kaldığı için birçoğu telef olmuş, tarım işlerinde kullanılacak hayvan azalmıştı. Çoluk çocuk, genç yaşlı demeden herkes yaşayabilmek için çok çalışmalı, her türlü zorluğa göğüs germeli ve yiyecek üretilmeliydi. Fakat ne yapılırsa yapılsın bağ ve bahçede çalışmak hiç de kolay değildi. Aileler kendilerine yetecek ürünü elde edemiyorlardı. Artık son çare devletin müdahalesi ile toprakların ekilip dikilmesi sonucu tarlalardan ürün elde edilmesi idi. Osmanlı hükümeti ihtiyaç içerisinde olan asker ailelerinin ve yardıma ihtiyacı olan diğer insanların kendi çabalarıyla üretimi sağlamakta yeterli olamadıklarını gördü. Zira gerek halk ve gerekse de mutasarrıflıklar tarafından merkeze gönderilen telgraflarda insanların açlık içerisinde

³⁴⁷ BOA, DH.İUM, 3/1 1/53, 1 C. 1338/21 Şubat 1920.

³⁴⁸ BOA, DH.İUM, 19/14 1/66, 16 Ra. 1339/28 Kasım 1920.

³⁴⁹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-015-08, A 1-131, D 16 A, F 15-8.

³⁵⁰ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-060, A 1-131, D 19, F 60, 21 L. 1334/21 Ağustos 1916.

³⁵¹ "Mükellefiyyet-i Ziraiyye Kanunu Layihası", Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, c. 2, devre 3, içtima senesi 3, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 309.

oldukları; aralarında ot yiyenlerin hatta açlıktan ölenlerin oldukları bildiriliyordu.³⁵² Bunun üzerine 18 Eylül 1916 tarihinde Mükellefiyyet-i Ziraiyye Kanun-ı Muvakkati çıkarıldı.³⁵³ Aynı gün kanunun uygulanması için gerekli hususları belirten bir nizamnâme hazırlandı.³⁵⁴ Tarımda çalışma ve ekme yükümlülüğü ile ihtiyaç içerisinde olanlara yardım edecek kişiler tevsik edilmişti. 3 Nisan 1917 tarihinde meclis tarafından onaylanan kanun³⁵⁵ ile Ziraat Nezareti, köy ve kasabalardaki çiftçileri işbirliği içerisinde çalışmaya sevk ediyordu. Osmanlı topraklarında mükellefiyet-i ziraiyye ilk kez Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu kadar geniş kapsamlı bir biçimde uygulanmıştı. Balkan Savaşları yıllarında ailesinin geçimini sağlamakla yükümlü kişilerin birçoğu askere gitmediği için ve zaten herkesin cepheye çağırılmasına gerek kalmadığı için tarlalar ekip dikilebiliyor ve böylece üretim de gerçekleşiyordu. Kurtuluş Savaşı yıllarında da asker aileleri Birinci Cihan Harbi günlerinin belki de daha da zor zamanlarını yaşıyorlardı. Üretimin gerçekleşmesi için tarımda çalışma ve ekme yükümlülüğü bu savaşta da devam edecekti.³⁵⁶ Söz konusu yükümlülük son kez 28 Mart 1922 tarihinde TBMM tarafından “mecburi ziraat usulü” adı ile anılmıştır. Kanun ayrıca savaş ekonomisinin tarımda üretim aşamasında nasıl kullanıldığını göstermesi açısından da önemlidir.

Askere gitmemiş kişilerden on dört yaşını bitirmiş, tarımla uğraşan erkek ve kadınlar, Ziraat Nezareti tarafından tayin edilen miktarda ekim-biçim yapacaklar ve ertesi sene için tarlayı nadasa bırakılmaya hazır hale getireceklerdi. Askere alınmayan ve bağ bahçe işlerini bilmeyen kişiler ise yaşadıkları topraklar üzerinde en çok hangi tarım ürünü yetiştiriliyorsa o ürünün tarımını yapacaklardı. Kanun, Müdafaa-i Milliye, Donanma, Hilâl-i Ahmer gibi kamuya yararlı müesseseler ve her çeşit imtiyazlı ve imtiyazsız cemaat ve şirket mensuplarını da asker ailelerinin tarlalarında çalışmaya sevk ediyordu. Söz konusu kişiler, kendi tarım işlerini bitirdikten sonra, köy ve kasabalarındaki asker ailelerine ve yoksullara çiftlik hayvanları ile birlikte çalışarak yardım edeceklerdi.

Ziraat Nezareti, kişileri tarlalarda çalışmaya adeta mecbur ediyordu. Eğer çalışmak istemeyenler olursa, nizamname hükmüne göre; bu kişiler Sulh Mahkemeleri tarafından yirmi kuruştan beş yüz kuruşa kadar nakdî para cezasına çarptırılacaklardı.

³⁵² BOA, DH.İUM, E 30/106, 23 C. 1335/16 Nisan 1917.

³⁵³ *Düstûr*, “Mükellefiyet-i Ziraiyye Kanun-ı Muvakkati”, II. Tertip, VIII. cilt, İstanbul 1928, s. 1297-1298.

³⁵⁴ *Düstûr*, “Mükellefiyet-i Ziraiyye Kanun-ı Muvakkati’nin Tatbikatı Hakkında Nizamnâme”, II. Tertip, VII. cilt, Dersaadet 1336, s. 1298-1299-1300-1301-1302.

³⁵⁵ *Düstûr*, “Mükellefiyet-i Ziraiyye Kanunu”, II. Tertip, IX. cilt, İstanbul 1928, s. 596-597.

³⁵⁶ A. Gündüz Ökçün, *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyet-i Ziraiyye) Belgeler 1914-1922*, Ankara 1983, s. V, VI, VII.

Sulh Mahkemeleri bulunmayan yerlerde Bidayet Mahkemeleri tarafından kanun uygulanacaktı.³⁵⁷ Şayet bu parayı ödeyip yine de tarlalarda çalışmazlarsa bu sefer de bir haftadan üç aya kadar hapse mahkûm edileceklerdi. Kanunun uygulanma aşamasında zorluklar yaşandı. Her ne kadar insanlara yardım etmek amacıyla da olsa, tarlada çalışmak, bağ ve bahçe işleriyle uğraşmak pek de kolay sayılamazdı. Bu yüzden başkalarının tarım işleriyle ilgilenmek istemeyenler çoğunlukta idi. Zamanla bu ceza hükmü değişti; yeni kanun ile para cezası da hapis cezası da aşağı çekildi. Tarlalarda çalışmayanlar yirmi beş kuruştan yüz kuruşa kadar bir para ödeyecekler ve yine çalışmazlarsa yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapiste kalacaklardı.³⁵⁸

Kanunun kuvvetli bir örgütlenme ile yürütülebileceğini düşünen hükümet, vilayet ve liva merkezlerinde vali veya mutasarrıfın idaresi altında olmak üzere defterdar veya muhasebeci ile en büyük ziraat, orman ve baytar müdür, memur veya müfettişlerinden ve jandarma kumandanından ve ziraatten alınacak iki kişiden oluşan bir “*Mükellefiyet-i Ziraiyye Heyeti*” kurdurdu. Her kazadan on ikiden fazla olmamak üzere kazanın en büyük mülkiye memuru tarafından ziraat memurları tayin edildi. Memurlar kanuna uygun hareket etmeyen kişiler hakkında gerektiğinde zabıt tutacaklardı. İhtiyar Heyetleri, muhtar ve imamlar ziraat memurlarına işlerinin kolaylaştırılması için yardımcı olacaklardı. Memurlar da müfettişler tarafından denetlenecekti. Kanunun uygulanabilmesi için İstanbul’da Ziraat nazırının başkanlığında Harbiye, Dâhiliye ve Maliye müsteşarları ile Ziraat Müdürlüğü’nden ve dışarıdan uygun görülen iki kişi seçilerek bir Mükellefiyet-i Ziraiyye Heyeti oluşturulacaktı. Umûr-ı Ziraiyye Komisyonu, Osmanlı memleketinde ziraatin yapılabilmesinin yollarını arayacaktı. Bunun için Ticaret ve Ziraat Nezaretleri’nden konu ile ilgili on beş mütehassıs seçilerek bir komisyon oluşturulmuştu.³⁵⁹

Kanunun uygulanması hükümet için önemliydi. Asker ailelerinin konumu diğer mağdur kimselerden oldukça farklıydı. Devletin ebediyyeti için cephede savaşan kişilerin aileleri, Türk devleti var olduğu sürece korunmalıydı. -Hatta devletin varlığı bir gün gelip son bulsa da Türk milleti söz konusu asker ailelerini gözetirdi.- Bunun için Ziraat ve Ticaret Nezareti bütçesine 150.000 lira koyuldu. Ayrıca İstanbul, Bursa, Edirne vilayetleri ile İzmit ve Çatalca livalarında arazisi olup da amele bulunmadığı için

³⁵⁷ “*Mükellefiyet-i Ziraiyye Kanunu Layihası*”, Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, c. 2, devre 3, içtima senesi 3, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 309-318.

³⁵⁸ *Düstûr*, “Mükellefiyet-i Ziraiyye Kanunu”, II. Tertip, IX. cilt, İstanbul 1928, s. 597.

³⁵⁹ Z. N., “Osmanlı Türklerinde İktisadî Hareket”, *Türk Yurdu*, yıl 5, Sy. 128, 15 Şubat 1917, s. 345.

arazisini işleyemeyen kişiler ve bilhassa çiftlik sahiplerine ihtiyaçları nisbetinde “esir efrâd” verilecekti. Bu karar bizzat Enver Paşa tarafından alınmıştı. Çiftlik sahipleri ise tarlalarında çalışacak esirlere yiyecek ve kalacak yer temin edeceklerdi. Söz konusu kişiler, kaç esire ihtiyaçları olduğunu, arazilerinin kaç dönüm olduğunu ve çiftliklerinin adreslerini İstanbul’a telgraf veya mektup ile bildireceklerdi.³⁶⁰ Zamanla kanun uygulamaları etkili olmuş, üretim artmış³⁶¹ fakat bir dönem ipek üretiminde düşme olmuştu.³⁶²

Asker aileleri veya ihtiyaç içerisinde olan aileler ziraat yapacak alanları olduğu müddetçe buralardan her ne kadar ürün alamasalar da muhacirlere göre daha iyi durumdaydılar. Muhacirler vatan topraklarını bırakıp göç etmek zorunda kalmışlardı. Osmanlı Devleti, Balkan Harbi yaşandığı için topraklarından ayrılan muhacirlere de destek verecekti.³⁶³ 21 Eylül 1916 tarihinde çıkarılan geçici nitelikteki kanun ile son Balkan Harbi’nden dolayı Osmanlı memleketine hicret eden muhacirlerden memleketlerindeki taşınamayan mallarının elli bin kuruştan fazla kısmından hiçbir surette yararlanamayanlara, değeri altı yüz bin kuruştan az olmak şartı ile gayri menkul ve mal ücret talep edilmeden yardım olarak tahsis edilecekti. Her muhacire, bir taahhüt senedi karşılığında verilecek olan mal ve araziler, verildiği tarihten itibaren on sene zarfında muhacirler tarafından satılamayacaktı. Ayrıca kişiler, söz konusu arazi ve malları bir başkasına emanet edemeyeceklerdi.³⁶⁴

3. Kanunların Uygulanması

Birinci Dünya Savaşı öncesinde, askerlik vazifesini yerine getirmekle mükellef tutulacak kişiler, eğer evlerinin geçimini sağlayan tek kişi iseler ailelerin mağdur olmamaları için bu hizmetten muaf oluyorlardı. Oysa bu savaşta dünya devletleriyle

³⁶⁰ “Çiftlik Sahiplerine Muavenet-i Askeriyye”, *İktisâdiyyat Mecmuası*, Sy. 33, s. 8, 3 Teşrîn-i sâni 1332/16 Kasım 1916.

³⁶¹ Zafer Toprak, *a.g.e.*, s. 91. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Gündüz Ökçün, *a.g.e.*

³⁶² “Vaziyet-i İktisadiyyemiz”, *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, 33. sene, no: 1720-1721, 22-29 Kanûn-ı evvel 1333, s. 257-258.

³⁶³ Balkanlardaki son büyük göç 1877-1878’deki Türk-Rus Savaşı ve 1912-1913’teki Balkan Savaşı’ndan sonra olmuştu. Balkanların pek çok yerinde çoğunluğu oluşturan Müslüman nüfus, bölgede imparatorluktan kopan çeşitli yeni gayri Müslim ulus devletler arasında paylaşıldığı için Müslümanlar göçe zorlanıyorlardı. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul 2003, s. 301. 1912-1913 Balkan Savaşı sebebiyle 118.350, Birinci Dünya Savaşı sonunda Batı Trakya’nın Bulgaristan’dan alınıp Yunanistan’a verilmesi sebebiyle 105.507 Türk göçmeni Anadolu’ya gelmiştir. Fahriye Emgili, Cumhuriyet Döneminde Balkanlar’dan Türkiye’ye Yönelik Göçler ve Göçlerin Toplumsal, Ekonomik ve Siyasî Yönden Etkileri, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri II*, Ankara 2006, s. 512.

³⁶⁴ *Düstûr*, “Son Balkan Harbi’nden Dolayı Hicret Eden Mütamevvilân Muhacirine Hükümetçe Olunacak Muavenet Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, VIII. cilt, İstanbul 1928, s. 1304-1305.

çarşılaşacak ve çok sayıda asker cepheye gidecekti. Artık muinsizlik³⁶⁵ dolayısıyla mükellefiyet-i askerîyeden muafiyet usûlü kaldırılıyordu.³⁶⁶

Askere giden kişilerin geride bıraktığı ailelerini korumak, gözetmek, geçinmelerini sağlayacak maddi desteği vermek devletin temel vazifelerindendi. Devlet ailelere yardım etmek için gayret içerisindeydi. Osmanlı hükümeti sosyal devlet politikası ışığında zaten ihtiyaç içerisinde olan kişilere uzun süredir çeşitli yardımlar yapıyordu. Fakat asker ailelerine yapılan yardımlar, diğer mağdur olan insanlara verilen destekten oldukça farklıydı. Burada ailelerin maddi manevi durumlarının değişmesinin; en yakınları vatan topraklarını korumak uğruna yanlarından ayrıldıkları için ortaya çıkması önemliydi. Aslında çekilen bütün ıstıraplar bir sebebe hizmet ediyordu. Kişiler “*vatan sağ olsun*” düsturuyla hareket etmiş ailelerini gerilerinde bırakarak cepheye koşmuşlardı. Tüm bunları bilen devlet, çıkardığı birçok kanunla asker ailelerine destek oldu. İhtiyaçlara ve ailelerden gelen taleplere göre çıkarılan kanunlar, gerekli görüldüğü takdirde tekrar ek maddelerle günün şartlarına göre ihtiyaçları karşılayacak şekilde esnek tutuluyordu. Asker ailelerine verilecek maaşın zamanında ödenebilmesi için de, yine kanunlar ışığında söz konusu aileler için ayrılmış olan bütçeye sık sık ödenek koyuluyordu. Bazı cemiyetler de asker ailelerine yardım etmek için seferber olmuştu. Mersin Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ihtiyaç içerisindeki asker ailelerinin işlerini ve geçimlerini sağlamaları için aylık 30.000 kuruş tahsis etmişti.³⁶⁷

Asker ailelerine maddi destek vermek için özel bir fon oluşturulmuştu. Bu bütçeye sık sık ek meblağlar konuluyordu. 1915 senesi maliye bütçesinin *muinsiz efrad ailelerine muaveneti nakdiyye faslına* ilave edilen iki yüz bin kuruş tahsisat, vilayetlerden gelen talebe göre aşağıdaki pusulada gösterildiği şekilde paylaştırılmıştı. Fakat hem yeniden ihtiyaç duyulduğu anda kullanılması için hem de gelecekte ödenecek olan maaşlar talep edildiği için senenin son dört ayında kullanılmak üzere bütçeye yüz bin kuruş daha konulmuştu.³⁶⁸

³⁶⁵ muinsiz: Annesine, evli ise eşine bakacak kimsesi olmayanlar. Muin, Arapça yardım eden, yardımcı demektir. Askerlik yaşı gelenlerden muinsiz olanlar askerliğe alınmaz ertesi seneye bırakılırdı. Bu suretle muvazzaf askerlik müddetini geçirenler, hiç askerlik etmeyenler olurdu. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971, c. II, s. 573.

³⁶⁶ BOA, DH.İUM, 88/2 4/11, 22 Za. 1332/12 Ekim 1914.

³⁶⁷ “Asker Aileleri İçin Mersin 12 Nisan”, *Tasvir-i Efkâr*, 27 Nisan 1915, s. 2.

³⁶⁸ “1331 Senesi Maliye Bütçesine, Muinsiz Efrad Ailelerine Muavenet-i Nakdiyye Faslına Yüz Milyon Kuruş Tahsisat İlavetine Dair Kanun Layihası”, *Meclis-i Mebusan Levayih-i Kanuniye*, 1331 Senesi Encümen Mazbataları ve Levayih-i Kanuniye, Ankara 1993, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, s. 62; Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, 15 Şubat 1331, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 198.

Aşağıdaki tablo yardıma muhtaç asker ailelerine ayrılan tahsisat miktarını gösterirken aynı zamanda hangi vilayetten ne kadar kişinin askere alındığı hakkında da bilgi vermektedir. Buna göre yapılan sıralamada en çok asker Aydın vilayetinden alınmışken, ikinci sırada İstanbul, üçüncü sırada da Sivas vilayeti gelmektedir. Yemen, Hicaz ve Asir vilayetleri ise en az asker ve ailesine sahip yerlerdi. Vilayetlerdeki yardıma ihtiyacı olan asker aile fertlerinin her birine otuz kuruş maaş tahsis edilmek üzere gerekli meblağ gönderilmişti.

VİLAYET	TAHSİSAT MİKTARI	VİLAYET	TAHSİSAT MİKTARI
Aydın	22.969.440 kuruş	İzmit	3.211.640 kuruş
İstanbul	20.860.520 kuruş	Kudüs	2.874.480 kuruş
Sivas	13.622.500 kuruş	Kastamonu	2.442.040 kuruş
Konya	10.422.974 kuruş	Menteşe	2.222.176 kuruş
Hüdavendigâr	10.400.000 kuruş	Tekke	2.002.680 kuruş
Ankara	9.896.621 kuruş	Niğde	2.000.000 kuruş
Edirne	9.449.129 kuruş	Mamuretülaziz	1.874.120 kuruş
Trabzon	7.891.980 kuruş	Kayseri	1.850.000 kuruş
Karesi	7.570.967 kuruş	Karahisarısahip	1.800.000 kuruş
Suriye	7.159.244 kuruş	Çatalca	1.261.540 kuruş
Kütahya	6.679.225 kuruş	Bitlis	1.248.560 kuruş
Halep	5.436.440 kuruş	Urfa	1.180.960 kuruş
Diyarbakir	5.004.800 kuruş	Van	880.110 kuruş
Kal'a-i Sultaniye	4.915.960 kuruş	İçel	800.000 kuruş
Erzurum	4.872.200 kuruş	Zor	483.380 kuruş
Bağdat	4.662.160 kuruş	Maraş	480.000 kuruş
Canik	4.650.000 kuruş	Ankara	185.000 kuruş
Adana	4.443.480 kuruş	Yemen	48.000 kuruş
Bolu	4.160.920 kuruş	Hicaz	25.000 kuruş
Beyrut	3.863.360 kuruş	Asir	570 kuruş
Musul	3.490.000 kuruş	Toplam:	199301206 kuruş

Tablo 2.2. Vilayetlere göre muinsiz asker ailelerine ayrılan tahsisat.

Birinci Dünya Savaşı, savaşa katılmayan ülkelerde bile ekonomik krizlere sebep olurken; Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle, hem iç hem de dış ticareti sekteye uğramış; savaşın kısa sürede geniş alanlara yayılmasıyla, dışarıdan temin edilen temel ihtiyaç maddeleri bulunamaz olmuştu. Devlet, savaşa girince hemen her ulaşım vasıtası askerî amaçlara tahsis edildiği için İstanbul'da zahire sıkıntısı yaşanmaya başlamıştı. Anadolu'dan zahire getirilememesini fırsat bilen tüccarlar ellerindeki malları depolayıp el altından piyasaya sürmek yolunu seçtikleri için fiyatlar da oldukça yükselmışti. Bu soruna çözüm bulması gereken İstanbul Şehremaneti,

modern anlamda teşkilatlanamadığı için bir şey yapamıyordu. İstanbul halkı savaş yıllarında belediyenin varlığından yararlanamıyordu. Mutasarrıflıklar, halkın zahire ihtiyacını karşılamakta güçlük çekiyordu. Savaş sebebiyle gelen mültecilerin gıda ihtiyacı da zahire ve iaşe sıkıntısını arttırmıştı.³⁶⁹ Rusya ve çevresinden Trabzon vilayetine ve daha birçok yerden başka mevkilere mülteciler geliyor, yiyecek bulmak iyice zorlaşıyordu. Mülteciler talimatnamesine göre, mültecilerden muinsiz maaşı alan asker ailelerine, aldıkları maaş miktarının tamamlanması suretiyle yevmiye veriliyordu. Söz konusu yevmiyelerle, ailelerin geçinmekte zorluk çektikleri ve zahire fiyatlarının da çok yüksek olduğu düşünülerek ayrıca bu ailelere zahire de verilecekti. Zahireler iaşe teşkilatları tarafından ailelere ulaştırılacak, teşkilat olmayan mahallerde ise askeriye ambarlarından verilecekti.³⁷⁰ Savaşın uzamasıyla ticaret yolları tamamen kapanmış temel tüketim madde stokları erimişti. Ekmek, tuz, et vb. yiyecekler yerel yönetimler tarafından dağıtılıyor ve fiyatları bu kişilerce belirleniyordu. Birçok iş kolunda olduğu gibi, tuzlalarda çalışacak işçiler askere gittikleri için, buralarda çalışacak insan kalmamıştı. Bunun üzerine tuzlalarda artık gayri müslimler³⁷¹ çalışmaya başladı ve işçi ücretleri eskisinin yedi, on katına çıktı. Ülkenin tuz ihtiyacını gidermek için 24 Mart 1917’de çıkarılan kanunla 1912 tarihinde koyulan harp vergisi artık tuz için geçerli olmayacaktı. Tuzun kilosu bir kuruş olmuştu. Buna rağmen halkın tuz ihtiyacı giderilemediği için Müsellim tuzlası açıldı ve savaş boyunca İstanbul ve Edirne’nin tuz ihtiyacı bu tuzladan karşılandı. İzmir’de ise tuz fiyatları İstanbul’a göre nüfusun da az olmasının etkisiyle daha ucuzdu. 12 Eylül 1914 tarihinde askerin ve ordu emrinde çalışan hayvanların günlük yem ve yiyecek miktarları “Askerî Ta’înat ve Yem Kanun-ı Muvakkati”ne göre; bir asker için günde yirmi gram, dokuz gram ekmekle on iki gram tuzdan ibaretti. Yerli ırka mensup süvari hayvanlarına iki buçuk gram tuz verilirken Rus ve Macar ırkı için beş gram, bütün mekkâre, beygir ve esterlere iki buçuk gram veriliyordu.³⁷²

³⁶⁹ Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul’da yaşanan zahire sıkıntısını İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Şehremaneti birlikte çözmek amacıyla cemiyetin İstanbul merkez heyeti üyesi ve Ekmekçiler Cemiyeti kâtibi olan İzzet Bey’in başkanlığında ve İttihat ve Terakki’nin İstanbul Murahhası Kemal Bey’in denetiminde oluşturulan Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye adlı ticari kuruluş İstanbul’un ihtiyacı olan zahireyi Ekim 1914’ten itibaren bir sene süreyle temin eder. Ali Akyıldız, *Anka’nın Sonbaharı Osmanlı’da İktisadî Modernleşme ve Uluslararası Sermaye*, İstanbul 2005, s. 160.

³⁷⁰ BOA, DH.İUM, 20-2/2-17, 15 N. 1338/2 Haziran 1920.

³⁷¹ Gayri Müslimlerin askerliği için bkz. Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayr-i Müslimlerinin Askerlikten Muâfiyet Vergisi: Bedel-i Askeri (1835-1919)*, Tarih Dergisi İ.Ü.E.F., yıl 2002, Sy. 37, s. 93-118; Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayr-i Müslimlerinin Askerlik Serüveni*, İstanbul 2000.

³⁷² Süleyman Beyoğlu, “I. Dünya Harbi ve Millî Mücade Yıllarında Tuz (1914-1923)”, Halil Bal-Muhammed Erat, *Prof. Dr. Mehmet Saray’a Armağan Türk Dünyasına Bakışlar*, İstanbul 2002, s. 188-189.

Hükümet, yiyecek ihtiyacının karşılanabilmesi için kullanılmak üzere 3 Haziran 1915 tarihinde maliye bütçesine iki milyon kuruşluk bir tahsisat koydu.³⁷³ 23 Şubat 1916 tarihinde kanun meclisten geçti.³⁷⁴ Asker ailelerine belediye veya ihtiyar heyetleri tarafından iâşe temin etme işleminin İstanbul'da tatbik edilemeyeceği merkeze bildiriliyordu. Belediyelerce buna karşılık olmadığı gibi ihtiyar heyetinin gücü olmadığı belirtiliyordu. Mesela bir köy veya mahallede silah altına alınan elli askerin geride bıraktığı ailesinin, en fazla ikişer nüfustan yüz kişi olsa bile birer kuruş ekmek parası verilmek suretiyle maişetini temin etmesine imkân yoktu. Bu durum hem şehir emaneti ile icra kılınan haberlerden hem de vilayet tarafından yapılan araştırmadan anlaşılmıştı. Söz konusu vilayetlerde muhtaç olanlara bir an evvel maaşlarının ödenmesi için gereken muamelenin yapılması hususunun, İdare Meclisi'nce karara bağlanması ile ilgili olarak merkez ve merkeze bağlı vilayetlerde hususi komisyonlar kuruldu. Araştırmalar sonucu aşağıdaki verilere ulaşılmıştı.

Merkez vilayette dört bin yüz altı asker ailesi müracaat etmiş ve bunlardan üç bin sekiz yüz altmış birine maaş tahsis edilmiş ve iki yüz kırk beşinin haklarında yapılan araştırma ile kanuna göre maaş alacak nitelikte olmadıkları görüldüğü için maaş talepleri reddedilmişti. Beyoğlu livasında müracaat eden üç bin dört yüz seksen iki kişiden üç bin yüz otuz birine maaş tahsis olunmuş ve doksan üçünün maaş talebi reddedilmiş, iki yüz elli sekiz kişinin de muamelesi tamamlanmamıştı. Üsküdar merkez livasında müracaat eden bin elli aileye maaş tahsis olunmuştu. Makriköy kazasında müracaat eden üç yüz kırk iki kişiden üç yüz yirmisine maaş bağlanırken yirmi ikisine ait muamele henüz sonuçlanmamıştı. Adalar kazasında yüz on altı aile müracaat etmiş, yüz otuz üçünün maaşları tahsis olunmuş ve üçünün muamelesi devam etmekteydi. Kartal kazasına yüz yirmi aile müracaat edip yüz on dördüne maaşları bağlanırken, altısının muamelesi sürmekteydi. Beykoz kazasına müracaat eden iki yüz altmış aileden yüz seksen altısına maaş tahsis olunmuş, yetmiş dördünün muameleleri tamamlanmamıştı. Şile kazasına yüz kırk üç aile müracaat etmiş ve hepsine maaş bağlanmıştı. Gekbuze kazasına müracaat eden yetmiş üç aileden elli üçüne maaş bağlanmış yirmisinin muamelesi tamamlanmamıştı.³⁷⁵

³⁷³ *Düstûr*, “Muhtac-ı Muavenet Mahaller Ahalisi İçin 1331 Maliye Bütçesine Zamimetten Tahsisat-ı Fevkalade Olarak 2.000.000 Kuruşun Sarfı Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, VII. cilt, Dersaadet 1336, s. 615.

³⁷⁴ “Muhtac-ı Muavenet Mahaller Ahalisi İçin Tevzi Edilecek Zahire Bedeli Masarifi-i Sairesi Karşılığı Olmak Üzere 1331 Maliye Bütçesine Faslı Mahsus Olarak 2.000.000 Tahsisat Fevkalade İlavesi Hakkında Layiha-i Kanuniyye”, *Meclis-i Mebusan Levayih-i Kanuniye, 1331 Senesi Encümen Mazbataları ve Levayih-i Kanuniye*, Ankara 1993, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, s. 524.

³⁷⁵ BOA, DH.İUM, 88-2, 4-25, 4 Ca. 1333/20 Mart 1915, ek 10.

Vilayet	Aile Sayısı	Maaş Bağlanan	Talebi Reddedilen	İşlemleri Süren
Merkez	4.106	3.861	245	0
Beyoğlu	3.482	3.131	93	258
Üsküdar	1.050	1.050	0	0
Makriköy	342	320	22	0
Adalar	116	133	0	3
Kartal	120	114	0	6
Beykoz	260	186	74	0
Şile	143	143	0	0
Gekbuze	73	53	0	20

Tablo 2.3. Maaş tahsisi için müracaat eden asker aileleri ve işlemleri.

Diyarbakır valisi Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafta; kimsesiz asker ailelerine verilen maaşın, köylerde oturan ailelere yüz kuruş, kasabalarda oturanlara yüz elli kuruş ve büyük şehirlerdekilere de iki yüz kuruş olmasını öneriyordu. Valiye göre köyde oturan aile ile şehirde yaşayan ailelerin masraflarının farklı olacağı gözetilmeli ve kişilere buna göre maaş tahsis edilmeliydi. Ailelere verilen maaş miktarı fazla idi. Vali ailelerin savaştan önce bir yılda iki yüz kuruş ile dahi geçinebildiklerini, oysa şimdi aile ferdi fazla olanların üç yüz kuruş aldığını, bu durumun aileleri tembelliğe sürükleyebileceğini söylüyordu. Söz konusu maaş miktarı, Dâhiliye Nezareti ile Harbiye Nezareti arasında görüşülmüş ve sekiz on nüfus olan asker ailelerine dahi üç yüz kuruştan fazla maaş verilmediğinin zaten kanunda açıklandığı söylenmişti.³⁷⁶ Ve bu miktarla geçinmenin zorluklarından bahsedilmişti.

Bir yandan asker ailelerine verilen maaş miktarı tartışılırken bir yandan da ailelerin maaşlarının ödenmediği görülüyordu. Kardeşi top fabrikasında dört kuruş yevmiye ile çalıştığı için kendisine bağlanan muinsiz maaşı kesilen bir kadın, içerisinde bulunduğu şartlarda geçinemediğini bildirmiş ve kendisine tekrar maaş bağlanmasını talep etmişti.³⁷⁷ Bu durumda; Mükellefiyet-i Askerîye Kanunu'nda belirtildiği üzere her ne suretle ve nereden olursa olsun alınan maaş, tahsisat ve gelir silah altına alınan mükellefin ihtiyaç içerisinde bulunan akrabasının kendi geliri gibi kabul edilecekti. Dolayısıyla bu ailelere de muinsizlik maaşı bağlanamayacağı hükmü hatırlanmış, konu mecliste de uzun uzun tartışılmıştı. Kimsesiz asker ailelerinden bazı hanımlar, aldıkları otuz kuruş maaş ile geçinmiyor ve başka işlerde çalışmaya başlıyor bu durumda da maaşlarının kesilmesi ihtimali ile karşılaşıyorlardı. Karahisar Halep mutasarrıfı Şükrü

³⁷⁶ BOA, DH.İUM, 88/2 4-35, 10 B. 1333/24 Mayıs 1915.

³⁷⁷ BOA, DH.İUM, E-29/108, 4 C. 1335/28 Mart 1917.

Bey, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgraf ile bu durumdaki hanımların maaşlarının kesilmemesi gerektiğini hem çalışarak ve hem de muinsiz maaşı alarak ancak geçinebileceklerini dile getirmişti.³⁷⁸

Maaş bağlanan bazı asker aileleri şunlardı: Adana'nın Neccaran mahallesinden seferberlik sebebiyle silah altına alınan Muhammed Rıfat b. Ali Efendi'nin ailesi,³⁷⁹ Hüdâvendigâr vilayetinden asker eşi Zeliha Zehra Hanım³⁸⁰ ve Kayseri'nin İncesu kazasındaki bir asker ailesi,³⁸¹ ayrıca bir aileden iki oğlu olup ailenin geçimi her iki oğul tarafından sağlanırken, bunlardan birinin askere çağırılması ile evde kalan kişinin ailesinin geçimini sağlayamadığını bildirmeleri üzerine mağdur olan bir aile³⁸² ve ayrıca Hafız İsmail Hakkı Efendi'nin eşi ile oğluna maaş tahsis edilmişti.³⁸³ Sivas vilayetinin Ladik kazasının Salur Karyesi'nde çıkan bir yangında on beş asker ailesinin evi yanmış ve hükümet bu asker ailelerine beş bin kuruş tahsis ederek yardım etmişti. Ayrıca yeni evlerin inşa edilmesi için hane başına beşer liradan yetmiş beş lira daha verilmişti.³⁸⁴ Osmanlı İmparatorluğu, şehid ve malul asker aileleri dışında kaza ile ölen askerlerin ailelerine de maaş bağlamıştı.³⁸⁵ Mesela Bahriye Kömür Anbarı'nda kömür ameleleri olarak çalışan Erzincanlı Hüseyin oğlu Ali, Rüşumat-ı 1 adlı vapurda kömür tahliye ettiği sırada geçirdiği bir kaza sonucunda vefat etmiş ve eşine maaş tahsis edilmişti.³⁸⁶ Asker olmayan kişilerin ailelerine de maddi destek veriliyordu. İntihar eden muayene nüfus memuru Muhsin Efendi'nin ailesine beş bin kuruş verilmiş,³⁸⁷ katledilen İbrahim Edhem Efendi'nin ailesine³⁸⁸ ve vefat etmiş olan Şahin Taki Efendi'nin ailesine maaş tahsis edilmişti.³⁸⁹

Haklarında detaylı bilgilere ulaştığımız asker aileleri ve söz konusu aile fertlerinin aldıkları maaş miktarları ise şöyleydi: Gerede Kazası, Salur Köyü, Bolu livasından 1312 doğum tarihli Halil oğlu Mustafa 26. Alay, 2. Tabur, 5. Bölük Topçu sınıfına bağlı olarak askerlik hizmetine yerine getirirken 5. Kafkas Tümeni Hücum Taburu

³⁷⁸ BOA, DH.İUM, E-25, 5, 11 S. 1335/7 Aralık 1916.

³⁷⁹ BOA, DH.İUM, 88/2 4/39, 9 Ş. 1333/22 Haziran 1914.

³⁸⁰ BOA, DH.İUM, 88/3 4/7, 18 Z. 1333/27 Ekim 1915.

³⁸¹ BOA, DH.İUM, 4/3 9/70, 9 Z. 1337/5 Eylül 1919.

³⁸² BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 613/733/377 Evveliyatı 331/8 D. Nr. 326800, 322408, 4 Za. 1334/3 Eylül 1916.

³⁸³ BOA, DH.İUM, 88/3 4/17; 6 Ra. 1334/12 Ocak 1916.

³⁸⁴ BOA, DH.İUM, 32, 21 M. 1336/6 Kasım 1917.

³⁸⁵ BOA, DH.İUM, E/21 37; 6 Z.1334/5 Ekim 1916.

³⁸⁶ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 691/154, 155, 15; 21 Ş. 1335/12 Haziran 1917.

³⁸⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, D. Nr. 345048 Nr. 658/2593/46; 7 S. 1338/1 Kasım 1919.

³⁸⁸ BOA, BEONGG, Dahiliye Nezareti'ne Gelen 86 Numaralı Defter, Nr. 963 Kalem-i Mahsus; 1335/1916-1917.

³⁸⁹ BOA, DH.KMS, 39 40 (Telgraf); 27 Z. 1335/14 Ekim 1917.

Kumandanlığı'ndan bildirildiği üzere 17 Nisan 1917 tarihinde şehid düşmüş ve ailesine 175 kuruş maaş tahsis edilmişti.³⁹⁰ 5. Kafkas Fırkası'ndan bildirildiği üzere 9. Fırka, 26. Alay, 3. Tabur, 8. Bölükten Karadeniz Ereğli kazası, Alaköy Karyesi Bolu livasından 1312 doğumlu Sarıbey Oğullarından Recep oğlu Hüseyin, 6 Ağustos 1917 tarihinde 5. dereceden sakatlanmıştı. Maluliyet maaşını Bolu Muhasebeciliği'nden alacaktı.³⁹¹ 5. Kafkas Fırkası Kumandanlığı'ndan bildirildiğine göre; 1. Ordu 5. Fırka 26. Alay 2. Tabur 5 Bölük'ten Niğde livası Nevşehir kazası Yaprât Köyü'nden 1300 doğumlu çavuş Karaçavuşoğullarından Hamid oğlu Süleyman 18 Temmuz 1917 tarihinde 6. dereceden sakatlanarak ölmüş ailesine 50 kuruş maaş bağlanmıştı.³⁹² Karacasu Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere; 33. Alay 3. Tabur 1. Bölükten Denizli livası, Azvib kazası Tavasi Köyü'nden 1300 doğumlu Karaahmedoğulları'ndan Ahmed oğlu Murad iltihaplı yarısından ötürü 12 Ocak 1917 tarihinde şehid düşmüştü. Eşi Ayşe Hanım'a, annesi Ayşe Hanım'a, oğlu Ahmed'e ve kızına 25'er kuruş olmak üzere toplam 100 kuruş maaş tahsis edilmişti.³⁹³ Kerkük Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Kerkük kazası Alçı Mahallesi'nden 18. Ordu 51 Fırka 7. Alay 2. Tabur 2. Bölükten nefer Abbas oğlu Mecid 5. dereceden sakatlandığı için 11 Ocak 1918 tarihinde şehid düşmüştü. Ailesine 75 kuruş maaş tahsis edilmişti.³⁹⁴ Ordu Menzil Müfettişliği'nden bildirildiğine göre; Bartın kazası Bolu Köyü'nden 3. Fırka 32. Alay 1. Tabur 1. Bölükten 1307 doğumlu Ali b. Hüseyin 3. dereceden sakatlandığı için 11 Nisan 1918 tarihinde şehid düşmüştü ve ailesine 130 kuruş maaş tahsis edilmişti.³⁹⁵ Keşad Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Gelibolu livası Altun Köyü Keşad kazasından 1299 doğumlu Saludori oğlu Seyani Akyase menzil sevkiyatında görevli iken iltihaplı yarısından ötürü 31 Mart 1917 tarihinde şehid düşmüştü. Eşine, kızına ve annesine 3.310'ar kuruştan toplam 9.930 kuruş maaş tahsis edilmişti.³⁹⁶ Mersin Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiğine göre 105. Alay 2. Tabur 2. Bölükten Mersin livası, merkez kazası, Elatana Köyü'nden 1305 doğumlu Halil oğlu Muhammed yakalandığı zehirli humma hastalığından ötürü 8 Nisan 1916 tarihinde şehid düşmüş, oğlu Halil ve eşi Elif'e 50'er kuruştan toplam 100 kuruş maaş tahsis edilmişti.³⁹⁷ İçel livası, Kenar kazası, Kelteru İslam Köyü'nden 1304 doğumlu Mustafa oğlu Veli iltihaptan ötürü

³⁹⁰ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 5592-1-001, A 6-6019 F 1 6874; 25 C. 1335/18 Nisan 1917.

³⁹¹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 5592-1-001, A 6-6019 F 1-1 6874; 13 M. 1336/29 Ekim 1917.

³⁹² GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 5592-1-001-02, A 6-6019 F 1-2; 10 B. 1336/21 Nisan 1918.

³⁹³ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003, A 1-131 D 7 F 3; 1 C. 1336/14 Mart 1918.

³⁹⁴ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-01, A 1-131 D 7 F 3-1; 1334.

³⁹⁵ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003, A 1-131 D 7 F 3-2; 30 N. 1336/9 Temmuz 1918.

³⁹⁶ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003, A 1-131 D 7 F 3-2; 29 L. 1336/7 Ağustos 1918.

³⁹⁷ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-03, A 1-131 D 7 F 3-3; 5 Za. 1336/12 Ağustos 1918.

şehid düşmüş; eşi Emine Hanım'a 1.630 kuruş, eşi Ayşe Hanım'a 1.630 kuruş, oğlu Muhammed Ata'ya 3.310 kuruş ve annesi Âmine Hanım'a 3.310 kuruştan toplam 9.880 kuruş tahsis edilmişti.³⁹⁸ Ayvancık Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildiği üzere Ayvancık kazasından 32. Alay 96. Tabur makine tüfenkçi efradından 1312 doğumlu Tahir oğullarından Hasan oğlu Raşid zatürreden ötürü 28 Aralık 1916 tarihinde şehid düşmüş annesi Safiye Hanım'a maaş tahsis edilmişti.³⁹⁹ Kırşehir livası, Avanos kazasından 37. Alay 3. Tabur 9. Bölükten 1305 doğumlu Mustafa oğlu Osman 25 Eylül 1916 tarihinde şehiden vefat etmiş ve annesi Ayşe Hanım'a 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴⁰⁰ 152. Alay 1. Tabur 1. Bölükten Ayvalık kazasından 1303 doğumlu Tahir yakalandığı ishalden ötürü şehid düşmüş, babasına 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴⁰¹ 6. Ordu Menzil Heyeti'nden bildiğine göre Musul livasından 6. Ordudan 1299 doğumlu Halil oğlu Hamid 5. dereceden sakatlanmış kendisine 16 Mayıs 1918 tarihinde 75 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴⁰² 6. Menzil müfettişliğinden bildiğine göre 13. Ordu Nakliye Depo çalışanlarından Musul livası, Fezaköy namı diğer Hamidiye Köyü'nden 1305 doğumlu İbrahim oğlu Hasan 4. dereceden sakatlanmış 11 Mayıs 1918 tarihinde emekliye ayrılmıştı.⁴⁰³ 37. Fırka 3. Tabur 1. Bölük piyade sınıfından 1308 doğumlu Halep livası, Kilis kazasından nefer Süleyman oğlu Muhammed 5. dereceden sakatlanmış 1 Haziran 1917 tarihinde emekliye ayrılmış ve kendisine 75 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴⁰⁴ 89. Alay 3. Tabur 4. Bölükten nefer Sivas livası, Kangal kazası, Menla oğullarından İbrahim oğlu Hasan 25 Kasım 1916 tarihinde dizanteriden şehid düşmüş; oğlu İbrahim, oğlu Mustafa, oğlu Mahmud, kızı Zülal ve eşi Fatma Hanım'a 20'ser kuruştan toplam 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴⁰⁵ Konya Aksaray Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Niğde livası, Aksaray kazasından 2. Ordu 16. Alay 3. Tabur 9. Bölükten Paşa oğullarından 1303 doğumlu nefer Abdullah oğlu Sabık 15 Temmuz 1917 tarihinde şehiden vefat etmiş eşi Ayşe Hanım'a 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴⁰⁶ Aksaray (Konya) Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Aksaray kazası, Halvedere Köyü'nden 46. Alay 1. Tabur piyade sınıfından 1300 doğumlu Çakır Hasan oğullarından Muhammed oğlu Musa iltihaplı yarasından ötürü şehid düşmüş 26 Aralık 1916 tarihinde şehid düşmüş annesi

³⁹⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-04, A 1-131 D 7 F 3-4; 4 Za. 1336/11 Ağustos 1918.

³⁹⁹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-05, A 1-131 D 7 F 3-5; 20 Z. 1336/26 Eylül 1918.

⁴⁰⁰ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-06, A 1-131 D 7 F 3-6; 4 M. 1337/10 Ekim 1918.

⁴⁰¹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-07, A 1-131 D 7 F 3-7; 9 M. 1337/15 Ekim 1918.

⁴⁰² GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-08, A 1-131 D 7 F 3-8; 28 M. 1337/3 Kasım 1918.

⁴⁰³ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-09, A 1-131 D 7 F 3-9; 28 S. 1337/3 Aralık 1918.

⁴⁰⁴ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-10, A 1-131 D 7 F 3-10; 18 R. 1336/31 Ocak 1918.

⁴⁰⁵ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-11, A 1-131 D 7 F 3-11.

⁴⁰⁶ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-12, A 1-131 D 7 F 3-12; 1 Za. 1337/29 Temmuz 1919.

Ayşe Ana'ya ve oğlu Hamza'ya 50'er kuruştan toplam 100 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁴⁰⁷ Aksaray Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Niğde livası Aksaray kazası Taşpınar Köyü'nden 1298 doğumlu Akkasan oğullarından Ali oğlu Hüseyin yakalandığı bir hastalıktan ötürü 31 Mart 1916 tarihinde şehid düşmüş; eşi Döndü Hanım'a ve kızı Fatma'ya 50'er kuruştan toplam 100 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁴⁰⁸ Yine Aksaray (Konya) Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Niğde livası, Konya (Aksaray) kazası, Taşpınar Köyü, 143. Alay 3. Tabur 10. Bölük piyade sınıfından nefer 1294 doğumlu Hüseyin oğlu Hasan yakalandığı humma hastalığından ötürü 25 Ağustos 1916 tarihinde şehid düşmüş; annesi Hatice Hanım'a 20 kuruş, eşi Sultan Hanım'a 20 kuruş, kızı Ayşe'ye 10 kuruş, kızı Munise'ye 10 kuruş, kızı Fatma'ya 10 kuruş, kızı Niyar'a 10 kuruş, oğlu Hasan'a 10 kuruş ve diğer oğlu Mevlüd'e 10 kuruş olmak üzere toplam 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴⁰⁹ Burdur Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Burdur livası, Burdur kazası, Bunduz Köyü'nden 10. Alay 3. Tabur 1. Bölük piyade sınıfından nefer Ömer Ağa oğullarından Musa oğlu İshak hummadan 4 Mart 1917 tarihinde şehid düşmüş eşi Ayşe, kızı Fatma ve diğer kızı Elif'e 3.310 kuruştan toplam 9.930 kuruş tahsis edilmişti.⁴¹⁰ Kalecik Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Kalecik kazasından 11. Alay 3. Tabur 11. Bölük piyade sınıfından 1290 doğumlu nefer Esir oğullarından Mustafa 6 Mayıs 1916 tarihinde şehiden vefat etmiş; annesi Fatma, eşi Keziban, kızı Hatice ve oğlu Mustafa'ya 25'er kuruştan toplam 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴¹¹ Ankara Şube Riyaseti'nden bildirildiğine göre; Ankara'dan 163. Alay 2. Tabur 6. Bölükten 1314 doğumlu Hüseyin oğlu İrecek 7 Haziran 1917 tarihinde şehid düşmüş ve annesine 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴¹² Bâlâ Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiğine göre; Bala kazası Karacahisar Köyü'nden 534. Alay 532. Tabur 2. Bölük piyade sınıfından nefer Bilal oğullarından 1286 doğumlu Halil oğlu Osman 28 Ekim 1917 tarihinde şehid düşmüş; eşi Fatma, kızı Kezban, kızı Adile, oğlu Alâeddin ve diğer oğlu Ali'ye 25'er kuruştan toplam 125 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴¹³ Bâlâ Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiğine göre Ankara livası Bâlâ kazası Ağlan Köyü'nden 5. Alay 4. Tabur piyade sınıfından nefer 1299 doğumlu Cemal oğullarından Ali oğlu İbiş 8 Mart 1916 tarihinde şehiden vefat etmiş; oğlu Kazım, oğlu İsmail, kızı Habibe ve eşine 25'er

⁴⁰⁷ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-13, A 1-131 D 7 F 3-13; 1 Za. 1337/29 Temmuz 1919.

⁴⁰⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-14, A 1-131 D 7 F 3-14; 1 Za. 1337/29 Temmuz 1919.

⁴⁰⁹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-7-28-003-15, A 1-131 D 7 F 3-15; 1 Za. 1337/29 Temmuz 1919.

⁴¹⁰ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-01; 7 Za. 1337/4 Ağustos 1919.

⁴¹¹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-02.

⁴¹² GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-03; 10 Za. 1337/7 Ağustos 1919.

⁴¹³ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-04.

kuruştan toplam 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴¹⁴ Burdur Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiğine göre Isparta livası, merkez kazası, Yenice Mahallesi 10. Alay 4. Tabur 3. Bölük piyade sınıfından nefer 1305 doğumlu Berğüt oğullarından Halil oğlu Muhammed 17 Ekim 1916 tarihinde dizanteriden şehid olmuş; eşi Münire ve kızı Nadire hanımlara 50'şer kuruştan toplam 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴¹⁵ Lüleburgaz Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Kırkilise livası, Pınarhisar kazası Poyralı Köyü 11. Alay 2. Tabur 5. Bölük silah endaze sınıfından nefer 1309 doğumlu Osman oğlu Hüseyin 12 Temmuz 1915 tarihinde şehid düşmüş; eşi Adile Hanım ve oğlu Osman'a 50'şerden toplam 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴¹⁶ Lüleburgaz Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Kırkilise livasından Çınarhisar Mah. Taburu'ndan 1290 doğumlu Taniş oğlu Dulkar Yorki yakalandığı hastalıktan ötürü 18 Şubat 1918 tarihinde ölmüş; oğlu Tanaş, oğlu Pitraki, kızı el-Fatma, kızı Marika ve eşi Sultaniye'ye 1.620 kuruştan toplam 8.100 kuruş tahsis edilmişti.⁴¹⁷ Lüleburgaz Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildiği üzere Kırkilise livası, Pınarhisar kazası, Korudere Köyü'nden 22. Ordu 32. Alay 1. Tabur 2. Bölükten nefer 1295 doğumlu Şaban oğlu Mustafa 19 Nisan 1917 tarihinde şehid düşmüş; babası Şaban, annesi Fatma, kızı Nazire ve oğlu Kazım'a 25'erden toplam 100 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁴¹⁸ Alaşehir Ahz-ı Asker Şubesi'nden Saruhan livası, Alaşehir kazası, Hozrum Köyü'nden 3. Muhafız efradından 1302 doğumlu İbrahim oğlu Muhammed 26 Temmuz 1916 tarihinde dizanteriden şehid düşmüş; oğlu İbrahim, kızı Ayşe, kızı Fatma ve eşi Meryem'e 25'erden toplam 100 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁴¹⁹ Soma Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiğine göre; Saruhan livası, Soma kazasından 4. Ordu 12. Fırka 3. Bölükten nefer 1297 doğumlu Recep Çavuşoğullarından Recep oğlu Muhammed 11 Haziran 1916 tarihinde sakatlanarak ölmüş, annesi Rahime, eşi Ayşe ve kızı Huriye Hanımlara 31.1 kuruştan toplam 99.30 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁴²⁰ Eğirdir kazası Cidde Köyü'nden Çelebi Kerim oğullarından 1307 doğumlu İbrahim oğlu Muhammed 3 Ocak 1918 tarihinde dizanteriden şehid düşmüş; eşi Ayşe Hanıma maaş bağlanmıştı.⁴²¹ Eğirdir Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiğine göre; Eğirdir kazası, Bedab Köyü'nden 4. Ordu 12. Fırka 35. Alay 2. Tabur 8. Bölükten nefer, 1302 doğumlu Yusuf oğullarından Ali Ekrem oğlu

⁴¹⁴ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-05; 10 Za. 1337/7 Ağustos 1919.

⁴¹⁵ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-007-003-06; 12 Za. 1337/9 Ağustos 1919.

⁴¹⁶ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-07; 7 Z. 1337/3 Eylül 1919.

⁴¹⁷ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-08; 7 Z. 1337/3 Eylül 1919.

⁴¹⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-09; 7 Z. 1337/3 Eylül 1919.

⁴¹⁹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-010; 27 Z. 1337/23 Eylül 1919.

⁴²⁰ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-011; 26 M. 1338/21 Ekim 1919.

⁴²¹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-012; 15 Ş. 1338/4 Mayıs 1920.

Mustafa 22 Mart 1917 tarihinde ishalden ötürü şehid düşmüş; eşi Emine, kızı Fatma ve Havva hanımlara 33.1 kuruştan toplam 99.30 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴²² Eğirdir Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere 135. Alay 2. Tabur 6. Bölükten nefer 1293 doğumlu Mustafa oğlu İbrahim 30 Ağustos 1917 tarihinde dizanteriden ölmüş; annesi Fatma, kızı Havva, eşi Ayşe ve diğer eşi Rahiye Hanımlara 33.1 kuruştan toplam 99.30 kuruş tahsis edilmişti.⁴²³ Zonguldak Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiğine göre; Bolu livası, Bartın kazası, Aşağı Çukur Köyü'nden anbar efradından 1310 doğumlu Ali oğlu Mustafa 8 Ocak 1919 tarihinde şehid düşmüş eşi Sultan hanıma 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴²⁴ Yenişehir Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Trabzon livası, Ordu kazası, Görele Köyü'nden 10. Ordu 95. Alay 3. Tabur 11 Bölük piyade sınıfından nefer 1311 doğumlu Ali oğlu Hüseyin iltihaplı bir hastalıktan 6 Aralık 1915 tarihinde şehid düşmüş; annesi ve eşine 50'er kuruştan toplam 100 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁴²⁵ Kırşehir Ahz-ı Asker Şubesi'nden 18. Alay 11. Bölük piyade sınıfından Kırşehir'den nefer 1309 doğumlu Kulağız oğullarından Hüseyin oğlu Hasan iltihaplı bir hastalıktan ötürü 26 Mayıs 1917 tarihinde şehid düşmüş, eşi ve kızına 50'şerden 100 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁴²⁶ Kozan Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere; Bekdaşi Köyü'nden 8. Ordu 48. Fırka 152. Alay 3. Tabur 11. Bölükten 1299 doğumlu Çakerdan oğullarından Yusuf, 28 Aralık 1917 tarihinde zatürreden şehid düşmüş, eşi, oğlu ve iki kızına 25'erden 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴²⁷ Kalecik Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Kalecik kazası, Handiri Köyü'nden 1. Alay 1. Tabur 2. Bölükten 1299 doğumlu nefer Koruoğullarından Ahmed oğlu Seyyid 21 Haziran 1915 tarihinde şehid düşmüş; babası, eşi ve oğluna 33.1 kuruştan toplam 99.30 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴²⁸ Karadeniz Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Bolu livası Erkeli Köyü'nden 1313 doğumlu 10. Ordu 77. Fırka hücum efradından Cevad oğullarından Ahmed oğlu Muhammed 9 Aralık 1917 tarihinde şehid düşmüş eşi ve oğluna 50'şerden 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴²⁹ Karaisâlu Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiğine göre; Pirili livası, Karaisâlu Köyü'nden 1. Alay 2. Tabur 5. Bölükten 1312 doğumlu Abdullah oğlu Mahmud 18 Aralık 1916 tarihinde iltihaplı bir hastalıktan ölmüş ve eşine 100

⁴²² GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-013; 15 Ş. 1338/4 Mayıs 1920.

⁴²³ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-014; 15 Ş. 1338/4 Mayıs 1920.

⁴²⁴ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-015; 5 N. 1338/23 Mayıs 1920.

⁴²⁵ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-016; 18 N. 1337/17 Haziran 1919.

⁴²⁶ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-017; 2 Za. 1337/30 Temmuz 1919.

⁴²⁷ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-018.

⁴²⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-019; 8 Z. 1337/4 Eylül 1919.

⁴²⁹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-020; 17 S. 1340/20 Ekim 1921.

kuruş maaş tahsis edilmişti.⁴³⁰ Kayseri Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Kayseri livası, merkez kazası, Dilaverpaşa Köyü'nden 1. Ordu Menzil Müfettişliği 3. Kıta 23. Mevki kol efradından Müsteci Hacı oğullarından 1289 doğumlu İsmail oğlu Şaban 15 Kasım 1916 tarihinde iltihaplı bir hastalıktan şehid düşmüş eşi, iki oğlu ve kızına 25'şerden olmak üzere 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴³¹ 3. Fırka 167. Alay 1. Tabur 4. Bölükten Adana'dan Mustafa oğlu Cafer 11 Ekim 1916 şehid düşmüş annesi, eşi ve kızına 33.1 kuruştan 99.30 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁴³² Giresun Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiği üzere Giresun kazası Bozan Köyü'nden 111. Alay 1. Tabur 2. Bölükten nefer 1283 doğumlu Laz Derviş oğullarından Muhammed oğlu Ömer 9 Ağustos 1917 tarihinde şehid düşmüş annesi, eşi, üç oğlu ve kızına 14.1'er kuruştan toplam 99.3 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴³³ Banyid livası, Sattak kazası, Malahan Köyü'nden 11. Alaydan 1300 doğumlu Ali oğlu Hasan 11 Eylül 1916 tarihinde koleradan dolayı şehid düşmüş, eşi, iki oğlu ve kızına 25'erden 100 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴³⁴ Kol Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiğine göre Kol kazası, Kavâsin Köyü'nden Ağa oğullarından 1302 doğumlu Mustafa oğlu Muhammed 29 Ağustos 1916 tarihinde şehid düşmüş, eşine 33.1 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴³⁵ Konya Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiğine göre; Konya livası, merkez kazasından Ulukışla Merkez Ordusuna bağlı 1288 doğumlu Ahmed oğlu Muhammed 11 Mart 1917 tarihinde tifodan şehid düşmüş, oğlu ve iki kızına 33.1 kuruştan toplam 99.3 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴³⁶ Kalecik Ahz-ı Asker Şubesi'nden bildirildiğine göre; Kalecik kazası, Kolaklı Köyü'nden, 4. Tabur 3. Bölükten nefer, 1291 doğumlu Osman oğullarından Ahmed oğlu Ali 27 Kasım 1915 tarihinde şehiden vefat etmiş, eşi, kızı ve oğluna 33.1 kuruştan 99.3 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁴³⁷ 3. Fırka 32. Alay 1. Tabur 1. Bölükten Bartın kazasından 1307 doğumlu Ali b. Hüseyin 11 Mart 1918 tarihinde 3. Dereceden sakatlanarak şehid düşmüştü.⁴³⁸ Burdur Ahz-ı Asker Şubesi'nden duyurulduğu üzere Burdur livası, merkez kazası, Buydun Köyünden 10. Alay 3. Tabur 1. Bölük piyade sınıfına mensup nefer 1311 doğumlu Ömer Ağa oğullarından Musaoğlu İshak 4 Mart

⁴³⁰ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-021; 2 S. 1339/16 Ekim 1920.

⁴³¹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-022; 2 S. 1339/16 Ekim 1920.

⁴³² GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-023; 2 S. 1339/16 Ekim 1920.

⁴³³ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-024; 18 Ra. 1339/30 Kasım 1920.

⁴³⁴ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-025; 2 S. 1339/16 Ekim 1920.

⁴³⁵ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-026; 18 Ra. 1339/30 Kasım 1920.

⁴³⁶ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-027; 18 Ra. 1339/30 Kasım 1920.

⁴³⁷ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-028; 18 Z. 1337/14 Eylül 1919.

⁴³⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003; 20 Z. 1337/16 Eylül 1919.

1917 tarihinde hummadan şehid düşmüş ve eşi ve iki kızına 33.1 kuruştan toplam 99.30 kuruş maaş bağlanmıştı.⁴³⁹

Kimsesiz asker ailesi maaşının tahsis edilmesi sırasında çok fazla misale rastlanılmasa da ailesine devlet tarafından maddi destek sağlanması talebinde bulunan askerler de vardı. Mesela Erzurum vilayetinin Biçliç Köyü'nden 1286 (1870-71) doğumlu Baki Efendi'nin oğlu Hasan Efendi, kendisinin Karaağaç ambarında askerlik vazifesini yerine getirmekte olduğunu fakat geride bıraktığı ailesinin geçimlerini kazanacak durumda olmadıklarını zira babasının çeşitli sebeplerle çalışmadığını, iki oğlu, dört kızı ve eşinin de bu durumda iâşesiz kaldığını belirtmiş ve yapılması gereken yardımın ailesine bir an evvel ulaştırılmasını istemişti. Yapılan tetkik sonucunda bu askerin ailesinin ihtiyaç içerisinde olduğu belirlenmiş ve aileye maaş tahsis edilmişti.⁴⁴⁰

Osmanlı hükümeti, bazı asker ailelerine normal şartlarda maaş bağlayamadığı zamanlarda olağanüstü durumlar için ayrılan bütçeden, Masarif-i Gayr-i Melhuz Tertibi üzerinden maddi destek vermişti. Müntefik mutasarrıfı iken Basra Kumandanı Ferid Bey ile birlikte Basra civarında katl ve şehid edilen Bedii Nuri Bey'in çocuklarından birisi verem olmuştu. Senatoryumda iki üç sene tedavi olmasını gerektiren bu hastalık için on bin lira lazımdı. Çocuğun babasından aldığı beş yüz kuruş maaş senatoryumda tedavi olmasına yetmediğinden, ailesindeki kişilerin de bu masrafları karşılayamayacağı araştırıldığından, senatoryumdaki bir senelik tedavi ücreti olan on iki bin kuruş bir nevi merhumun hizmetlerine teşekkür mahiyetiyle aileye verilmişti. Daha sonra da ihtiyaç olduğu takdirde bu çocuğun hastane masraflarının karşılanması için aileye yine yardım edilecekti.⁴⁴¹

Askerlerin gerilerinde bıraktıkları yarım kalan işler hem kendileri, hem de devlet ekonomisi için bir kayıptı. Giresun kazasının Aksu mevkiindeki hizar fabrikası üretimi halkın olduğu kadar askerîyenin de kereste ihtiyacını karşılıyordu. Fabrikanın işlerini, aksatmadan devam ettirebilmesi için merkeze gönderilen haberlerde, burada çalışan yirmi beş kişinin askerliğinin tecil ettirilmesi, ayrıca hizar fabrikası için kereste gönderilmesi isteniyordu.⁴⁴²

⁴³⁹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2203-32-27-003-01; 7 Za. 1337/4 Ağustos 1919.

⁴⁴⁰ BOA, DH.İUM, 88/3 4/22; 27 Ra. 1334/2 Şubat 1916.

⁴⁴¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 469 Numaralı Defter, D. Nr. 320833, 326021; 24 Ca. 1332/20 Nisan 1914.

⁴⁴² BOA, DH.İUM, 20/17 12/12; 6 S. 1337/11 Kasım 1918.

Meclis-i Vükela tarafından alınan bir kararla idam edilen ümera ve zâbitân ailelerinin kendilerini bakacak kimseleri vefat etmiş kişiler gibi maaş alacakları bildirilmişti.⁴⁴³ Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi ve benzeri olaylarla idam cezasına çarptırılan kişilerin ailelerine de Harbiye Nezareti tarafından münasip bir tertipten yardım edilecekti.⁴⁴⁴ Bu kanun ışığında, Mahmud Şevket Paşa'nın eşine maaş tahsis edilmiş, daha sonraları bu maaş 1 Ağustos 1914 tarihinde çıkarılan yeni bir kanun ile Hidemât-ı Vataniyye Tertibi'ne nakledilmişti.⁴⁴⁵ Asılarak idam edilen Abdullah Safa Efendi'nin babası Raşid Ağa'ya beş yüz kuruş maaş⁴⁴⁶ ve Babıâli hadisesinde şehit düşen Mülazım Nafiz Bey ve Mahmut Şevket Paşa vakasında hal'en idam edilen Damat Salih Paşa ve arkadaşlarının ailelerine Hidemat-ı Vataniye Tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁴⁴⁷ Ayrıca Nafiz Bey'in oğlu İskender Bey'in Galatasaray Sultanisi'nde ücretsiz okuması kararlaştırılmıştı.⁴⁴⁸ Ferit Paşa'ya suikast töhmetiyle idam edilen Kıdemli Bahriye Yüzbaşlarından Halil Efendi eşi Fatma Hanım'a maaş bağlanmıştı.⁴⁴⁹

Gazi Evrenos Bey'in torunlarından Osman Ali Bey'in oğulları İhsan Ali ve Ali Bey'lere,⁴⁵⁰ Veliaht merhum İzzeddin Efendi'nin eşi ve on beş yaşına basan oğlu Nizameddin Efendi ve kızı Şükriye Sultan'a maaş tahsis edilmişti.⁴⁵¹ Kayseri'deki mülteciler arasında pek çok şehid ailesi ve öksüzü ile kimsesiz kadınlar ve sakatlar bulunduğundan bu insanlar öncelikle Zencidere'deki Hilal-i Ahmer Hastahanesi'nin bulunduğu bölgelere yerleştirilmiş ve buradaki hastahaneler tarafından koruma altına alınmışlardı.⁴⁵²

Ailelere maaş tahsis edilirken bazı kişilere unutulmuş veya başka sebeplerle maaş tahsis edilemediği durumlar ortaya çıkıyordu. Mesela Bursa'dan Yusuf oğlu Mehmed Efendi, iki oğlunun askerde olduğunu, seferberlik sebebiyle öküzü'nün alındığı halde

⁴⁴³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 331429 Hususi Nr. 430 D. Nr. 328561; 21 Ş. 1334/22 Haziran 1916.

⁴⁴⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 348011 Hususi Nr. 510399 358 Numaralı Cevaptır; R. 1336/M. 1920.

⁴⁴⁵ *Düstûr*, "Sadr-ı Esbak Mahmud Şevket Paşa Merhumun Haremüne Mahsus Mebaliğin Hidemât-ı Vataniyye Tertibine Nakli Hakkında Kanun", II. Tertip, VI. cilt, s. 1005, Dersaadet 1332.

⁴⁴⁶ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 358/17970/38 zeyildir 339, D. Nr. 348011; R. 1336/M. 1920.

⁴⁴⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 340/17458/36/00 340/346 cevaptır; R. 1336/M. 1920.

⁴⁴⁸ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 347295 Hususi Nr. 346, 340; evvelki tarih R. 1336/M. 1920.

⁴⁴⁹ BOA, DH.İUM, 3/2 1/34, 26 B. 1339/5 Nisan 1921.

⁴⁵⁰ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen, 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336759 Hususi Nr. 831, 26 M. 1336/12 Kasım 1917.

⁴⁵¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 469 Numaralı Defter, Nr. 26/8 Muhasebe-i Maliye; 21 Ca. 1334/26 Mart 1916.

⁴⁵² BOA, DH.İUM, E/20 18, 18 Za.1334/17 Eylül 1916.

kendisine gereken karşılığın verilmediğini, bu yüzden oldukça mağdur olduğunu, hasta ve yaşlı olduğu için çaresiz bırakılmaması gerektiğini söylüyordu.⁴⁵³ Diyarbakır'dan Ayşe Hanım, iki oğlu da askerde olduğu için kendisine maaş bağlanmasını talep etmişti. Mardin'den de kimsesizlik dolayısıyla maaş talebinde bulunan aileler vardı.⁴⁵⁴ Malatya'dan Emine Hanım ve arkadaşları tarafından merkeze gönderilen telgrafta kadınlar, çocuklarının ve eşlerinin askerde olması sebebiyle kendi başlarına çaresiz kaldıklarını bildiriyorlardı.⁴⁵⁵ Kameron Tersanesi'nde çalışan demirci İsmail Ağa'nın memleketindeki ailesine Galata'da Odabaşı Kadir Efendi tarafından aylık beş yüz kuruş sipariş maaşı tahsis edilmişti.⁴⁵⁶ Koyulhisarlı Mustafa b. Hasan Efendi yeni açılan inşaat fabrikalarından birinde çalıştığından aldığı parayla kendisinin geçimini bile zor sağlıyor; devletin, ailesinin geçimini karşılaması için gereken yardımı yapmasını istiyordu.⁴⁵⁷ 157. Alay'ın 1. Taburu'nun 3. Bölüğü'nde asker İbrahim oğlu Hasan'ın eşi, Mersin'den 1. Ordu Kumandanlığı'na yazdığı telgraf ile aç ve perişan kaldıklarını ve zaten malul olan eşinin bir an önce terhis edilmesini talep ediyordu.⁴⁵⁸

Rahime adlı bir asker annesi ise büyük oğlunun şehid düştüğünü ve cepheye giden eşinden de dört seneden beri bir haber alamadığını belirterek kendilerinin mağdur bırakılmaması gerektiğini⁴⁵⁹ Adapazarı'nın Karaağaç ve Karakalpak Mahallesi'nde yaşayan Selanik muhacirlerinden Mürvet Hanım merkeze yazdığı bir dilekçede, eşinin askere alınması ile ihtiyaç içerisinde kaldığını, kendisi ve üç çocuğuna maaş bağlanması için gerekenin bir an önce yapılmasını istiyorlardı.⁴⁶⁰ Konya vilayetinin Karaman kazasına bağlı Morcalı ahalisinden ve Karaağaç muhasemat mamul ambarı çalışanlarından Muhammed b. Mustafa tarafından verilen dilekçede; muhtar aracılığı ile ailesine muinsiz maaşı tahsis ettirilmediği için mağdur olunduğunu belirtilmiş ve yapılan araştırmalar sonunda bu aileye muinsiz maaşı tahsis edilmişti.⁴⁶¹ Eşi ile iki sağır oğluna köy muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından herhangi bir maaş bağlanmadığı için Isparta sancağının Keçiborlu Nahiyesi'nde Abdülhalil Oğullarından Süleyman Oğlu'nun ailesine maaş tahsis edilmişti.⁴⁶²

⁴⁵³ BOA, DH.İUM, 89/1 1/49, 11 B. 1333/25 Mayıs 1915.

⁴⁵⁴ BOA, BEOVGG (2), 837 Numaralı Arzuhal Defteri, Nr. 361/586 Tezkire-i Hususiye 178, ty.

⁴⁵⁵ BOA, DH.İUM, E/8 83, 13 Ş. 1333/26 Haziran 1915.

⁴⁵⁶ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 739/155-157; 27 S. 1332/25 Ocak 1914.

⁴⁵⁷ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 192/193; 2 Ş. 1333/15 Haziran 1915.

⁴⁵⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-015-06, A 1-131, D 16 A, F 15-6.

⁴⁵⁹ BOA, BEOVGG (2), 837 Numaralı Arzuhal Defteri, Nr. 182/246, ty.

⁴⁶⁰ BOA, DH.İUM, 4/3 9/58; 6 C. 1336/19 Mart 1918.

⁴⁶¹ BOA, DH.İUM, E-24 7, 20 C. 1337/23 Mart 1919.

⁴⁶² BOA, DH.İUM, E/17 54; 23 N. 1334/24 Temmuz 1916.

Kanun gereği kimsesiz asker aileleri, kendilerine tahsis edilen maaşları almış olsalar da savaş şartları içerisinde meydana gelen olağanüstü koşullar sebebiyle ülkede artan ekonomik sorunlar birçok yiyecek maddesini normal fiyatının çok üst değerine çıkartmış, yiyecek maddelerini alabilmek her geçen gün biraz daha zorlaşmıştı. Uzun süren ve geniş bir coğrafyada cereyan eden savaş, paraya değer kaybettirmiş ve hemen her şeyin fiyatı da buna paralel olarak yükselmişti.⁴⁶³ Savaş yıllarının spekülative ve enflasyonu arttıran ortamını değerlendiren hükümet milli iktisat ve milli sermaye politikalarına ağırlık verdi. Meşrutiyet yıllarından beri piyasada oluşturulmaya çalışılan liberal iktisâdi kurallar, savaş sırasında devletçi bir yapıya büründü. İktisadî hayata müdahale eden devlet, ihtikâr, karaborsa ve spekülative kazanç yollarına başvuran Müslüman-Türk zenginlerin oluşmasını ve şirket kurmasını adeta destekledi.⁴⁶⁴ Savaş yıllarının yüksek enflasyonu, stokçuluk ve ihtikâr zaten yoksul olan halkı iyice perişan etmiş,⁴⁶⁵ yiyecek vb. ihtiyaç maddeleri karaborsaya düşmüştü. Mesela bir kutu mısır önceden beş liraya satın alınabilirken, savaş sırasındaki fiyatı dokuz lira olmuştu.⁴⁶⁶ Temel ihtiyaç maddeleri dahi çok zor bulunuyordu.⁴⁶⁷ İnsanlar ekmek satın almak için uzun yollar katederek büyük fırınlara gitmelerine rağmen, ancak değeri düşük un kullanılarak yapılmış bir ekmeği ancak satın alabiliyorlardı.⁴⁶⁸ Temizlik maddelerinden olan sabun ve başka birçok madde için de aynı sorun geçerliydi.⁴⁶⁹ Anadolu’da ise durum daha da kötüydü. Şeker ve gazyâğı⁴⁷⁰ bulunamıyordu. Memlekette şeker fabrikası yoktu ve şekerin tamamı dışarıdan özellikle Avusturya-Macaristan’dan getiriliyordu. 1914’te yarıya düşen ithalat, 1915’te tamamen durmuş ve şeker stokları tükenmişti.⁴⁷¹ 1916’da Avusturya-Macaristan ile yeniden irtibat kurulmuş ve bir miktar şeker ithal edilmişti.⁴⁷² Şekerin kilosu İstanbul’da dokuz kuruş iken Konya’da on beş kuruştı. Konya valisi Semih Refet Bey, 1916 yılında İstanbul’a gitmiş ve buradan üç vagon şeker getirmişti. Getirilen şekerler hastahanelere, üç yaşına kadar olan ve sütle beslenen bebeklere ve hasta olduğu doktor raporu ile kanıtlanan kişilere ayda sadece bir

⁴⁶³ Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu Osmanlı’da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul 2003, s. 426.

⁴⁶⁴ Ali Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri “Ottoman Securities”*, İstanbul 2001, s. 81.

⁴⁶⁵ A.g.e., s. 86.

⁴⁶⁶ Ramazan Balcı, *Tarihin Sarıkamış Duruşması, Tarih Düşünce Kitapları*, İstanbul ty., s. 54.

⁴⁶⁷ İrfan Orga, *Portrait of a Turkish Family*, New York 1957.

⁴⁶⁸ Cahit Uçuk, *Bir İmparatorluk Çökerken Anılar*, İstanbul 1995, s. 202-203.

⁴⁶⁹ Zafer Toprak, a.g.e., s. 140.

⁴⁷⁰ Zaman zaman Romanya’dan Tahliye Trenleri adlı sevkıyatla en çok gaz, benzin ve petrol atıkları vb. maddeler getiriliyordu. Fakat bu trenler zamanla zahire trenleri şekline dönüştü. Hatta bazı defalar zahire ihtiyacı, gaz ve benzine üstün geldi. Büyük Harp Esnasında Almanya İle Türkiye Arasında Nakliyat Yolları, Ahmet Şevket, *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara 1997, yıl 22, Sy. 42, s. 113-114.

⁴⁷¹ İttihat Terakki hükümetinin iase ile ilgili politikaları için bkz. Zafer Toprak, *Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat Terakki ve Devletçilik*, İstanbul 1995, s. 93.

⁴⁷² Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, Ankara 1994, s. 9-10.

kilo olarak veriliyordu.⁴⁷³ Buğday savaştan önce bir kuruşa satılırken savaştaki fiyatı altmış kuruş olmuştu. Et fiyatları da çok yüksekti. Devlet tarafından etler yirmi ila otuz beş kuruş arasında satılırken, serbest piyasada iki yüz kuruştı. Cepheden gelen kötü haberlerin de fiyatların yükselmesine sebep olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁷⁴

Ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen şikâyetler, devletin birçok yerinde asker ailelerinin zorluk içerisinde yaşamlarını sürdürdüğünü gösteriyordu. Savaşla gelen bütün olumsuz koşullara rağmen olmaya çalışan asker aileleri, aldıkları maaşın geçinmelerini sağlamaya yetmediğini, içerisinde bulundukları durumun zorluklarını zaman zaman merkeze gönderdikleri telgraflarla bildiriyorlardı. 1 Kasım 1915 tarihinde Adana'daki bazı asker ailelerinin, kendilerine tahsis edilen otuz kuruş maaş ile geçinemediklerini bölgedeki yetkililere haber vermeleri üzerine yetkili kişiler tarafından Dâhiliye Nezareti'ne çekilen bir telgrafla zahire fiyatlarının, kimsesiz asker ailelerinin aldığı otuz kuruş maaş ile kıyaslandığında, maaşın alım gücünün yetersizliğinin açık olduğu belirtilmiş ve bu durum düzeltilmediği takdirde, birçok asker ailesinin mağdur olacağı bildirilmişti.⁴⁷⁵ Merkeze gelen bir başka şikâyetle ise Çatalca'nın İzzeddin Köyü'nde ve Adana'da yiyecek fiyatlarının çok fazla yükseldiği ve asker ailelerinin geçim sıkıntısı içerisinde oldukları belirtiliyordu.⁴⁷⁶

Maaşlar yetersizdi ve bu sorun sık sık dile getiriliyordu. 2 Mayıs 1916 tarihinde, 92. Alay'ın 2. Taburu'nun tüfenkçisi Talat Efendi'nin eşinin Erzurum'dan Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafta, eşinin Kafkas Cephesi'nde yakalandığı tifüs hastalığından kurtulamayarak şehid düştüğünü, şehid eşinden geriye kalan kızı ile kendilerine bağlanan iki yüz altmış kuruş maaş ile geçinemediklerini ve bir an önce kendilerine yardım edilmesi gerektiğini haber veriyordu.⁴⁷⁷

Siverek'teki asker ailelerinin maaşlarının yatırılmaması üzerine yetkililer, durumu nezaretlere bildirmiş, ailelerin sefalet ve acizliğe düşmelerini önlemek için, gerekli meblağın kendilerine bir an önce gönderilmesini istemişlerdi.⁴⁷⁸ Köser Hanım şehid düşen eşi Neşet Bey'den dolayı kendisine bağlanan maaşın geçimini sağlamaya yetmediğini ve kendilerine erzak dahi verilmediğini, üstelik büyük babalarından yadigâr

⁴⁷³ Ahmet Avanas, *Milli Mücadelede Konya*, Ankara 1998, s. 13.

⁴⁷⁴ Sayim Türkman, *a.g.e.*, s. 126.

⁴⁷⁵ BOA, DH.İUM, 88/3 4/8, 23 Z. 1333/1 Kasım 1915.

⁴⁷⁶ BOA, DH.İUM, 88/3 4/26, 24 R. 1334/29 Şubat 1916.

⁴⁷⁷ BOA, DH.KMS (Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Evrakı), 42 4, 28 C. 1334/2 Mayıs 1916.

⁴⁷⁸ BOA, DH.İUM, 4/3 9/69, 20 Za. 1337/17 Ağustos 1919.

kalan tevlidin dahi uhdesinden alındığını belirterek şikâyetini dile getiriyordu.⁴⁷⁹ Bulgurlu'da yaşayan Kazım Bey ise geçinmekte zorluk çektiğini Şile'de Jandarma Taburu'nda bulunan oğlunun ya mülkiyeye kabul edilmesini veyahut da maaşının arttırılmasını istiyordu.⁴⁸⁰

Savaş günlerinde kimsesiz kalan asker ailelerinin yaşadığı bir başka sorun ise maaşlarını zamanında alamamaları idi. O günkü teknolojinin sunduğu imkânlar ve savaşın getirdiği başta ekonomik sorunlar olmak üzere bütün zorluklar düşünüldüğünde merkezden mutasarrıflıklara, ailelere tahsis edilmesi için gönderilecek maddi desteğin ulaşım güçlükleri yüzünden yerine ulaşamaması veya benzer ve bilinemeyen birçok problemle karşılaşılması kaçınılmazdı. Dâhiliye Nezareti, asker ailelerinin dilekçelerini değerlendirmiş, her talep ve şikâyetin mahiyetini incelemeleri için, yetkili kişilere ailelerin durumunu araştırmaları emrini vermişti.

Maaşların çok geç ödendiği veya kesildiği misaller oldukça fazlaydı. Bolu sancağının Düzce kazasından,⁴⁸¹ Bandırma'nın Şevketiye Köyü'nden kimsesiz asker aileleri⁴⁸² ve Eskişehir'deki kimsesiz asker ailesi maaşı tahsis edilmiş olan malûl ve acezeler, maaşlarını zamanında alamamaktan şikâyetçiydiler.⁴⁸³ Fethiye'den asker eşi Makbule Hanım, merkeze gönderdiği bir dilekçede, maaşlarının düzenli ödenmesini istemişti.⁴⁸⁴ Haçın'den Emine ve Meryem Hanım'lar, iki yüz elli asker ailesinin maaşlarının daha düzenli ödenmesi isteği Dâhiliye Nezareti'ne başvurmuşlardı. Nezaret tarafından Adana'daki yetkili kişilere, ailelere gereken yardımı yapmaları bildirilmişti.⁴⁸⁵

Aydın'ın Alaşehir bölgesinden Ayşe Hanım ve arkadaşları tarafından merkeze gönderilen bir telgraf, şehid ailelerine verilen maaşın mayıs ayından bu yana beş ay geçmesine rağmen verilmediğini, bu yüzden kendilerinin aç ve çıplak kaldıklarını belirterek artık maaşlarının düzenli bir şeklide ödenmesini istemişlerdi.⁴⁸⁶ Bazı yerlerde yardıma ihtiyacı olan asker ailelerinin, maaşlarının muntazam verilmemesi yüzünden perişan oldukları haberlerinin artması üzerine İdare Meclisi, asker ailelerinden Edirne vilayetindeki miktarı yirmi yedi bini bulan kimsesizlere nakit verilmek suretiyle ocak

⁴⁷⁹ BOA, BEOVGG (2), 837 Numaralı Arzuhal Defteri, Nr. İstida 157/237 Tezkire-i Hususiye 71, ty.

⁴⁸⁰ BOA, BEONGG (2), 837 Numaralı Arzuhal Defteri, Nr. 163, ty.

⁴⁸¹ BOA, DH.İUM, 88/2 4/36, 12 B. 1333/26 Mayıs 1915.

⁴⁸² BOA, DH.İUM, 88/3 4/18, 16 Ra. 1334/22 Ocak 1916.

⁴⁸³ BOA, DH.İUM, 4/3 9/56, 13 Ca. 1336/24 Şubat 1918.

⁴⁸⁴ BOA, DH.İUM, E/45, 64, 25 Ra. 1336/8 Ocak 1918.

⁴⁸⁵ BOA, DH.İUM, 4/3, 9/80, 13 Ş. 1336/24 Mayıs 1918.

⁴⁸⁶ BOA, DH.İUM, E/23 19, 4 M. 1335/31 Ekim 1916.

ayı sonuna kadar maaşlarının ödenmesini sefaletlerine değil, zaruretlerine dahi meydan bırakılmamasına dikkat edilmesini emretmişti.⁴⁸⁷ Karamürsel’den muinsiz maaşları ve zahire verilmediği için Hediye vs. imzalarıyla gönderilen telgraf üzerine yapılan incelemede o yöredeki yardıma ihtiyacı olan asker ailelerinin maaşlarının ödenmesi için on beş gün önce posta ile İzmit mutasarrıflığından gönderilen yüz bin kuruşun, vapur parayı götürmeyi kabul etmediği için on beş günlük bir gecikmeyle yerine ulaştığı bildirilmişti.⁴⁸⁸ Düzce’deki kimsesiz asker aileleri ise mayıs ayı içerisinde bulunduğu halde kasım ayından beri maaşlarını alamadıklarını bildiriyorlardı.⁴⁸⁹ Sivas Vezirköprü Ahz-ı Asker Dairesi’ndeki yardıma ihtiyacı olan asker ailelerinden bazılarının maaş bağlanırken ve ödenirken gecikmeler yaşanmıştı.⁴⁹⁰ Karesi Mutasarrıflığı, nezarete gönderdiği telgrafta Bandırma’daki kimsesiz efrad ailelerine iki aydan beri maaş tahsis edilmediği için ailelerin mağdur olduklarını bildiriyordu.⁴⁹¹ İzmir’deki yetim ve dulların 1336 (1920) senesine ait eytam ve eramil aylıkları aylar sonra ödenmişti.⁴⁹²

7 Mayıs 1915 tarihinde Trabzon’da asker ailelerinin maaşlarının kesildiği görülmüştü. Bunun üzerine bölgedeki yetkililer, ailelerin mağdur olmamaları için maaşların devam etmesi gerektiğini nezarete bildirdiler.⁴⁹³ Aynı şekilde Orhaneli kazasındaki kimsesiz asker ailelerinden Ayşe ve Cevahir Hanımlar Harbiye Nezareti’ne gönderdikleri dilekçelerle, maaşlarını alamadıkları için çaresiz kaldıklarını dile getiriyorlardı. Bunun üzerine nezaret tarafından gereken inceleme ve tahkikatın yapılması için yetkilendirilen komisyonlara, bu kişilerin maaşlarının kesilme sebebinin araştırılması emri verilmişti.⁴⁹⁴ Bazı bölgelerdeki kimsesiz asker aileleri aylardan beri maaş almadıklarını söylüyorlardı.⁴⁹⁵ Yine aynı durumdan şikâyetçi olan Aydın ve Alaşehir bölgelerinden birçok asker ailesi, şehid aileleri adına merkeze gönderdikleri telgraflarla, şehid ailelerine verilecek maaşın, mayıs ayından beri ellerine ulaşmadığını, bu yüzden çaresiz durumlara düştüklerini, aç ve çıplak kaldıklarını bu duruma bir son verilmesi gerektiğini belirtiyorlardı.⁴⁹⁶

⁴⁸⁷ BOA, DH.İUM, 88-2, 4-25, 4 Ca. 1333/20 Mart 1915, ek 8.

⁴⁸⁸ BOA, DH.İUM, E/29 118, 7 C. 1335/31 Mart 1917.

⁴⁸⁹ BOA, DH.İUM, 88/2 4/36, 12 B. 1333/26 Mayıs 1915.

⁴⁹⁰ BOA, DH.İUM, E/23 47, 9 M. 1335/5 Kasım 1916.

⁴⁹¹ BOA, DH.İUM, E/35 17, 5 N. 1335/25 Ağustos 1917.

⁴⁹² “Zavallı Müslüman Eytam ve Eramili”, *İkdam*, 3 Nisan 1337/1921, s. 3.

⁴⁹³ BOA, DH.İUM, 88/2 4/30, 22 C. 1333/7 Mayıs 1915.

⁴⁹⁴ BOA, DH.İUM, 88/2 4/27, 15 Ca. 1333/31 Mart 1915.

⁴⁹⁵ BOA, DH.İUM, 4/1 46, 22 B. 1334/25 Mayıs 1916.

⁴⁹⁶ BOA, DH.İUM, E/23 19, 4 M. 1335/31 Ekim 1916.

Hükümet, asker ailelerinin maaşları için gerekli olan ödeneği bulmakta zorluk çekiyordu. Kırşehir'den Ümmoş Hanım, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdikleri telgraflarında eşlerinin şehid veya esir oldukları için kendilerine maaş tahsis edildiğini fakat bir süre sonra maaşlarının kesildiğini ve ambarlarda zahire olduğu halde kendilerine verilmediğini belirterek şikâyetini dile getiriyordu.⁴⁹⁷ İzmit bölgesindeki bazı aileler geçimlerini sağlayabilecek kadar gıda maddesi üretmişlerse de diğer masraflarını karşılamak için devletin desteğine ihtiyaçları olduğunu, merkeze bildirdikleri şikâyetlerde; başka bir geçim kaynakları olmadığını belirterek, kendilerine verilen muinsiz maaşının kesintiye uğramadan devam etmesi gerektiğini belirtiyorlardı.⁴⁹⁸ Sivas valisi, merkeze yazdığı bir telgrafla asker ailelerinin kesilen maaşlarının tekrar bağlanması gerektiğini bildiriyordu. Sivas valiliğinden merkeze gönderilen bir şifre telgraf ile askerlik vazifesini yapmakta iken şehid düşen veya bir hastalık sebebiyle vefat eden askerlerin ailelerine verilirken kesilen maaşın, halkın sıkıntı içerisinde olduğu belirtilerek yeniden bağlanması gerektiğini bildiriyordu.⁴⁹⁹

Asker ailesi maaşı kesildiği için devlete dava açan kişiler de vardı. Eşinin silah altına çağırılması üzerine kendisine ve çocuklarına bağlanan maaşın babası zengin olduğu gerekçesi ile vilayet idare meclisi tarafından kesilmesine itiraz eden Hatice Hanım, konuyu İstinaf Mahkemesi'ne taşımıştı.⁵⁰⁰

Savaş sırasında esir düştüğü yerde iken şehid olan zâbitân ailelerine, Üsera Kanunnamesi'ne göre⁵⁰¹ ücretsiz ekmek verilecekti.⁵⁰² Şehid ve esir ailelerine, devlet tarafından ekmek veriliyordu. Fakat işgal günlerinde, çeşitli sebeplerle bazı yerlerde, ailelere ekmek verilmemesi üzerine merkeze çeşitli şikâyetler içeren telgraflar geliyordu. Aileler, nezarete gönderdikleri telgraflarla, kendilerine ücretsiz olarak verilen ekmeğin, kesintiye uğramadan devam ettirilmesini istiyorlardı.⁵⁰³ Tokat merkezindeki asker aileleri adına merkeze bir dilekçe yazan Kadriye Hanım, iaşelerinin temin edilmediği için hayatlarını zorlukla sürdürmeye çalıştıklarını, içerisinde bulundukları bu durumun bir an önce düzeltilmesini talep etmişti.⁵⁰⁴

⁴⁹⁷ BOA, DH.İUM, 4/3 9/66, 26 C. 1337/29 Mart 1919.

⁴⁹⁸ BOA, DH.İUM, E-28/15, 9 L. 1338/26 Haziran 1920.

⁴⁹⁹ BOA, DH. İUM, E/22 8, 18 Z. 1334/16 Ekim 1916.

⁵⁰⁰ BOA, DH.İUM, 88/3 4/23, 5 R. 1334/10 Şubat 1916.

⁵⁰¹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, D. Nr. 325754 Hususi Nr. 24; 14 Ca. 1334/19 Mart 1916.

⁵⁰² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 345396 Hususi Nr. 865, 637 Numaralı Mazbata Üzerine, 24 Ra. 1338/17 Aralık 1919.

⁵⁰³ BOA, DH.İUM, 20/6 6/72, 29 Za. 1337/29 Ağustos 1919.

⁵⁰⁴ BOA, DH.İUM, 20/6 2/79, 4 Z. 13337/3 Eylül 1919.

Kütahya sancağı mutasarrıfı, kimsesiz asker ailelerine verilecek olan iki yüz elli bin kuruşluk havalenamenin kendilerine bir an önce gönderilmesini istemiş, ailelerin ihtiyaç içerisinde olduklarını bildirmişti.⁵⁰⁵ Kimsesiz asker ailelerine tahsis edilmesi için Aydın vilayetine nezaret tarafından üç milyon kuruşluk havalename gönderilmişti.⁵⁰⁶ Hüdavendigâr vilayetine üç milyon yüz yetmiş bin kuruşluk bir havalename gönderilmesine rağmen bu miktar aile sayısı fazla olduğu için yeterli olmamış, yetkili kişiler bütün ailelere maaş tahsis edebilmek için sekiz yüz bin kuruşluk bir başka havalenamenin bölgeye acilen gönderilmesi gerektiğini bildirmişlerdi.⁵⁰⁷ Kimsesiz asker ailelerine verilecek olan maaşların tahsis edilmesi işlemini ilk safhada yürütecek olan mutasarrıflar, merkeze çeşitli zamanlarda birçok talep ve şikâyetle bulunuyorlardı. İzmit mutasarrıflığı, kimsesiz asker ailelerinin ve bölgedeki jandarmaların, maaşlarını ödemek için gerekli olan sekiz bin liranın henüz gönderilmediğini ve bu yüzden bölgedeki asker ailelerinden şikâyetler geldiğini bildiriyordu.⁵⁰⁸ Suriye vilayetindeki asker ailelerinin maaşlarını tahsis edebilmek için merkezden istediği yirmi bin lira gönderilmişti.⁵⁰⁹

Mutasarrıflıklar, merkezden ödenek alamadıkları için asker ailelerinin maaşlarını ödeyemiyorlardı. Kayseri mutasarrıflığı, asker ailelerine tahsis etmek üzere gerekli ödeneğin kendilerine bir an önce gönderilmesini istiyordu.⁵¹⁰ Teke ve Gelibolu mutasarrıflıkları sık sık Dâhiliye ve Maliye Nezareti'ne gönderdikleri telgraflarda kimsesiz asker ailelerinin maaşlarının düzenli olarak ödenebilmesi için gerekli paranın kendilerine bir an önce gönderilmesini talep etmişlerdi.⁵¹¹ Sivas vilayetinde yardıma ihtiyacı olan asker ailelerine ödenecek para vilayete henüz gelmediği için halk şikâyet ediyor, maaşlarının bir an evvel tahsisi ile sefaletlerine meydan verilmemesini bildiriyordu.⁵¹²

Savaşın yaşattığı zorluklar bazen olumsuz sonuçlanan taleplere de sahne oluyordu. Ekonominin kötüye gitmesi ile enflasyon artıyor, kâğıt paranın değeri⁵¹³ düşüyor, sahte olabileceği düşüncesi insanları tedirgin ediyordu. Urfa mutasarrıfı

⁵⁰⁵ BOA, DH.İUM, 88/2 4/20, 21 R. 1333/8 Mart 1915.

⁵⁰⁶ BOA, DH.İUM, 88/2 4/21, 10 R. 1333/25 Şubat 1915.

⁵⁰⁷ BOA, DH.İUM, 88/2 4/24, 29 R. 1333/16 Mart 1915.

⁵⁰⁸ BOA, DH.İUM, 88/3 4/34, 24 Ca. 1334/29 Mart 1916.

⁵⁰⁹ BOA, DH.İUM, 4/1 41, 28 C. 1334/2 Mayıs 1916.

⁵¹⁰ BOA, DH.İUM, 4/1 49, 27 Ş. 1334/29 Haziran 1916.

⁵¹¹ BOA, DH.İUM, 4/1 3/4, 22 Ca. 1334/27 Mart 1916; BOA, DH.İUM, 20/24 14/14 26 Za. 1338/11 Ağustos 1920.

⁵¹² BOA, DH.İUM, 88/2 4/7, 27 N. 1332/19 Ağustos 1914.

⁵¹³ Paranın tarihî serüveni için bkz. Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, İstanbul 1996; Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul 2003.

bölgedeki asker yakınlarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için madeni para veya zahire verilmesini isteyen bir dilekçe göndermesine rağmen nezaret, böyle bir uygulamanın imkânsız olduğunu bildiriyordu.⁵¹⁴

Kimsesiz asker ailesi maaşlarının ödenmesi sırasında ülkede çeşitli aksaklıklar yaşanırken bazen yolsuzluklar da oluyordu.⁵¹⁵ Bu durumda ailelere tahsis edilecek maaşların eşit miktarlarda dağıtılmasının incelemesi için bir komisyon oluşturuldu. Komisyonun masraflarının karşılanması için merkez tarafından ilk etapta dört bin kuruş gönderildi.⁵¹⁶ Ayrıca Dâhiliye Nezareti tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen bir yazı ile kimsesiz asker ailelerinin muamelelerini yürütmekle görevli komisyonlara askerî kıtalardan er gönderildi.⁵¹⁷

Asker anneleri ve eşleri, Mükellefiyet-i Askerîye Kanunu Muvakkati'ne göre; kendilerine bağlanan maaşların hala ödenmediğini, bu hususta yaptıkları müracaattan bir sonuç elde edemedikleri gibi kaymakamlıklarca kendilerine kötü muamelelerde bulunduğu vb. şikâyetlerle, İzmit sancağı mutasarrıflığı ve Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda “aç ve çıplak kaldıklarını, silah altındaki kişilerin cariyelerinin bu hallere düşürülmesi”nin doğru olmadığını bildiriyorlardı. Konu ile ilgili komisyonlar tarafından bölgede yapılan araştırmalarda, İzmit'in Meşkereli Köyü'nde kimsesiz aile maaşı tahsis edilmeyen kimse kalmadı denecek kadar yardım edilen kişinin çok olduğu ve o güne değin merkeze gelen şikâyetlerden hiçbir kişinin talebinin karşılıksız bırakılmadığı öğrenilmişti. Bu kişilerden bazılarına ise kimsesiz aile maaşı hiç tahsis edilmediği, kimilerinin ise kanunen maaş bağlanılabilmesi için uygun niteliklere sahip olmadıklarının önceden tespit edildiği için böyle bir uygulamaya gidildiği belirtilmişti.⁵¹⁸

Savaşın getirdiği bunalımlar karışıklığa sebep oluyordu. Bazı vilayetler ailelere tahsis edilecek ödeneğin kendilerine gönderilmediğini bildiriyorlardı. Mesela Konya vilayetinden nezarete gönderilen bir haberde, kimsesiz asker ailelerinin maaşlarının ödenmesi için gereken ödeneğin, kendilerine henüz gönderilmediğini, bu sebeple ailelerin maaşlarının ödenemediğini ve insanların perişan olduklarını bildirmeleri üzerine yetkili kişilerin yaptığı incelemede, Konya vilayeti defterdarlığına o güne kadar

⁵¹⁴ BOA, DH.İUM, 20/20 2/47, 23 Ca. 1336/7 Mart 1918.

⁵¹⁵ BOA, DH.İUM, 88/3 4/27, 26 R. 1334/2 Mart 1916.

⁵¹⁶ BOA, DH.İUM, 88/3 4/5, 19 Za. 1333/28 Eylül 1915.

⁵¹⁷ BOA, DH.İUM, 4/3 9/62, 5 Z. 1336/11 Eylül 1918. Nezaret, Teke bölgesindeki komisyonda görevlendirecek olan askerlere aylık ücret verilmeyip, geçinmeleri için gerekli olan işeleri verilecekti. BOA, DH.İUM, 4/3 9/63, 25 Z. 1336/1 Ekim 1918.

⁵¹⁸ BOA, DH.İUM, E/44 56, 13 Ra. 1336/27 Aralık 1916.

141.583 kuruşun gönderildiği, 13 Eylül 1915 tarihinde ise 82.290 kuruşluk havalenamenin gönderildiği ortaya çıkmıştı.⁵¹⁹ Fakat kanunun ihlal edildiği durumlar da yok değildi: Mükellefiyet-i Askerîye Kanunu'na riayet etmeyen Aydın vilayetindeki yetkililerin bölgenin İncesu kazasındaki kimsesiz asker ailelerine kanun gereğince tahsis edilecek olan otuz kuruş maaş yerine onar on beşer kuruş maaş vererek keyfi davrandıkları görülmüştü.⁵²⁰

Askerîye ile yerel yetkililer arasında bazen karşı tarafın vazifelendirildiği bölgelere müdahale edilmesi sonucu problemler yaşanıyordu. İzmir'deki yerel yetkililer, İzmir ve çevresindeki kumandanlığın idari ve mülki işlere karıştığını, Rum eşkıyasının kaygısını batırdığı bir kişiye verilmesi gereken kaygı vermediklerini merkeze bildiriyorlardı.⁵²¹ Enberu Halep Kumandanlığı, Hukuk u Milliye'ye verilen bazı yerlere askerîye tarafından karışıldığını beyan ederek kendilerine vazifelendirildikleri yerlere müdahalede bulunulmamasını ve hukuklarının korunmasını Harbiye Nezareti Müstakil Asayiş Kısmı'ndan istiyorlardı.⁵²²

Şikâyetler devam ederken, tarlalarda çalışan kişilerin askere gitmeleri ile tarladan verimli ürün almak için gerekli işlemler yapılmadığından, buraların çekirge vb. hayvanlar tarafından istilas ve en önemlisi de kişilerin tarlaya ekecek tohumlarının da olmaması gibi çeşitli sebeplerle ülkede yiyecek kıtlığı yaşanmaya başladı. Asker Ali Hasan Efendi'nin eşi Fatma Hanım, arazilerinin ve hâsılatının mahv ve perişan edildiğini durumun düzeltilmesini istiyorlardı.⁵²³ Ailelerin durumu her geçen gün zorlaşıyordu.

Devlet ihtiyaç sahibi çiftçiye verilecek tohumluk zahirenin bulunması ve dağıtılması için birtakım çareler arıyordu.⁵²⁴ Nihayet tohumluk zahire dağıtımı başlamıştı. Fakat dağıtım yerlerine evleri uzakta kalan kişiler sadece tohum almak için buralara gelemiyorlardı. Şarki Karaağaç'ın Gelandos Köyü'nden Ali Efendi Yalvaç'tan Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafla, ziraat yapmalarını kolaylaştırmak için devletin çiftçiye vereceği tohumluk zahirenin köylerinden sekiz saat uzaklıktaki Karaağaç kazasının merkezinde teslim edilmesine ilişkin özellikle asker ailelerinin ve

⁵¹⁹ BOA, DH.İUM, 88/2 4/12, 29 Za. 1332/19 Ekim 1914.

⁵²⁰ BOA, DH.İUM, 88/3 4/9, 29 Z. 1333/7 Kasım 1915.

⁵²¹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-003-03, A 1-131, D 16 A, F 3-3, 25 Za. 1333/4 Ekim 1915.

⁵²² GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-003-04, A 1-131, D 16 A, F 3-4, 27 Za. 1333/6 Ekim 1915.

⁵²³ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 1757-16 A-174 A-002, A 1-131, D 16 A, F 2.

⁵²⁴ BOA, DH.İUM, 59/2 1/2 3 S. 1334/11 Aralık 1915.

fakir rençberin bu kadar yol gidemeyeceği için tahsisattan faydalanamayacağını ve bu durumun onları oldukça mağdur edeceğini ifade ederek ve düzeltilmesini talep ediyordu.⁵²⁵

Devlet uzun süren savaşlarla büyük toprak kaybı yaşamış vergi ve hazine gelirleri azalmıştı.⁵²⁶ Savaş sırasında paraya olan ihtiyaç her zamankinden çoktu. Halk, savaş günlerini bütün sıkıntılarıyla geçirmeye çalışırken bir de vergi vermek zorunda bırakılıyordu. Ağır vergiler sebebiyle birçok aile bu durumdan şikâyetçiydi. Mesela Bilecik sancağına bağlı Külpâzar nahiyesinden bazı aileler, bir sene içerisinde zaten birinci iâşeyi alan hükümetin ikinci kez iâşeyi alması halinde aç kalacaklarını Dâhiliye Nezareti'ne çektikleri telgraflarla bildiriyorlardı.⁵²⁷ İçel'den⁵²⁸ ve Malatya'dan⁵²⁹ asker ailelerinin gönderdikleri telgraflarda da vergiden muafiyet talepleri yer alıyordu. Bu durum köylerdeki yerel yetkilileri de harekete geçirmiş, Develü, Zile, Darıca, Olsuz ve adı belgede okunmaz olan fakat söz konusu yerlere yakın olduğu tahmin edilen bir mevkideki muhtarlar, Dâhiliye Nezareti'ne başvurarak köylerindeki muhtaç kişilere iâşe verilmesi kararlaştırılmış iken Develü'ye iâşe verilmediğinden “*fakr ü beşer ve asker yavrularının açlıktan boğulmakta*” olduklarını ve gerekenin bir an önce yapılmasını istiyorlardı.⁵³⁰ Elmalı bölgesinden İbrahim Efendi, merkeze gönderdiği bir telgrafla halktan alınan “*mesârif-i mecbûre*” adlı verginin ilerideki bir tarihte ancak ödenebileceğini bildirmişti. Fakat merkezdeki yetkililer bundan sonra sadece asker ailelerinden bu verginin geçici bir süre alınmaması gerektiği kararını çıkarmışlardı.⁵³¹

Malatya'dan Ma'muretel'ül Aziz valiliğine çekilen bir telgraf ile Malatya'da erkek nüfus savaşa gittiği için kadınların zaten toprakları büyük güçlüklerle ektiğini buna karşılık bir de istenilen öşrü vermeleri halinde halkın, özellikle de asker eşlerinin aç kalacakları bildirilmişti.⁵³² Düzce'deki asker aileleri de merkeze gönderdikleri telgraflarla kendilerinden ikinci misil iâşe hissesi alınmamasını, aksi halde yaşamlarının çok daha zorlaşacağını bildiriyorlardı.⁵³³

⁵²⁵ BOA, DH.İUM, 59/1/12; 29 R. 1334/5 Mart 1916.

⁵²⁶ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul 2004, s. 192.

⁵²⁷ BOA, DH.İUM, E 43/16, 18 S. 1336/3 Aralık 1917.

⁵²⁸ BOA, DH.İUM, E-37/49, 28 Ra. 1337/1 Ocak 1919.

⁵²⁹ BOA, DH.İUM, 20-2/2-50, 26 Ca. 1336/9 Mart 1918.

⁵³⁰ BOA, DH.İUM, 20-3/2-30, 12 M. 1339/26 Eylül 1920.

⁵³¹ BOA, DH.UMVM (Dahiliye Nezareti Umur u Mahalliye Vilâyât Müdüriyeti Evrakı), 59 25, 25 N. 1334/26 Temmuz 1916.

⁵³² BOA, DH.İUM, E/37 49; 1 Za.1335/19 Ağustos 1917.

⁵³³ BOA, DH.İUM, 20/19 13/29; 19 Za. 1336/26 Ağustos 1918.

Atina (Lazistan) kazası Bukine Köyü muhtarı Dursun Bey, merkeze gönderdiği bir telgrafta memleketlerinin savaş sırasında düşman istilasına uğradığını, erkeklerin askere alınmasıyla kadınların binbir güçlükte elde ettiği ziraat ürünlerinden hükümetin dörtte bir oranında öşür alınacağını bildirmesinin özellikle de asker hanımlarını, dul ve yetimlerini zor duruma düşürdüğünü belirtmişti.⁵³⁴ Fatsa'daki yerel yetkililer, Canik mutasarrıfına çektikleri bir telgrafta; Bolaman ilçesinin Danişmend Köyü'nde yaşayan asker ailelerinden Ayşe Hanım ve arkadaşları, kendilerinden aşar nispetinde orduya verilmek üzere iaşelerinden alınan hissenin mağduriyetlerine sebep olduğunu, bundan böyle artık kendilerinden bir şey talep edilmemesini istemiş ve bu asker ailelerinin ihtiyaçlarının dikkate alınması gerektiğini haber vermişlerdi.⁵³⁵

Kırkkilise'den Fatma Hanım ve yirmi dört arkadaşı tarafından nezarete çekilen telgrafta, çocuklarını ve eşlerini askere gönderdiklerini ve kendilerinin geride çok zor şartlar altında ziraat işleriyle uğraştıklarını, şimdi ise hayvanlarının ve mahsullerinin alınmak istenmesinin, ıstıraplarının dikkate alınmadığını gösterdiğini bu şartlar devam ettiği takdirde aç kalacaklarını bildiriyorlardı. Telgrafa verilen cevapta, ahaliye yemeklik olarak beş yüz gram bırakıldığı ve bir senelik müddetle yevmiye ayrıldığı gibi nüfusu fazla alanlara da biraz daha fazla ayrılarak adaletin sağlanmasına çalışıldığı bildirilmişti.⁵³⁶

Savaş sırasında şahıs ve mal güvenliği tabirleri adeta unutulmuştu.⁵³⁷ Asker aileleri, kendilerine tahsis edilen kimsesiz aile maaşını alırken birtakım zorluklarla karşılaşmışlardı. Kayseri mutasarrıfı Zekeriya Efendi, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, bölgesindeki asker ailelerine maaş tahsis etmekle görevli olan muhasebecinin, ailelere kötü davrandığını belirterek bu kişinin görevden alınması gerektiğini bildirmişti.⁵³⁸ Maaşlarının ödenmesi için Geyve ve Akhisar Kaymakamlığı'na başvuran ve hükümet dairesinden kovulan bazı asker ailelerinin şikâyetleri üzerine bu kişilere kolaylık gösterilmiş ve bu konuda tahkikat yapılmıştı.⁵³⁹

Geçen her gün savaşla birlikte ekonomi zayıflıyor, birçok ihtiyaç maddesinin fiyatı da artıyordu. Hüdavendigâr vilayetindeki mutasarrıflar, yapılan zamlar ile zahire fiyatlarının oldukça yükseldiğini bu durumda ailelerin hayatlarını çok zor şartlarda

⁵³⁴ BOA, DH.İUM, 20/18 12/1; 16 S. 1336/1 Aralık 1917.

⁵³⁵ BOA, DH.İUM, 20/11 3712; 15 R. 1336/28 Ocak 1918.

⁵³⁶ BOA, DH.İUM, E-80/35, 9 Z. 1334/7 Ekim 1916.

⁵³⁷ Falih Rifkî Atay, *Zeytindağı*, İstanbul 1970, s. 93.

⁵³⁸ BOA, DH.İUM, 78/1 16, 26 B. 1333/9 Haziran 1915.

⁵³⁹ BOA, DH.İUM, 88/3 4/31, 8 Ca. 1334/13 Mart 1916.

geçirdiklerini bildiriyorlardı.⁵⁴⁰ Asker ailelerine iaşelik zahire verilmediğinden şikâyetçi olan Ürgüp'ten Abdullah adlı bir kişi, kaza kaymakamının memurlara iaşelik zahire dağıttıkları halde kasaba ve köylerdeki ihtiyacı olan kişilere gerekli olan iaşeyi vermediğini, asker ve şehid çocuk ve eşlerinden beş yüz kişinin açlıktan yaşamını yitirdiğini, henüz hayatını yitirmemiş olanların da her gün otlanarak hayatta kalmaya çalıştıklarını bildirirken; açlıkla yüz yüze gelen insanların gelecek hasat vaktine kadar zahire ve iâşe ihtiyacının karşılanması gerektiğini, aksi halde ölümlerin artacağını belirterek bir an önce kendilerine yardım edilmesini talep etmişlerdi.⁵⁴¹ İhtiyaç içerisinde yaşam savaşı veren köylüye devlet tarafından gerekli iâşe verilmediği için ailesinin ekonomik gücü olmayan çocuklar ve asker çocukları arasında açlıktan vefat edenlerin olduğunu ve gerekenin en kısa zamanda yapılmaması halinde ölümlerin artacağını bildiren Kayseri'nin Develi bölgesinden Hüseyin ve arkadaşları tarafından çekilen telgraf üzerine bu bölgeye gerekli yardım yapılmıştı.⁵⁴²

İâşe Nezareti'ne gelen telgraflarda; zahire fiyatlarına zam yapıldığı için memurlar ve özellikle de kimsesiz asker ailelerinin çok zor duruma düştükleri, en kısa zamanda bu durumun çözülmesi gerektiği bildiriliyordu.⁵⁴³ Bitlis'te jandarma, memur aileleri ve halkın açlık içerisinde olduğu, birinci sınıf mubayaanın bu kişilere dağıtılması gerektiği bildirilmekteydi.⁵⁴⁴ Çakmakoglu Ali ve arkadaşları İncesu'da erkek nüfusun harpte şehid veya esir düşmelerinin ziraat yapılamamasına sebep olduğunu ve halkın aç kalmaması için iâşe ambarından tahsisat yapılmasını istiyordu.⁵⁴⁵

Ülkenin birçok yerinden merkeze gelen telgraflarda iâşe sıkıntısı çekildiği belirtiliyordu. Edirne'de iâşe ambarlarında özellikle mısır oldukça fazla olduğu için Vilayet Meclisi kararıyla, asker ailelerine aşar ambarlarından yiyecek tahsis edilmeye başlandı.⁵⁴⁶ Ödemiş'teki asker aileleri, iâşelerinin temininde çok zorlandıklarını bir dilekçe ile valiliğe bildirmişler, Aydın valisi Rahmi Bey de vilayetin iâşe sıkıntısı çektiğini bir tahriratla merkeze duyurmuştu.⁵⁴⁷

Cephedeki asker de iâşe sıkıntısı çekiyordu. Ayancık'tan Deveci Hüseyin ve devecilikle ailesinin geçimini sağlayan bazı kişiler, askerlik vazifesini yapan

⁵⁴⁰ BOA, DH.İUM, 20/4 2/44, 19 Za. 1336/26 Ağustos 1918.

⁵⁴¹ BOA, DH.İUM, 20/4 2/2; 5 L.1336/14 Temmuz 1918.

⁵⁴² BOA, DH.İUM, 20/3 2/30; 26 B. 1336/7 Mayıs 1918.

⁵⁴³ BOA, DH.İUM, 20/4 2/44; 19 Za. 1336/26 Ağustos 1918.

⁵⁴⁴ BOA, DH.İUM, 20/4 2/25; 29 L. 1336/7 Ağustos 1918.

⁵⁴⁵ BOA, DH.İUM, 20/6 2/11; 10 C. 1337/13 Mart 1919.

⁵⁴⁶ "Zahire Meselesi", ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, DH.SYS, 73 123-6, ty.

⁵⁴⁷ BOA, DH.İUM, 98/4 1/28; 14 S. 1335/10 Aralık 1916.

çocuklarına iâşe gönderiyorlardı. Fakat Çanakkale'ye gönderdikleri yükler kabul edilmemiş, aileler zarara uğramıştı. Haklarının korunması ve zararlarının ödenmesi için şikâyetlerini dile getirmeleri üzerine merkezden gelen bir emirle Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı tarafından ailelerin zararları ödenmişti.⁵⁴⁸

Savaş ilerledikçe asker aile bireylerine ödenen aylık otuz kuruş maaşın değeri de düşüyor, her türlü temel ihtiyaç maddesinin fiyatı ise sürekli yükseliyordu. Silah altına alınan kişilerin ihtiyaç içerisindeki ailelerine tahsis edilen maaşın yeterli olup olmadığı yetkililer tarafından sürekli tartışılıyordu.⁵⁴⁹ Kimsesiz asker ailelerine tahsis edilen muinsiz maaşının miktarının azlığı dile getiriliyor, arttırılması isteniyordu.⁵⁵⁰ Hükümet de bu durumun farkındaydı ve nihayet 27 Şubat 1917 tarihinde, kimsesiz asker ailesi maaşına yapılan 10 kuruşluk zam ile artık muinsiz asker ailesi maaş miktarı 40 kuruşa yükseltildi. Belgelerde belirtildiği üzere *“muinsiz efrâd ailelerine tahsis edilen, nüfus başına ayda 30 kuruş maaşın, her türlü erzak ve eşyanın fevkalade terki ettiği şu sırada kıfayetsizliğine mebni, Mükellefiyyet-i Askerîyye Kanunu'nun 49. maddesinin fıkra-i ahiresi vechile 10 kuruş zammıyla, 40 kuruşa eblâ Meclis-i İdare'ce kabul edilmişti.”*⁵⁵¹

Birinci Dünya Savaşı, hem siyasi hem de iktisadi boyutuyla devletler ve halkları için tam bir yıkımdı.⁵⁵² Savaşın başında devletin stratejik limanları İtilaf Devletleri tarafından ablukaya alındığı için ihtiyaç maddelerini ihraç edecek yollar kapanmıştı. Zahire darlığı, halkın açlıkla yüz yüze gelmesine sebep oluyordu. Özellikle ziraî hayatın sınırlı olduğu bölgelerde geçinmek daha da zordu. Bu yörelerden Alanya'da bine yakın asker ailesi açlık ve yoklukla savaşıyordu. Temel besin maddeleri bazı kişiler tarafından stoklanmıştı. Artık İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, son çare olarak işe el koyması gerekiyordu.⁵⁵³ Hükümet narh sistemi ve ayni vergiler gibi tedbirlerle yiyecek sorununu çözmeye çalıştı. İâşe heyetleri kurarak zahireyi, bol olduğu yerlerden az olan bölgelere sevk etti. Bölgeler arasındaki mesafe, nakliye vasıtaları ve haberleşme imkânlarının

⁵⁴⁸ BOA, DH.İUM, E/14 78; 14 B. 1334/17 Mayıs 1916.

⁵⁴⁹ BOA, DH.İUM, 88/2 4/35, 10 B. 1333/24 Mayıs 1915.

⁵⁵⁰ BOA, DH.SYS, 123-6, 5-1, 8 L. 1332/30 Ağustos 1914; BOA, DH.İUM, E-30 90, 5 C. 1335/29 Mart 1917.

⁵⁵¹ BOA, DH.İUM, 88/3 4/50, 5 Ca. 1335/27 Şubat 1917. Bu belgenin nüshalarından birinde, kâtip zam miktarını on bir kuruş olarak göstermektedir. Fakat diğer belgelerin tamamında zam miktarı on kuruş olarak yazıldığı ve toplam miktarın da on bir kuruş yazan belge de dâhil olmak üzere bütün belgelerde “40 kuruş” yazıldığı için biz bu zam miktarını on kuruş olarak değerlendirdik.

⁵⁵² Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul 2003, s. 312.

⁵⁵³ Ali Akyıldız, *Anka'nın Sonbaharı Osmanlı'da İktisadî Modernleşme ve Uluslararası Sermaye*, İstanbul 2005, s. 148-149.

kısıtlı olması, olumsuz hava muhalefeti zahire sevki işleminin aksamasına yol açıyordu.⁵⁵⁴

Savaş ilerliyor bombardıman sonucu birçok yer yakılıp yıkılıyordu. Harbin tahribi sonucunda mallarını kaybeden çaresiz insanlar felaketler sonucu ihtiyaç içerisinde kalmışlardı. Bu kişilerden bazıları Davutpaşa Kışlası'ndaki ahırlara ve benzeri yerlere yerleştirildiler. Ayrıca bu kişilere elbise vs. tedarik edilmeye çalışılmıştı. Hindistan Başkumandanı tarafından bu ailelere tahsis edilmesi için para (20.000) toplanmış. Toplam 3.500 İngiliz lirası yaklaşık 22.150 Osmanlı lirası ailelere paylaştırılmak üzere bir iane komisyonuna verilmişti.⁵⁵⁵

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti; gazeteler aracılığı ile İstanbul'da erzak dağıtımını yapacağını, ihtiyaç içerisindeki asker ailelerinin vesikaları ve maaş cüzdanları ile müracaat edecekleri şubeleri, kişilere ödenecek maaş miktarları ve hangi günlerde hanımlara ve erkeklere ödeme yapılacağı da önceden duyuruluyordu.⁵⁵⁶

Makriköy, Fatih, Şehremini, Bayezid Polis Merkezi'nden vesika alanlar ve önümüzdeki pazartesi; Aksaray, Ayasofya, Kumkapı, Samatya, Eminönü Polis merkezinden vesika alanlar salı günü Şehzade Camii avlusundaki dağıtım yerlerine geleceklerdi. Eyüp, Fener, Unkapanı, Karagömrük Polis merkezinden vesika alan aileler Perşembe günü Eyüp Sultan'daki dağıtım yerine müracaat edeceklerdi. Bir günde karışıklığa mahal kılmamak üzere herkesin kendisine tahsis olunan günde müracaat etmesi lüzumu önemle ilan edilmişti.⁵⁵⁷ Camilerde de erzak dağıtımını yapıldığı oluyordu. Mesela Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti Nişantaşı'nda Teşvikiye Camii'nde yardıma muhtaç asker ailelerine erzak dağıtılacağı bildiriliyordu.⁵⁵⁸ Şehid, esir, erkân, ümera zâbitân ve askeriye mensup ailelere yapılacak erzak yardımı -bulgur ve zeytinyağı- da önceden haber veriliyordu. İlanda asker ailelerinden hanımlara ve erkeklere nerede, hangi tarihlerde ve saatte erzak tahsis edileceği önceden yazılıyordu.⁵⁵⁹

⁵⁵⁴ Süleyman Beyoğlu, İstiklâl Bedeli, *Tarih ve Medeniyet*, Ocak 1998, Sy. 46, s. 46-47-48.

⁵⁵⁵ "Muhacirine Muavenet", *Tevhid-i Efkâr*, 1 Mart 1338/1922, s. 3.

⁵⁵⁶ "Mütakaideyn Eytam ve Eramili Askeriye Maaşâtı", *Tasvir-i Efkâr*, 17 Kanûn-ı sâni 1916, s. 2.; *Tasvir-i Efkâr*, 18 Kanûn-ı sâni 1916, s. 2. *Tanin*, 10 Eylül 1334/1918, s. 4; *Tanin*, 30 Eylül 1334/1918, s. 4; *Tanin*, 29 Teşrin-i evvel 1334/1918, s. 4; "Asker Ailelerine Yardım", "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti'nden", *Tasvir-i Efkâr*, 29 Mart 1915, s. 2; Asker Ailelerine Muavenet, *Tanin*, 6 Mayıs 1331/19 Mayıs 1915.

⁵⁵⁷ "Asker Ailelerine Erzak Tevzii", *Tanin*, 17 Kanûn-ı sâni 1331/30 Ocak 1916, s. 3; "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti: Muhtac-ı Muavenet Asker Ailelerine Erzak Tevzii", *Tasvir-i Efkâr*, 21 Kanûn-ı sâni 1916, s. 2; "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Heyeti: Muhtac-ı Muavenet Asker Ailelerine Erzak Tevzii", *Tasvir-i Efkâr*, 13 Şubat 1916, s. 2.

⁵⁵⁸ "Asker Ailelerine Tevziat", *Erzak Tevzii*, *Tasvir-i Efkâr*, 30 Mayıs 1915, s. 2.

⁵⁵⁹ "Asker Ailelerine Erzak Tevzii", *Tanin*, 2 Mayıs 1334/1918, s. 4; "Asker Ailelerine Erzak Tevzii", *Tanin*, 27 Eylül 1334/1918, s. 4.

Herhangi bir karışıklığa sebebiyet verilmemesi için gününden önce veya sonra yapılan müracaatların kabul edilmeyeceği de bildiriliyordu.⁵⁶⁰

	Haydapaşa Şubesi	Sultan Ahmed Şubesi	Eyüb Şubesi	Üsküdar Şubesi	Samatya Şubesi	Beşiktaş Şubesi	Beyoğlu Şubesi	Kasımpa şa Şubesi	Fatih Şubesi	Bayezid Merkez Şubesi
27 Eylül 1916 Cumartesi hanımlara	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200
4 Ekim Cumartesi hanımlara	600	600	600	600	600	600	600	600	600	600
23 Eylül Pazartesi hanımlara	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500	2.500
15 Eylül Pazar erkeklerle	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200
22 Eylül Pazar erkeklerle	600	600	600	600	600	600	600	600	600	600
24 Eylül Salı erkeklerle	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000	5.000

Tablo 2.4. Askerlerin ailelerine maaş tahsis edilecek tarihler, şubeler ve maaş miktarları:⁵⁶¹

50	14 Eylül 1334	Cumartesi	hanımlara	200	14 Eylül 1334 Cumartesi
100	21 Eylül 1334	Cumartesi	hanımlara	500	15 Eylül 1334 Pazar
500	23 Eylül 1334	Pazartesi	hanımlara	1.000	21 Eylül 1334 Cumartesi
50	15 Eylül 1334	Pazar	erkeklerle	5.000	22 Eylül 1334 Pazar
100	22 Eylül 1334	Pazar	erkeklerle		
5.000	24 Eylül 1334	Salı	erkeklerle		

İkdam gazetesindeki bir köşe yazarı; “Şehid ailelerine Anadolu nasıl bakar, şehid ailelerine ne kadar para verilebiliyor?” konulu yazısında; öncelikle şehid aileleri için bir piyango düzenleneceğini bildiriyordu. Asker ailelerine verilen yedi sekiz yüz kuruştan ibaret maaşı bulunan mülazım-ı sanilerden şehid olanların ailelerine, ancak dört yüz ila altı yüz kuruş arasında bir maaş bağlanmakta ve bunun üzerine de birer misli zam yapılarak bu miktar nihayet sekiz yüz ila bin iki yüz kuruşa yükseltilmekteydi. Şehid yüzbaşı ailelerine 787-975, binbaşılara da yetimlerine göre

⁵⁶⁰ “Asker Ailelerine Erzak Tevzii”, *Tanin*, 6 Eylül 1334/1918, s. 4.

⁵⁶¹ *Tanin*, 1 Eylül 1334/1918, s. 4; “1336 Senesi Temmuz Maaşatı Zatiyesinin Eytam ve Evkat Tediyeşi”, *İleri*, 26 Temmuz 1336/1920, s. 2; Teşrin-i Evvel Maaşatı Zatiyesinin Eytam ve Evkat Tediyeşi, *İleri*, 6 Teşrin-i sani 1336/1920, s. 4; *Tanin*, 2 Teşrin-i sani 1330/15 Kasım 1914; *Tanin*, 4 Mayıs 1331/17 Mayıs 1915; *Tanin*, 7 Mayıs 1331/20 Mayıs 1915.

tahsis edilen maaş miktarının en çok 850-1250 kuruş olduğu söyleniyordu. Tahsisat-ı fevkalade suretiyle maaş tahsis edilenlere de bu miktar, bir misli zam ile veriliyordu. Şehid kaymakamların bıraktıkları yetimler, 1.875 kuruş alıyorlardı. Kısacası şehid asker ailelerine verilen en yüksek maaş 2.500 kuruştı. Esir aileleri maaşları da zâbitân maaşlarının üçte birini geçmeyecekti. Fakat bugün bu usuller ne kadar iyi olursa olsun hiçbir ailenin sıkıntısı giderilememişti. Bir an evvel şehid ve esir ailelerine mahsus mükemmel bir kanun hazırlanmalı ve bu gibi çaresizlere hususi surette yardımda bulunulmalıydı. Ailelere yardım etmek maksadıyla Ankara’da bir aile komisyonu kurulmuş, misafırhane tesis edilmiş, bu komisyona birçok çaresiz kadın ve yetim müracaat etmişti. Taşradan gelecek şehid aileleri için bir bina tedarik edilmesi ve bu binanın aile misafırhanesi olması kararlaştırılmıştı.⁵⁶²

Birinci Dünya Savaşı bitmiş, büyük toprak parçaları elden çıkmış, işgal başlamış, sefalet yerini iyice sağlamlaştırmıştı. Bu durumdan kurtulmak için çareler aranmalıydı. Bir harbin her yerde her harbe girilen millette, galip ve mağlup yanı olduğunu dile getiren gazete yazarları yoksulluktan kurtulmanın hal çarelerini arayan makaleler yazıyorlar. Anadolu’da fakirlere ve sefaletzedelere nispetle zenginlerin devede kulak bile olmadığını, bu durumun düzeltilmesi için hep birlikte çalışılması gerektiğini duyuruyorlardı.⁵⁶³

⁵⁶² “Şehid Ailelerine Anadolu Nasıl Bakar?”, *İkdam*, 19 Kanûn-ı evvel 1337, 1921, s. 2.
⁵⁶³ G.G., “Sefalet, Sefalet, Çaresi?” *İleri*, 25 Mayıs 1337/1921, s. 2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASKERLERE VE AİLELERİNE DEVLET TARAFINDAN YAPILAN YARDIMLAR

Osmanlı İmparatorluğu, asker ailelerine maddi destek verirken askerlerin şehid, yaralı, esir, sağ, emekli, azil, idam edilmiş, savaşta üstün liyakat göstermiş olduğu gibi ayırt edici özelliklerini göz önünde tutmuştu. Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkati'nde şehit olan askerlerin rütbeleri birer derece arttırılarak ailelerine maaş tahsis edilmesi kararlaştırılmıştı.⁵⁶⁴ 4 Nisan 1914 tarihinde Askeri Tekaüd ü İstifa Kanunu'nun beşinci maddesi yeniden yayınlanmış ve burada bildirildiğine göre; erkân, umera, zâbitân ve askeriye mensuplarından sefere katılanların emeklilik süreleri hesaplanırken savaş ilanından barış akdine kadar geçen zaman bir seneden az ise bir sene ve bir seneden fazla ve iki seneden az ise iki sene ve daha fazla ise bu nispet üzerine zam yapılacak ve kişinin askeriyedeki hizmet müddeti hesaplanacaktı. Bu kanun maddesi hükmü İtalya ve Balkan Harbleri için de geçerli olacaktı.⁵⁶⁵ Ayrıca 17 Temmuz 1914 tarihli kanun ile küçük zâbitân ve askeriye mensuplarının emekli aylıkları yirmi kuruştan az olmayacağı kararlaştırılmıştı.⁵⁶⁶

Devletin asker ailelerine yaptığı yardımlar, askerlerin I. Dünya Savaşı günlerinde kullandığı rütbe sıralamasına göre aşağıdaki metinde verilmiştir.⁵⁶⁷ Haklarında hiçbir bilgiye ulaşılamayan askerlere ayrı bir kategori halinde sunulmuştur. Metinlerdeki bilgileri açıklayan tablolar, metnin içeriğine göre değişiklik arz edebilir. Harbiye Nezareti, verdiği hizmetler karşılığında çok yakın bir zamanda terfi alacakken şehid düşen erkân, umera ve zâbitânın çocuklarına ve eşlerine askerin şehid düştüğü andaki rütbesinin bir derece üst kademesinin aldığı maaş miktarı kadar maaş tahsis edecekti.⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 860/6183, D. Nr. 332335; 22 Z. 1334/20 Ekim 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 341207 Hususi Nr. 21; 4 Ra. 1337/8 Aralık 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 719/7600, 22 Z. 1336/28 Eylül 1918.

⁵⁶⁵ “Askeri Tekaüd ü İstifa Kanunu'nun Beşinci Maddesinin Tadiline Dair Kanun Layihası”, Meclis-i Mebusan 1331 Senesi Encümen Mazbataları ve Levayih-i Kanuniyye, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1993, s. 58-59.

⁵⁶⁶ “Askeri Tekaüd ü İstifa Kanunu'nun 34. Maddesi Hakkında Esbab-ı Mucibeyi Hâvi Harbiye Nezareti Tezkiresi Sureti”, Meclis-i Mebusan 1331 Senesi Encümen Mazbataları ve Levayih-i Kanuniyye, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, TBMM Basımevi, Ankara 1993, s. 6-7.

⁵⁶⁷ Rütbe; genel anlamıyla sıra, derece, basamak anlamlarına gelir. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Lûgat, Ankara 1980, s. 1082; Osmanlı Devleti'nde kullanılan askerî rütbelere konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Kadir Kasalak, “Kara Ordusunda Subay Rütbeleri (1826-1961)”, *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara 2000, s. 391-404.

⁵⁶⁸ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4351-45-001-44, A 5-9820, D, F 1-44, 1 N.1333/26 Temmuz 1915; Tanin, 16 Mart 1917, s. 3; 26 Temmuz 1915 tarihli kanuna göre; Hidemat-ı cansiperaneleri, nizamname-i mahsusuna tevfi kanun terfilerini müstelzem iken kabletteri şehit olanlarla aynı şeraiti haiz olup da harekâtı askeriye ilcasıyla henüz terfi

Belgelerde birden fazla sayıdaki askerin, şehid düştüğü ve ailesine bir üst rütbeden maaş tahsis edileceği ifadesi bulunan bilgiler metin içerisinde sayı ile ifade edilen bir cümle ile açıklanmıştır. Fakat dipnottaki her ayrı tasnif farklı bir askere aittir.

Asker maaşları verilirken, 1 Ağustos 1914 tarihinde yayınlanan kanunda⁵⁶⁹ yer alan ve 14 Mart 1914 tarihinden itibaren geçerli olan Türk askerinin aldığı maaş esas alınmıştır. Harbin devamı müddetince asker maaşlarına 18 Eylül 1916 tarihinde geçici nitelikteki bir kanunla zam yapıldı ve maaşlar yeniden düzenlendi. Memur, malûlin ve müstahdemin ile askerî, mülkî, ilmî emekli eytâm ve erâmilinden ayda bin kuruşa kadar maaş alanlara, maaşlarının yüzde yirmisi ve bin kuruştan fazla maaş alanlara, maaşlarının yüzde on beşi nisbetinde zam yapılmıştı.⁵⁷⁰

ASKERÎ HİYERARŞİYE GÖRE YAPILAN YARDIMLAR

1. ÜST RÜTBELİ SUBAYLAR

1.1. Müşir

Birinci Dünya Savaşı sırasındaki askerlere ve ailelerine devlet tarafından yapılan yardımlar konusu araştırılırken, incelenen arşiv belgelerinde müşir rütbesindeki bir askere ve ailesine devlet tarafından yardım yapıldığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu durumun çeşitli sebeplerden kaynaklandığı düşünülebilir. Mesela, savaşta müşir rütbesindeki asker sayısının az oluşu veya bu rütbedeki askerlerin ordunun ön saflarında değil de, arka plandaki komuta kadrosunda savaşa katılmış oldukları gibi sebepleri ileri sürmek mümkündür. Müşir rütbesindeki askerlerin maaş miktarları ise 15.000 kuruş idi.

edilemeden şahadeti vuku bulana erkân ve umera ve zâbitânın eytam ve eramiline bir derece mafevk rütbe üzerinden maaş tahsis olunur. Kıdem ve ehliyetleri hasebiyle terfîe müstehak olup ait olduğu nezaretçe terfîe ait tedkikat esnasında şahadetleri vuku bulmuş olan tarihi şahadetlerinden sonra terfîi rütbelerine irade-i seniyye-i hazret padişahî şerefsudur buyurulduğu anlaşılan erkân, umera ve zâbitânın eytam ve eramiline mahfuz olması icap eden rütbe-i cedideleri üzerinden maaş tahsis olunur. Bu kanun, seferberlik başlangıcı olan 3 Ağustos 1914 tarihinden itibaren geçerliydi.⁵⁶⁸

⁵⁶⁹ *Düstûr*, “Erkân ve Umera ve Zâbitân ve Efrâd-ı Askeriye Mahsusâtı Hakkında Kanun”, II. Tertip, VI. cilt, Dersaadet 1334, s. 1042-1043.

⁵⁷⁰ *Düstûr*, “Harbin Devamı Müddetince Maşata İcra Kılınacak Zam Hakkında Kanun-ı Muvakkat”, II. Tertip, VIII. cilt, İstanbul 1928, s. 1290-1291-1292; Askeriye mensuplarının gerek rütbe ve gerekse de makama mahsus maaşlarıyla küçük zâbitânın, efradın, bahriye, gemici, makine çırak okulu öğrencilerinin maaşları, cerrah, eczacı, tımarcı ve gediklilerin maaşları için bkz. “*Erkan, Ümera ve Zâbitân ve Müstahdemin ve Efrad-ı Bahriye Mahsusatına Dair Kanun Layihası*”, Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, devre 3, içtima senesi 2, c. 2, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 406-412.

1.2. Birinci Ferik

Osmanlı İmparatorluğu'nun ailesine maddi destek verdiği en büyük asker rütbesi birinci feriktir. Ferik rütbesindeki askerlerin maaşı miktarı 9.000 kuruştur. Belgelere göre, savaşta şehid düşüp ailesine maddi destek verilen birinci ferik rütbesindeki kişiler, Muhammed Fazıl Paşa ve Şemsi Paşa'dır. I. Ferik rütbeli askerlerden Muhammed Fazıl Paşa'nın dokuz çocuğuna ve dul eşine emeklilik kanunu gereği ve belgelerde bizzat yer alan ifadelerle göre "*şehiden vefat eden askerin ailesine şehidin bir üst rütbesi üzerinden maaş tahsis edileceği*" ifadesi göz önünde tutularak aileye müşîr rütbesinin aldığı maaş karşılığı olan 15.000 kuruş maaş tahsis edilmişti. Fakat ülkede savaşın getirmiş olduğu tüm olumsuzluklar yüzünden ekonomik sorunların bütün aileleri sarstığı düşünülerek ayrıca ailenin kişi sayısının fazla oluşu ve askerin de rütbesi gereği ülkesi için yaptığı tüm fedakârlıklar da göz önünde tutularak, Muhammed Fazıl Paşa'nın aile fertlerinin her birine ayrıca Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden ek maaş olarak ikişer yüz kuruştan toplam 2.000 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁵⁷¹ Aynı şekilde şehid I. Ferik Şemsi Paşa'nın dul eşi ve iki kızına savaş yıllarındaki müşîr rütbesi maaşı olan 15.000 kuruş yanında, şehidin savaş meydanlarında göstermiş olduğu üstün hizmet göz önünde tutularak ayrıca 1.000 kuruş ek maaş tahsis edilmişti.⁵⁷² Belgelerden anlaşıldığı üzere birinci ferik rütbesindeki iki asker ailesine toplam 33.000 kuruş maaş tahsis edilmişti.

I. Ferik	Yardım Yapılanlar	Verilen	Maaş Miktarı	Toplam
Muhammed Fazıl Paşa	9 nüfustan oluşan yetimlerine ve dul eşine	Mareşal rütbesi maaşı olarak 15.000 kuruş	10 kişilik ailenin her bireyine ek maaş olarak hizmet-i vataniyye t. den ikişer yüz kuruştan toplam 2.000 kuruş	17.000 kuruş
Şemsi Paşa	Dul eşi ile iki kızına	Mareşal maaşı olarak 15.000 kuruş	Hizmet-i vataniyye t. den ek maaş olarak 1.000 kuruş	16.000 kuruş

Tablo 3.1. I. Feriklere ve ailelerine yapılan yardımlar. Toplam: 33.000 kuruş

1.3. Ferik

Araştırmalarımız sırasında yaptığımız incelemelerde ferik rütbesindeki askerlerin şehid, yaralı, esir, sağ, azil ve emekliye ayrılmış olduğu gibi haklarında

⁵⁷¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 331788 Hususi Nr. 417 247 cevap; 9 Za. 1334/7 Eylül 1916.

⁵⁷² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 577/28535/66 D. Nr. 349034, 1336/1917-1918.

herhangi bir bilgiye ulaşabildiğimiz asker yoktur. Bu sebeple ferik rütbesindeki askerlerin ailelerine devlet tarafından yardım edilip edilmediğine dair bir söylemek zordur. Bu rütbedeki askerlerin aldıkları maaş ise 7.000 kuruş miktarında idi.

1.4. Mirliya

I. Dünya Savaşı'nda 2. Ordu Kumandanı Mirliya Faik Paşa ve Tophane-i Amire Enbiye Komisyonu Reisi Mirliya Hasib Paşa şehid düşmüşlerdi. Osmanlı Devleti mirliya rütbesindeki askerlerden, ikisine ve iki askerin ailesine maddi destek vermiştir. Bu askerlerden, 2. Ordu Müfettişi Süvari Mirliya Süleyman Faik Paşaya emeklilik maaşı tahsis edilmişti.⁵⁷³ Medine-i Münevvere muhafazalığı vekâletinde çalışan bir mirlivaya ise maaşının üçte biri tahsis edilmişti.⁵⁷⁴ Böylece mirliya ailelerine toplam 6.000 kuruşluk maaş tahsis edilmişti. Mirliya rütbesindeki askerlerin aldıkları maaş miktarı ise 4.500 kuruştı.

Mirliya	Yapılan Yardım	Maaş Çeşidi
2. Ordu Müfettişi Süvari Süleyman Faik Paşa	kendisine	Emeklilik maaşı olarak 4.500 kuruş
Medine-i Münevvere muhafazalığı vekâletinde çalışan bir kişi	kendisine	Maaşının üçte biri olarak 1.500 kuruş

Tablo 3.2. Mirlivalara yapılan yardımlar.

Toplam. 6.000 kuruş

3. Ordu Kumandanı şehid Faik Paşa'nın eşi, oğlu ve kızına Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden 5.000 kuruş maaş bağlanırken,⁵⁷⁵ Tophane-i Amire Enbiye Komisyonu Reisi şehid Hasib Paşa'nın yetim kalan çocuklarına mirliya rütbesi üzerinden 4.500 kuruş maaş bağlanmıştı.⁵⁷⁶ Mirliya rütbesindeki asker ailelerine toplam 9.500 kuruş maaş tahsis edilmişti. Burada Hasib Paşa'nın ailesine askerin bir üst rütbesi olan ferik rütbesinin maaşı değil de, askerin kendi rütbesinin maaşının tahsis edilmiş olduğu görülmektedir.

⁵⁷³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 1498/10634 D. Nr. 329846; 8 R. 1334/13 Şubat 1916.

⁵⁷⁴ BOA, BEONGG, Dahiliye Nezareti'ne Gelen 85 Numaralı Defter Nr. 658 D. Nr. 339346, 6 L. 1336/15 Temmuz 1918.

⁵⁷⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 332309 Hususi Nr. 529; 23 Za. 1334/21 Eylül 1916.

⁵⁷⁶ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter Nr. 1258/6158, D. Nr. 338533, 22 S. 1335/18 Aralık 1916.

Mirliva	Yapılan Yardım	Maaş Çeşidi
2. Ordu'dan şehid Kumandan Faik Paşa	eşi, oğlu ve iki kızına	Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden 5.000 kuruş
Tophane-i Amire Enbiye Komisyonu reisi şehid Hasib Paşa	yetimlerine	Mirliva maaşı olarak 4.500 kuruş

Tablo 3.3. Mirliva ailelerine yapılan yardımlar.

Toplam: 9.500 kuruş

1.5. Miralay

Birinci Dünya Savaşı sırasında çeşitli cephelerde şehid düşüp, ailesine devlet tarafından maddi destek verilen miralaylardan ismini bildiklerimiz, Miralay Ahmet Bey ve Miralay Ahmet Şevki Bey'lerdir. Miralay şehid Ahmet Bey'in yakınlarına, İstanbul'a gelebilmelerini kolaylaştırmak için gereken vasıtalar temin edilmişti.⁵⁷⁷ Miralay Ahmet Şevki Bey'in Beşiktaş'ta ikâmet eden eşi Gülsüm Hanım'a ise mirliva rütbesi üzerinden 4.500 kuruş maaş tahsis edilmişti. Fakat Ahmet Şevki Bey'in ailesi, bu maaş miktarının geçinmelerini sağlamadığını belirtilerek kendilerine ayrıca ek maaş tahsis edilmesini talep etmişlerdi.⁵⁷⁸ Erkân-ı Harbiye Kaymakamı olan bir şehid miralayın⁵⁷⁹ ve ismini bilmediğimiz bir miralayın ailelerine mirliva rütbesi üzerinden toplam 9.000 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁵⁸⁰ Böylece miralay rütbesindeki asker ailelerine toplam 13.500 kuruş maaş tahsis edilmiş oluyordu. Bu rütbedeki askerlerin aylık maaş miktarları ise 3.000 kuruştı.

Miralay	Yardım Yapılan	Maaş Çeşidi	Talebi
Ahmet Bey	yakınlarına İstanbul'a gidebilmeleri için vasıta temin edilmişti	-	-
Ahmet Şevki Bey	Beşiktaş'ta oturan eşi Gülsüm Hanım	mirliva maaşı olan 4.500 kuruş	ek maaş
Erkân-ı Harbiye Kaymakamı	ailesi	mirliva maaşı olan 4.500 kuruş	-
-	ailesi	mirliva maaşı olan 4.500 kuruş	-

Tablo 3.4. Miralaylar ve ailelerine yapılan yardımlar.

Toplam. 13.500 kuruş

⁵⁷⁷ BOA, DH.KMS (Telgraf), 38 2; 28 Ca. 1334/2 Nisan 1916.

⁵⁷⁸ BOA, (Babıâli Evrak Odası Vilâyât Gelen Giden), BEOVGG (2), 837 Numaralı Arzuhal Defteri, Nr. 203/211 62, ty.

⁵⁷⁹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 826/900 Evveliyatı 816, 8 L. 1337/7 Temmuz 1919.

⁵⁸⁰ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1006/7863 D. Nr. 332742; 24 Z. 1334/22 Ekim 1916.

2. SUBAYLAR

2.1. Kaymakam

Şehid düşen on yedi kaymakamın ailesine miralay rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁵⁸¹ Kaymakamlardan 4. Avcı Taburu'nun tüfenkçi sınıfından Arif Bey'in,⁵⁸² Umur-ı Muhakeme Müdürü Aziz Bey'in,⁵⁸³ Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Fuad Bey'in⁵⁸⁴ ve Nuri Bey'in ailelerine⁵⁸⁵ miralay rütbesi üzerinden 3.000 kuruş maaş tahsis edilmişti. Böylece kaymakam ailelerine toplam 12.000 kuruş maaş verilmiş oluyordu. Medine-i Münnevver Nakibü'l eşrafı Kaymakam Ulvi Bafkiye Bey'in eşi, kız kardeşi ve oğlu Seyyid Hamid Efendi'ye ise Hidemât-ı vataniyye tertibi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁵⁸⁶ Kaymakam İsmail Hakkı Bey'in ailesi kendilerine maaş bağlanması için müracaat etmedikleri halde aileye asker masrafı adı ile bir ödenek tahsis edilmişti.⁵⁸⁷

Eceliyle ölen Dersaadet Jandarma Zabıt Mektebi müdürünün⁵⁸⁸ ve yine Dersaadet Jandarma Zabıt Mektebi'nde çalışan Kaymakam Nedim Bey'lerin ailelerine, miralay rütbesi üzerinden toplam 6.000 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁵⁸⁹ Kaymakamlıktan azledilen Erzurum Muhacirin Komisyonu Riyaseti çalışanlarından Ali Rıza Bey'e ise mazuliyet maaşı bağlanmıştı.⁵⁹⁰ Yine kaymakamlıktan azledilen bir kişiye azil

⁵⁸¹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1006/7863 D. Nr. 332742; 24 Z. 1334/22 Ekim 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 263/2966, D. Nr. 335059; 10 C. 1335/2 Nisan 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335059 Hususi Nr. 276; 14 B. 1335/7 Mayıs 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337937 Hususi Nr. 167; 27 Ca. 1336/10 Mart 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339426 Hususi Nr. 575; 14 Ş. 1336/23 Temmuz 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 152/2712 D. Nr. 337937, 21 Ca. 1336/5 Mart 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 340037 Hususi Nr. 716, 17 Z. 1336/23 Eylül 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 830/8/15179, D. Nr. 340749, 16 S. 1337/21 Kasım 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 674/12577 D. Nr. 340037, 7 Z. 1336/13 Eylül 1918.

⁵⁸² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 347612 Hususi Nr. 416 453 numaralı mazbata üzerine, 1336/1917-1918.

⁵⁸³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335001 Hususi Nr. 244; 10 C. 1335/2 Nisan 1917.

⁵⁸⁴ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 826/900 Evveliyatı 816, 8 L. 1337/7 Temmuz 1919.

⁵⁸⁵ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 719/7600, 22 Z. 1336/28 Eylül 1918.

⁵⁸⁶ BOA, DH.İUM, 94 6/83; 20 S.1334/28 Aralık 1915; BOA, DH.İUM, 94/6 84; 2 B.1334/5 Mayıs 1916.

⁵⁸⁷ BOA, BEONGG Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 426/1654 Levâzımat, D. Nr. 348897, 1336/1917-1918.

⁵⁸⁸ BOA, BEONGG, Dahiliye Nezareti'nden Giden 116 Numaralı Defter, D. Nr. 347854, Nr. 561/464 Umur u Jandarma Kumandanlığı'na, 1336/1917-1918.

⁵⁸⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 347854 Hususi Nr. 473 495 numaralı mazbata üzerine, 1336/1917-1918.

⁵⁹⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr 344395 Hususi Nr. 632, 478 Numaralı Mazbata Üzerine; 1335/1916-1917.

tarihinden emekliliğine dek geçen süre için de maaş tahsis edilecekti.⁵⁹¹ 17 kaymakam ailesine toplam 48.000 kuruş maaş tahsis edilmişti. Bu rütbedeki askerlerin aylık maaş miktarları 2.500 kuruştı.

Kaymakam	Yardım	Maaş Çeşidi
4. Avcı Taburu Tüfenkçi Sınıfı'ndan şehid	ailesi	miralay maaşı olan 3.000 kuruş
Kaymakamlıktan azledilen ve Erzurum Muhacirin Komisyonu Riyaseti'nde çalışan	kendisi	mazuliyet maaşı
Umur u Muhakeme Müdürü şehid Aziz Bey	ailesi	miralay maaşı olan 3.000 kuruş
Erkân-ı Harbiye Kaymakamı şehid Fuad Bey	ailesi	miralay maaşı olan 3.000 kuruş
Şehid İsmail Hakkı Bey	müracaat etmeyen ailesine	asker masrafı
Dersaadet Jandarma Zabıt Mektebi	ailesi	miralay maaşı olan 3.000 kuruş
Şehid Nuri Bey	ailesi	miralay maaşı olan 3.000 kuruş
Medine-i Münevvere Nakibü'l eşrâfi şehid	eşi, kız kardeşi ve oğluna	miralay maaşı olan 3.000 kuruş
Ulvi Bafkiye Bey		
Dersaadet Jandarma Zabıt Mektebi müdürü	ailesi	miralay maaşı olan 3.000 kuruş
Kaymakamlıktan azledilen bir kişiye	kendisi	azil tarihinden emekliliğine dek geçen süre için maaş
on şehid	ailesi	toplam 30.000 kuruş

Tablo 3.5. Kaymakamlar ve ailelerine yapılan yardımlar. Toplam. 48.000 kuruş

2.2. Binbaşı

Birinci Dünya Savaşı sırasında, binbaşı rütbeli askerlerden 30 kişi şehidlik mertebesine erişmişti. Belgelerde bir binbaşının arkadaşları ile birlikte şehid düştüğü ifadesi kullanılmış olduğundan bu kişilerin sayısı hakkında kesin bir ifade kullanılmayacaktır. İsmi öğrenemediğimiz binbaşılar; Hilmi Bey, Hulusi Bey, Muhammed Bey, Muhyiddin Bey, Necip Bey, Neşet Bey ve Şükrü Bey'lerdir.

Ailesine kaymakam rütbesi üzerinden maaş tahsis edilen binbaşı sayısı on dokuzdur.⁵⁹² Binbaşılardan biri cephelerde gerekli hijyen sağlanamadığı için lekeli tifüs

⁵⁹¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezaretî'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333237 Hususi Nr. 705; 13 S. 1335/9 Aralık 1916.

⁵⁹² BOA, BEONGG, Harbiye Nezaretî'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 334370 Umûm Nr. 36; 16 Ca. 1335/10 Mart 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezaretî'ne Gelen 245 Numaralı Defter, Nr. 491/2/5341 AVRK HB 1340-I-23, 23 M. 1340/26 Eylül 1921; BOA, BEONGG, Harbiye Nezaretî'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 830/8/15179, D. Nr. 340749, 16 S. 1337/21 Kasım 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezaretî'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333470 Hususi Nr. 1212; 1 R. 1335/25 Ocak 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezaretî'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1006/7863 D. Nr. 332742, 24 Z. 1334/22 Ekim 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezaretî'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337935 Hususi Nr. 165; 27 Ca. 1336/10 Mart 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezaretî'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 579/11171 D. Nr. 339632, 6 Za. 1336/13 Ağustos 1918; BOA, BEONGG Harbiye Nezaretî'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 141/2548 D. Nr. 337935, 16 Ca.

hastalığına yakalanarak şehid düşmüştü.⁵⁹³ İzmit Kumandanlığı tarafından, Binbaşı Hulusi Bey'in Bolu'da oğlu ve arkadaşları ile birlikte şehid düştüğünü bildirilmişti.⁵⁹⁴ Osmanlı ordusunda hizmeti sırasında 28 Mart 1911 tarihinde ölen bir Alman binbaşının ailesine daha önceden her yıl verilmesi kararlaştırılan 3.000 Mark yerine, bir defaya mahsus olmak şartıyla toplam 87.000 Mark verilmişti.⁵⁹⁵

Binbaşılardan çocukları askeri okullara alınmıştı. Şehid Binbaşı Hilmi Bey'in çocuğu bir yatılı okula kayıt edilirken,⁵⁹⁶ şehid Binbaşı Osman Bey'in oğlu Ahmet Mükerrerem, yatılı askeri liseye yazdırılmış,⁵⁹⁷ şehid Binbaşı Muhammed Bey'in kızı Zehra Hanım ise bir Darüleytam'a yerleştirilmişti.⁵⁹⁸

Sadece bir binbaşının şehid düştüğü tarih bilinmektedir; 2 Mayıs 1915 tarihinde şehid olan 19/2 Kumandanı Binbaşı Muhyiddin Bey'in eşi Fatmanur Hanım'a İstanbul'dan tahsis edilmek üzere 1.413 kuruş maaş bağlanmıştı.⁵⁹⁹ Şehid düşen binbaşılardan ikisi tabipdi.⁶⁰⁰ Binbaşı Neşet Bey'in bahriyede tabip olduğu⁶⁰¹ bilinmekte, ismi bilinen bir diğer şehid binbaşı ise Necip Bey idi.⁶⁰²

Şehid binbaşılardan Şükrü Bey'in hakkındaki tek bilgi Van mültecilerden olduğudur.⁶⁰³ Kendisine veya ailesine maaş tahsis edilmesini talep eden asker aileleri olduğu gibi ev talebinde bulunan asker aileleri de vardı. Binbaşı Ömer Bey'in ailesi kendilerine bir ev verilmesini talep etmişlerdi.⁶⁰⁴ Binbaşı ailelerine toplam 61.413 kuruş maaş tahsis edilmişti. -Burada Alman binbaşının ailesine tahsis edilen para bizim

1336/27 Şubat 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen, 241 Numaralı Defter, Nr. 76/0, D. Nr. 337617; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333870 Hususi Nr. 1337; 6 R. 1335/30 Ocak 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337622 Hususi Nr. 96; 23 C. 1336/5 Nisan 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 423/4732 D. Nr. 33547; 20 N. 1335/10 Temmuz 1917; BOA, BEONGG Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1420/12062 D. Nr. 333170; 3 R. 1335/27 Ocak 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 245 Numaralı Defter, Nr. 491/2/5341 AVRK HB 1340-I-23.

⁵⁹³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 334010 Hususi Nr. 1369, 18 R. 1335/11 Şubat 1917.

⁵⁹⁴ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 664/5440, D. Nr. 347788 Karargâh Erkânı, 1336/1917-1918.

⁵⁹⁵ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2324-169-76-001-01, A 1-131, D 169, F 1-1, 25 Ca. 1334/30 Mart 1916.

⁵⁹⁶ BOA, DH.KMS (Tezkire), 51-1 62; 22 B. 1337/23 Nisan 1919.

⁵⁹⁷ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339706, Hususi Nr. 633, 17 Za. 1336/24 Ağustos 1918.

⁵⁹⁸ BOA, BEOVGG (2), 837 Numaralı Arzuhal Defteri, Nr. 166/214, ty.

⁵⁹⁹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4576-83-7-002-04-5, A 5-8811, D 83, F 2-4-5, 16 Ş. 1333/29 Haziran 1915.

⁶⁰⁰ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 902/14806 D. Nr. 337241; 4 Ra. 1336/18 Aralık 1917.

⁶⁰¹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 59 D. Nr. D. Nr. 341955, 26 B. 1337/27 Nisan 1919.

⁶⁰² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333975 Hususi Nr. 847, 15 R. 1335/8 Şubat 1917.

⁶⁰³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 934/521; 1 Za. 1337/29 Temmuz 1919.

⁶⁰⁴ BOA, BEOVGG (2), 837 Numaralı Arzuhal Defteri, Nr. 45/58 Telgraf Tezkire-i Hususiye 18, ty.

toplam maaş miktarımıza eklenmemiştir.- Bu rütbedeki askerlerin aylık maaş miktarları 2.000 kuruşa karşılık geliyordu.

Binbaşı	Durumu	Yardım Yapılan	Yardım Çeşidi	Talebi
Hilmi Bey	şehid	çocuğu	yatılı okula yerleştirildi	yok
Muhammed Bey	şehid	kızı Zehra Hanım	darüleytama yerleştirildi	yok
Osman Bey	şehid	oğlu Ahmed Mükerrer Efendi	yatılı askeri liseye yerleştirildi	yok
Hulusi Bey	oğlu ile birlikte şehid düşen	ailesi	2.500 kuruş	yok
-	Bolu'da şehid düşen	ailelerine	2.500 kuruş	yok
Muhyiddin Bey	merhum	eşi Fatmanur Hanım	1.413 kuruş	yok
Necip Bey	şehid	ailesi	2.500 kuruş	yok
Bahriyede Tabip Neşet Bey		ailesi	2.500 kuruş	yok
Alman binbaşı	merhum	ailesi	toplam 87.500 Mark	yok
Van mültecilerinden Şükrü Bey	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	yok
-	lekeli tifüsten şehid	ailesi	2.500 kuruş	yok
-	şehid tabip	ailesi	2.500 kuruş	yok
on dokuz	şehid	ailesi	toplam 47.500 kuruş	yok
Ömer Bey	-	ailesi	-	ev

Tablo 3.6. Binbaşılar ve ailelerine yapılan yardımlar. Toplam. 61.413 kuruş

2.3. Kolağası

Belgelerde görüldüğü üzere kolağası rütbesi üzerinden üç kişi şehid düşerken, bir kolağası eceliyle vefat etmişti. Birisi de emekliye ayrıldıktan sonra ölmüştü. Şehid Kolağası Hacı Muhammed Oğlu Hasan Efendi'nin yetim kalan çocuklarına muvâsât tertibi üzerinden maaş tahsis edilirken,⁶⁰⁵ kolağalıği görevinden emekliye ayrılan ve daha sonra vefat eden Tophaneli Muhammed Eşraf Efendi'nin ailesine,⁶⁰⁶ Bozcaada Liman Reisliği'nden emekli Kaptan ve Kolağası şehid Kasımpaşalı Halil İbrahim b. Ahmet Efendi'nin dul kalan eşine maaş tahsis edilmişti.⁶⁰⁷ İzmit Tersanesi'nden Sol Kolağası merhum Asitâneli Şakir Ağa'nın eşinin vefatı ile dul kalan kızı Bedriye Hanım'a geçimini sağlaması için aylık 250 kuruş verilmişti.⁶⁰⁸

Bahriye'den emekli Güverte Kolağası Kasımpaşalı merhum Muhammed b. İsmail Efendi'nin yaralı çocuğu Mustafa Kadri Efendi'ye maaş tahsis edilip edilmeyeceği konusu yetkili kişilerce görüşülmüş,⁶⁰⁹ çocuğa maaş bağlanması gerektiği

⁶⁰⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338822 Hususi Nr. 294, 532 Dahiliye üzerine; 1334/1915-1916.

⁶⁰⁶ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 5; 20 R. 1338/12 Ocak 1920.

⁶⁰⁷ D. K. K. Tarihi Deniz Arşivi, 704/188, 26 Z. 1336/2 Ekim 1918.

⁶⁰⁸ D. K. K. Tarihi Deniz Müzesi Arşivi, 739/141; 20 S. 1332/18 Ocak 1914.

⁶⁰⁹ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 178, D. Nr. 345458; 1335/1916-1917.

kararı alınmıştı.⁶¹⁰ Belgelerde, kolağası rütbesindeki şehid asker ailelerinden hiçbirine, askerin bir üst rütbesi üzerinden maaş tahsis edileceği ifadesi kullanılmadığı için bu rütbedeki asker ailelerine verilen maaş miktarı hakkında kesin bir ifade kullanılmayacaktır. Kolağası rütbesindeki askerlerin maaş miktarları 1.300 kuruş idi.

Kolağası	Sınıfı	Durumu	Yardım Yapılan	Verilen
Hacı Muhammed Oğlu Hasan	bilinmiyor	şehid	yetimlerine	Muvasat tertibi üzerinden maaş
Kasımpaşalı Halil İbrahim b. Ahmet	Bozcaada Liman Reisliğinden emekli kaptan	şehid	dul eşine	maaş
Kasımpaşalı Muhammed b. İsmail	Bahriye emekli Güverte Kolağası	merhum	yaralı oğlu Mustafa Kadri	maaş
Tophaneli Muhammed Eşraf Efendi'nin	Kolağalığı görevinden emekliye ayrılan	merhum	ailesine	maaş
Asitaneli Şakir Ağa	İzmit Tersanesi'nden Sol Kolağası	merhum	dul kalan kızı Bedriye Hanım'a	250 kuruş

Tablo 3.7. Kolağaları ve ailelerine yapılan yardımlar.

2.4. Kıdemli Yüzbaşı

18 kıdemli yüzbaşidan ismini bildiklerimiz Ahmet Hulusi Efendi, Ali Haydar Efendi, İsmail Hakkı Efendi ve Hasan Sezâi Abdülkâdir Efendi'lerdir. Yüzbaşılardan 15 kişinin çatışma esnasında şehid düştüğü belirtilirken, bir kişi lekeli hummaya yakalanarak şehid düşmüştür.⁶¹¹ Belgedeki ifadeye göre şehidlerden dördü "*faili rütbe*" ile bu mertebeye erişmişlerdi.⁶¹² Ahmet Hulusi Efendi'nin ailesine iki senelik üst kıdemden maaş tahsis edilirken,⁶¹³ 3. Tabur Kumandanlığı'nın 5. Alay'ının 3. Bölüğü'nden Ali Haydar Efendi'nin babası Ali Rıza Efendi'ye yüzbaşı rütbesi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁶¹⁴ Tersane-i Âmire'de çalışırken şehid düşen Kıdemli

⁶¹⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 345458, Hususi Nr. 879657 numaralı mazbata üzerine;1335/1916-1917.

⁶¹¹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336096, Hususi Nr. 624, 8 Za. 1335/7 Ağustos 1917.

⁶¹² BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 154/2713, D. Nr. 337934, 21 Ca. 1336/5 Mart 1918.

⁶¹³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 343/2199 D. Nr. 331160, 20 B. 1334/23 Mayıs 1916.

⁶¹⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden Umûm Nr. 332418, Hususi Nr. 557 367 Şura Mazbatası Üzerine, 3 Z. 1334/1 Ekim 1916.

Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi'nin madalyaları ise Tiri Müjgân vapurunda çalışan oğlu Ali Burhaneddin Efendi'ye devredilmişti.⁶¹⁵

Üsküdarlı Yüzbaşı Hasan Sezai Abdülkâdir Efendi emekliye sevk edilmiş ve kendisine emeklilik maaşı tahsis edilmişti.⁶¹⁶ 14 kıdemli yüzbaşı ailesine binbaşı rütbesi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁶¹⁷ Böylece kıdemli yüzbaşı ailelerine toplam 25.050 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Bu rütbedeki askerlerin maaş miktarları ise 1.300 kuruştur.

Kıdemli Yüzbaşı	Yardım Yapılanlar	Yapılan Yardım
Ahmet Hulusi Efendi	ailesine	Belgede iki senelik üst kıdemden maaş tahsis edildiği ifadesi binbaşı rütbesi olarak değerlendirildiği için 2.000 kuruş
3. Ordu 5. Alay 3. Tabur Kumandanlığı'ndan şehid Ali Haydar	babası Ali Rıza Efendi'ye	Yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.050 kuruş
Tophane-i Amire'de çalışırken eceliyle ölen merhum İsmail Hakkı Efendi	Tiri Müjgân vapurunda çalışan oğlu Ali Burhaneddin Efendi'ye	Askerin madalyaları verilecek
Üsküdarlı Hasan Sezai Abdülkâdir Efendi	kendisine	Emeklilik maaşı olarak 2.000 kuruş
Faili rütbe ile ölen 4 şehid	ailelerine	Binbaşı rütbesi maaşı olarak toplam 8.000 kuruş
İlekeli hummadan şehid	ailesine	Binbaşı rütbesi maaşı olarak 2.000 kuruş
14 kıdemli yüzbaşı	ailelerine	Binbaşı maaşı olarak toplam 10.000 kuruş

Tablo 3.8. Kıdemli yüzbaşılar ve ailelerine yardımlar. Toplam. 25.050 kuruş

⁶¹⁵ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 2/2/61688, 9 R. 1337/12 Ocak 1919.

⁶¹⁶ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 28; 30 R. 1334/5 Mart 1916.

⁶¹⁷ BOA, BEONGG Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 154/2713 D. Nr. 337934, 22 Ca. 1336/5 Mart 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336096 Hususi Nr. 624, 8 Za. 1335/27 Ağustos 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338661 Hususi Nr. 377; 7 Ş. 1336/18 Mayıs 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 115/2183 D. Nr. 33779, 7 Ca. 1336/18 Şubat 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 354/8/7395 D. Nr. 338674; 6 N. 1336/15 Haziran 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338674 Hususi Nr. 383, 10 Ş. 1336/21 Mayıs 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335059 Hususi Nr. 276; 15 R. 1335/8 Şubat 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335298 Hususi Nr. 401; 4 Ş. 1335/26 Mayıs 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1239/10049 D. Nr. 333376, 18 S. 1335/14 Aralık 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 593/9331 D. Nr. 336096; 5 Za. 1335/23 Ağustos 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 334010 Hususi Nr. 1369; 18 R. 1335/11 Şubat 1917/BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337779, Hususi Nr. 135, 12 Ca. 1336/23 Şubat 1918, BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336527, Hususi Nr. 739, 3 M. 1336, 19 Ekim 1917.

2.5. Yüzbaşı

Yirmi birinin şehid düştüğünü bildiğimiz yüzbaşılardan, dört yüzbaşının savaş meydanlarında değil de, eceliyle öldüğünü tespit ettik. Bir yüzbaşı savaşta yaralanmış ve esir düşmüştü. Birçok yüzbaşı kıdem alma vaktine çok az bir süre kala vefat etmişti. İsmine ulaşabildiğimiz yüzbaşı sayısı da yirmi birdir. Gelibolulu ve Kasımpaşalı yüzbaşılar nereli olduğunu bildiğimiz askerlerdir. Tifüs ve lekeli hummaya yakalanarak vefat eden bir tabip yüzbaşı ve Yüzbaşı Kasımpaşalı Ali Efendi'lerin ailelerine maaş bağlanmıştı.⁶¹⁸ Çarkçı Yüzbaşı Tekfurdağlı Şükrü b. Kamil Efendi'nin savaşta yaralanarak malûl kalması sebebiyle kendisine maaş bağlanmıştı.⁶¹⁹ Güverte Yüzbaşı Gelibolulu Talat b. Abdullah Efendi'nin eşi, kızı ve oğluna,⁶²⁰ Çarkçı Yüzbaşı Kasımpaşalı Reşit b. Salih Efendi'nin eşi, dört kızı ve oğluna⁶²¹ maaş bağlanmıştı. Talat ve Salih Efendiler hakkında şehid veya sağ olduklarına dair bir bilgi bulunmadığı için bu kişilerin ailelerine, şehid ailelerine verilen askerinin bir üst rütbesindeki maaş miktarının karşılığı olan meblağın mı yoksa asker ailelerine askerinin kıtasına ulaştığı tarihten itibaren verilen kimsesiz aile maaşının mı verildiği hakkında kesin bir neticeye varılamamıştır. Emekli Yüzbaşı Muhammed Rami Efendi'nin emeklilik maaşı ile geçimini devam ettirmekte zorlandığı düşünülmektedir kendisine ayrıca muhtacın tertibi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁶²²

3. Ordu 21. Alay 2. Tabur 5. Bölük Yüzbaşılardan 17 Mart 1915 tarihinde vefat eden Ali Efendi'nin eşi ve kızına İstanbul'dan verilmek koşuluyla ayda 365 kuruştan toplam 731 kuruş maaş bağlanmıştı.⁶²³ Ziştovi yüzbaşılardan Asım Efendi'nin eşi Pakize Hanım'a binbaşı rütbesi üzerinden 2.000 kuruş maaş tahsis edilmiş, fakat Pakize Hanım bu maaşın geçinmelerini sağlamadığını belirterek, kendilerine ayrıca Hidemât-ı vataniyye maaşı bağlanmasını talep etmişlerdi.⁶²⁴

Süvari sınıfından Yüzbaşı Ahmet Hamdi Efendi ailesine,⁶²⁵ bahriye sınıfından Yüzbaşı Halil İbrahim Efendi'nin eşi Belkıs Hanım'a,⁶²⁶ Yüzbaşı Halil oğlu Efza'nın

⁶¹⁸ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 156/1665 Şurayı Devletten Tevdi, D. Nr. 342766; 4 Ca. 1337/5 Şubat 1919.

⁶¹⁹ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 158-160; 14 S. 1332/12 Ocak 1914.

⁶²⁰ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 739/162-163, 6 Ra. 1332/2 Şubat 1914.

⁶²¹ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 739/161, 2 Ra. 1332/29 Ocak 1914.

⁶²² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 470 Numaralı Defter, Nr. 108/10 Mahsusât-ı Zatiyye, 33 numaralı cevaptır; 1335/1916-1917.

⁶²³ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4576-83-7-002, A 5-88/11, D 83, F 2, 28 B. 1333/11 Haziran 1915.

⁶²⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 470 Numaralı Defter, ty.

⁶²⁵ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 238 Numaralı Defter, Umûm Nr. 329731, Hususi Nr. 1310; 3 R. 1334/8 Şubat 1916.

ailesine,⁶²⁷ Yüzbaşı İzzet Efendi ailesine,⁶²⁸ Yüzbaşı Muhammed Ağa'nın dul eşine,⁶²⁹ askerîyeden ayrılan Tabip Yüzbaşı Yunus Efendi'nin ailesine,⁶³⁰ Yüzbaşı İsmail Efendi'nin ailesine,⁶³¹ Yüzbaşı Ziya Efendi'nin ailesine,⁶³² bir ihtiyat tabip yüzbaşının ailesine⁶³³ ve şehiden vefat eden Yüzbaşı İbrahim Efendi'nin ailesine,⁶³⁴ iki yüzbaşının ailesine⁶³⁵ binbaşı rütbesi üzerinden maaş bağlanmıştı.

Kıdemli yüzbaşı olma süresi tamamlanmadan vefat eden askerlerin yetim kalan çocuklarına ve dul eşlerine⁶³⁶ ve bir şehid yüzbaşının çocuklarına ve dul eşlerine emeklilik kanununa göre her iki aileye 2.000 kuruştan emekli maaşı olarak toplam 4.000 kuruş tahsis edilmişti.⁶³⁷

Dersaadet Jandarma Alayı Kumandanı olan bir şehid ailesine kıdemli yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.300 kuruş,⁶³⁸ Tabip Yüzbaşı Eyüp Efendi'nin kız kardeşi Tenvriye Hanım'a muvâsât tertibi üzerinden 250 kuruş maaş tahsis edilmiş⁶³⁹ ve Yemen'de şehid düşen Yüzbaşı Muhammed Ağa'nın eşi Mah Cihan Hanım'a verilen muhtacin maaşı hidemât-ı vataniyye tertibine çevrilmişti.⁶⁴⁰ Muhtacin maaş miktarının ailenin geçimini sağlamaya yetmediği düşünülerek maaş çeşidinin değiştirilerek hidemât-ı vataniyye tertibine çevrilmesi, hidemât-ı vataniyye tertibindeki maaş miktarının daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Bu düşüncede, Osmanlı Devleti'nin asker ailelerine karşı ailelerin durumlarındaki herhangi bir değişiklikte ailenin menfaatini koruduğu görülür.

⁶²⁶ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 516 Numaralı Defter, Umûm Nr. 351932, Hususi Nr. 545, 17 Ra. 1334, 23 Ocak 1916.

⁶²⁷ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4576-83-7-002-10, A 5-8811, D 83, F 2-10, 14 L. 1333/25 Ağustos 1915.

⁶²⁸ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 342905 Hususi Nr. 339; 12 Ş. 1337/13 Mayıs 1919.

⁶²⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden, 515 Numaralı Defter, Umûm Nr. 349245 Hususi Nr. 882, 19 M. 1339/3 Ekim 1920.

⁶³⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 347865 Hususi Nr. 479 519 numaralı mazbata üzerine 130 numaralı cevaptır, 1336/1917-1918.

⁶³¹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 83 Mükerrer 48/730 Şurayı Devlet'e, 1337/1918-1919.

⁶³² BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1255/9969 D. Nr. 333383, 20 S. 1335/16 Aralık 1916.

⁶³³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1006/7863 D. Nr. 332742; 24 Z. 1334/22 Ekim 1916.

⁶³⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 334447, Hususi Nr. 42, 24 Ca. 1335/18 Mart 1917.

⁶³⁵ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 732/13695 D. Nr. 340323, 30 Z. 1336/6 Ekim 1918.

⁶³⁶ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 346828, Hususi Nr. 232 221 Numaralı Mazbata Üzerine; 1336/1917-1918.

⁶³⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 701/99 11/279 705 Numaralı cevaptır, 14 S. 1338/8 Kasım 1919.

⁶³⁸ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337022, Hususi Nr. 895; 21 S. 1336/6 Aralık 1917.

⁶³⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Gelen 515 Numaralı Defter, Umûm Nr. 349041 Hususi Nr. 820 499 numaralı cevaptır, 26 L. 1336/4 Ağustos 1918; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 499/25360/62 D. Nr. 349041 Mahsusat-ı Zatiye, ty.

⁶⁴⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, D. Nr. 351999; 1336/1917-1918.

Medine-i Münevvere Alayı'ndan Yüzbaşı Ömer Efendi'nin eşi Firdevs Hanım kendisine barınmasını sağlayacak bir ev verilmesini talep etmişti.⁶⁴¹ Vefat eden Yüzbaşı Veliyyuddin Efendi'nin ailesine maaş bağlanmıştı.⁶⁴²

Yüzbaşı ailelerine emekli maaşı olarak toplam 24.000 kuruş, bir aileye toplam 731 kuruş, bir yüzbaşının kız kardeşine 1.300 kuruş maaş tahsis edilmişti. Yüzbaşının kız kardeşine tahsis edilen maaşın binbaşı rütbesi üzerinden değil de kıdemli yüzbaşı rütbesi üzerinden olması, Osmanlı Devleti'nin, askerinin aile fertleri dışındaki yakınlarına bir üst rütbeden değil de, bir üst dereceden maaş tahsis ettiğini göstermektedir. Şehid Yüzbaşı Nevşehirli Ahmet Hazım b. Ali Efendi'nin annesine şehit maaşı,⁶⁴³ şehit Yüzbaşı İbrahim Efendi'nin annesi Safvet Hanım'a maaş,⁶⁴⁴ şehid Yüzbaşı İbrahim Efendi'nin ailesine binbaşı rütbesi üzerinden⁶⁴⁵ maaş tahsis edilmişti. Şehit Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi'nin ailesi göçmen konumunda olmadığı için geride kalan dul ve yetimlerine kalacak yer ve iâşe verilmesinin mümkün olmadığı bildirilmişti.⁶⁴⁶ Böylece ulaştığımız bilgiler ışığında üç şehid yüzbaşının ailesine bir üst rütbeden,⁶⁴⁷ üç yüzbaşının aile efrâdına ise kıdemli yüzbaşı rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁶⁴⁸ Maaş miktarları belirtilmeyen ailelerin aldıkları paralar hesaba katılmadığı takdirde yüzbaşı ailelerine toplam 46.431 kuruş maaş tahsis edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yüzbaşı rütbeli askerlerin aldıkları aylık maaş miktarları ise 1.050 kuruş idi.

⁶⁴¹ BOA, BEOVGG (2), 837 Numaralı Arzuhal Defteri, Nr. 45/58 Telgraf Tezkire-i Hususiye18, ty.

⁶⁴² GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4576-83-7-002-03, A 5-8811, D 83, F 2-3, 12 Ş. 1333/25 Haziran 1915.

⁶⁴³ BOA, BEONGG, Umûm Nr. 342934 Hususi Nr. 343206 Şûrayı Devlet Mazbatası, 8 Ş. 1337/8 Mayıs 1919.

⁶⁴⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 515 Numaralı Defter, Umûm Nr. 349292 Hususi Nr. 898.

⁶⁴⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 334447 Hususi Nr. 42, 24 Ca. 1335/18 Mart 1917.

⁶⁴⁶ BCA, 272.11, 12 Ş. 1334; 14 Haziran 1916.

⁶⁴⁷ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 341591 Hususi Nr. 118, 20 Ca. 1337/21 Şubat 1919; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 467/2190 D. Nr. 342227, 14 Ca.1337/17 Mart1919; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, 1345/11174 D. Nr. 333679; 14 Ra. 1335/8 Ocak 1917.

⁶⁴⁸ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr: 568/7792 D. Nr. 336039, 25 L.1335/14 Ağustos 1917.

Yüzbaşı	Durumu	Yardım Yapılan	Verilenler	Talebi
Süvari Yüzbaşı Ahmet Hamdi Efendi	şehid	ailesine	Binbaşı rütbesi üzerinden 2.000 kuruş	yok
3. Ordu 2. Tabur 5. Bölük 21. Alay'dan Yüzbaşı Ali Efendi	Eceliyle 17 Mart 1915'te ölen	eşi ve kızıma	İstanbul'dan verilmek şartıyla 365 kuruştan toplam 731 kuruş	yok
Ziştovi Yüzbaşılardan Asım Efendi	şehid	eşi Pakize Hanım'a	Binbaşı rütbesi üzerinden 2.000 kuruş	Geçinemediği için ayrıca Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden maaş
Tabip Yüzbaşı Eyüp Efendi	şehid	kız kardeşi Teyriye Hanım'a	Muvasat tertibi üzerinden 250 kuruş Maaş	yok
Güverte Yüzbaşı Gelibolulu Talat b. Abdullah	vefat	eşi, kızı, oğluna	maaş	yok
Bahriye Yüzbaşı Halil İbrahim	şehid	eşi Belkıs Hanım'a	Binbaşı rütbesi üzerinden 2.000 kuruş	yok
Yüzbaşı Halil oğlu Efza	şehid	ailesine	Binbaşı rütbesi üzerinden 2.000 kuruş	yok
Yüzbaşı İzzet Efendi	şehid	ailesine	Binbaşı rütbesi üzerinden 2.000 kuruş	yok
Çarkçı Yüzbaşı Kasımpaşalı Reşit b. Salih	vefat	eşi, 4 kızı ve oğluna	maaş	yok
Yüzbaşı Muhammed Ağa	şehid	dul eşine	Binbaşı rütbesi üzerinden 2.000 kuruş	yok
Yüzbaşı Muhammed Ağa	Yemen'de şehid	eşi Mah Cihan Hanım'a	muhtacin maaşı Hidemât-ı Vataniyye Tertibine çevrilecek	yok
1. Tabur 2. Bölük 5. Kurve-i Seferiye 37. Alayı Yüzbaşı Muhammed Emin Efendi	yaralı-esir	belirtilmemiş	belirtilmemiş	ev

Emekli Yüzbaşı Muhammed Rami Efendi	sağ	kendisine	Emeklilik kanununun 4. maddesine göre emeklilik maaşı olarak 2.000 kuruş ve ayrıca muhtacin tertibi üzerinden maaş	yok
Medine-i Münevvere Alayı'ndan Yüzbaşı Ömer Efendi	-	eşi Firdevs Hanım	belirtilmemiş	ev
Yüzbaşı Veliyuddin Efendi	eceliyle	ailesine	maaş	yok
Askeriyeden ayrılan Tabip Yüzbaşı Yunus Efendi	şehid	ailesine	Binbaşı rütbesi maaşı olarak 2.000 kuruş	yok
Yüzbaşı Ziya Efendi	şehid	ailesine	Binbaşı rütbesi maaşı olarak 2.000 kuruş	yok
Dersaadet Jandarma Alayı Kumandanı Yüzbaşı	şehid	ailesine	Kıdemli yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.300 kuruş	yok
tabip ihtiyat yüzbaşı	şehid	ailesine	Binbaşı rütbesi üzerinden 2.000 kuruş	yok
yüzbaşı	şehid	çocuklarına ve dul eşlerine	Emeklilik Kanunu'nun 4. maddesine göre 2.000 kuruş	yok
kıdemli yüzbaşı olmadan ölenler	eceliyle ölenler	yetimlerine ve dul eşlerine	Emeklilik kanununun 4. maddesine göre emekli maaşı olarak 2.000 kuruş	yok
Şehid Yüzbaşı Nevşehirli Ahmet Hazım b. Ali Efendi'nin	-	annesine	şehit maaşı	yok
bir tabip yüzbaşı	tifüs ve lekeli hummadan vefat eden	ailesine	maaş	yok
Yüzbaşı Kasımpaşalı Ali Efendi	-	ailesine	maaş	yok
Urlalı Kosti Kadufeoğlu İspirdü	Barbaros zırhlısı mürettebatından olup bir muharebede aldığı yara sebebiyle malûl kalan	kendisine	Emekliye sevk edilerek 2.000 kuruş maaş	yok

İbrahim Efendi	şehid	ailesine	Binbaşı rütbesi üzerinden 2.000 kuruş	yok
İsmail Hakkı Efendi	şehid	ailesinin	-	Kalacak yer ve iaşe talepleri reddedilmişti
İbrahim Efendi	şehid	annesi Safvet Hanıma	maaş	yok
İbrahim Efendi	şehid	ailesine	Binbaşı rütbesi üzerinden 2.000 kuruş	yok
isimleri bilinmeyen kişi sayısı üç olan	şehid	ailelerine	Binbaşı rütbesi üzerinden Toplam 6.000 kuruş	yok
isimleri bilinmeyen kişi sayısı üç olan	şehid	ailelerine	Kıdemli Yüzbaşı rütbesi üzerinden toplam 3.150 kuruş	yok
isimleri bilinmeyen kişi sayısı iki olan	şehid	ailelerine	Binbaşı rütbesi üzerinden toplam 4.000 kuruş	yok
İsmail Efendi	şehid	ailesine	Binbaşı rütbesi üzerinden 2.000 kuruş	yok

Tablo 3.9. Yüzbaşılar ve ailelerine yapılan yardımlar. Toplam. 46.431 kuruş

2.6. Zâbitân⁶⁴⁹

Mülazım-ı sâni, mülâzım-ı evvel, yüzbaşı ve binbaşı rütbesine sahip olan bazı askerler zabıt adı ile belgelere işlenmişlerdir. Zabıtlar hakkında ulaştığımız bilgilerde; şehid olan, esir düşen, lekeli humma, sarı hastalık gibi illetlere kapılarak vefat edenler ve bir çatışma sırasında yaralanarak şehid düşenlerin olduğunu görmekteyiz. Elimizdeki verilere göre, bu askerler asgari 67 kişidir. Şehid asker sayısını tam olarak söyleyemememizin ve asgari ifadesini kullanmamızın sebebi belgelerde bir ve birkaç tabirinin kullanılmasıdır.

Haklarında sadece şehid düşmüş olduklarına dair bilgimiz olan zâbitân asgari 50 kişidir.⁶⁵⁰ Zabıtlardan sadece bir kişinin, Arif Efendi'nin ismini bilmekteyiz. Ailelere

⁶⁴⁹ Rütbesi, teğmenden binbaşıya kadar olan asker, zâbitân. Türkçe Sözlük, c. IV, Ankara 1996, s. 3289.

⁶⁵⁰ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335504 Hususi Nr. 458; 26 B. 1335/18 Mayıs 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 340037 Hususi Nr. 716, 17 Z. 1336/23 Eylül 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 47/929 D. Nr. 334509; 25 Ca. 1335/19 Mart 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 340737 Hususi Nr. 880; 23 S. 1337/28 Kasım 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı

tahsis edilen maaşları anlatacak olursak; şehid Arif Efendi'nin anne ve babasına askerin bir üst rütbesi üzerinden⁶⁵¹ ve 50 zâbitân ailesine de bir üst rütbeden maaş tahsis edilmişti.⁶⁵² Bir zâbitân ailesine maaş bağlanıp bağlanmadığını bilmemekteyiz.⁶⁵³ Bazı şehid zabıt ailelerinin Diyarbakır'dan İstanbul'a gelebilmeleri için gerekli olan yol masrafları karşılanmıştı.⁶⁵⁴ Şehid zâbitân ailelerinden bazılarının ise ekmek ve zahire verildiği bilgisine ulaşılmıştır.⁶⁵⁵

Defter, Umûm Nr. 335471 Hususi Nr. 446; 22 Ş. 1335/13 Haziran 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 542/8 7185 D. Nr. 335919; 12 L. 1335/1 Ağustos 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 149/944, 4 Ca. 1337/5 Şubat 1919; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 830/8/15179, D. Nr. 340749, 16 S. 1337/21 Kasım 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 788/14654 D. Nr. 340556, 29 M. 1337/4 Kasım 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 340699 D. Nr. 869; 20 S. 1337/25 Kasım 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 823/8/15175 D. Nr. 340737; 1337/1918-1919; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 340821 Hususi Nr. 901, 3 Ra. 1337/7 Aralık 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 341074 Hususi Nr. 964; 25 Ra. 1337/29 Aralık 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333376 Hususi Nr. 1181, 23 S. 1335/19 Aralık 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335693 Hususi Nr. 503; 19 N. 1335/9 Temmuz 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335707 Hususi Nr. 511; 20 N. 1335/10 Temmuz 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 479/8/5971 D. Nr. 335707, 17 Ş. 1335/7 Haziran 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 334555 Hususi Nr. 88; 4 C. 1335/28 Mart 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 387/3878 D. Nr. 335298; 30 B. 1335/22 Mayıs 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 366/3485 D. Nr. 335185; 22 B. 1335/14 Mayıs 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335919 Hususi Nr. 575 Numaralı irade-i seniyye üzerine 1101; 19 L. 1335/8 Ağustos 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 114/1020 D. Nr. 334758; 18 C. 1335/10 Nisan 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 168/2315 D. Nr. 334853; 23 Ca. 1335/17 Mart 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 724/8 11796 D. Nr. 336527; 28 Z. 1335/15 Ekim 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335 919 Hususi Nr. 575 irade-i Seniyye 1101; 19 L. 1335/8 Ağustos 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 474/8/5879 D. Nr. 335694; 14 Ş. 1335/4 Haziran 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 732/13695 D. Nr. 340323, 30 Z. 1336/6 Ekim 1918.

⁶⁵¹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, D. Nr. 344382, 345035 Nr. 594/29140/53,

ty.

⁶⁵² BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335198 D. Nr. 357; 23 Ca. 1335/17 Mart 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333202 Hususi Nr. 1126; 10 S. 1335/6 Aralık 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339270 Hususi Nr. 535; 9 L. 1336/18 Temmuz 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339568 Hususi Nr. 606; 6 Za. 1336/13 Ağustos 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339854 Hususi Nr. 672; 28 Za. 1336/4 Eylül 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338453 Hususi Nr. 317; 17 C. 1336/30 Mart 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 732/8/11940 D. Nr. 336564; 4 M. 1336/20 Ekim 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337934 Hususi Nr. 164; 27 Ca. 1336/10 Mart 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338237 Hususi Nr. 247; 26 C. 1336/8 Nisan 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 496/9862 D. Nr. 339270; 5 L. 1336/14 Temmuz 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 711/14462 D. Nr. 340160, 24 Z. 1336/30 Eylül 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 627/11813, Hususi Nr. 339854, 22 Za. 1336/29 Ağustos 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339632 Hususi Nr. 619, 11 Za. 1336/18 Ağustos 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 114/1020 D. Nr. 334758; 20 N. 1335/10 Temmuz 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 991/7433 D. Nr. 332705; Z. 1334/Eylül 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335738 Hususi Nr. 524; 25 N. 1335/15 Temmuz 1917.

⁶⁵³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 830/8/15179, D. Nr. 340749, 16 S. 1337/21 Kasım 1918.

⁶⁵⁴ BOA, DH.İUM, 96 7; 11 N.1334/12 Temmuz 1916.

⁶⁵⁵ BOA, BEONGG, Dahiliye Nezareti'ne Gelen 84 Numaralı Defter, Nr. 421, Evveliyatı 353, Diğerleri 449, 9 N. 1335/29 Haziran 1917.

Lekeli hummadan⁶⁵⁶ ve sarı hastalıktan şehid düşen zâbitân ailelerine⁶⁵⁷ askerin bir üst rütbesinden maaş tahsis edilmişti. Yaralanarak şehid düşen zâbitân ailelerinin her birine ise mülâzım-ı sâni rütbesi üzerinden 700 kuruş maaş tahsis edilirken,⁶⁵⁸ yaralanarak ölen zâbitân ailelerine⁶⁵⁹ ve bir kıdemli zâbitâna bir derece üst rütbeden⁶⁶⁰ ve şehid olan bir zâbitânın rütbeleri arttırılarak aile fertlerine maaş tahsis bağlanmıştı.⁶⁶¹

Savaşta yaralanarak memleketlerine dönen ve ömür boyu sakat kalacak olan veya memleketlerinde vefat eden zâbitân, erkân ve umeralara özel olarak şehid maaşı tahsis edilmişti.⁶⁶² Savaşta yaralanan bir kıdemli zâbitân, yaralı maaşı ile emekliye ayrılmış ve kendisine ayrıca 300 kuruş tahsis edilmişti.⁶⁶³ Aşağıdaki tabloda, zabıt maaşları verilirken, zabıtların rütbesi belgelerde açıkça ifade edilmediği için biz burada zabıt ailelerine, verilen maaşları gösterirken zabıtların en küçük rütbesi olan mülâzım-ı sâni rütbesini baz aldık ve askerin bir üst rütbesi olan mülâzım-ı evvel rütbesi maaşı olan 800 kuruş üzerinden hesaplama yaptık. Buradaki amaç, ailelerin eline asgari de olsa, kesin olarak geçmiş olan miktarı bulmaktır.

⁶⁵⁶ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 96/1716, D. Nr. 334675; 11 Ca. 1335/4 Nisan 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 96/1716 D. Nr. 334675, 11 Ca. 1335/4 Nisan 1917.

⁶⁵⁷ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335060 Hususi Nr. 277; 14 C. 1335/6 Nisan 1917.

⁶⁵⁸ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 542/8 7185 D. Nr. 335919; 12 L. 1335/1 Ağustos 1917.

⁶⁵⁹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335 919 Hususi Nr. 575 İrade-i Seniyye üzerine 1101; 19 L. 1335/8 Ağustos 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333202 Hususi Nr. 1126; 10 S. 1335/6 Aralık 1916.

⁶⁶⁰ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 1070/2667, D. Nr. 344174, 3 Z. 1337/30 Ağustos 1919.

⁶⁶¹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 341074 Hususi Nr. 964; 24 Ra. 1337/28 Aralık 1918.

⁶⁶² BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 1495/865/1364, D. Nr. 330296; 6. R. 1334/11 Şubat 1916.

⁶⁶³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 1070/2667, D. Nr. 344174, 3 Z. 1337/30 Ağustos 1919.

Zabit/Sayısı	Durumu	Yardım Yapılan	Maaş Çeşidi	Verilen
Arif Efendi	şehid	anne ve babasına	bir üst rütbeden maaş	800 kuruş
50 zabit	şehid	ailesine	bir üst rütbeden maaş	40.000 kuruş
1 zabit	-	ailesine	maaş	-
sayısı bilinmeyen	şehid	ailelerine	-	Diyarbakır'dan İstanbul'a gelmeleri için gereken yol masrafları karşılığı olan meblağ
sayısı bilinmeyen	şehid	zabit ailelerine	yok	ekmek ve zahire
lekeli hummadan	şehid	zabit ailelerine	bir üst rütbeden maaş	800 kuruş
sayısı bilinmeyen	-	-	-	-
sarı hastalıktan	şehid	zabit ailelerine	bir üst rütbeden maaş	800 kuruş
yaralanarak ölen	şehid	zabit ailelerine	mülazım-ı sâni rütbesi üzerinden	700 kuruş
yaralanarak ölen	şehid	zabit ailelerine	bir üst rütbeden maaş	800 kuruş
bir kıdemli zâbitân	şehid	ailesine	bir üst rütbeden maaş	800 kuruş
esir düştüğü yerde şehid olan zabit	şehid	ailelerine	Üsera Kanunnâmesi hükmü ile	ücretsiz ekmek
esir zâbitân	esir	ailelerine	Üsera Kanunnâmesi hükmü ile	maddi destek
Hicaz ve Yemen vs. vilayetlerdeki askerî kılalardan gelen	esir, zâbitân, erkan ve umeralara	kendilerine	maaş	-
Savaşta gazi olan zâbitân, erkan ve umerâ	gazi	kendilerine	Özel şehid maaşı	-
bir kıdemli zâbitân	yaralı	kendisine	Emeklilik maaşı	Emeklilik maaşı olarak 800 kuruş ve 300 kuruş
Sayısı bilinmeyen fakat birden fazla oldukları bilinen	şehid	ailesine	bir üst rütbe üzerinden maaş	-

Tablo 3.10. Zâbitân ailelerine yapılan yardımlar. Toplam. 45.700 kuruş

2.7. Mülâzım

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde yaşanan Bâbiâli Hadisesi'nde şehid düşen kişilerin ailelerine de maaş tahsis edilmişti. Ailelere tahsis edilen maaşlar, Birinci Dünya Savaşı yıllarını içerdiği için Osmanlı Devleti'nin bu kişilerin ailelerine de maddi

destek vermiş olduğunu kanıtlayan belgeleri de burada sunmayı uygun gördük. Adı geçen hadisede şehid düşen Mülazım Nafiz Paşa'nın ailesine ve kız kardeşine⁶⁶⁴ ve Harbiye eski nâzırlarından Nazım Paşa'nın ailesi ve kız kardeşine Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁶⁶⁵

Mülâzım	Rütbesi	Durumu	Nerede	Yardım Yapılan	Maaş Çeşidi
Nafiz Efendi	mülâzım	şehid	Bâbîâli Hadisesi'nde	ailesi	Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden maaş
Nazım Paşa	Eski Harbiye Nâzırı	şehid	Bâbîâli Hadisesi'nde	ailesi ve kız kardeşi	Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden maaş

Tablo 3.11. Bâbîâli Hadisesi'nde şehid düşen mülâzım ailelerine yapılan yardımlar.

2.8. Mülâzım-ı Evvel

Birinci Cihan Harbi'nde yetmiş yedi mülâzım-ı evvel çatışma sırasında veya lekeli humma gibi hastalıklara yakalanarak şehid düşmüştü. Askerlerden rütbesini, şahadet mertebesine ulaştığını ve ailelerine devlet tarafından maaş bağlandığını bildiğimiz 60 mülâzım-ı evvel vardır.⁶⁶⁶ Hastalanarak şehid düşen askerlerden, lekeli

⁶⁶⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 340693 Hususi Nr. 595, 500 numaralı mazbata üzerine 57 numaralı cevaptır; 18 S. 1337/23 Kasım 1918.

⁶⁶⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 347295, Hususi Nr. 346, 340; 1336/1917-1918.

⁶⁶⁶ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1239/10049 D. Nr. 333376, 18 S. 1335/14 Aralık 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337571 Hususi Nr. 79, 17 R. 1336/30 Ocak 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335694 Hususi Nr. 502; 19 N. 1335/9 Temmuz 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 674/12577 D. Nr. 340037, 9 Z. 1336/15 Eylül 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335903 Hususi Nr. 570; 17 L. 1335/6 Ağustos 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 332030, Hususi Nr. 654; 30 Za. 1334/28 Eylül 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 443/8 D. Nr. 331404; 17 N. 1334/18 Temmuz 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 401/331282 D. Nr. 33122; 4 Ş. 1334/6 Haziran 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 709 8/5412, D. Nr. 332030; 27 L. 1334/27 Ağustos 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 666/5066, D. Nr. 331997; 17 L. 1334/17 Ağustos 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1006/7863 D. Nr. 332742; 24 Z. 1334/22 Ekim 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 341875 Hususi Nr. 182; 14 C. 1337/17 Mart 1919; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336207, Hususi Nr. 651; 21 Za. 1335/8 Eylül 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336460 Hususi Nr. 717, 27 Z. 1335/14 Ekim 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 538/7063 D. Nr. 335903, 11 L. 1335/31 Temmuz 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 423/4732 D. Nr. 335471; 20 Ş. 1335/10 Haziran 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 475/8/5878 D. Nr. 335693, 13 Ş. 1335/4 Haziran 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 263/2966, D. Nr. 335059; 10 C. 1335/2 Nisan 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335059 Hususi Nr. 276; 15 B. 1335/7 Mayıs 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1420/12062 D. Nr. 333170; 3 R. 1335/27 Ocak 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1271/10774 D. Nr. 333470; 25 S. 1335/21 Aralık 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne

hakkındaki bilgilerimiz birinin Manisa Jandarma Taburu'na ve 3. Tabura bağlı olduğudur. Şehidlerin biri 8. bölükten ve bir şehid süvari idi.

Şehid ailelerine devletin yaptığı yardımlara bakacak olursak; 6. Kolordu'ya mensup merhum Mülazım-ı Evvel Ahmed Hamdi Efendi'nin ailesine maaş⁶⁷¹ ve Manisa Jandarma Taburu'ndan Mülazım-ı Evvel Ahmet Şevki Efendi'nin ailesine yüzbaşı rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁶⁷² Tabip mülazım-ı evvelerden vefat eden, 2. Kolordu'ya mensup Fahreddin Efendi'nin ailesine⁶⁷³ ve yine aynı isimde olan bir başka Tabip Fahreddin Efendi'nin babası Ahmed Nazif Efendi'ye yüzbaşı rütbesi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁶⁷⁴

75. Alay'ın 8. Bölüğü'nden Mülazım-ı Evvel Faik Efendi'nin ailesine,⁶⁷⁵ Süvari Mülazım-ı Evvel Hilmi Efendi'nin ailesine,⁶⁷⁶ 3. Taburun 1. Alayı'ndan Mülazım-ı Evvel Faik Efendi'nin ailesine yüzbaşı rütbesi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁶⁷⁷ Pafla Limanı eski güverte reislerinden olan emekli Mülazım-ı Evvel Edremitli Mehmet Efendi Yunan Muharebesi'nde esir düştüğünden ailesine tayin bedeli karşılığı olarak 1.048 kuruş ödenmişti.⁶⁷⁸

Şehid Mülazım-ı Evvel Faik Efendi'nin maaşı ailesine daha kolay ulaştırılabilmesi için Bitlis Postanesi'ne teslim edilmiş ve maaşın örtülü ödenekten ödenmesi daha uygun görülmüştü.⁶⁷⁹ Menderes Liman Reisi Giritli Salih b. Hakkı düşman işgalinde şehid düşmüştü fakat ailesine maaş verilip verilmediği hakkında bir bilgiye ulaşamadık.⁶⁸⁰ Şehid Mülazım-ı Evvel Hayri Efendi ailesine şehidin kıdemi iki

⁶⁷¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter Umûm Nr. 331002, Hususi Nr. 190, 11 Ra. 1334/17 Ocak 1916.

⁶⁷² BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 135/1042, D. Nr. 334800, 24 C. 1335/17 Nisan 1917.

⁶⁷³ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 345477 Hususi Nr. 881 649 numaralı mazbata üzerine, 28 Ra. 1338/21 Aralık 1919.

⁶⁷⁴ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 492/1247 Şurayı Devletten Tevdi' D. Nr. 345477, 27 C. 1337/30 Mart 1919.

⁶⁷⁵ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 675/1325 D. Nr. 347820, 27 Z. 1336/15 Eylül 1917.

⁶⁷⁶ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338290, Hususi Nr. 174, 149 numaralı mazbata üzerine, 27 Ca. 1336/9 Nisan 1918.

⁶⁷⁷ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 634/1532 D. Nr. 342848; 30 B. 1337/1 Mayıs 1919.

⁶⁷⁸ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 22, 6 N. 1333/18 Temmuz 1915.

⁶⁷⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335307 Hususi Nr. 215; 7 Ş. 1335/28 Mayıs 1917.

⁶⁸⁰ D. K. K. Tarihi Deniz Arşivi, 726/478-479, 19 S. 1332/17 Ocak 1914.

sene arttırılarak maaş verilirken,⁶⁸¹ Edirne Jandarma Alayı Kumandanı şehid İshak Efendi ailesine yüzbaşı rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁶⁸²

3. Ordu'nun 25. Alay yaveri olan Kemal Efendi'nin ailesine İstanbul'dan tahsis edilmek üzere ayda 551 kuruş,⁶⁸³ 5. Alay yaveri olan ve 2 Haziran 1915 tarihinde şehid düşen Kemal Efendi'nin eşi Mahriye Hanım'a İstanbul'dan tahsis edilmek üzere ayda 551 kuruş maaş bağlanmıştı.⁶⁸⁴ Vefat eden Mülazım-ı Evvel Reşid Efendi ailesine⁶⁸⁵ ve isimlerini bilmediğimiz iki şehidin ailelerine yüzbaşı rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁶⁸⁶ İki şehid mülazım-ı evvelin ailelerine 3 sene seferi hakkı ile maaş tahsis edilmişti.⁶⁸⁷

Muharebede aldığı bir yara sonucu ölen bir mülazım-ı evvelin ailesine,⁶⁸⁸ yine savaşıırken kendisine çeşitli mikroplar bulaşması sebebiyle tifüs hastalığına yakalanarak ölen bir askerin ailesine,⁶⁸⁹ 6. Kolordu Muharrer Topçu 1. Taburu'nun 1. Bölüğü'nde eceliyle ölen bir mülazım-ı evvelin ailesine yüzbaşı rütbesi üzerinden,⁶⁹⁰ şehid Mülazım Katabeddin Efendi'nin ailesine ise Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden 1.500 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁶⁹¹

Mülazım-ı Evvel Midillili Muhammed b. Vasıl⁶⁹² ve Mülazım-ı Evvel Muhammed Kemaleddin b. Kadri Efendiler emekliye sevk edilerek, kendilerine emekli maaşı tahsis edilmişti.⁶⁹³ Mülazım-ı Evvel Namık Efendi'ye muharebede yaralandığı için aylık 600 kuruşluk maaş tahsis edilmiş fakat Namık Efendi geçim sıkıntısı

⁶⁸¹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 343/2199 D. Nr. 331160, 20 C. 1334/23 Nisan 1916.

⁶⁸² BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333511, Hususi Nr. 1223, 5 Ra. 1335/30 Aralık 1916.

⁶⁸³ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4576-83-7-002, A 5-88/11, D 83, F 2, 26 N. 1333/7 Ağustos 1915.

⁶⁸⁴ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4576-83-7-002, A 5-88/11, D 83, F 2, 22 L. 1333/2 Eylül 1915; GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4576-83-7-002-06, A 5-8811, D 83, F 2-6, ty.; GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4576-83-7-002-07, A 5-8811, D 83, F 2-7, 25 L. 1333/5 Eylül 1915.

⁶⁸⁵ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 767/12506 D. Nr. 336681, 15 M. 1336/31 Ekim 1917.

⁶⁸⁶ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337124 Hususi Nr. 924, 2 Ra. 1336/16 Aralık 1917; BOA, BEONGG Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 779/8 D. Nr. 337124, 26 S. 1336/11 Aralık 1917.

⁶⁸⁷ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335504 Hususi Nr. 458; 26 B. 1335/18 Mayıs 1917.

⁶⁸⁸ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335298 Hususi Nr. 401; 4 Ş. 1335/26 Mayıs 1917.

⁶⁸⁹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 779/8 D. Nr. 337124, 27 S. 1336/12 Aralık 1917.

⁶⁹⁰ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 37/3916, D. Nr. 331002; 13 Ca. 1334/18 Mart 1916.

⁶⁹¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 386/16559/8/45 423 numaralı cevaptır; 28 N. 1338/15 Haziran 1920.

⁶⁹² BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 94; 19 Za. 1334/17 Eylül 1916.

⁶⁹³ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 97; 9 Z. 1334/7 Z. 1916.

yaşadığını bildirmiş ve ek maaş bağlanmasını talep etmişti.⁶⁹⁴ Bu rütbeye sahip askerlerin maaş miktarı 800 kuruştı.

Mülazım-ı Evvel	Sınıfı/Durumu	Yardım Yapılanlar	Verilen/Maaş Çeşidi
Osman Şükrü Efendi	çarkçı	ailesine	maaş
6. Kolordu'dan Ahmed Hamdi Efendi	merhum	ailesine	maaş
Manisa Jandarmadan Ahmet Şevki Efendi	şehid	ailesine	yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.050 kuruş
Pafla Limanı'nda eski güverte reisi Edremitli Mehmet Efendi	esir/emekli	ailesine	tayin bedeli olarak 1.048 kuruş
Eğriköylü Cemil b. Yaşar Efendi	çarkçı	annesine	maaş
2. Kolordu'dan Fahreddin Efendi	merhum tabip	ailesine	yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.050 kuruş
Fahreddin Efendi	merhum	babası Ahmet Nazif Efendi'ye	yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.050 kuruş
8. Bölük 75. Alay'dan Faik Efendi	şehid	ailesine	yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.050 kuruş
3. Tabur 1. Alay Faik Efendi	şehid	ailesine	yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.050 kuruş
Menderes Liman reisi Giritli Salih b. Hakkı	Düşman işgali sırasında şehid	bilinmiyor	bilinmiyor
Hayri Efendi	şehid	ailesine	iki senelik üst kademden
Hilmi Efendi	şehid	ailesine	yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.050 kuruş
Edirne Jandarma Alayı Kumandanı İshak Efendi	şehid	ailesine	yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.050 kuruş
25. Alay Yaveri 3. Ordu'dan Kemal Efendi	şehid	ailesine	Dersaadet'ten verilmek üzere ayda 551 kuruş
5. Alay yaveri Kemal Efendi	şehid	dul eşine	Dersaadet'ten verilmek üzere ayda 551 kuruş
Midillili Muhammed b. Vasıl	bilinmiyor	kendisine	emeklilik maaşı olarak 1.050 kuruş
Muhammed Kemaleddin b. Kadri	bilinmiyor	kendisine	emeklilik maaşı olarak 1.050 kuruş
Namık Efendi	yaralı	kendisine	600 kuruşluk maaş yetmiyor ek maaş istiyor
Recep Efendi	şehid jandarma	-	-
Reşid Efendi	merhum	ailesine	yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.050 kuruş

⁶⁹⁴ BOA, BEONGG, Defter Nr. 272, 576 344140, D. Nr. 343735, 1337/1918-1919, Arzuhal 1425.

bilinmiyor	2 emekli	ailesine	yüzbaşı rütbesi üzerinden 2.100 kuruş
bilinmiyor	yaralı	ailesine	yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.050 kuruş
iki	lekeli hummadan	ailesine	yüzbaşı rütbesi üzerinden toplam 2.100 kuruş
bilinmiyor	tifüsten	ailesine	yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.050 kuruş
bilinmiyor	2 şehid	ailelerine	3 sene seferi hakkı ile maaş tahsis edilmiş.
6. Kolordu 1. Tabur'dan Muharrer Topçu	merhum	ailesine	yüzbaşı rütbesi üzerinden 1.050 kuruş
bilinmiyor	şehid	ailelere	60 ayrı aileye yüzbaşı rütbesi üzerinden toplam 63.000 kuruş
Katabeddin Efendi	şehid	ailesine	Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden 1.500 kuruş
bilinmiyor	şehid	ailesine	1.050 kuruş

Tablo 3.12. Mülazım evveller ve ailelerine yapılan yardımlar. Toplam. 85.100 krş.

2.9. Mülazım-ı Sâni

I. Cihan Harbi'nde çatışma sırasında doğrudan doğruya şehid düşen, aldığı bir yara ile şehid düşen veya esarete şehid düşen mülazım-ı sâni 106 kişidir. 13 kişinin isimlerini bildiğimiz mülazım-ı sânilerin bazıları Medine-i Münevvere Jandarma Alayı, Dersaadet Jandarma Alayı, Nizamiye 16. Alayı, 43. Alay, 1. Alay, 124. Alay ve Nur'ül Bahir vapuru mürettebatındandır. 1., 2., ve 3. Taburların, 1. 7. ve 10. Bölüklerindendirler. Sınıfları hakkındaki bilgilerimiz; Jandarma veya 7. sınıfa bağlı olduklarıdır. Askerlerden bazıları Bandırma'da, Bingazi ve Erzurum Muharebelerinde şehid düşmüşlerdir. Sadece bir askerin Trablusgarp Fırkası'na bağlı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Mülâzım Hasan Efendi'nin ailesine Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden maaş tahsis edilmişken;⁶⁹⁵ 48 şehid mülazım-ı sâninin ailesine mülazım-ı evvel rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁶⁹⁶

⁶⁹⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 340/17458/36/00 340/346 cevaptır; 1336/1917-1918.

⁶⁹⁶ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter Nr. 492/6020 D. Nr. 335738, 18 N. 1335/8 Temmuz 1917; BOA, BEONGG Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter Umûm Nr. 337725 Hususi Nr. 123,

Esir düştüğü yerde ölen ve şehid olan bir mülazım-ı sânin ailesine şehid düştüğü andan itibaren mülazım-ı evvel rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiş,⁶⁹⁷ bir şehid mülazım-ı sâninin ise şehid düştüğü zaman araştırılacak, bu tarih öğrenildikten sonra ailesine maaş tahsis edilecekti.⁶⁹⁸

Künyelerini hakkında bilgimiz olan şehid mülazım-ı sânilerden ailelerine mülazım-ı evvel rütbesi üzerinden maaş tahsis edilen kişiler: Medine-i Münevvere Jandarma Alayı'ndan Mülazım-ı Sâni Ali Efendi,⁶⁹⁹ Dersaadet Jandarma Alayı'ndan Mülazım-ı Sâni Hasan Hakkı Efendi,⁷⁰⁰ Nizamiye 16. Alayı 1. Taburu'ndan 5 Eylül 1915 tarihinde yaralanarak şehid düşen Karamürselli Hasan Ağa,⁷⁰¹ muharebe sırasında

5 Ca. 1336/16 şubat 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen Nr. 107/1913 D. Nr. 337725, 30 Ra. 1336/13 Ocak 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter Umûm Nr. 334509 Hususi Nr. 75; 30 Ca. 1335/24 Mart 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter Nr. 154/2713 D. Nr. 337934, 21 Ca. 1336/4 Mart 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter Umûm Nr. 335553 Hususi Nr. 469; 1 N. 1335/21 Haziran 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter Umûm Nr. 334509 Hususi Nr. 75; 30 Ca. 1335/24 Mart 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter Nr. 323/7029 D. Nr. 338587; 26 B. 1336/7 Mayıs 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter Umûm Nr. 334135 Hususi Nr. 1412; 26 ř. 1335/6 Haziran 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter Umûm Nr. 334758 Hususi Nr. 141; 21 C. 1335/14 Nisan 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter Nr. 1139/88931 D. Nr. 333016; 22 M. 1335/6 Ocak 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter Umûm Nr. 334758 Hususi Nr. 141; 21 C. 1335/14 Nisan 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter Nr. 572/8 4139 Muamelatı D. Nr. 331682; 19 N. 1334/20 Temmuz 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter Nr. 1513/13109 D. Nr. 334135; 24 R. 1335/17 şubat 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter Umûm Nr. 334947 Hususi Nr. 228; 6 B. 1335/28 Nisan 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter Umûm Nr. 333795 Hususi Nr. 1312; 30 Ra. 1335/24 Ocak 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter Nr. 902/14806 D. Nr. 337241; 4 S. 1336/20 Kasım 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter Nr. 361/7612 D. Nr. 338701; 10 ř. 1336/21 Mayıs 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter Umûm Nr. 337241 Hususi Nr. 950, 12 Ra. 1336/26 Aralık 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter Nr. 804/13590 D. Nr. 340674; 12 S. 1337/17 Kasım 1918; BOA, BEONGG, 243, Nr. 12/16255, D. Nr. 341207, 4 R. 1337/7 Ocak 1919; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1288 4 9188, D. Nr. 333511; 28 S. 1335/24 Aralık 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 540/3978, D. Nr. 331675; 13 ř. 1334/15 Haziran 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 332253 Hususi Nr. 752 800 Numaralı Tezkireye Cevaben İrade-i Seniyye 1586, 20 M. 1334/17 Aralık 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336328 Hususi Nr. 688; 7 Z. 1335/24 Eylül 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 475/8/5878 D. Nr. 335693, 13 ř. 1335/4 Haziran 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336096 Hususi Nr. 624; 8 Za. 1335/27 Ağustos 1917 27; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 593/9331 D. Nr. 336096; 5 Za. 1335/23 Ağustos 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 572/8912 D. Nr. 336028; 26 L. 1335/15 Ağustos 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen Defter, Umûm Nr. 338360 Hususi Nr. 284, 10 B. 1336/21 Nisan 1918; BOA, BEONGG, 272 Numaralı Defter, 343887 524, 1337; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 860/15519 D. Nr. 340821, 26 M. 1337/1 Kasım 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 666/810740, D. Nr. 336328; 3 Z. 1335/20 Eylül 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 341372 Hususi Nr. 65, 20 R. 1337/23 Ocak 1919; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 674/12577 D. Nr. 340037, 7 Za. 1336/15 Ağustos 1918.

⁶⁹⁷ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 957/2402 D. Nr. 343887, 8 Za. 1337/5 Ağustos 1919.

⁶⁹⁸ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter Umûm Nr. 340674 Hususi Nr. 862; 20 R. 1337/23 Ocak 1919.

⁶⁹⁹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter Umûm Nr. 334009, Hususi Nr. 1370, 18 R. 1335/11 şubat 1917.

⁷⁰⁰ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter Umûm Nr. 336014 Hususi Nr. 601; 29 L. 1335/18 Ağustos 1917.

⁷⁰¹ GN. KUR. ATASE ARş., BDH, 4576-83-7-002-09, A 5-8811, D 83, F 2-9, 3 L. 1333/1 Ağustos 1915.

şehid düşen Yahya Efendi,⁷⁰² 18 Mayıs 1915 tarihinde şehid düşen Tantura Liman Reisi Ünyeli Said b. Hasan Efendi,⁷⁰³ 43. Alay'ın 3. Taburu'nun 7. Bölüğü'nden Mirza Efendilerdir.⁷⁰⁴

Şehid Mülazım-ı sâni Ali'nin ailesi⁷⁰⁵ ve Bingazi muharebesinde şehid düşen Trablusgarp Fırkası'ndan 124. Alay'ın 2. Taburu'nun 1. Bölüğü'nden Mustafa Efendi'nin eşleri⁷⁰⁶ kendilerine ev verilmesini talep etmişlerdi. Ali Efendi ailesi muhacir konumunda olmadıkları için talepleri reddedilmişti. 4. Kolordu açığında olup seferberlik ilan edildiğinde 1. Alay'ın 10. Bölüğü'nde müstahdem iken şehiden vefat eden Mülazım-ı sâni Muhib Efendi'nin babası Hasan Hüsnü Efendi kendisine maaş bağlanmasını talep etmişti.⁷⁰⁷

Kendilerine Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden maaş tahsis edilen askerler ve asker yakınlarını da olmuştu: Erzurum Muharebesi'nde iki ayağını yitirerek gazi olan Mülazım-ı sâni Şaban Ağa'ya emekli maaşı ile birlikte Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden maaş⁷⁰⁸ ve Bandırma'da şehid düşen Jandarma Mülazım-ı sâni Katabeddin Efendi'nin çocuğuna⁷⁰⁹ Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden maaş tahsis edilmişti.

Nur'ül Bahir vapuru mürettebatı ve 7. Sınıf'tan savaşta gazi olan bir mülazım-ı sâniye emekli maaşı⁷¹⁰ ve hava değişikliği için gittiği Tokat'ta ölen Mülazım-ı sâni Yusuf Ziya Efendi ailesine maaş tahsis edilmişti.⁷¹¹ Bu rütbedeki asker maaş miktarı ise 700 kuruştı.

⁷⁰² BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter Umûm Nr. 333445, Hususi Nr. 1205; 29 S. 1335/25 Aralık 1916.

⁷⁰³ D. K. K. Tarihi Deniz Arşivi, 691/142-143-144-145, 11 C. 1335/4 Nisan 1917.

⁷⁰⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 516 Numaralı Defter Umûm Nr. 352117 Hususi Nr. 599, 6 S. 1340/9 Ekim 1921.

⁷⁰⁵ BCA, 272.11, 10.25.5; 20 C. 1336/2 Nisan 1918.

⁷⁰⁶ BOA, DH.İUM, 89/4 1/16, 24 Za. 1333/3 Ekim 1915.

⁷⁰⁷ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 1152/4256 Muamelat Dairesi Müdüriyeti; 8 S. 1334/16 Aralık 1915.

⁷⁰⁸ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Mükerrer 1127 561 tezkire-i sabiye cevap. D. Nr. 343735, 34335, 344065, 344140; 1335/1918-1919.

⁷⁰⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter Umûm Nr. 347667 Hususi Nr. 323; 18 N. 1338/5 Haziran 1920.

⁷¹⁰ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 262-264; 7 N. 1332/30 Temmuz 1914.

⁷¹¹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen, 238 Numaralı Defter, Umûm Nr. 329405 Hususi Nr. 1230; 3 Ra. 1334/9 Ocak 1916.

Mülâzım-ı Sâni	Maaş Verilen Kişiler	Kuruş/Rütbe/Tertip	Talebi/Haber
Medine-i Münevvere Jandarma Alayı'ndan şehid Ali Efendi	ailesine	mülâzım-ı evvel rütbesi üzerinden 800 kuruş	yok
Şehid Ali Efendi	ailesi	yok	ev
7. Sınıf Nur'ül Bahir vapuru mürettebatından savaşta gazi olan Emin b. Mehmet Efendi	kendisine	emeklilik maaşı olarak 800 kuruş	yok
Dersaadet Jandarma Alayı'ndan şehid Hasan Hakkı Efendi	ailesine	mülâzım-ı evvel rütbesi üzerinden 800 kuruş	yok
1. Tabur Nizamiye 16. Alayı'ndan 5 Eylül 1915'te yaralanarak ölen Jandarma Karamürselli Hasan Ağa	ailesine	üstün hizmet ve fedakarlığı göz önüne alınarak mülâzım-ı evvel rütbesi üzerinden 800 kuruş	yok
Bandırma'da şehid düşen Katabeddin Efendi	çocuğuna	Hidemât-ı Vatanîyye Tertibi üzerinden maaş	yok
3. Tabur 43. Alay 7. Bölük'ten şehid Mirza Efendi	Eşi Şayika Hanım'a	Mülâzım-ı Evvel rütbesi üzerinden 800 kuruş	yok
10. Bölük 1. Alayı'ndan şehid Muhib Efendi	-	yok	Babası Hasan Hüsnü Efendi kendisine maaş bağlanmasını talep etmişti.

Tablo 3.13. Mülâzım-ı sâniler ve ailelerine yapılan yardımlar. Toplam. 57.600 krş.

2.10. İhtiyat Mülâzım-ı Sâni

İhtiyat mülâzım-ı sânilerden hiçbirisinin adını bilmemekteyiz. Sadece sayılarının 34 olduğunu bildiğimiz bu şehidlerin hepsinin ailesine devlet tarafından maddi destek verilmek amacıyla maaş tahsis edilmiştir.⁷¹² Mülâzım-ı sâniler hakkında

⁷¹² BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 415/8471 D. Nr. 338961; 3 M. 1337/10 Eylül 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338961 Hususi Nr. 459; 9 N. 1336/18 Haziran 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335542 Hususi Nr. 466; 29 Ş. 1335/20 Haziran 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337571 Hususi Nr. 79, 18 Ra. 1336/2 Ocak 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 115/2183 D. Nr. 33779, 7 Ca. 1336/18 Şubat 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337779 Hususi Nr. 135, 12 Ca. 1336/23 Şubat 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 798/13071 D. Nr. 336795; 26 M. 1336/11 Kasım 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336795 Hususi Nr. 838; 30 M. 1336/15 Kasım 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333728 Hususi Nr. 1292; 23 Ra. 1335/17 Ocak 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 334947 Hususi Nr. 228; 6 B. 1335/28 Nisan 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 31/673 D. Nr. 337431; 30 Ra. 1336/13 Ocak 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337450 Hususi Nr. 40, 6 Ra. 1336/20 Aralık 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337431 Hususi Nr. 35, 3 Ra. 1336/17 Aralık 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 34/760 D. Nr. 337450; 3 R. 1336/16 Ocak 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 205/2646 D. Nr. 334947; 2 B. 1335/24 Nisan 1917; BOA,

farklı bir bilgi olmadığı için bu konuda ayrı bir tabloya yer verilmemiştir. Şehid mülâzım-ı sâni ailelerine mülâzım-ı evvel rütbesinin aylık maşı olan 800 kuruştan toplam 27.200 kuruş maaş tahsis edilmişti.

3. ALT RÜTBELİ SUBAYLAR, ERBAŞ VE ERLER

3.1. Zabit Vekili

Zabit vekili rütbesi ile I. Dünya Savaşı'na katılan kişilerden yedi şehidin ailesine, devlet tarafından maddi destek verilmişti. Şehidlerden ismini tespit edebildiğimiz üç kişiden 2. Kolordu'ya bağlı Ahmet Halil Efendi ailesine,⁷¹³ İsmail Efendi'nin babası Ahmet Ağa'ya⁷¹⁴ ve bir zabit vekilinin ailesine,⁷¹⁵ zabit vekili merhum İsmail Hakkı Efendi'nin babası Ahmet Ağa'ya,⁷¹⁶ bir derece üst rütbeden olmak üzere maaş tahsis edilmişti.

Bağdat'a sevk edilen Bahriye Efrâd-ı Cedide Mektebi IV. Bölüğü'nden Gedikli zabit namzedi Kavalalı Yaşar b. Abdülkerim Efendi'nin ailesine kendi maaşı aylık olarak bağlanırken,⁷¹⁷ iki şehid zabit vekilinin ailelerine mülâzım-ı sâni rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁷¹⁸ Yaralanarak şehid düşen bir zabit vekilinin ailesine mülâzım-ı sâni rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁷¹⁹

Zabit Vekili	Rütbesi	Durumu	Yardım Yapılan	Maaş Çeşidi
2. Kolordu'dan Ahmet Halil Efendi	zabit vekili	şehid	ailesine	bir üst rütbeden 700 kuruş
İsmail Efendi	zabit vekili	şehid	babası Ahmet Ağa'ya	bir üst rütbeden 700 kuruş

BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 344/8240 D. Nr. 338661, 5 Ş. 1336/16 Mayıs 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338661 Hususi Nr. 377; 7 Ş. 1336/18 Mayıs 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338701 Hususi Nr. 395; 14 Ş. 1336/25 Mayıs 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338282 Hususi Nr. 262, 2 B. 1336/13 Nisan 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 423/4732 D. Nr. 335471; 20 Ş. 1335/10 Haziran 1917.

⁷¹³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 238 Numaralı Defter, Umûm Nr. 329405, Hususi Nr. 1230, 3 Ra. 1334/9 Ocak 1916.

⁷¹⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 340705, Hususi Nr. 597, 509 numaralı mazbata üzerine, 14 S. 1337/19 Kasım 1918.

⁷¹⁵ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 572/8 4139 Muamelatı D. Nr. 331682; 19 Ş. 1334/20 Haziran 1916.

⁷¹⁶ BOA, BEONGG Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Nr. 725/9007 D. Nr. 304707 Şura-yı Devletten Tevdi; 25 Z. 1336/1 Ekim 1918.

⁷¹⁷ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 723/264-268, 10 Ca. 1335/4 Mart 1917.

⁷¹⁸ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 334758 Hususi Nr. 141; 21 C. 1335/14 Nisan 1917.

⁷¹⁹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 444/8 3046 D. Nr. 331410; 17 Ş. 1334/18 Haziran 1916.

Bağdat'a sevk edilen Bahriye Efrâd-ı Cedide Mektebi IV. Bölüğü'nden Kavalalı Yaşar b. Abdülkerim Efendi	Gedikli zabıt namzedi	şehid	ailesine	bir üst rütbeden 700 kuruş
bilinmiyor	zabıt vekili	şehid	ailesine	bir üst rütbeden 700 kuruş
bilinmiyor	zabıt vekili	iki şehid	ailelerine	mülazım-ı sâni rütbesi üzerinden 700 kuruş
bilinmiyor	zabıt vekili	yaralanarak şehid düşen bir askerin	ailesine	mülazım-ı sâni rütbesi üzerinden 700 kuruş
İsmail Hakkı Efendi'nin	zabıt vekili	merhum	babası Ahmet Ağa'ya	mülazım-ı sâni rütbesi üzerinden 700 kuruş

Tablo 3.14. Zabıt vekilleri ve ailelerine yapılan yardımlar. Toplam. 4.900 krş.

3.2. Muvazzaf Zabıt Vekili

Savaşta on sekiz muvazzaf zabıt vekilinin şehid düştüğünü, şehidlerden ismi belirli olan bir kişinin, Ahmet Seniğ Efendi'nin⁷²⁰ ve on dört şehidin ailelerine bir üst rütbeden maaş tahsis edildiğini,⁷²¹ üç şehidin ailesine ise mülazım-ı sâni rütbesi üzerinden maaş⁷²² bağlandığını tespit ettik.

Muvazzaf Zabıt Vekili	Sayısı	Durumu	Yardım Edilen	Maaş Çeşidi
İzmitli Ahmet Seniğ Efendi	-	şehid	ailesine	bir üst rütbeden 840 kuruş
bilinmiyor	14	şehid	ailelerine	bir üst rütbeden toplam 11.760 kuruş
bilinmiyor	3	şehid	ailesine	Toplam 2.520 kuruş

Tablo 3.15. Muvazzaf zabıt vekilleri ve ailelerine yardımlar. Toplam. 15.120 krş.

⁷²⁰ BOA, BEONGG, 239 Numaralı Defter, Nr. 343/2199, D. Nr. 331160; 26 B. 1334/29 Mayıs 1916.

⁷²¹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1006/7863, D. Nr. 332742; 24 Z. 1334/22 Ekim 1916.

⁷²² BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336460. Hususi Nr. 717, 27 Z. 1335/14 Ekim 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 423/4732 D. Nr. 335471; 20 Ş. 1335/10 Haziran 1917.

3.3. İhtiyat Zabit Vekili

Şehid düşen 100 ihtiyat zabit vekilinin ve bir levazım ihtiyat askerinin ailelerine mülazım-ı sâni rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁷²³ Ayrıca İhtiyat Zabit Vekili Cevad Efendi'nin babası Mustafa Efendi'ye de mülazım-ı sâni rütbesi üzerinden maaş tahsis edilirken,⁷²⁴ yaralanarak şehid düşen Şükrü Efendi'nin ailesine herhangi bir maddi destek verilip verilmediği hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁷²⁵

İhtiyat Zabit Vekili/Sayısı	Yardım Yapılanlar	Maaş Çeşidi
İhtiyat Zabit Vekili Cevad Efendi	babası Mustafa Efendi	mülazım-ı sâni rütbesi üzerinden 700 kuruş
yaralanarak şehid düşen İhtiyat Zabit Vekili Şükrü Efendi	bilinmiyor	bilinmiyor
100 ihtiyat zabit vekili	ailelerine	mülazım-ı sâni rütbesi üzerinden toplam 70.000 kuruş
levazım ihtiyat	ailesine	mülazım-ı sâni rütbesi üzerinden 700 kuruş

Tablo 3.16. İhtiyat zabit vekilleri ailelerine yardımlar. Toplam. 70.700 krş.

⁷²³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1006/7863 D. Nr. 332742; 24 Z. 1334/22 Ekim 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335694 Hususi Nr. 502; 19 N. 1335/9 Temmuz 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335553 Hususi Nr. 469; 1 N. 1335/21 Haziran 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337571 Hususi Nr. 79, 17 R. 1336/30 Ocak 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335542 Hususi Nr. 466; 29 Ş. 1335/20 Haziran 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 666/5066, D. Nr. 331997; 17 L. 1334/17 Ağustos 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 341372 Hususi Nr. 65, 20 R. 1337/23 Ocak 1919; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 475/8/5878 D. Nr. 335693, 13 Ş. 1335/4 Haziran 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 243 Numaralı Defter, Nr. 860/15519 D. Nr. 340821, 26 M. 1337/1 Kasım 1918; BOA, BEONGG, 243, Nr. 12/16255, D. Nr. 341207, 4 R. 1337/7 Ocak 1919; BOA, BEONGG, 243, Nr. 12/16255, D. Nr. 341207, 4 R. 1337/7 Ocak 1919; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1288 4 9188, D. Nr. 333511; 28 S. 1335/24 Aralık 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1006/7863 D. Nr. 332742; 24 Z. 1334/22 Ekim 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 522/6494 D. Nr. 335817; 28 N. 1335/18 Temmuz 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 492/6020 D. Nr. 335738, 18 Ş. 1335/8 Haziran 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1239/10049 D. Nr. 333376, 18 S. 1335/14 Aralık 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335985 Hususi Nr. 593; 26 L. 1335/15 Ağustos 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 1271/10774 D. Nr. 333470; 25 S. 1335/21 Aralık 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333728 Hususi Nr. 1292; 23 Ra. 1335/17 Ocak 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333470 Hususi Nr. 1212; 1 Ra. 1335/26 Aralık 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 290/5773 D. Nr. 338478; 14 C. 1336/27 Mart 1918; BOA, BEONGG Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337725 Hususi Nr. 123, 5 Ca. 1336/16 Şubat 1918; BOA, BEONGG Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 154/2713 D. Nr. 337934, 22 Ca. 1336/5 Mart 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338478 Hususi Nr. 319; 19 C. 1336/1 Nisan 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen, Nr. 107/1913 D. Nr. 337725, 30 Ra. 1336/13 Ocak 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338848 Hususi Nr. 425, 26 Ş. 1336/6 Haziran 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, 1345/11174 D. Nr. 333679; 14 Ra. 1335/8 Ocak 1917.

⁷²⁴ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 241 Numaralı Defter, Nr. 164/5620 D. Nr. 335878; 21 B. 1335/13 Mayıs 1917.

⁷²⁵ BOA, BEOVGG (2), 837 Numaralı Arzuhal Defteri, Nr. Telgraf 151/253 Tezkire-i Hususiye 81, ty.

3.4. Çavuş

I. Cihan Harbi'nde şehid düşen veya çeşitli sebeplerle ölen çavuş sayısı elimizdeki belgelere göre sekiz kişidir. Şehit çavuşlardan, Tariz ahalisinden Çavuş Galip b. Mehmet Nefsi Efendi Yemen'de eşkıya takibi sırasında çıkan bir çatışmada şehid düşmüş, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Galip Efendi'nin kızı ve dul eşine maaş tahsis etmişti.⁷²⁶ Güverte Çavuşu olan Giresunlu Abdullah oğlu Ali Efendi⁷²⁷ ve makine çavuşlarından Ispartalı Hacı Mehmet oğlu Refik Efendi'ler şehid düşmüş⁷²⁸ Şura-yı Devlet kararı ile sınıf-ı muhtelifeye mensup baytariye başçavuşlarına ve hesap memurlarının ailelerine muinsizlik maaşı verilmişti.⁷²⁹ Hüseyin oğlu Şerafeddin Çavuş'un⁷³⁰ ve Bahriye Efrâd-ı Cedide Okulu'ndan 2. Bölge Telsiz Telgraf sınıfından Rizeli Ali Rıza oğlu Ahmet Hamdi Çavuş'un ailelerine maaş tahsis edilmişti.⁷³¹

Güverte çavuşlarından Bandırmalı Halil oğlu Mehmed Efendi Birinci Dünya Savaşı'nda yaralanmıştı fakat ailesine yardım edildiğine dair bir bilgiye ulaşamadık.⁷³² İki serçavuş bilinmeyen sebeplerden ötürü idam edilmişlerdi. Bu kişilerden 107. Alay'ın 2. Taburu'nun 2. Bölüğü'nden Serçavuş Abdülfettahoğlu Ahmet Efendi'nin altı kişiden oluşan ailesine ve kendisiyle benzer durumda olan erlerin ailelerine muhtacin tertibi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁷³³ Ve yine idam edilen ve aynı ismi taşıyan Serçavuş Abdülfettahoğlu Ahmet Efendi'nin ailesine maaş bağlanmıştı.⁷³⁴ Bu rütbedeki askerlerin maaş miktarı 25 kuruştı.

⁷²⁶ BOA, DH.MUI (Dahiliye Nezareti Muhâberât-ı Umûmiye İdaresi), 92-1 20, 27 R. 1328/8 Mayıs 1910.

⁷²⁷ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 691/407-411, 9 C. 1335/2 Nisan 1917.

⁷²⁸ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 691/407-411, 9 C. 1335/2 Nisan 1917.

⁷²⁹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 332503 Hususi Nr. 864 D. Nr. 332037 Evveliyatı 658; 12 Ş. 1334/14 Haziran 1916.

⁷³⁰ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 681/194-195, 12 Ş. 1333/25 Haziran 1915.

⁷³¹ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 723/237-238, 2 Ca. 1335/24 Şubat 1917.

⁷³² DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 691/407-411, 9 C. 1335/2 Nisan 1917.

⁷³³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 330436 Hususi Nr. 62, 27 Ca. 1334/1 Nisan 1916.

⁷³⁴ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 239 Numaralı Defter, Nr. 1599/2012/1438, D. Nr. 330436; 3 B. 1334/6 Mayıs 1916.

Çavuş	Rütbesi	Yardım Yapılanlar	Durumu	Verilen
Abdulfettahoğlu Ahmed	serçavuş	ailesine ve aynı durumdaki diğer asker ailelerine	idam edilen	maaş
Abdulfettahoğlu Ahmed	107. Alay 2. Tabur 2. Bölüğü'nden serçavuş	6 kişilik ailesine ve benzer durumdakilere	idam edilen	muhtacin tertibi üzerinden maaş
Bandırmalı Haliloğlu Mehmed	güverte çavuş	bilinmiyor	yaralı	bilinmiyor
Tariz ahalisinden Galip b. Mehmet Nefsi	çavuş	kızı ve dul eşine	Yemen'de eşkırıya takibi sırasında	maaş
Giresunlu Abdullah oğlu Ali	güverte çavuş	bilinmiyor	şehid	bilinmiyor
Hüseyin oğlu Şerafeddin	çavuş	ailesine	bilinmiyor	maaş
Ispartalı Hacı Mehmet oğlu Refik	makine çavuşu	bilinmiyor	şehid	bilinmiyor
Rizeli Ali Rıza Oğlu Ahmet Hamdi	Bahriye Efrâd-ı Cedide Okulu'ndan 2. Bölge Telsiz Telgraf Çavuşu	ailesine	bilinmiyor	maaş

Tablo 3.17. Çavuşlar ve ailelerine yapılan yardımlar.

3.5. Onbaşı

Osmanlı İmparatorluğu'nun kimsesiz asker ailelerine yardım etmek amacıyla çıkardığı kanunlarda asker ailelerinden sadece yüksek rütbeli zâbitânın ailelerine maaş tahsis edileceği bildirilmişti. Küçük rütbeli asker ailelerine ise kanuna göre ikramiye verilecekti. Bu veya bilinmeyen sebeplerle biz sadece beş şehid onbaşı hakkında bilgiye ulaşabildik. Şehid onbaşılardan Trabzon'un Vakfikebir kazasından Ali oğlu Selim,⁷³⁵ Denizlili Mehmet b. Ahmet⁷³⁶ ve Mevkii Müstahkem Kumandanlığı'nda motor batta görevli Salih Reis oğlu Sait⁷³⁷ Efendilerin ailelerine maaş bağlanmıştı. Düşman torpilinin patlaması sonucu, Bahri Siyah Boğazı Torpil müfrezesinden Tirebolulu Veli

⁷³⁵ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 681/198-199, 23 N. 1333/4 Ağustos 1915.

⁷³⁶ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 723/226-227-228, 2 Ca. 1335/24 Şubat 1917.

⁷³⁷ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 712/57-58, 20 Ca. 1334/25 Mart 1916.

oğlu Onbaşı İbrahim⁷³⁸ ve İzmirli Onbaşı Hamid oğlu Abdülhakim Efendilerin şehid oldukları bilinmektedir.⁷³⁹ Onbaşı rütbesindeki askerlerin maaş miktarı ise 15 kuruştur.

Onbaşı	Bağlı Bulunduğu Kumandanlık	Yardım Yapılanlar
Trabzon Vakfikebir'den Ali oğlu Selim	bilinmiyor	ailesine maaş
Denizlili Mehmet b. Ahmet	bilinmiyor	ailesine maaş
İzmirli Hamid oğlu Abdülhakim	bilinmiyor	bilinmiyor
Kaba Köyünden Salih Reis oğlu Sait	Mevkii Müstahkem Kumandanlığı'nda motor batta görevli	ailesine maaş
Tirebolulu Veli oğlu İbrahim	Bahri Siyah Boğazı Torpil müfrezesinden düşman torpilinin patlaması ile	bilinmiyor

Tablo 3.18. Onbaşılar ve ailelerine yardımlar.

3.6. Nefer

Haklarında herhangi bir bilgiye ulaşabildiğimiz 45 erden, yirmi altısının isimlerini bilmekteyiz. Mesleklerini bildiğimiz kişiler ise; iki kişi Kerbelâ Mektebi İbtidâiyesi öğretmenlerinden, bir kişi İstanbul polis memuru eski komiser muavini, biri Turgut Reis zırhlısında torpidocu, biri maliyede vergi toplamakla görevli, biri tapu memuru, biri Preveze'de eğitim görmüş bahriye makine mürettebatından, biri Barbaros Madeni'nden, bazıları Rumeli, Trablusgarp, Bingazi'den gelen memurlar, bazıları Cezayir ve Bahr-i Sefid'den gelen memurlar, biri tercüme kaleminde İngilizce mütercimi, dersiâmlar ve Babaeski memur adliyesinden bir kişi. Memur askerlerin rütbeleri bölük ağası, jandarma, fırkateyn kâtibi, müfreze kılavuzu, kumandan, Kalecik tarafı süvarisi, bahriye eri idi.

Şehid erlerden bir kişi 2. Kolordu'ya mensuptu. Memur şehid erlerden, bir kişinin yaralanarak şehid düştüğünü bilmekteyiz. Eşkıya takibi sırasında Ayancık'ta şehit düşen bir memur er bulunmaktadır. Çerkes Han vakasında ve Kafkas Harbi'nde birer memur askerinin şehit düştüğü saptanmıştır. Bir memur Batum'da, bir diğer memur Arnavutluk'ta şehid düşmüşlerdir. Biri Bahriye Tersanesi'nde memur iken, biri Barbaros zırhlısında çalışırken şehid düşmüş. Bir asker 26 Ağustos 1915 tarihinde şehâdet mertebesine erişmişti.⁷⁴⁰ Memur şehid askerlerin ailelerinden Kafkas Harbi'nde

⁷³⁸ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 723/681, 10 Ca. 1335/4 Mart 1917.

⁷³⁹ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 691/407-411, 9 C. 1335/2 Nisan 1917.

⁷⁴⁰ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4576-83-7-002-08, A 5-8811, D 83, F 2-8, 3 L. 1333/14 Ağustos 1915.

şehid düşen Giritli Muhammed Emin Efendi kardeşi geçimini sağlayamadığını belirterek, iâşesinin temin edilmesini istemişti.⁷⁴¹

Osmanlı İmparatorluğu, şehid memur asker ailelerine çeşitli yardımlar yapmıştı. Çerkes Han vakasında şehid düşen Ahmed Ağa'nın ailesine emekli kanununa göre muhtacin tertibi üzerinden maaş tahsis edilirken,⁷⁴² bir kişinin ailesine de memur askerin kendi maaşı bağlanmıştı.⁷⁴³ 19 kişinin ailesine doğrudan doğruya maaş tahsis edilmişti.⁷⁴⁴ Edirne'nin Saray kazasından Ahmet oğlu Kadir Efendi,⁷⁴⁵ Midilli muhacirlerinden Midillili Hüseyin oğlu Muhammed⁷⁴⁶ ve Hasan Sabri Efendi'nin ailelerine maddi destek verilip verilmediği hakkında herhangi bir bilgiye biz ulaşamadık.⁷⁴⁷

Şehid memur Reha Efendi ailesine emeklilik maaşı bağlanmıştı.⁷⁴⁸ Bahriye makine mürettebatından Preveze'de eğitim gören Saka oğullarından İsmail oğlu İsmail'in babası, annesi ve dul eşine maaş tahsis edilmişti.⁷⁴⁹ Tapu memurluğu görevini sürdürürken askere giden Osman Nuri Efendi'nin askere gitmesiyle kesilen maaşı askerden dönmesiyle kendisine tekrar bağlanmıştı.⁷⁵⁰ Maliyede vergi toplamakla görevli iken askere giden Muhammed Sıddık Efendi'ye verilen askerlik rütbesi ile memur

⁷⁴¹ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-027, A 1-131, D 19, F 27; ty.

⁷⁴² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 331265 Hususi Nr. 261 141 numaralı cevap, 6 Ş. 1334/7 Haziran 1916.

⁷⁴³ BOA, DH.İÜM, 19/2 1/14, 4 L. 1334/4 Ağustos 1916.

⁷⁴⁴ BOA, BEONGG, Dahiliye Nezareti'ne Gelen 117 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339752, Hususi Nr. 766-647, 17 Z. 1336/23 Eylül 1918; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339193 Hususi Nr. 514; 6 L. 1336/15 Temmuz 1918; DH.İÜM, 20/20 13/20; 11 S. 1334/19 Aralık 1915; BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 470 Numaralı Defter, Nr. 22/2 Mahsusat D. Nr. 336514; 14 R. 1336/27 Ocak 1918; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 738/247-248; 28 Ş. 1332/22 Temmuz 1914; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 723/264-268, 10 Ca. 1335/4 Mart 1917; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 738/249,256; 3 N. 1332/26 Temmuz 1914; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 681/196-197, 13 Ş. 1332/7 Temmuz 1915; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen, Umûm Nr. 343067 Hususi Nr. 361, 17 Ş. 1337, 18 Mayıs 1919; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter Umûm Nr. 343067 Hususi Nr. 369 240 numaralı mazbata üzerine, 17 Ş. 1337/18 Mayıs 1919; BOA, BEONGG, Dahiliye Nezareti'ne Gelen 470 Numaralı Defter, Nr. 202/19 D. Nr. 339142 Mahsusat-ı Zatiyye 294 numaralı cevaptır, 23 N. 1336/2 Temmuz 1918; GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 4576-83-7-002-08, A 5-8811, D 83, F 2-8, 3 L. 1333/14 Ağustos 1915; BOA, BEONGG, Dahiliye Nezareti'ne Gelen 85 Numaralı Defter Nr. 1266, 30 Ra. 1337/3 Ocak 1919; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen, 238 Numaralı Defter, Umûm Nr. 329835 Hususi Nr. 1339; 8 R. 1334/13 Şubat 1916; BOA, BEONGG, 239 Numaralı Defter, Nr. 343/2199, D. Nr. 331160; 26 B. 1334/29 Mayıs 1916; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 723/272-275, 15 C. 1335/8 Nisan 1917; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 343621 Hususi Nr. 465; 13 L. 1337/12 Temmuz 1919; BOA, DH.İÜM, E/21 37, 6 Z. 1334/4 Ekim 1916; BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338657 Hususi Nr. 376, 7 Ş. 1336/18 Mayıs 1918.

⁷⁴⁵ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 691/406, 8 C. 1335/1 Nisan 1917.

⁷⁴⁶ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-057, A 1-131, D 19, F 57, 16 L. 1916/16 Ağustos 1916.

⁷⁴⁷ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 2289-19-22-060, A 1-131, D 19, F 60, 21 L. 1334/21 Ağustos 1916.

⁷⁴⁸ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 341923 Hususi Nr. 190, 17 R. 1337/20 Ocak 1919.

⁷⁴⁹ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 691/138-139-140-141, 8 C. 1335/1 Nisan 1917.

⁷⁵⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 343916, Hususi Nr. 540, 370 Numaralı Mazbata Üzerine; 15 Za. 1337/12 Ağustos 1919.

maaşı arasındaki fark düzenlenecekti.⁷⁵¹ Tercüme kaleminde İngilizce mütercimi olan bir askere maaşının üçte biri verilecekti.⁷⁵² Babaeski memur adliyesinden askerlik yapanların ailelerine, geçinmelerini sağlamak için gerekli olan maddeler temin edilmişti.⁷⁵³

El-ezbiric ve Hefaca aşiretlerinden sekiz er 25 Nisan 1915 tarihinde Müntefik livası içerisindeki Batniye ve Seviç mevkillerinde İngilizlerle yapılan muharebede şehid düşmüşler ve ailelerine maaş bağlanmıştı.⁷⁵⁴ Nasırıye ve Şatra arasında olan Batniye’de İngilizlerle yapılan muharebede yine aynı aşiretten El-ezbiric ve Hefaca aşiretinden 7 Şubat 1916 tarihinde şehid düşen sekiz erin ailesine aile ve öksüzlerine maaş tahsis edilmişti.⁷⁵⁵

15. Kolordu’dan dokuz er Seddülbâhir harp alanındaki bir çatışmada şehid düşmüşler ve ailelerine para mükâfatında bulunulmuştu.⁷⁵⁶ Batık Fethi Bülent Korveti mürettebatından ve Ayancık kazası Karacakaya Nahiyesi ahalisinden şehiden vefat eden Dumanoglu er Salih’in babası Hasan Ağa, hanımı Şerife Hanım’a ve oğlu Mustafa’ya⁷⁵⁷ ve Korvet Tabibi Neşet Efendi’nin ailesine maaş tahsis edilmişti.⁷⁵⁸ Neferlerden ikinci sene efradı 10 kuruş, birinci sene efradı 5 kuruş almaktaydı.⁷⁵⁹

⁷⁵¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti’nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 345473, Hususi Nr. 883, 648 Numaralı Mazbata Üzerine; 18 R. 1337/21 Ocak 1919.

⁷⁵² BOA, BEONGG, Mükerrer 129/1004 Kalem-i Mahsus, D. Nr. 331547, 19 Ş. 1334/21 Haziran 1916.

⁷⁵³ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti’ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338187, Hususi Nr. 325, 21 C. 1336/3 Nisan 1918.

⁷⁵⁴ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 3687-383-11-7, 21 Ş. 1334/23 Ağustos 1916, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*.

⁷⁵⁵ GN. KUR. ATASE ARŞ., BDH, 3687-383-4-104-81-61-11, 23 L. 1334/18 Ağustos 1916, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*.

⁷⁵⁶ GN. KUR. ATASE ARŞ., 4350-435/9818, 11 Za. 1333/20 Eylül 1915, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*.

⁷⁵⁷ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 726/139,141; 8 S. 1332/6 Ocak 1914.

⁷⁵⁸ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 1017/564, 18 Ra. 1332/16 Mart 1914.

⁷⁵⁹ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, Ankara 1994, s. 102.

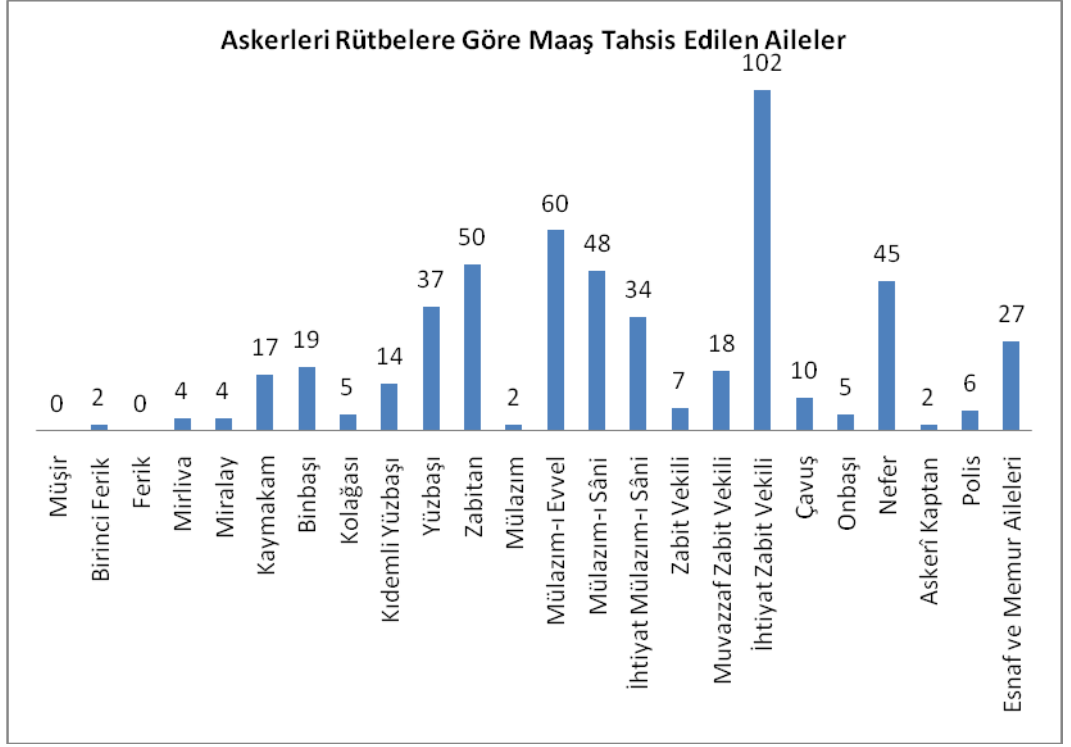
Asker	Görevi	Nerede	Kime	Maaş Çeşidi
Ahmet Ağa	bilinmiyor	Çerkes Han vakasında şehid	eşi Fatma Zehra kızı Adile Seniyye	muhtacin tertibi üzerinden
Ali Rıza Efendi	Kerbelâ Mektebi İbtidâiyesi öğretmenlerinden	bilinmiyor	ailesine	kendi maaşı
Ali Rıza Efendi	Kerbelâ Mektebi İbtidâiyesi öğretmenlerinden	bilinmiyor	dul eşine	maaş
İpek Taburu Bölük Ağalarından Bayram Ağa	bilinmiyor	emekli	ailesine	maaş
Edirne'nin Saray kazasından Ahmet oğlu Kadir Efendi	bilinmiyor	Bahriye Merkez Hastanesi'nde şehid	bilinmiyor	bilinmiyor
Giritli Muhammed Emin Efendi	bilinmiyor	Kafkas Harbi'nde şehid	bilinmiyor	bilinmiyor
Hacıoğlu Mehmed, Kurumuhoğlu Ahmed, Osmanoğlu Arslan	bilinmiyor	Batum'da şehid	ailelerine	maaş
Hasan Sabri Efendi	bilinmiyor	bilinmiyor	bilinmiyor	yok
Jandarma Hüseyin Efendi	bilinmiyor	Arnavutluk'ta vefat eden	ailesine	maaş
Fırkateyn Kâtibi İzmitli Hüsnü Efendi	bilinmiyor	Bahriye Tersanesi muhasebe memuru iken ölen	eşi, kızı ve üç oğluna	maaş
Lapsekili Hasip b. Hulusi Efendi	Bağdat'a sevk edilen Bahriye Efrâd-ı Cedide Mektebi IV. Bölüğü'nden	bilinmiyor	ailesine	maaş
Asker Maçkalı Dinikoğullarından Ahmetoğlu Nuri Efendi	bilinmiyor	Barbaros zırhlısında şehid	babası, hanımı, kızlarına	maaş
Rize'nin Havuz Köyü'nden Mehmed Başoğlu Hüseyin b. Hasan Efendi	Turgut Reis zırhlısında torpidocu	bilinmiyor	ailesine	maaş
Midilli muhacirlerinden Midillili Hüseyin oğlu Muhammed Efendi	bilinmiyor	şehid	yok	yok

Asker Muhammed oğlu Bekir Efendi	bilinmiyor	vefat eden	ailesine	maaş
Asker Muhammed oğlu Bekir Efendi	bilinmiyor	merhum	ailesine	maaş
Müfreze Kılavuzu Muhammed oğlu Sinan	bilinmiyor	Ayancık'ta çete takibinde şehid	yetimlerine	maaş
Asker Muhammed Sıddık Efendi	maliyede vergi toplamakla görevli iken	bilinmiyor	kendisine	askerlik rütbesi ile memur maaşı arasındaki fark düzenlenecek
Kumandan Muhammed Tevfik Efendi	1. Bölük Kumandanı	yaralanarak şehid	ailesine	üstün hizmet ve fedakârlıkları göz önünde tutularak bir üst rütbeden
Ankara Jandarma Taburu Kalecik Tarafı Süvarisi Mustafa oğlu Halid 26 Ağustos 1915'de ölen	bilinmiyor	merhum	ailesine	maaş
Osman Nuri Efendi	tapu memuru iken	bilinmiyor	kendisine	maaşı tekrar bağlanacak
Reha Efendi	bilinmiyor	şehid	ailesine, ailelerine	emeklilik maaşı
Saka Oğullarından İsmail oğlu İsmail Efendi	Bahriye Makine mürettebatından Preveze'de eğitim gören	Cam	babası, annesi, dul eşine	maaş
Sökeli efrâddan Muhammed Emin Efendi	bilinmiyor	şehid	ailesine	Şura-yı Devlet'in 667 numaralı mazbatasına üzerine
Üsküdarlı Edhem Efendi	bilinmiyor	şehid	ailesine	maaş
2. Kolordu'dan Bahriye eri Yusuf oğlu Yusuf Efendi	Barbaros Madeni'nden	bilinmiyor	ailesine	maaş
25 Nisan 1915 tarihinde şehid düşen sekiz er	El-ezbiric ve Hefaca aşiretlerinden	Müntefik lıvası içerisindeki Batniye ve Seviç mevkilerinde İngilizlerle yapılan muharebede	ailelerine	maaş

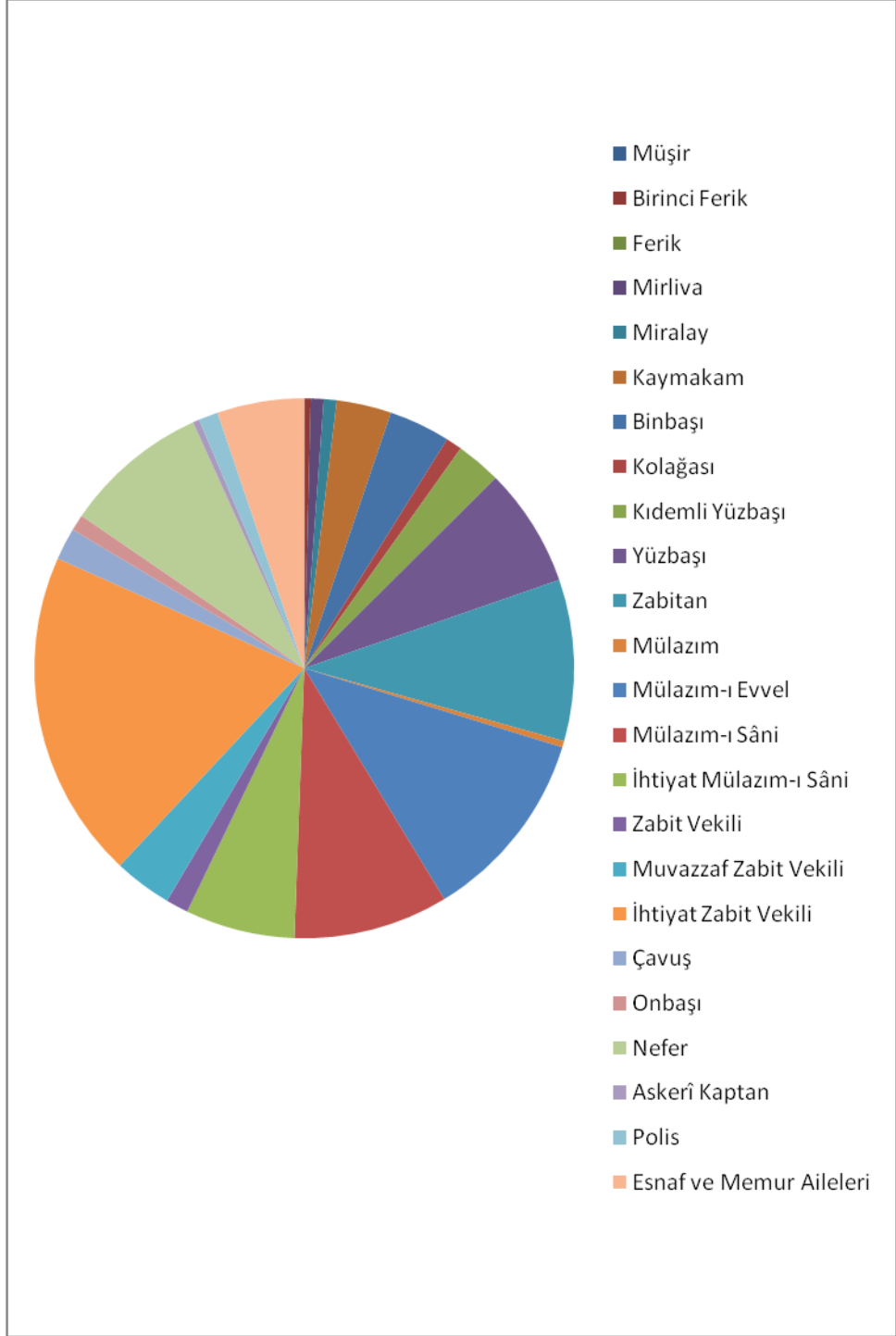
7 Şubat 1916 tarihinde şehid düşen sekiz er	El-ezbiric ve Hefaca aşiretlerinden	Nâsırıye ile Şatra arasında olan Batniye'de İngilizlerle yapılan muharebede	aile ve öksüzlerine	maaş
9 er	15. Kolordu'dan	Seddülbahırp harp alanındaki çatışmada şehid	ailelerine	para mükâfatı

Tablo 3.19. Neferlere ve ailelerine yardımlar.

Bütün bu çalışmalarımız sonucunda elde ettiğimiz verilere göre; Osmanlı İmparatorluğu şehit asker ailelerinden toplam 518 aileye aylık 522.014 kuruş maddi yardım yapmıştır. Aşağıdaki grafiklerde asker ailelerine verilen maddi destek aile sayısı ile birlikte gösterilmiştir. Değerler aynı zamanda en çok hangi rütbeden askerin şehid düştüğünü de göstermektedir. Şehid düşen asker sayılarını da bu tablolardan görmekteyiz. En çok ihtiyat zabıt vekili askerlerin –yedek subayların- şehid düşmesi, savaşta genç komutanların yaşları aşağı yukarı 20 olan kişilerin üstün liyakat ve yararlılık gösterdiğini açıklar. Dolayısıyla biz burada Çanakkale Savaşı sırasında Türkiye'nin yetişmiş gençliğinin kaybolduğu savını desteklemiş oluyoruz.

Grafik 1.1. Asker Ailelerinin Sayısal Değerleri ve Maaş Bağlanan Aileler.

Grafik 1.2. Askerî Hiyerarşiye Göre Maaş Alan Asker Aileleri.

		%
Müşir	0	0,00
Birinci Ferik	2	0,39
Ferik	0	0,00
Mirliva	4	0,77
Miralay	4	0,77
Kaymakam	17	3,28
Binbaşı	19	3,67
Kolağası	5	0,97
Kıdemli Yüzbaşı	14	2,70
Yüzbaşı	37	7,14
Zabitan	50	9,65
Mülazım	2	0,39
Mülazım-ı Evvel	60	11,58
Mülazım-ı Sâni	48	9,27
İhtiyat Mülazım-ı Sâni	34	6,56
Zabit Vekili	7	1,35
Muvazzaf Zabit Vekili	18	3,47
İhtiyat Zabit Vekili	102	19,69
Çavuş	10	1,93
Onbaşı	5	0,97
Nefer	45	8,69
Askerî Kaptan	2	0,39
Polis	6	1,16
Esnaf ve Memur Aileleri	27	5,21
TOPLAM:	518	100,00

Tablo 3.23. Yüzdelik dilimlerine göre asker ailelerine yapılan yardımlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YARDIM EDİLEN DİĞER GRUPLAR

4.1. Savaş Sebebiyle Zarara Uğrayanlar ve Talepleri

Düşman savaş gemileri tarafından harap edilen Osmanlı deniz vasıtaları için sahibine tazminat verilecek ve bombardımanda evsiz ve maişetsiz kalanlara nakdi yardım yapılacaktı.⁷⁶⁰ Düşman uçaklarının bombardımanı sonucu hasara uğrayan binalar hakkında, İstanbul Tedkik-i Hasar Komisyonu tarafından bir defter düzenlenmişti.⁷⁶¹ Düşman harp gemileri tarafından bombardıman edilerek tahrip edilmiş olan Osmanlı bahriye araçlarının sahiplerine zararlarının % 45'i karşılanacaktı.⁷⁶²

Tazminat istenilen yerler: Ordu,⁷⁶³ Akçaabad,⁷⁶⁴ Aydın,⁷⁶⁵ Erzurum, Bayezid kazası,⁷⁶⁶ Kale-i Sultaniye,⁷⁶⁷ Çanakkale,⁷⁶⁸ Menteşe,⁷⁶⁹ İç il,⁷⁷⁰ Van, Bitlis,⁷⁷¹ İzmir,⁷⁷² Rize, Van,⁷⁷³ Trabzon,⁷⁷⁴ Atina (Trabzon) ve Pülümür.⁷⁷⁵

Memleketlerine dönen yaralı askerler ile nakil ve tehcirde zarar ve ziyana uğrayan ve yardıma muhtaç Ermeni ve Rumlar, zeytin mahsulâtından 1334 senesine ait hisse-i öşriyye ve bir misil iaşeden muaf tutulacaklardı.⁷⁷⁶ Ayrıca Romanya harbinden dolayı zarara uğrayan Osmanlı tebaasının zararları ödenecekti.⁷⁷⁷

Silifke'den çekilen telgrafta halkın ellerinde kalan zahirelerini hükümetin satın alması veya ihracına müsaade etmesini, aksi takdirde çürüyerek büyük zarar görecekleri beyan edilmiş ve yardım istenmişti.⁷⁷⁸

⁷⁶⁰ BOA, DH.İUM, 21/2 58, 28 C. 1337/31 Mart 1919; BOA, DH.İUM, 21/2 12, 11 S. 1337/16 Kasım 1918; BOA, DH.İUM, 21/2 33, 15 Ra. 1337/19 Aralık 1918.

⁷⁶¹ BOA, DH.İUM, 21/1 64, 11 Ş. 1337/12 Mayıs 1919; BOA, DH.İUM, 21/2 78, 1 Ca. 1338/22 Ocak 1920; BOA, DH.İUM, 21/2 43, 9 Ca. 1337/10 Şubat 1919.

⁷⁶² BOA, DH.İUM, 21/1 74, 29 Z. 1336/5 Ekim 1918.

⁷⁶³ BOA, DH.MUI, 1-31, 10 N. 1327/25 Eylül 1909.

⁷⁶⁴ BOA, DH.İUM, 20/17 12/61, 5 Ca. 1337/6 Şubat 1919.

⁷⁶⁵ BOA, DH.İUM, 21/1 57, 14 Ş. 1336/25 Mayıs 1918.

⁷⁶⁶ BOA, DH.İUM, 20/17 12/37, 27 Ra. 1337/31 Aralık 1918.

⁷⁶⁷ BOA, DH.İUM, E/42 81, 15 S. 1336/30 Kasım 1917.

⁷⁶⁸ BOA, DH.İUM, 21/2 9, 6 S. 1337/11 Kasım 1918.

⁷⁶⁹ BOA, DH.İUM, 21/1 109, 2 S. 1337/7 Kasım 1918.

⁷⁷⁰ BOA, DH.İUM, 21/1 13, 21 R. 1336/3 Şubat 1918.

⁷⁷¹ BOA, DH.İUM, 20/18 12/78, 19 L. 1336/28 Temmuz 1918.

⁷⁷² BOA, DH.İUM, 19/11 1/34, 6 C. 1338/26 Şubat 1920.

⁷⁷³ BOA, DH.İUM, 21/2 71, 11 S. 1338/5 Kasım 1919.

⁷⁷⁴ BOA, DH.İUM, 20/17 12/72, 19 Ca. 1337/20 Şubat 1919.

⁷⁷⁵ BOA, DH.İUM, 20/17 12/57, 26 R. 1337/29 Ocak 1919.

⁷⁷⁶ BOA, DH.İUM, 20/21 14/30, 3 Ş. 1337/4 Mayıs 1919.

⁷⁷⁷ BOA, DH.İUM, 21/1 110, 2 S. 1337/7 Kasım 1918.

⁷⁷⁸ BOA, DH.İUM, 20/7 2/39, 2 Ra. 1338/25 Kasım 1919.

Şehir	Sayısı	Talep	YERİ
5.Ordu Erkân-ı Harbiye 2. Şube müdürü Binbaşı Ali Sedad	1	zararının tazminini	Gelibolu
Akçaabad	1	tütün damı, ziraat aleti ve çiftçi meskenleri için 50.000 lira	-
Amasra	2	zararının tazminini	-
Arhavi	1	zararının tazminini	Rusya
Ayastefanos	1	dükkanı için tazminat	Çarşuyu Kebir
Aydın	fakirlere	deniz taşıtlarının tazminini	-
Ayvalık	1	öküzünün ve arabasının tazminini	-
Balıkesir	1	evi için tazminat	-
Bayezid	1	evi için tazminat	-
Beyoğlu	1	dükkanının tazminini	-
Cide	1	kotrasının tazminini	-
Çanakkale	1	ev eşyasının tazminini	-
Çanakkale	1	zararının tazminini	-
Çeşme Sokağı	1	zararının tazminini	-
Çorum	2	zararının tazminini	-

Diyarbakır	1	ev eşyasının tazminini	Cide
Edremit	1	zararının tazminini	-
Eğrikapı	1	evinin tazminini	Haydar Mah.
Eğrikapı	1	evinin tazminini	-
Ereğli	1	maden ocaklarının tazminini	-
Fatih	1	evi için tazminat	-
Fatih	1	zararının tazminini	-
Firuz Ağa	1	zararının tazminini	-
Giresun	1	zararının tazminini	-
Hasköy	1	ölen oğlu için tazminat	Mahmutpaşa
Hasköy Mahallesi	1	evi için tazminat	-
Haydar Mahallesi	1	evi için tazminat	-
Haydar Mahallesi	1	evi için tazminat	-
Haydar Mahallesi	1	zararının tazminini	-
Hopa	1	zararının tazminini	Rusya
Hopa, Van, Bitlis, Kıbrıs, Erzurum	4	tazminat	-
İstanbul'dan bir kişi	1	dükkanlarının zararının tazminini	İstanbul
Kadıköy	1	çiftliği için tazminat	Selanık
Kasımpaşa	1	evi için tazminat	-
Kasımpaşa	1	iki gemisinin tazminatını	Karadeniz
kayıkçılar	3	kayıklarının tazminini	-
Mahmutpaşa	1	zararının tazminini	-
Mahmutpaşa	2	dükkanının tazminini	-
Marmaris'teki denizci, balıkçı ve halkın açlık içerisinde	birkaç	Marmaris Belediyesi'ne avans	-
Rize	1	dükkanındaki eşyasının tazminini	-
Rize	1	dükkanındaki eşyasının tazminini	-
Rize	1	para	-
Rize	7	eşya ve mallarının tazminini	-
Rize	-	esir düştüğünde yağmalanan eşyalarının zararının tazminini	-
Rumelihisarı	1	yalısının tazminini	-
Rumelihisarı	1	yalısının tazminini	-
Sultanhamam	1	dükkanının tazminini	-
Sultanhamam	1	dükkanındaki eşyasının tazminini	Romanya
Şam	1	zararının tazminini	-
Şehzadebaşı	1	evinin tazminini	-
Tirebolu	1	zararının tazminini	-
Trabzon	1	binası için tazminat	-
Trabzon	1	gayri menkullerinin tazminini	-
Trabzon	1	kayıklarının tazminini	-
Trabzon Muhasebe-i Vilayet Aşar 2. Kâtibi Abbas Hilmi	1	eşyasının tazminini	Ordu Limanı

Trabzon mültecilerinden Haritmoszade Abdülbaki	1	uğradığı zararın ödenmesini	Samsun Limanı
Unkapanı	2	evinin tazminat	-
Üsküdar	1	evi için tazminat	-
Üsküdar	1	evi ve ahır için tazminat	-
Van mültecilerinden	1	zararının tazminat	-
Vefa	1	evi için tazminat	-
Zeyrak	1	evi için tazminat	-
Zeyrek	1	evi için tazminat	-
-	1	evi için tazminat	Kasımpaşa
-	1	zararının tazminat	Romanya
-	1	zararının tazminat	Romanya
-	1	zararının tazminat	
-	1	dükkanının tazminat	Mahmutpaşa
-	1	hamamının hasarını	Bayezid
-	1	bombalama sonucu ölen kişinin geride kalan ailesi için tazminat	Mahmutpaşa
-	1	zararının tazminat	-
-	9	zararının tazminat	Rusya

Tablo 4.1. Savaş sebebiyle zarara uğrayanlar ve talepleri.

4.2. Savaş Tazminatı Talep Edenler

Birinci Dünya Savaşı sırasında birçok yer düşman uçaklarının bombardımanı sonucu tahrip olmuştur. Savaş uçaklarının bombardımanından dolayı hasara uğrayan yerler için İstanbul Tetkik-i Hasar Komisyonu tarafından özel bir defter düzenlenmişti.⁷⁷⁹ Bombardımandan zarar görenlere ve hasara uğrayan deniz taşıtlarının sahiplerine tazminat ödenecekti.⁷⁸⁰ Bombardımanlar sebebiyle maddi zarara uğrayan aileler, devletten zararlarının tazminatını talep etmişlerdi.

Karadeniz Bölgesi'nden; Trabzon'un Akçaabad ilçesinden tütün damı, ziraat aleti ve çiftçi meskenleri için 50.000 lira isterken,⁷⁸¹ Trabzon mültecilerinden Haritmoszade Abdülbaki, Samsun limanındaki uğradığı zararın ödenmesi⁷⁸² Trabzon muhasebe-i vilayet aşar 2. Kâtibi Abbas Hilmi Ordu Limanı'ndaki eşyasının tazminatını⁷⁸³ yine Trabzon'dan bir kişi binası için tazminat,⁷⁸⁴ bir kişi gayri

⁷⁷⁹ BOA, DH.İUM, 21/2 43, 9 Ca. 1337/10 Şubat 1919; BOA, DH.İUM, 21/2 14, 14 S. 1337/19 Kasım 1918.

⁷⁸⁰ BOA, DH.İUM, 21/2 29, 4 Ra. 1337/8 Aralık 1918.

⁷⁸¹ BOA, DH.İUM, 20/17 12/55, 24 R. 1337/27 Ocak 1919.

⁷⁸² BOA, DH.İUM, 21/2 5, 5 S. 1337/10 Kasım 1918.

⁷⁸³ BOA, DH.İUM, 21/1 68, 27 Za. 1336/3 Eylül 1918.

menkullerinin,⁷⁸⁵ bir kişi de kayıklarının tazminatını istemişti.⁷⁸⁶ Amasra'dan iki kişi,⁷⁸⁷ Giresun'un Tirebolu ilçesinden bir kişi,⁷⁸⁸ Arhavi'den bir kişi,⁷⁸⁹ Hopa'dan iki kişi,⁷⁹⁰ Samsun'dan,⁷⁹¹ zararlarının ödenmesini istemişlerdir. Dükkânındaki eşyası ve malları zarar görenlerden Rize'den 10 kişi tazminat istemişti.⁷⁹² Bu kişilerden birinin talebi reddedilirken,⁷⁹³ Rize'den bir kişi esir düştüğünde yağmalanan eşyalarının zararının tazminini istemişti.⁷⁹⁴

Savaşta bazı bölgelerdeki evler zarara uğramıştır ve bu bölgelerdeki kişiler uğradıkları hasarın ödenmesini istemişlerdir: Balıkesir,⁷⁹⁵ Bayezid,⁷⁹⁶ Eğrikapı'dan iki kişi,⁷⁹⁷ Fatih'ten⁷⁹⁸ Hasköy Mahallesi,⁷⁹⁹ Haydar Mahallesi,⁸⁰⁰ Kasımpaşa,⁸⁰¹ Şehzadebaşı,⁸⁰² Unkapanı (talepleri reddedilmiştir),⁸⁰³ Üsküdar⁸⁰⁴ bir kişi evi ve ahırını için⁸⁰⁵ Vefa⁸⁰⁶ Zeyrak⁸⁰⁷ Zeyrek⁸⁰⁸ Kasımpaşa⁸⁰⁹ Trabzon⁸¹⁰ Rumelihisarı.⁸¹¹

Ev eşyası için tazminat isteyen bölgeler: Çanakkale⁸¹² ve Diyarbakır Cide.⁸¹³ Dükkânı zarar görüp tazminat isteyen bölgeler: Çarşuyu Kebir⁸¹⁴ Rize⁸¹⁵ birinin talebi reddedilmiştir⁸¹⁶ Sultanhamam⁸¹⁷ Beyoğlu⁸¹⁸ Mahmutpaşa⁸¹⁹ İstanbul.⁸²⁰ Doğrudan

⁷⁸⁴ BOA, DH.İUM, 20/17 12/72, 19 Ca. 1337/20 Şubat 1919.
⁷⁸⁵ BOA, DH.İUM, 20/17 12/117, 27 Z. 1337/23 Eylül 1919.
⁷⁸⁶ BOA, DH.İUM, 21/2 21, 20 S. 1337/25 Kasım 1918.
⁷⁸⁷ BOA, DH.İUM, 21/2 41, 4 Ca. 1337/5 Şubat 1919.
⁷⁸⁸ BOA, DH.İUM, 21/1 88, 20 M. 1337/26 Ekim 1918.
⁷⁸⁹ BOA, DH.İUM, E/14 34, 20 C. 1334/24 Nisan 1916.
⁷⁹⁰ BOA, DH.İUM, E/14 34, 20 C. 1334/24 Nisan 1916; BOA, DH.İUM, 21/1 86, 18 M. 1337/24 Ekim 1918.
⁷⁹¹ BOA, DH.İUM, 21/2 90, 2 R. 1339/14 Aralık 1920.
⁷⁹² BOA, DH.İUM, 21/2 65, 18 Ş. 1337/19 Mayıs 1919; BOA, DH.İUM, 21/2 49, 14 C. 1337/17 Mart 1919; BOA, DH.İUM, 21/1 89, 21 M. 1337/27 Ekim 1918; BOA, DH.İUM, 2/2 42, 7 Ca. 1337/8 Şubat 1919.
⁷⁹³ BOA, DH.İUM, 21/2 49, 14 C. 1337/17 Mart 1919.
⁷⁹⁴ BOA, DH.İUM, 21/9 69, 1 Z. 1336/7 Eylül 1918.
⁷⁹⁵ BOA, DH.İUM, 21/2 26, 1 Ra. 1337/5 Aralık 1918.
⁷⁹⁶ BOA, DH.İUM, 21/2 48, 6 C. 1337/9 Mart 1919.
⁷⁹⁷ BOA, DH.İUM, 21/1 108, 1 S. 1337/6 Kasım 1918; BOA, DH.İUM, 21/7 73, 22 Z. 1336/28 Eylül 1918.
⁷⁹⁸ BOA, DH.İUM, 21/2 30, 8 Ra. 1337/11 Ocak 1919.
⁷⁹⁹ BOA, DH.İUM, 21/2 45, 22 Ca. 1337/23 Şubat 1919.
⁸⁰⁰ BOA, DH.İUM, 21/1 17, 18 S. 1337/23 Kasım 1918; BOA, DH.İUM, 21/2 18, 18 S. 1337/23 Kasım 1918.
⁸⁰¹ BOA, DH.İUM, 21/2 50, 14 C. 1337/17 Mart 1919.
⁸⁰² BOA, DH.İUM, 21/2 40, 3 R. 1337/6 Ocak 1919.
⁸⁰³ BOA, DH.İUM, 21/1 53, 22 C. 1337/25 Mart 1919.
⁸⁰⁴ BOA, DH.İUM, 21/1 59, 28 C. 1337/31 Mart 1919.
⁸⁰⁵ BOA, DH.İUM, 21/2 47, 5 C. 1337/8 Mart 1919.
⁸⁰⁶ BOA, DH.İUM, 21/2 63, 9 Ş. 1337/10 Mayıs 1919.
⁸⁰⁷ BOA, DH.İUM, 21/2 26, 1 Ra. 1337/5 Aralık 1918.
⁸⁰⁸ BOA, DH.İUM, 21/2 19, 19 S. 1337/24 Kasım 1918.
⁸⁰⁹ BOA, DH.İUM, 21/1 61, 12 B. 1337/13 Nisan 1919.
⁸¹⁰ BOA, DH.İUM, 20/17 12/72, 19 Ca. 1337/20 Şubat 1919.
⁸¹¹ BOA, DH.İUM, 21/2 23, 22 S. 1337/27 Kasım 1918; BOA, DH.İUM, 21/2 23, 22 S. 1337/27 Kasım 1918.
⁸¹² BOA, DH.İUM, 21/2 44, 21 Ca. 1337/22 Şubat 1919.
⁸¹³ BOA, DH.İUM, 21/2 66, 6 L. 1337/5 Temmuz 1919.
⁸¹⁴ BOA, DH.İUM, 21/2 57, 26 C. 1337/29 Mart 1919.
⁸¹⁵ BOA, DH.İUM, 21/2 65, 18 Ş. 1337/19 Mayıs 1919; BOA, DH.İUM, 21/2 49, 14 C. 1337/17 Mart 1919.
⁸¹⁶ BOA, DH.İUM, 21/2 49, 14 C. 1337/17 Mart 1919.
⁸¹⁷ BOA, DH.İUM, 21/1 53, 22 C. 1337/25 Mart 1919; BOA, DH.İUM, 21/2 55, 26 C. 1337/29 Mart 1919.
⁸¹⁸ BOA, DH.İUM, 21/1 108, 1 S. 1337/6 Kasım 1919.
⁸¹⁹ BOA, DH.İUM, 21/1 102, 25 M. 1337/31 Ekim 1918; BOA, DH.İUM, 21/1 53, 22 C. 1337/25 Mart 1919.

doğruya zararının tazminini isteyenler ise; Gelibolu'dan 5.Ordu Erkân-ı Harbiye 2. Şube Müdürü Binbaşı Ali Sedad,⁸²¹ Amasra,⁸²² Arhavi,⁸²³ Çanakkale,⁸²⁴ Çeşme Sokağı,⁸²⁵ Çorum,⁸²⁶ Edremit,⁸²⁷ Fatih,⁸²⁸ Haydar Mahallesi,⁸²⁹ Hopa,⁸³⁰ Mahmutpaşa,⁸³¹ Şam,⁸³² Tirebolu⁸³³ ve Van mültecilerinden biri⁸³⁴ Romanya,⁸³⁵ yerlerini belirtmeyen iki kişi⁸³⁶ Rusya.⁸³⁷

Gemi ve kayıklarının tazminatını isteyenler bölgeler: Aydın,⁸³⁸ Kasımpaşa⁸³⁹ bölgeleri belirtilmeyen üç kayıkçı⁸⁴⁰ Cide,⁸⁴¹ Mahmutpaşa,⁸⁴² Hasköy,⁸⁴³ Kadıköy,⁸⁴⁴ bir kişi hamamının hasarının ödenmesini istemişti.⁸⁴⁵ Ereğli,⁸⁴⁶ Ayvalık,⁸⁴⁷ Marmaris,⁸⁴⁸ Van, Bitlis, Kıbrıs, Erzurum'dan tazminat isteyen kişiler olmuştur.⁸⁴⁹

4.3. Yangın Sonucu Yardım İstenilen Yerler

Adana,⁸⁵⁰ Adana Tarsus,⁸⁵¹ Adana ve Halep,⁸⁵² Ağın,⁸⁵³ Akaya,⁸⁵⁴ Akseki kazasının Örmene Köyü,⁸⁵⁵ Ankara,⁸⁵⁶ Aydın'ın Demirci kazasına bağlı köyler,⁸⁵⁷ Beypazarı,⁸⁵⁸ Beypazarı Merdivendere Mahallesi (reddedilmişti)⁸⁵⁹ Bolvadin.⁸⁶⁰

-
- ⁸²⁰ BOA, DH.İUM, 21/2 34, 21 Ra. 1337/24 Ocak 1919.
⁸²¹ BOA, DH.İUM, 21/1 70, 2 Z. 1336/8 Eylül 1918.
⁸²² BOA, DH.İUM, 21/2 41, 4 Ca. 1337/15 Şubat 1918.
⁸²³ BOA, DH.İUM, E/14 34, 20 C. 1334/24 Nisan 1916.
⁸²⁴ BOA, DH.İUM, 21/1 88, 20 M. 1337/26 Ekim 1918.
⁸²⁵ BOA, DH.İUM, 21/2 24, 25 S. 1337/25 Kasım 1918.
⁸²⁶ BOA, DH.İUM, 21/1 48, 6 B. 1336/17 Nisan 1918.
⁸²⁷ BOA, DH.İUM, 21/1 88, 20 M. 1337/26 Ekim 1918.
⁸²⁸ BOA, DH.İUM, 21/2 15, 1337/1918-1919.
⁸²⁹ BOA, DH.İUM, 21/2 24, 25 S. 1337/30 Kasım 1918.
⁸³⁰ BOA, DH.İUM, E/14 34, 20 C. 1334/24 Nisan 1916.
⁸³¹ BOA, DH.İUM, 21/2 54, 24 C. 1337/27 Mart 1919.
⁸³² BOA, DH.İUM, 21/1 52, 12 B. 1336/23 Nisan 1918.
⁸³³ BOA, DH.İUM, 21/1 88, 20 M. 1337/26 Ekim 1918.
⁸³⁴ BOA, DH.İUM, 21/1 65, 11 Za. 1336/18 Ağustos 1918.
⁸³⁵ BOA, DH.İUM, 21/2 7, 6 S. 1337/11 Kasım 1918; BOA, DH.İUM, 21/2 6 S. 1337/11 Kasım 1918.
⁸³⁶ BOA, DH.İUM, 21/2 10, 9 S. 1337/14 Kasım 1918; BOA, DH.İUM, 21/1 99, 23 M. 1337/29 Ekim 1918.
⁸³⁷ BOA, DH.İUM, 89/9 1/73, 21 N. 1334/22 Temmuz 1916.
⁸³⁸ BOA, DH.İUM, 21/1 57, 14 Ş. 1336/25 Mayıs 1918.
⁸³⁹ BOA, DH.İUM, 21/2 46, 29 Ca. 1337/1 Nisan 1919.
⁸⁴⁰ BOA, DH.İUM, 21/2 62, 13 B. 1337/14 Nisan 1919.
⁸⁴¹ BOA, DH.İUM, 21/1 75, 1 M. 1337/7 Ekim 1918.
⁸⁴² BOA, DH.İUM, 21/2 56, 26 C. 1337/29 Mart 1919.
⁸⁴³ BOA, DH.İUM, 21/2 57, 26 C. 1337/29 Mart 1919.
⁸⁴⁴ BOA, DH.İUM, 21/1 67, 17 L. 1337/16 Temmuz 1919.
⁸⁴⁵ BOA, DH.İUM, 21/2 51, 15 C. 1337/18 Mart 1919.
⁸⁴⁶ BOA, DH.İUM, 21/2 52, 16 C. 1337/19 Mart 1919.
⁸⁴⁷ BOA, DH.İUM, 21/1 83, 17 M. 1337/23 Ekim 1918.
⁸⁴⁸ BOA, DH.İUM, 98/4 1/18, 25 Z. 1334/23 Ekim 1916 .
⁸⁴⁹ BOA, DH.İUM, 21/1 86, 18 M. 1337/24 Ekim 1918.
⁸⁵⁰ BOA, DH.MUİ, 103/1 47,5 C. 1328/14 Haziran 1910.
⁸⁵¹ BOA, DH.MUİ, 39/1 14, 18 Za. 1327/1 Aralık 1909.
⁸⁵² BOA, DH.MUİ, 1/2 40, 26 Ş. 1327/12 Eylül 1909.
⁸⁵³ BOA, DH.MUİ, 19/14, 27 B. 1327/14 Ağustos 1909.
⁸⁵⁴ BOA, DH.MUİ, 1/3 15, 14 N. 1327/29 Eylül 1909.

Büyükçekmece'nin Şehneros Köyü,⁸⁶¹ Ceyhan,⁸⁶² Cibali Tekel Fabrikasını korumak için evi yıkılan Naciye Hanım'ın zararı,⁸⁶³ Demirci,⁸⁶⁴ Eleşkird,⁸⁶⁵ Eminönü,⁸⁶⁶ Fatih,⁸⁶⁷ Fatih,⁸⁶⁸ Fatih,⁸⁶⁹ Gediz,⁸⁷⁰ Gediz,⁸⁷¹ Gerede kazasının Çağa kasabası,⁸⁷² Hasköy,⁸⁷³ Hüdâvendigâr vilayeti Gölpazarı'nın Hacı Köyü,⁸⁷⁴ Hüdâvendigâr vilayeti Küplü nahiyesi Cedid Köyü,⁸⁷⁵ İstanbul,⁸⁷⁶ İstanbul,⁸⁷⁷ İstanbul Fatih,⁸⁷⁸ İzmit'in Geyve kasabası,⁸⁷⁹ Karahisar,⁸⁸⁰ Karahisar-ı Şarki,⁸⁸¹ Karahisar-ı Şarki,⁸⁸² Karahisar-ı Şarki,⁸⁸³ Karahisar-ı Şarki,⁸⁸⁴ Kartal,⁸⁸⁵ Kartal,⁸⁸⁶ Kasımpaşa,⁸⁸⁷ Kasımpaşa,⁸⁸⁸ Keseb,⁸⁸⁹ Konya'nın Urmiye Köyü,⁸⁹⁰ Konya'da Çırçır yangınında,⁸⁹¹ Lâpseki kazasının Doğandere köyü,⁸⁹² Manavgat,⁸⁹³ Nallıhan ve Beypazarı,⁸⁹⁴ Simav,⁸⁹⁵ Sivas, Erzurum, Gümüşhane, Bitlis, Çatalca,⁸⁹⁶ Sivas'ın Divriği kazası,⁸⁹⁷ Süleymaniye Karadağ Takan

-
- 855 BOA, DH.MUI, 1/8 2, 11 S. 1328/22 Şubat 1910.
856 BOA, DH.İUM, 32 25, 3 Z. 1334/1 Ekim 1916.
857 BOA, DH.İUM, 19/23 3/3, 17 Ca. 1336/28 Şubat 1918.
858 BOA, DH.İUM, 19/23 3/6, 15 C. 1336/28 Mart 1918.
859 BOA, DH.İUM, 19/23 3/34,4 Ra. 1337/8 Aralık 1918.
860 BOA, DH.İUM, 19/23 3/43, 20 Ş. 1337/21 Mayıs 1919.
861 BOA, DH.MUI, 5/3 5, 4 N. 1327/19 Eylül 1909.
862 BOA, DH.İUM, 32 17, 6 L. 1333/17 Ağustos 1915.
863 BOA, DH.İUM, 19/23 3/58, 29 Ca. 1338/19 Şubat 1920.
864 BOA, DH.İUM, 19/23 3/60, 15 C. 1338/6 Mart 1920; BOA, DH.İUM, 32 16, 19 N. 1333/31 Temmuz 1915.
865 BOA, DH.MUI, 19/2 16, 6 L. 1327/21 Ekim 1909.
866 BOA, DH.İUM, E/16 100, 1334/1915-1916.
867 BOA, DH.İUM, 19/23 3/16, 13 L. 1336/22 Temmuz 1918.
868 BOA, DH.İUM, 19/23 3/11, 6 L. 1336/15 Temmuz 1918.
869 BOA, DH.İUM, 19/23 3/35, 15 Ra. 1337/19 Aralık 1918.
870 BOA, DH.İUM, 19/23 3/44, 18 L. 1337/17 Temmuz 1919.
871 BOA, DH.İUM, 20/6 2/44, 19 Ş. 1337/20 Mayıs 1919.
872 BOA, DH.MUI, 3/4 7, 26 Ra. 1328/7 Nisan 1910.
873 BOA, DH.İUM, 32 21, 7 Ca. 1334/12 Mart 1916.
874 BOA, DH.İUM, 19/23 3/4, 28 Ca. 1336/11 Mart 1918.
875 BOA, DH.İUM, 19/23 3/4, 28 Ca. 1336/11 Mart 1918.
876 BOA, DH.İUM, 19/23 3/9, 25 Ş. 1336/5 Haziran 1918.
877 BOA, DH.İUM, 19/23 3/20, 5 Za. 1341/19 Haziran 1923.
878 BOA, DH.İUM, 19/14 1/46, 24 S. 1339/7 Kasım 1920.
879 BOA, DH.İUM, 11/4 6/10, 3 Z. 1336/9 Eylül 1918.
880 BOA, DH.MUI, 1/4 18, 26 L. 1327/10 Kasım 1909.
881 BOA, DH.İUM, 32 14, 12 N. 1333/24 Temmuz 1915.
882 BOA, DH.İUM, 19/23 3/39, 4 S. 1337/9 Kasım 1918.
883 BOA, DH.İUM, 32 14, 12 N. 1333/24 Temmuz 1915.
884 BOA, DH.İUM, 19/23 3/59, 13 C. 1338/4 Mart 1920.
885 BOA, DH.İUM, 19/23 3/40, 25 R. 1337/28 Ocak 1919.
886 BOA, DH.İUM, 19/23 3/15, 9 L. 1336/18 Temmuz 1918.
887 BOA, DH.İUM, 11/23 3/45, 25 L. 1337/24 Temmuz 1919.
888 BOA, DH.İUM, 19/23 3/63, 9 N. 1338/27 Mayıs 19120.
889 BOA, DH.MUI, 1/7 45, 4 S. 1328/15 Şubat 1910.
890 BOA, DH.MUI, 1/4 19, 26 L. 1327/10 Kasım 1909.
891 BOA, DH.MUI, 61/2, 16 S. 1328/27 Şubat 1910.
892 BOA, DH.İUM, 32 18, 28 S. 1334/5 Ocak 1916.
893 BOA, DH.İUM, 19/23 3/30, 11 S. 1337/16 Kasım 1918.
894 BOA, DH.İUM, 19/23 3/48, 14 M. 1338/29 Eylül 1919.
895 BOA, DH.İUM, 32 20, 25 R. 1334/1 Mart 1916.
896 BOA, DH.İUM, 20/6 2/44, 19 Ş. 1337/20 Mayıs 1919.
897 BOA, DH.MUI, 124 21, 17 Ş. 1328/24 Ağustos 1910.

köyü,⁸⁹⁸ Tosya,⁸⁹⁹ Üsküdar,⁹⁰⁰ Örmene Köyü yangınzedelerine⁹⁰¹ ve bazı kişilere⁹⁰² yardım edilmişti.

4.4. Yangında Zarar Görenlere Yapılan Yardımlar

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'da çok büyük yangınlar yaşanmıştı. Şehrin önemli binaları dahi ahşap yapıları sebebiyle yanmaktan son anda kurtarılabilirdi. Eski Harbiye binası dahi bu yangınlar sebebiyle yok olacaktı. Yangınların çıkma sebebi daha uzun yıllar tartışılacaktı.⁹⁰³

Nerede Olduğu	Yapılan Yardım
Adana	bir eve yerleştirilecek ve masrafları karşılanacak
Adana	Tarsus Ermenilerine evlerinin inşası için yardım
Adana ve Halep'te	nakdi yardım ve tohumluk zahire
Ağın'da	-
Akkaya nahiyesi	yemeklik zahire ve mesken inşası için akçe
Akseki kazasının Örmene Köyü'nden	tohumluk ve yemeklik
Ankara	zarar görenlere maddi yardım
Aydın'ın Demirci kazasına bağlı köyler	evlerin inşası için mesarif-i gayri melhuz tertibi üzerinden 17.800
Beypazarı	mesarif-i gayri melhuz tertibi üzerinden 2.000 lira
Beypazarı Merdivendere Mahallesi	ev inşası için gerekli kerestenin orman resminden muafiyetini istemişler, fakat Ticaret ve Ziraat Nezaretleri bu talebi reddetmişti
Bolvadin	5.000 lira

⁸⁹⁸ BOA, DH.İUM, 32 24, 13 Ş. 1334/15 Haziran 1916.

⁸⁹⁹ BOA, DH.İUM, 19/23 3/38, 25 Ra. 1337/29 Aralık 1918.

⁹⁰⁰ BOA, DH.İUM, 19/23 3/1/A, 18 R. 1336/31 Ocak 1918.

⁹⁰¹ BOA, DH.MUI, 1/10 36, 27 B. 1328/4 Ağustos 1910.

⁹⁰² BOA, DH.MUI, 119 32, 1 Ş. 1328/8 Ağustos 1910, BOA, DH.İUM, 32 13, 11 N. 1334/ , BOA, DH.İUM, 19/23 3/33, 25 S. 1337/30 Kasım 1918, BOA, DH.İUM, 19/23 3/32, 20 S. 1337/30 Kasım 1918 , BOA, DH.İUM, 19/23 3/41, 11 Ca. 1337/12 Şubat 1919, BOA, DH.İUM 7/4 1/76 6 C. 1338/26 Şubat 1920, BOA, DH.İUM, 19/23 3/14, 9 L. 1336/18 Temmuz 1918.

⁹⁰³ Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İstanbul 1997, s. 419-420.

Büyükçekmece'nin Şehneros Köyü	-
Ceyhan kazası	zarar gören iki kişiye
Cibali	Tekel Fabrikasını korumak için evi yıkılan Naciye Hanım'ın zararı
Demirci	yangınzedelerin iâşeleri için gerekli meblağ
Demirci kazası	bütçede ödenek olmadığı için daha sonra maddi destek
Eleşkird'de mahsulleri yanan Ermeniler	-
Eminönü	bir kişiye
Fatih	zarar gören bir aileye maddi yardım
Fatih	zarar gören Çataka mutasarrıfı Ali Seyyid Bey'e daha sonra maaşından kesilmek şartıyla iki maaş avans
Fatih	zarar gören kişilere
Gediz	zarar gören kişilere
Gediz	seferberlik tahsisatından yemeklik ve ekmeklik tedariki için para
Gerede kazasının Çağa kasabası	-
Hasköy	ev ve eşyası yananlara mesarif-i gayri melhuzdan 200 lira
Hüdâvendigâr vilayeti Gölpaazarı'nın Hacı Köyü	-
Hüdâvendigâr vilayeti Küplü nahiyesi Cedid Köyü	-
İstanbul	İzmit mutasarrıflığı tarafından maddi yardım
İstanbul	yangınzedeler için para toplanmıştı
İstanbul Fatih	yangınzedeler medreselere yerleştirilmişti
İzmit'in Geyve kasabası	zarar görenlere maddi yardım
Karahisar	yangınzedelere para ve buğday
Karahisar-1 Şarki	halk maaddi destek istemişti
Karahisar-1 Şarki	bir kişiye
Karahisar-1 Şarki	halk maaddi destek istemişti
Karahisar-1 Şarki	maddi yardım
Kartal	ev talebi
Kartal	ücretsiz ekmek ve kömür
Kasımpaşa	evi yanan kişiler okullara yerleştirilmiş
Kasımpaşa	iâşe ve iskan yardımı yapılmış, bazıları Kasımpaşa İnas Numune Mektebi'ne yerleştirilir
Keseb	yanan binaların tamiri ve inşası ve muhtacının iâşesi için
Konya'nın Urmiye Köyü	-
Konya'da Çırçır yangınında	yardım talep edilmişti
Lapseki kazasının Doğandere Köyü	zarar görenlere maddi yardım
Manavgat	-
Nallıhan ve Beypazarı	yangınzedeleri inşa edecekleri evleri için kereste
Simav	zarar görenlere maddi yardım

Sivas, Erzurum, Gümüşhane, Bitlis, Çatalca	zarar görenlere maddi yardım
Sivas'ın Divriği kazası	mesarif-i gayri melhuz tertibi üzerinden 10.000 kuruş
Süleymaniye Karadağ Takan köyü	zarar görenlere maddi yardım
Tosya	zarar görenlere maddi yardım
Üsküdar	Padişah tarafından 500 lira
Örmene Köyü'nden	-
-	evi yanan bir kişiye yardım yapılması gerektiği Şehremanetine bildirilmişti
-	Karahisar-ı Şarki Bidayet Mahkemesi azası Zeki Efendi'ye maddi yardım
-	Yangınzedeler Büyükkada'da Nikolaki'nin oteline yerleştirilmiş
-	Yangınzede memurlara verilen avans geri alınmayacak, ya da bahara ertelenecek
-	Yangınzedeler cami ve mescidlere yerleştirilmişler
-	Askerîye ve mülkiyeye ait emlak İstanbullu şehit ve yangınzede ailelere verilecek
-	İstanbul yangınzedelerine Hilal-i Ahmer tarafından iç ve dış çamaşır verilmişti

Tablo 4.2. Yangında Zarar Görenlere Yapılan Yardımlar.

4.5. Doğal Afet Sebebiyle Zarara Uğrayan ve Yardım Yapılan Yerler

Adana,⁹⁰⁴ Arapgir'in Aşutge, Ocak, Eğnik köyleri,⁹⁰⁵ Bağdat,⁹⁰⁶ Bolvadin,⁹⁰⁷ Çankırı,⁹⁰⁸ Çorum'un Akçakoyunlu, Didiri, Alambeyi köyleri,⁹⁰⁹ Erzurum'un İspir kazası,⁹¹⁰ Halep, Zeytun, Antakya, Kesb, Bilan,⁹¹¹ Keban kazasının Harabkâr ve Yukarı-Aşağı Miselli köyleri,⁹¹² Muş'un Talori nahiyesi Hamargin Köyü,⁹¹³ Ohri Gölü civarı,⁹¹⁴ Sivas,⁹¹⁵ Taşköprü,⁹¹⁶ Urfa Rakka,⁹¹⁷ Van Erciş'in bazı köyleri,⁹¹⁸ Van'ın

⁹⁰⁴ BOA, DH.MUI, 8-2 41, 28 Ş. 1327/14 Eylül 1909.

⁹⁰⁵ BOA, DH.İUM, 20/5 2/35, 1337/1918-1919.

⁹⁰⁶ BOA, DH.İUM, 94 2/9, 11 S. 1333/29 Aralık 1914; BOA, DH.İUM, 94 1/5, 8 Ra. 1333/24 Ocak 1915; BOA, DH.İUM, 94 2/9, 11 S. 1333/29 Aralık 1914.

⁹⁰⁷ BOA, DH.MUI, 27-2 26, 27 S. 1328/10 Mart 1910.

⁹⁰⁸ BOA, DH.İUM, 11/7 58, 10 Z. 1336/16 Eylül 1918.

⁹⁰⁹ BOA, DH.MUI, 37-1 55, 19 Za. 1327/12 Aralık 1909.

⁹¹⁰ BOA, DH.MUI, 10-1 68, 1327/1909-1910

⁹¹¹ BOA, DH.MUI, 1-10 44, 28 Ca. 1328/7 Haziran 1910.

⁹¹² BOA, DH.MUI, 20-2 6, 25 N. 1327/10 Ekim 1909.

⁹¹³ BOA, DH.MUI, 55-2 15, 1 R. 1328/12 Nisan 1910.

⁹¹⁴ BOA, DH.MUI, 96-1 14, 9 Ca. 1328/19 Mayıs 1910.

⁹¹⁵ BOA, DH.İUM, 32 19, 8 R. 1334/13 Şubat 1916.

⁹¹⁶ BOA, DH.İUM 20/4 2/23 23 L. 1336/1 Ağustos 1918.

⁹¹⁷ BOA, DH.MUI, 1-8 3, 12 S. 1328/23 Şubat 1910.

⁹¹⁸ BOA, DH.MUI, 103-1 39, 4 C. 1328/13 Haziran 1910.

Nacer nahiyesinin Güzel Köyü,⁹¹⁹ Trablusgarp'ta bazı yerler,⁹²⁰ Sivas'ın Gürün Kazası,⁹²¹ Nevrekop,⁹²² Silifke'nin Limos Köyü,⁹²³ Mitroviçe,⁹²⁴ Humus,⁹²⁵ Kalkandelen,⁹²⁶ Kastamonu,⁹²⁷ Maan,⁹²⁸ Beyşehir'in Kurucaova Köyü,⁹²⁹ Adana ve civarı,⁹³⁰ Bitlis'e bağlı kazalar,⁹³¹ Eleşkird'in Amad, Erzurum'un Ovacık ve Yenikarye köyleri,⁹³² Kirmasti kazasının Çeltikçi Köyü.⁹³³

Yeri	Felaket Türü	Yapılan Yardım
Adana	-	-
Adana ve civarı	sel	hasar tamiri ve halk için ayrı maddi yardım
Arapgir'in Aşutge, Ocak, Eğnik köyleri	dolu ve sel	tarım için tohumluk vs.
Bağdat	Dicle ve Fırat'ın taşması	barınacak yer, maddi yardım
Bağdat	Dicle ve Diyale'nin taşması	tamir ve tahkim için 5.000, halk için 3.000

⁹¹⁹ BOA, DH.MUI, 32-2 24, 25 S. 1328/8 Mart 1910.
⁹²⁰ BOA, DH.MUI, 15-3 16, 15 Za. 1327/28 Kasım 1909.
⁹²¹ BOA, DH.İUM, 32 8, 11 Ş. 1333/24 Haziran 1915.
⁹²² BOA, DH.MUI, 40-2 4, 1 S. 1328/12 Şubat 1910.
⁹²³ BOA, DH.İUM, 54 6, 20 S. 1333/7 Ocak 1915.
⁹²⁴ BOA, DH.MUI, 91-1 51, 9 Ca. 1328/19 Mayıs 1910.
⁹²⁵ BOA, DH.MUI, 14-2 4, 18 N. 1327/3 Ekim 1909.
⁹²⁶ BOA, DH.MUI, 3-1 9, 16 Ş. 1327/2 Eylül 1909.
⁹²⁷ BOA, DH.İUM, 20/4 2/23, 23 L. 1336/1 Ağustos 1918.
⁹²⁸ BOA, DH.MUI, 74-1 54, 15 Ra. 1328/27 Mart 1910.
⁹²⁹ BOA, DH.MUI, 38-2 31, 20 B. 1328/28 Temmuz 1910.
⁹³⁰ BOA, DH.MUI, 33-2 34, 30 Za. 1334/28 Eylül 1916.
⁹³¹ BOA, DH.MUI, 101 44, 9 C. 1328/28 Haziran 1910.
⁹³² BOA, DH.MUI, 702 21 45, 16 Ş. 1327/2 Eylül 1909.
⁹³³ BOA, DH.İUM, 19/23 3/39, 9 R. 1337/12 Ocak 1919.

Bağdat	-	-
Beyşehir'in Kurucaova Köyü	sel	zarar görenlere maddi yardım
Bitlis'e bağlı kazalar	dolu	zarar görenlere maddi yardım
Bolvadin	derelerin taşması	zarar görenlere maddi yardım
Çankırı	-	-
Çorum'un Akçakoyunlu, Didiri, Alambeyi köyleri	sel	yemeklik ihtiyacı
Eleşkird'in Amad, Erzurum'un Ovacık, Yenikarye köyleri	dolu ve seylab	ihtiyacı olanlara maddi yardım
Erzurum'un İspir kazası	-	-
Halep, Zeytun, Antakya, Kesb, Bilan	-	zarar görenlere maddi yardım
Humus	sel	zarar görenlere maddi yardım
Kalkandelen	sel	zarar görenlere maddi yardım
Kastamonu	şiddetli dolu	iaşe
Keban kazasının Harabkâr ve Yukarı-Aşağı Miselli köyleri	-	-
Kirmasti kazasının Çeltikçi Köyü	su baskını	zarar görenlere maddi yardım
Maan	sel	evleri yıkılan ve hasar görenlere
Mitroviçe	şiddetli yağmur	evleri yıkılan ve hasar görenlere
Muş'un Talori nahiyesi Hamargın Köyü	-	zarar görenlere maddi yardım
Muş'un Talori nahiyesi Hamargın Köyü	-	-
Nevrekop	sel	ihtiyacı olanlara maddi yardım
Ohri Gölü	gölün taşması	zarar görenlere maddi yardım
Silifke'nin Limos Köyü	sel	ihtiyacı olanlara maddi yardım
Sivas	-	-
Sivas'ın Gürün Kazası	sel	ihtiyacı olanlara maddi yardım
Taşköprü	şiddetli dolu	iaşe
Trablusgarp	sel	ihtiyacı olanlara maddi yardım
Urfa Rakka	doğal afet	-
Van Erciş'in bazı köyleri	sel	zarar görenlere maddi yardım
Van'ın Nacer nahiyesinin Güzel Köyü	sel	zarar görenlere maddi yardım

Tablo 4.3. Doğal Afet Sebebiyle Zarara Uğrayan ve Yardım Yapılan Yerler.

4.6. İkiz ve Üçüz Doğan Bebeklere Yapılan Yardımlar

İkiz doğan çocuklara ikamet ettikleri yerlerdeki belediyeler tarafından bebeklerin 15 yaşlarına gelinceye kadar maaş tahsis edilmesi hakkında bir kanun çıkartılmıştı.⁹³⁴ Bu kanun ışığında; Acilat kazasında oturan evlâd-ı Raşid kabilesinden bir ailenin ikiz bebeklerine,⁹³⁵ Trablusgarp'ta oturan Hacı Ahmet'in ikizlerine,⁹³⁶ Erdek

⁹³⁴ BOA, DH.MUI, 34-2 35, 15 R. 1328/26 Nisan 1910.

⁹³⁵ BOA, DH.MUI, 22-1 67, 28 N. 1327/13 Ekim 1909.

kazası Rodya ahalisinden Yorgi Veled-i Panu'nun ikizlerine,⁹³⁷ Abdullah b. Salim ve Siyon b. Yakub'un ikizlerine Acılat kazası belediyesi tarafından⁹³⁸ maaş tahsis edilmişti.

Seydişehir'in Alanlar Mahallesi'nde oturan Mevlüt Bey ve Fatıma Hanımların üçüz doğan erkek çocuklarına ise Konya valiliğinin Maliye Nezareti'ne bebeklere maaş bağlanması gerektiğini bildirmişti.⁹³⁹ Arabacı Salim Bey ise ikiz bebeklerine maaş bağlanmasını talep etmişti.⁹⁴⁰

İsmi, Kimlerden Olduğu	Bulunduğu Yer	Talep	Yapılan Yardım
Acılat kazasının Evlad-ı Raşid kabilesinden	Erbaa'nın Refiat nahiyesi	-	ikizlere maaş
Hacı Ahmet'in	Trablusgarp	-	ikizlere belediyece maaş
Erdek kazası Rodya ahalisinden Yorgi Veled-i Panu	-	-	ikizlere belediyece maaş
-	-	Arabacı Salim'in ikizlerine maddi destek	-
Abdullah b. Salim, Siyon b. Yakub	Acılat kazası	-	Acılat kazası belediyesince maaş
Mevlüt eşi Fatıma	Seydişehir'in Alanlar Mahallesi	üçüz erkek çocuğa maaş	Konya Valiliği'nin Maliye Nezareti'ne teklifi

Tablo 4.4. İkiz ve üçüzlere yapılan yardımlar.

4.7. Muvâsât tertibi Üzerinden Maaş Tahsis Edilen Kişiler

Muayene Heyeti azasından olup seferberlikte 3. Kolorduya mensup Topçu 5. Alayın 3. Taburu Kumandanlığı'nda müstahdem iken şehiden vefat eden Kıdemli Yüzbaşı Ali Haydar Efendi'nin maaşı emekli olan babası Ali Rıza Efendi'ye tahsis edilmişti.⁹⁴¹ Meclis-i Mebusan zaptiye kâtipliği yapmakta iken savaşa katılan ve Kafkasya Darülharbi'nde şehid olan Nureddin Bey'in Gedik Paşa'da Esir Kemal Mahallesi'nde oturan annesi Arife Hanım ile meczub bir erkek kardeşi Rıfkı Efendi'nin başka bir yerden gelirleri olmadığı yapılan incelemeler sonucu anlaşılmıştı. Vatan uğrunda şehiden vefat eden bu efendinin iki yadigârına muvâsât tertibi üzerinden şehri yüz ellışerden toplam 300 kuruş maaş tahsis edilmesi istenirken, Meclis-i Mebusan

⁹³⁶ BOA, DH.MUI, 40-1 5, 21 Za. 1337/19 Ağustos 1919.

⁹³⁷ BOA, DH.MUI, 25-1 9, 9 L. 1327/24 Ekim 1909.

⁹³⁸ BOA, DH.MUI, 18-1 24, 19 N. 1327/4 Ekim 1909.

⁹³⁹ BOA, DH.İUM, 3/1 1/53, 1C. 1338/21 Şubat 1920.

⁹⁴⁰ BOA, DH.MUI, 91-1 7, 22 R. 1328/3 Mayıs 1910.

⁹⁴¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 332418, Hususi Nr. 55, 367 Şura mazbatası üzerine, 3 Z. 1334/1 Ekim 1916.

zabitlerinden Süleyman Bey'in annesi ile kız kardeşine muvâsât tertibi üzerinden 300 kuruş maaş tahsis edildiği hatırlatılarak bu insanlara da gereken yardımın yapılması bildirilmişti.⁹⁴² Kafkas Harbi'nde şehid düşen Meclis-i Mebûsan Kâtibi Süleyman Kamil Efendi'nin annesi ve dul eşine muvâsât tertibi üzerinden 500 kuruş tahsis edilmişti.⁹⁴³ Yine Meclis-i Mebûsan kâtiplerinden Süleyman Kamil Efendi adlı bir şehidin eşi Şayika Hanım'a muvâsât tertibi üzerinden 150 kuruş tahsis edilmişti.⁹⁴⁴

Ayancık ve Boyabad kazalarında eşkiyalık eden çetelerin takibi görevi sırasında şehid düşen Hacı Muhammed Oğlu Hasan'ın çocuklarına,⁹⁴⁵ Hilal-i Ahmer tabiplerinden şehid Nafiz Tahir Bey'in annesi ile oğluna,⁹⁴⁶ Medine-i Münevvere Şafi Müftüsü Seyyid Ulvi Bafkiye Efendi'nin büyük oğlu Seyyid Ebubekir Efendi'ye muvâsât tertibi üzerinden 500 kuruş olmak üzere,⁹⁴⁷ Muhtacin tertibi üzerinden maaş talebinde bulunan İstanbul mebus sabıkı Numan Efendi'nin dört nüfustan oluşan ailesine ancak muvâsât tertibi üzerinden 1.000 kuruş maaş verilmesi uygun görülmüştür.⁹⁴⁸ Tabip Yüzbaşı Eyüp Efendi'nin kız kardeşine muvâsât tertibi üzerinden 250 kuruş maaş⁹⁴⁹ Kasr-ı Şirin Askeri Hastanesi'nde memur iken tifüs hastalığına yakalanarak vefat eden Kamil Bey'in ailesine muvâsât tertibi üzerinden maaş tahsis edilmişti.⁹⁵⁰

Daha önceden başka bir maaş çeşidinden ailelere tahsis edilen ödenek yeterli görülmediği için muvâsât tertibi üzerinden maaş verilmeye başlanmıştır. Mesela, Merhum Şehzade Selahaddin Efendi'nin kalfaları ile ağalarına muhtacin tertibi üzerinden bağlanan maaş, 16 Mart 1916 tarihinden itibaren muvâsât tertibi üzerinden verilmeye başlanmıştır.⁹⁵¹ Abdülferik Paşa'nın kayınbiraderi olan Yenişehir kazasından

⁹⁴² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333264, Hususi Nr. 710 524 numaralı cevap, 15 S. 1335/11 Aralık 1916.

⁹⁴³ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 469 Numaralı Defter, Nr. 196/45 Mahsusât-ı Zatiyye; 14 Ş. 1334/16 Haziran 1916.

⁹⁴⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335189, Hususi Nr. 183; 25 L. 1335/14 Ağustos 1917.

⁹⁴⁵ BOA, BEONGG, Dahiliye Nezareti'nden Giden, 117 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339142 Hususi Nr. 563 202 Numaralı Maliye Tezkiresi Üzerine, 30 N. 1336/9 Temmuz 1918.

⁹⁴⁶ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 1031/37745/108, Mahsusat-ı Zatiyye Müdüriyeti ve Tahsisat Kalemi, D. Nr. 351397, 14 R. 1339/26 Aralık 1920.

⁹⁴⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 330961 Hususi Nr. 184 106 numaralı cevap; 12 S. 1334/20 Aralık 1915.

⁹⁴⁸ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 942/35451/99, D. Nr. 349645, Mahsusât-ı Zatiyye Müdüriyeti; 13 Ra. 1339/25 Kasım 1920.

⁹⁴⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Gelen 515 Numaralı Defter, Umûm Nr. 349041 Hususi Nr. 820 499 numaralı cevaptır, 12 M. 1339/26 Eylül 1920.

⁹⁵⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 152 Numaralı Defter, D. Nr. 331575, 331229; 12 N. 1334/13 Temmuz 1916.

⁹⁵¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 330404 Hususi Nr. 57, 23 numaralı cevap, 25 Ca. 1334/30 Mart 1916.

müteveffa İbn-i Cari Efendi'nin oğlu Ali Efendi'ye muhtacin tertibi üzerinden bağlanmış olan üç yüz otuz yedi buçuk kuruş maaş muvâsât tertibine çevrilmişti.⁹⁵² Çerkes Hasan vakasında şehid olan Ahmet Ağa'nın eşi Fatma Zehra Fatma ve kızı Adile Seniyye Hanımlara emeklilik kanunu gereğince verilen maaş yanında ayrıca muhtacin tertibine mahsus maaşları muvâsât tertibine çevrilmişti.⁹⁵³ Zabıt Süleyman Efendi annesi ve kız kardeşine muvâsât tertibi üzerinden 500 kuruş⁹⁵⁴ ve bir zabıtın annesi ve kız kardeşine muvâsât tertibi üzerinden 300 kuruş tahsis edilmişti.⁹⁵⁵ Beyrut rüsumat memurlarından bir şehidin ailesine maaş verilmesi çeşitli sebeplerle uygun görülmemişti.⁹⁵⁶ İstanbul'a hicret etmiş olan müftü El-Hacı Zekeriya Efendi'ye muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmış olduğu için ayrıca muvâsât tertibi üzerinden maaş bağlanması kanunlara aykırı bulunmuştu.⁹⁵⁷

⁹⁵² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 331415 Hususi Nr. 310 197 numaralı cevap, 21 Ş. 1334/22 Haziran 1916.

⁹⁵³ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 331265 Hususi Nr. 261 141 numaralı cevap, 6 Ş. 1334/7 Haziran 1916.

⁹⁵⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 331417 Hususi Nr. 317 196 Cevap; 21 Ş. 1334/23 Haziran 1916.

⁹⁵⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333264, Hususi Nr. 710 524 numaralı cevap; 15 S. 1335/11 Aralık 1916.

⁹⁵⁶ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 340088 Hususi Nr. 505 109 İrade, 1334/1915-1916.

⁹⁵⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 472 Numaralı Defter, D. Nr. 352598, 1337/1918-1919.

İsmi	Durumu	Maaş Bağlananlar	Maaş Miktarı	Maaşta Herhangi Bir Değişiklik Olup Olmadığı
Hacı Muhammed Oğlu Hasan	Ayancık ve Boyabad kazalarında eşkiyalık eden çetelerin takibi görevi sırasında şehid	çocukları	bilinmiyor	yok
Hilal-i Ahmer tabiplerinden şehid Nafiz Tahir Bey	şehid	Annesi ve oğluna	bilinmiyor	yok
Şehzade Selahaddin Efendi	merhum	Kalfaları ile ağalarına	bilinmiyor	Muhtacin tertibi üzerinden bağlanan maaş 14 Mart 1916 tarihinden itibaren muvasat tertibine çevrilmişti.
Abdülferik Paşa	-	Kayınbiraderi Ali Sanak Efendi	bilinmiyor	Muhtacin tertibi üzerinden bağlanmış olan üç yüz otuz yedi buçuk kuruş maaş artık muvasat tertibi üzerinden verilecekti.
Medine-i Münevvere Şafi Müftüsü Seyyid Ulvi Bafkiye Efendi	-	Büyük oğlu Seyyid Ebubekir Efendi'ye	500 kuruş	yok
İstanbul mebus sabıkı Numan Efendi	-	dört nüfustan oluşan ailesine	1.000 kuruş	yok
İstanbul'a hicret etmiş olan müftü El-Hacı Zekeriya Efendi	-	kendisine	bilinmiyor	Muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmış olduğu için ayrıca muvasat tertibi üzerinden maaş bağlanması kanunlara aykırı bulunmuştu.

Ahmet Ağa	Çerkes Hasan vakasında şehid	eşi Fatma Zehra Fatma ve kızı Adile Seniyye Hanımlara	bilinmiyor	Tekaüd Kanunu gereğince verilen maaş yanında ayrıca muhtacin tertibine mahsus maaşları muvasat tertibi üzerinden verilecekti.
Kamil Bey	Kasr-ı Şirin Askeri Hastanesi'nde memur iken tifüs hastalığına yakalanarak vefat eden	ailesine	bilinmiyor	yok
Tabip Yüzbaşı Eyüp Efendi	bilinmiyor	kız kardeşine	250 kuruş	yok
Zabit Süleyman Efendi	bilinmiyor	annesi ve kız kardeşine	500 kuruş	yok
zabit	bilinmiyor	annesi ve kız kardeşine	300 kuruş	yok
Kafkas Harbi'nde şehid düşen Meclis-i Mebûsan Kâtibi Süleyman Kamil Efendi	şehid	annesi ve dul eşine	500 kuruş	yok
Meclis-i Mebûsan kâtiplerinden Süleyman Kamil Efendi	şehid	eşi Şayika Hanım'a	150 kuruş	yok
Beyrut rûsumat memurlarından	şehid	ailesine	-	çeşitli sebeplerle reddedilmişti

Tablo 4.5. Muvâsât tertibi üzerinden maaş tahsis edilenler.

4.8. Muhtacin Tertibi Üzerinden Maaş Tahsis Edilen Kişiler

Medine-i Münevvere Şafî Müftüsü Seyyid Ulvi Bafkiye Efendi'nin eşi ve kızı ve kız kardeşi ile küçük oğlu Seyyid Hadud Efendi'ye muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁹⁵⁸ İstanbul'a hicret etmiş olan müftü El-Hacı Zekeriya Efendi'ye muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmış olduğu için ayrıca muvâsât tertibi üzerinden maaş bağlanması kanunlara aykırı bulunmuştu.⁹⁵⁹ Malûl Ahmet Çavuş'a muhtacin tertibi üzerinden maaş verileceği bildirilmişti.⁹⁶⁰

Şehiden vefat eden Yüzbaşı Muhammed Ağa eşi Hatun Hanım'a eşi şehit olduğu için ve babası vefat ettiği için muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı ve bu maaşın

⁹⁵⁸ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 330961 Hususi Nr. 184 106 numaralı cevap; 12 B. 1334/15 Mayıs 1916

⁹⁵⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 472 Numaralı Defter, D. Nr. 352598, R. 1337/M.1921.

⁹⁶⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 344783 Hususi Nr. 713 304 İrade-i Hususiye Üzerine; R. 1335/M. 1919.

devamlı tahsis edilmesi kanunlara göre uygun görülmüştü.⁹⁶¹ Vazifesi başında iken yaralanarak vefat eden kaymakam Yusuf Ziya Efendi'nin ailesine muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁹⁶² Sivas valiliğinden emekli merhum Kamil Bey'in ailesine muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanması mümkün görülmemişti.⁹⁶³ Merhum Cavid Paşa'nın kız kardeşine daha önceleri bağlanmış olan muhtacin maaşı kesilmişti.⁹⁶⁴ Merhum Yüzbaşı Muhammed Nafiz Efendi'nin eşine muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁹⁶⁵

Merhum Resam Tevfik Paşa'nın kızı Fatma Zehra Hanım'a muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁹⁶⁶ Şehid olan telgraf müdürü Fikri Efendi'nin eşi, kızı ve oğluna muhtacin tertibi üzerinden yüz ellişer kuruş maaş tahsis edilmişti.⁹⁶⁷ Merhum Şehzade Selahaddin Beyefendi'nin cariyeleri ile 21 kişiye muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁹⁶⁸ Nizamiye 107. Alay'ın 2. Taburu'nun 2. Bölüğü ser çavuşu iken idam edilmiş olan Abdülfettah oğlu Ahmet'in altı kişiden oluşan ailesinin sefalet ve zaruret içerisinde bulundukları tespit edilmiş olduğundan bu ve benzer durumdaki ailelere muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁹⁶⁹ Polis komiseri merhum Halil Paşa'nın eşinin talep ettiği emeklilik maaşının ödenmesi imkânsız olduğundan bunun yerine kendisine muhtacin tertibi üzerinden 100 kuruş maaş tahsis edilmişti.⁹⁷⁰ Umur u Şarkıye'den aldığı maaşın kesilmesi dolayısıyla muhtacin maaşı isteyen Hindistan ahalisinden Abdülkayyim Efendi'nin eşinin isteği yerine getirilememişti.⁹⁷¹ Malûl Ahmet Çavuş'a⁹⁷² ve Ser komiser Cemal Bey'in ailesine muhtacin maaşı tahsis

⁹⁶¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 516 Numaralı Defter, Umûm Nr. 351999 Hususi Nr. 559; 23 M. 1340/26 Eylül 1921.

⁹⁶² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 512 Numaralı Defter, Umûm Nr. 328819 Hususi Nr. 689; 10 M. 1334/18 Kasım 1915.

⁹⁶³ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen, 470 Numaralı Defter, Nr. 280/26 Mahsusât-ı Zatiyye, 384 numaralı cevaptır; 24 Za. 1336/31 Ağustos 1918.

⁹⁶⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden, 512 Numaralı Defter, Umûm Nr. 329138 Hususi Nr. 745 330/783; 8 S. 1334/16 Aralık 1915.

⁹⁶⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden, 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 340223 Hususi Nr. 528 724 Harbiye tezkiresi üzerine; 1 M. 1337/7 Ekim 1918.

⁹⁶⁶ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden, 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339746 Hususi Nr. 452 81 İrade Sureti, 19 Za. 1336/26 Ağustos 1918.

⁹⁶⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 469 Numaralı Defter, Nr. 677/116 Mahsusât-ı Zatiyye 407 Evveliyatı, 28 S. 1334/5 Ocak 1916.

⁹⁶⁸ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen, 469 Numaralı Defter, Nr. 676/110 Mahsusat-ı Zatiyye 192 235 Evveliyatı; 28 S. 1334/5 Ocak 1916.

⁹⁶⁹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen, 240 Numaralı Defter, Umûm Nr. 330436 Hususi Nr. 62, 27 Ca. 1334/1 Nisan 1916.

⁹⁷⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen, 471 Numaralı Defter, Nr. 554/24972/50, D. Nr. 344428, R. 1335/M. 1919.

⁹⁷¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen, 471 Numaralı Defter, Nr. 650/33049/59, D. Nr. 344657; 23 M. 1338/18 Ekim 1919.

⁹⁷² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 344783 Hususi Nr. 713 304 İrade-i Hususiye Üzerine; 3 S. 1338/28 Ekim 1919.

edilmişti.⁹⁷³ Mekke-i Mükerrreme emiri Ali Haydar Paşa'nın şerafet ve muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁹⁷⁴

Emekli Yüzbaşı Muhammed Rami Efendi'ye muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁹⁷⁵ Şehiden vefat eden Yüzbaşı Muhammed Ağa'nın eşi Mecahat Hanım'a muhtacin tertibi üzerinden verilen maaş artık Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden verilecekti.⁹⁷⁶ Hattat Abbas Efendi'nin eşi Ayşe Hatun'a muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanacaktı.⁹⁷⁷ Zahu kazasında tahrirat kâtip zabitlerinden Muhammed Reşid ve Taşlıca sancağı merkez kazasından Nureddin ve Haydar Paşa'lar ve Ser Komiser Cemal Efendi'ler ailelerinin ihtiyaçlarını temin edemediklerini bildirdiklerinden bu durumdaki kişilere⁹⁷⁸ ve Nezaket Hanım'a muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁹⁷⁹

Doğancılar mevkiinde memurluk yapmış olan merhum Muhammed Ali Bey'in eşine muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanması Meclis-i Vükela tarafından uygun görülmemişti.⁹⁸⁰ Şehzade Camii Şerifi türbedarlarından rahmetli Hafız Osman Efendi'nin kızı ile eşine muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı.⁹⁸¹ Üsküdar Daire Belediyesi'nde memur Muhammed Ali ve Yüzbaşı Halil Efendi'lerin ailelerine kanunlara uygun olarak maaş bağlanmıştı. Fakat yine de Muhammed Ali Bey'in eşi iâşe sıkıntısı çektiğini bildirmiş ve ayrıca babasının da geçimini sağlamakla mükellef olduğunu söyleyerek kendisine muhtacin tertibi üzerinden de maaş bağlanmasını istemişti. Kanunlar ışığında bu kişilere ayrıca muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanması uygun görülmemişti.⁹⁸²

Bahriye yüzbaşılardan Halil İbrahim Efendizade'nin üç çocuğuna askeriyeden maaş bağlandığı için ayrıca muhtacin tertibi üzerinden maaş verilmesi kanunen uygun görülmemişti.⁹⁸³ Afganistan umerasından şehid Muhammed Hasan'ın oğlu Emin Zekeriya Han merkeze gönderdiği bir mektup ile ailesinin sefalet içerisinde

⁹⁷³ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 655/3359/61 640 numaralı cevaptır; 25 M. 1335/20 Ekim 1919.

⁹⁷⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333437 Hususi Nr. 733, 557 numaralı cevap, 29 S. 1335/25 Aralık 1916.

⁹⁷⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 470 Numaralı Defter, Nr. 108/10 Mahsusât-ı Zatiyye, 33 numaralı cevaptır; R. 1335/M. 1919.

⁹⁷⁶ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, D. Nr. 351999; 13 Ra. 1339/25 Kasım 1920.

⁹⁷⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336944 İdare; 17 Ra. 1339/29 Kasım 1920.

⁹⁷⁸ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 342943 İdariye Hususi Nr. 341 218 Şura-yı Devlet Mazbatası, 10 Ş. 1337/11 Mayıs 1919.

⁹⁷⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 330952 Hususi Nr. 182; 29 C. 1333/14 Mayıs 1915.

⁹⁸⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 472 Numaralı Defter, D. Nr. 349717/10.

⁹⁸¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 472 Numaralı Defter, D. Nr. 350518; 19 B. 1339/29 Mart 1921.

⁹⁸² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 472 Numaralı Defter, D. Nr. 350822; 22 Ş. 1339/1 Mayıs 1921.

⁹⁸³ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 472 Numaralı Defter, Nr. 515/13008/50.

yaşadıklarını ve en kısa zamanda gerekenin yapılmasını istemişti.⁹⁸⁴ Fakat yapılan araştırmalar sonucu Zekeriya Han'a zaten muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmış olduğu için ayrıca mesarif-i sâniye tertibi üzerinden olmak üzere 100 lira verilemeyecekti.⁹⁸⁵

Daha önceden muhtacin maaşı alan bazı kişilerin maaşları çeşitli sebeplerden ötürü kesilmişti. Bu kişilerin tekrar kendilerine muhtacin maaşı bağlanması talebinde bulunmalarına rağmen istekleri olumsuz karşılanmıştı.⁹⁸⁶

İsmi	Görevi/Durum	Yardım Yapılanlar	Talebi ve
Medine-i Münevvere Şafi Müftüsü Seyyid Ulvi Bafkiye Efendi	-	eşi ve kızı ve kız kardeşi ile küçük oğlu Seyyid Hadud Efendi	yok
El-Hacı Zekeriya Efendi	İstanbul'a hicret etmiş olan müftü	kendisine	yok
Ahmet Çavuş	malûl	kendisine	-
Yüzbaşı Muhammed Ağa	şehid	eşi Hatun Hanım'a	

⁹⁸⁴ BOA, BEONGG, Nr. 323 (Kalem-i Mahsus), D. Nr. 352597, 12 R. 1340/13 Aralık 1921.

⁹⁸⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 472 Numaralı Defter, Nr. 549/902/34, 4 Ra. 1340/5 Kasım 1921.

⁹⁸⁶ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen, 471 Numaralı Defter, Nr. 430/17455/37, 9 L. 1337/8 Temmuz 1919; BOA, Maliye Nezareti'ne Gelen, 471 Numaralı Defter, Nr. 328/20 Mahsusat-ı Zatiyye, 19 Mayıs 1335 tarihli maliyeden celp edilen netice yazılmıştır, 18 Ş. 1337/19 Mayıs 1919.

Kaymakam Yusuf Ziya Efendi	Vazifesi başında iken yaralanarak vefat eden	ailesine	-
Sivas valiliğinden emekli Kamil Bey	merhum	ailesine	maaş bağlanmamıştı
Yüzbaşı Muhammed Nafiz Efendi	merhum	eşine	-
Resam Tevfik Paşa	merhum	kızı Fatma Zehra Hanım'a	-
telgraf müdürü Fikri Efendi	şehid	eşi, kızı ve oğluna	yüz ellışer kuruş maaş
Şehzade Selahaddin Efendi	merhum	cariyeleri ile 21 kişiye	-
Nizamiye 107. Alay'ın 2. Taburu'nun 2. Bölüğü Ser çavuşu Abdülfettah oğlu Ahmet ve benzer durumdakiler	idam edilen	altı kişiden oluşan ailesine	-
Polis komiseri Halil Paşa	merhum	eşi	talep ettiği Tekaüd maaşının ödenmesi imkânsız olduğundan bunun yerine kendisine muhtacin tertibi üzerinden 100 kuruş maaş tahsis edildi.
Hindistan ahalisinden Abdülkayyim Efendi	eşi	-	Umur-ı Şarkiye'den aldığı maaşın kesilmesi dolayısıyla muhtacin maaşı talebi reddedilmişti.
Ahmet Çavuş	malûl	kendisine	-
Ser komiser Cemal Bey	-	ailesine	-
Mekke-i Mükerreme emiri Ali Haydar Paşa	-	-	Şerafet ve muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanmıştı.
Yüzbaşı Muhammed Rami Efendi	emekli	kendisine	-
Yüzbaşı Muhammed Ağa	şehid	eşi Melahat Hanım'a	Muhtacin tertibi üzerinden verilen maaş Hidemât-ı Vataniyye
Hattat Abbas Efendi	-	eşi Ayşe Hatun'a	-
Muhammed Reşid	Zahu kazasında tahrirat kâtip zabiti	-	Muhtacin tertibi üzerinden maaş tahsis edildi.
Nureddin ve Haydar Paşa	Taşlıca sancağı merkez	-	Muhtacin tertibi üzerinden maaş tahsis
Ser Komiser Cemal Efendi	-	-	Muhtacin tertibi üzerinden maaş tahsis edildi.

Muhammed Ali Bey	Doğancılar mevkiinde memurluk yapmış merhum	eşine	Muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlanması Meclis-i Vükela tarafından uygun görülmemiştir.
Hafız Osman Efendi	Şehzade Camii Şerifi türbedarlarından merhum	kızı ile eşine	-
Muhammed Ali	Üsküdar Daire Belediyesi'nde memur	eşine	Kendisine bağlanan maaşla geçinemediğini bildirerek muhtacin maaşı talep etmiş fakat talebi reddedilmişti.
Halil İbrahim Efendizade	Bahriye yüzbaşısı	üç çocuğuna	Askeriyeden maaş bağlandığı için ayrıca muhtacin tertibi üzerinden maaş verilmesi kanunen uygun görülmemiştir.
Afganistan umerasından şehid Muhammed Hasan'ın oğlu Emin Zekeriya Han	-	kendisine	Muhtacin tertibi üzerinden maaş bağlandığı için ayrıca mesarif-i sâniye tertibi
Nezaket Hanım	-	kendisine	-
Cavîr Paşa	merhum	kız kardeşine	Daha önceleri bağlanmış olan muhtacin maaşı kesilmişti.

Tablo 4.6. Muhtacin maaşı tahsis edilen kişiler.

4.9. Emeklilik Maaşı Tahsis Edilen Kişiler

Savaş sırasında ve düşman askerleri tarafından etrafı çevrilmiş yerlerde mahsur kalanlarla vefat edenlere ve zaruret içerisinde bulunan asker ailelerine Askeri Tekaüd Kanunu hükmünce maaş tahsis edilecekti.⁹⁸⁷ Memurluk görevinde 15 seneden fazla çalışarak emekliye ayrılmadan vefat eden kişilerin ailelerine kanun maddeleri incelenecek ve maaş verilecekti.⁹⁸⁸ Gerekli olan tetkikat ve tahakkuk yapılarak⁹⁸⁹ Askeri

⁹⁸⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 512 Numaralı Defter, Umûm Nr. 329444 Hususi Nr. 789; 6 Ra. 1334/12 Ocak 1916.

⁹⁸⁸ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335816 İdare, Hususi Nr. 328, 8 L. 1335/28 Temmuz 1917.

⁹⁸⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335816 Hususi Nr. 540, Evveliyatı 332/1381 Diğer 334/376 D. Nr. 334045.

Tekaüd Kanunu'na göre on beş seneden fazla çalışıp emekliye ayrılamadan ölen memur ailelerine emekli maaşı verilecekti.⁹⁹⁰ Askeri Tekaüd Kanunu'na göre askeriyeden emekli olduktan sonra vefat edenlerin ailelerine maaş tahsis edilecekti.⁹⁹¹ Askerî Tekâüd ü İstifa Kanunu'nu hükmünce asker ailelerine tahsis olunan maaşların ikramiyeye döndürülerek verilmesi hakkında bir kanun sunulmuştu.⁹⁹²

Jandarma Alayı İpek Taburu 1. Bölük Azası iken askeriyeden ayrılmış olan Bayram Ağa'nın ailesine emekli maaşı bağlandı.⁹⁹³ Bahriye Nezareti tercümanlığında Almanca mütercimliği göreviyle çalışan Hamdi Kenan b. Nuri Kenan Efendi'ye emekli maaşı verildi.⁹⁹⁴ Bağdad'ta görev yapmakta olan Yüzbaşı İnebolulu Hüseyin Hasan Efendi aldığı maaş hesap ve tahsis edilerek emekliye sevk edildi.⁹⁹⁵ Dersaadet Liman Dairesi Evrak Müdürlüğü'nde kâtiplik görevini yerine getiren Asıtaneli Hüseyin b. Hafız Osman Efendi'nin aldığı maaş hesaplanarak emekliye sevk edilecekti. Mekteb-i Bahriye-i Lisan öğretmenliği yapan Güverte Yüzbaşısı Gelibolulu Ali Haydar b. Mustafa Efendi aldığı maaş hesaplanarak emekli edilecekti.⁹⁹⁶ Nasiriye Liman reisi güverte Yüzbaşı Abdurrahman b. Şehayeddin Efendi maaşı hesaplanarak emekli edilecekti.⁹⁹⁷ Üçüncü sınıf kâtip olan Üsküdarlı Hüseyin Galip Bey'in emekli maaşına on bin kuruş zam yapılarak maaşı 897 kuruşa yükseltilecekti.⁹⁹⁸ Mülazım-ı Evvel Muhammed Kemaleddin b. Kadri Efendi aldığı maaş hesaplanarak emekli edilecekti.⁹⁹⁹ Mülazım-ı Evvel Midillili Muhammed b. Vasıl Efendi emekliye sevk edilecekti.¹⁰⁰⁰ Yüzbaşı Bebekli Hakkı b. Mustafa Efendi'nin maaşı hesaplanarak yüzbaşı emekli edilecekti.¹⁰⁰¹ Bahriye Nezareti 4. Daire-i Mebayaat müstamile kısmında çalışan Asıtaneli Rauf b. Ahmet Bey'in aldığı maaş hesaplanacak ve kendisi emekli edilecekti.¹⁰⁰² Kıdemli Yüzbaşı Üsküdarlı Hasan Sezai Abdülkadir Efendi'nin maaşı

⁹⁹⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 334145, Hususi Nr. 862 449 Cevap, 14 R. 1335/7 Şubat 1917.

⁹⁹¹ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 338657 Hususi Nr. 376, 7 Ş. 1336/18 Mayıs 1918.

⁹⁹² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 271/14311/2300; R. 1336/M. 1920.

⁹⁹³ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339193 Hususi Nr. 365, 310 Numaralı Mazbata Üzerine 311; R. 1334/M. 1918.

⁹⁹⁴ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Dosya veya Gömlek Numarası yok; 17 N. 1334/18 Temmuz 1916.

⁹⁹⁵ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 75, 16 L. 1334/16 Ağustos 1916.

⁹⁹⁶ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 63, 24 N. 1334/25 Temmuz 1916.

⁹⁹⁷ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 263, 28 Ra. 1334/3 Şubat 1916.

⁹⁹⁸ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 265; D. Nr. 319029; 28 Ra. 1334/3 Şubat 1916.

⁹⁹⁹ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 97; 9 Z. 1334/7 Ekim 1916.

¹⁰⁰⁰ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 94; 19 Za. 1334/17 Eylül 1916.

¹⁰⁰¹ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 74; 16 L. 1334/16 Ağustos 1916.

¹⁰⁰² BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 48; 12 Ca. 1334/17 Mart 1916.

hesaplanacak ve kendisi emekliye sevk edilecekti.¹⁰⁰³ Armudlu Liman reisi çalışanlarından güverte Yüzbaşı Eslemiyeli Ali Sena b. Rauf Efendi'nin aldığı maaş hesaplanacak ve kendisi emekliye sevk edilecekti.¹⁰⁰⁴ Zerheli Barbaros mürettebatından Akçaabadlı Muhammed oğlu Mustafa Bey 75 kuruş maaşla emekli edilmişti.¹⁰⁰⁵

Nezaret 4. Dairenin 3. Şubesi'nde çalışan kâtiplerden Süleyman Tevfik Seyyid Ali Efendi'nin aldığı maaş hesaplanacak ve kendisi emekliye sevk edilecekti.¹⁰⁰⁶ Bahriye Nezareti'nde çalışan Yüzbaşı Kakalı İsmail b. Ahmed Efendi'nin aldığı maaş hesaplanacak ve kendisi emekliye sevk edilecekti.¹⁰⁰⁷ Bahriye fabrika ve imalathanelerinde çalışan ve 4. sınıf kâtiplerden olan Muhammed Cemil b. Muhammed Tahir Hulusi Efendi'nin maaşı hesaplanacak ve kendisi emekliye sevk edilecekti.¹⁰⁰⁸

Bahriye ve Muhafaza-i 2. Bölüğü'nde çalışan Güverte Yüzbaşı Tophaneli Muhammed b. Muhammed Efendi'nin maaşı hesaplanacak ve kendisi emekliye sevk edilecekti.¹⁰⁰⁹ Bir fabrikada çalışırken emekliye ayrılan fakat daha sonra askere alınan Yüzbaşı Kasımpaşalı Cavid Seyyid Ömer Efendi'nin emekli maaşına bir miktar meblağ eklenerek maaşı 639 kuruşa yükseltilecekti.¹⁰¹⁰ Trabzon'da bir fabrikada müdür olarak çalışırken lekeli hummaya yakalanarak vefat eden İmadeddin Bey'in ailesine Memurin-i Mülkiye Tekaüd Kanunu'na göre maaş tahsis edilecekti,¹⁰¹¹ lekeli hummadan vefat eden bir kıdemli yüzbaşının ailesine binbaşı rütbesi üzerinden maaş tahsis edilecekti.¹⁰¹²

Divan-ı temyiz askeri azasından Kalyon Kapudanı Selanikli Ramiz b. Numan Bey ile İdare-i Bahriye'de Mülazım Karabekirli Yakub b. Halil ve Mahsusat-ı Zâtiye İdaresi Askeri Tetkik Komisyonu'nda kâtip Yüzbaşı Osman b. Muhammed Efendi'lerin maaşları hesaplanacak ve bu kişiler emekliye sevk edileceklerdi.¹⁰¹³ Bahriye Nezareti'nde çalışan kâtip Yüzbaşı Yakup Seyyid İbrahim Efendi'nin maaşı hesaplanacak ve kendisi emekliye sevk edilecekti.¹⁰¹⁴ Kıdemli yüzbaşı olmadan vefat eden zâbitânın yetim kalan çocuklarına ve dul eşlerine Tekaüd Kanunu'nun 4. maddesi

¹⁰⁰³ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 28.

¹⁰⁰⁴ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 259; 28 Ra. 1334/3 Şubat 1916.

¹⁰⁰⁵ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 41, 5 Ş. 1334/7 Hazir an 1916.

¹⁰⁰⁶ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 40, 5 Ş. 1334/7 Hazir an 1916.

¹⁰⁰⁷ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 39, 5 Ş. 1334/7 Hazir an 1916.

¹⁰⁰⁸ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 39, 5 Ş. 1334/7 Hazir an 1916.

¹⁰⁰⁹ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 38, 5 Ş. 1334/7 Hazir an 1916.

¹⁰¹⁰ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 348, D. Nr. 316630; 21 S. 1334/29 Aralık 1915.

¹⁰¹¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 330950 Hususi Nr. 180 19 Numaralı Cevap; 11 B. 1334/14 Mayıs 1916.

¹⁰¹² BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336096 Hususi Nr. 624, 8 Za. 1335/26 Ağustos 1917.

¹⁰¹³ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 117, 3 M. 1335/30 Ekim 1916.

¹⁰¹⁴ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 144, 16 S. 1335/12 Aralık 1916.

hükmünce maaş bağlanacaktı.¹⁰¹⁵ Askerlik hizmetini yerine getirirken vefat eden Reha Bey'in ailesine ve aynı durumdaki kişilere emeklilik maaşı verilecekti.¹⁰¹⁶ Emekliye sevk edilen bir mülazım-ı evvelin ailesine yüzbaşı rütbesi üzerinden maaş tahsis edilecekti.¹⁰¹⁷

¹⁰¹⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 346828, Hususi Nr. 232 221 Numaralı Mazbata Üzerine; R.1336/M. 1920.

¹⁰¹⁶ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 341923 Hususi Nr. 190, 17 R. 1337/20 Ocak 1919.

¹⁰¹⁷ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 242 Numaralı Defter, Umûm Nr. 337124 Hususi Nr. 924, 2 S. 1336/17 Kasım 1917.

İsmi	Durumu	Maaş Bağlananlar
Bayram Ağa	Jandarma Alayı İpek Taburu 1. Bölük Azası iken askeriyeden ayrılmış olan	ailesine
Mirliva Süleyman Faik Paşa	2. Ordu Süvari müfettişliğinden emekli	kendisine
Hamdi Kenan b. Nuri Kenan Efendi	Bahriye Nezareti tercümanlığında Almanca mütercim	kendisine
İnebolulu Hüseyin Hasan Efendi	Bağdad'da görev yapmakta olan yüzbaşı	
Asıtaneli Hüseyin b. Hafız Osman Efendi	Dersaadet Liman Dairesi Evrak Müdürlüğü'nde kâtip	kendisine
Üsküdarlı Hasan Sezai Abdülkadir Efendi	Kıdemli Yüzbaşı	kendisine
Eslemiyeli Ali Sena b. Rauf Efendi	Armutlu Liman reisi çalışanlarından güverte Yüzbaşı	kendisine
Akçaabadlı Muhammed oğlu Mustafa Bey	Zerheli Barbaros mürettebatından	kendisine
Süleyman Tevfik Seyyid Ali Efendi	Nezaret 4. Dairenin 3. Şubesi'nde çalışan kâtiplerden	kendisine
Kalahı İsmail b. Ahmed Efendi	Bahriye Nezareti'nde çalışan yüzbaşı	kendisine
Muhammed Cemil b. Muhammed Tahir Hulusi Efendi	Bahriye fabrika ve imalathanelerinde çalışan ve 4. sınıf kâtiplerden	kendisine
Tophaneli Muhammed b. Muhammed Efendi	Bahriye ve Muhafaza-i 2. Bölüğü'nde çalışan Güverte Yüzbaşı	kendisine
Kasımpaşalı Cavid Seyyid Ömer Efendi	Bir fabrikada çalışırken emekliye ayrılan fakat daha sonra askere alınan yüzbaşı	emekli maaşına bir miktar meblağ eklenerek maaşı 639 kuruşa yükseltilecekti
İmadeddin Bey	Trabzon'da bir fabrikada müdür olarak çalışırken lekeli hummaya yakalanarak vefat eden	ailesine Memurin-i Mülkiye Tekaüd Kanunu'na göre maaş
lekeli hummadan vefat eden	kıdemli yüzbaşının	ailesine
Selanikli Ramiz b. Numan Bey	Divan-ı temyiz askeri azasından kalyon kapudanı	kendisine
Karabekirli Yakub b. Halil	idare-i bahriyede mülazım	kendisine
-	Mahsusat-ı Zatiye İdaresi Askeri Tetkik Komisyonu'nda kâtip	kendisine
Osman b. Muhammed Efendi	yüzbaşı	kendisi
Yakup Seyyid İbrahim Efendi	Bahriye Nezareti'nde çalışan kâtip Yüzbaşı	kendisi
Reha Bey	Askerde ölen	ailesine ve benzer durumdakilere

Tablo 4.7. Emeklilik maaşı tahsis edilen kişiler.

4.10. Askerî Kaptan

Savaş sırasında emekli Korvet Kaptanı Kadıköylü Faik b. Hacı Hamdi Efendi'nin ailesine¹⁰¹⁸ ve Muvakkat Merkez Korveti mürettebatından merhum Kaptan Kasımpaşalı Mehmed Şevki b. Hasan Efendi'nin dul eşine maaş tahsis edilmişti.¹⁰¹⁹

Askerî Kaptanlar	Görevi	Birliği	Durumu	Yardım Yapılan	Verilen
Kadıköylü Faik b. Hacı Hamdi	emekli korvet kaptanı	bilinmiyor	bilinmiyor	ailesine	maaş
Kasımpaşalı Mehmed Şevki b. Hasan	kaptan	Muvakkat Merkez Korveti mürettebatından	merhum	dul eşine	maaş

Tablo 4.8. Askerî kaptanlar ve ailelerine yardımlar.

4.11. Polis

Savaş sırasında Trabzon'da polis memuru olan Hayri Efendi¹⁰²⁰ ve başka bir yerde görev yapmakta olan Ali Rıza Efendilere¹⁰²¹ emekli maaşı tahsis edilmişti. İki polis memuruna mazuliyet maaşı bağlanırken, İstanbul'da eski komiser muavini olan İbrahim Muhyiddin Efendi¹⁰²² ve Şevket Efendi'lere,¹⁰²³ iki başkomiser ailesine muhtacin tertibi üzerinden maaş tahsis edilmişti.¹⁰²⁴

¹⁰¹⁸ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 732/261, 3 S. 1332/1 Ocak 1914.

¹⁰¹⁹ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 682/76; 6 Ca. 1332/2 Nisan 1914.

¹⁰²⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 512 Numaralı Defter, Umûm Nr. 329669 Hususi Nr. 821; 26 Ra. 1334/1 Şubat 1916.

¹⁰²¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 344276 Hususi Nr. 611, 456 Numaralı Mazbata Üzerine; 19 Z. 1337/15 Eylül 1919.

¹⁰²² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 344952 Hususi Nr. 755; 569 Numaralı Mazbata Üzerine; 18 S. 1338/12 Kasım 1919.

¹⁰²³ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 331622 Hususi Nr. 378; 17 N. 1334/18 Temmuz 1916.

¹⁰²⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 655/3359/61 640 numaralı cevaptır; 25 M. 1338/20 Ekim 1919; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 342943 İdariye Hususi Nr. 341 218 Şurayı Devlet Mazbatası, 10 Ş. 1337/11 Mayıs 1919.

Polis	Görevi	Yardım Yapılan	Verilen
Hayri Efendi	Trabzon eski polis memuru	kendisi	emeklilik maaşı
Ali Rıza Efendi	polis memuru	kendisi	emeklilik maaşı
Cemal Efendi	ser komiser	ailesi	muhtacin tertibi üzerinden maaş
Cemal Efendi	ser komiser	ailesine	muhtacin tertibi üzerinden maaş
İbrahim Muhyiddin Efendi	İstanbul polis memuru eski komiser muavini	kendisine	mazuliyet maaşı
Şevket Efendi	polis memuru	kendisi	mazuliyet maaşı

Tablo 4.9. Polislerle yapılan yardımlar.

4.12. Esnaf ve Memur Aileleri

Arşiv belgelerinden 27 memur ailesine doğrudan doğruya maaş tahsis edildiğini öğrenmekteyiz.¹⁰²⁵ İki memur ailesine muhtacin tertibi üzerinden maaş tahsis edilirken,¹⁰²⁶ bir aile de kendilerine muhtacin maaşı tahsis edilmesini talep etmişlerdi.¹⁰²⁷ Bahriye Dairesi odacıları ailelerine maiyyetsiz kişi maaşı bağlanmıştı.¹⁰²⁸

¹⁰²⁵ BOA, BEONGG, 470 Numaralı Defter, Nr. 39/1 Mahsusat-ı Zatiyye, 536 cevaptır, 25 R. 1337/28 Ocak 1919; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 340264 Hususi Nr. 536 176 Meclis-i Mebûsan, 1334/1915-1916; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 341640 Hususi Nr. 76 39 Numaralı Mazbata Üzerine 34/328, 1335/1916-1917; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 469 Numaralı Defter, Nr. 566/105 Mahsusat-ı Zatiyye Esasi Hariciye Tezkiresi 324, D. Nr. 328875, 7 M. 1334/15 Kasım 1915; BOA, DH.K.MS (telgraf), 43 33; 19 R. 1335/12 Şubat 1917; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 364/3174/1 Mahsusat Şuradan/394, 13 M. 1338/8 Ekim 1919; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 691/135-136-137; 27 B. 1335/19 Mayıs 1917; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 739/155-157; 27 S. 1332/25 Ocak 1914; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 726/175, 19 S. 1332/17 Ocak 1914; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 347137, Hususi Nr. 306, Diğer 340; 1336/1917-1918; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 346302 Hususi Nr. 133, 53 numaralı cevaptır, 1336/1917-1918; 712 DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 54-56; 21 Ca. 1334/26 Mart 1916; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 738/247/248; 28 Ş. 1332/22 Temmuz 1914; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 347761 Hususi Nr. 455, 465 Numaralı Mazbata Üzerine, 35/666 numaralı cevaptır, 1336/1917-1918; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, D. Nr. 345048 Nr. 658/2593/46; 1335/1916-1917; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 811/225-226, 25 S. 1333/12 Ocak 1915; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 332942, Hususi Nr. 651 158 Numaralı Tezkire-i Hususiye, 21 M.1335/17 Kasım 1916; 723 DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., Defter Nr. 206-250, 9 Ca. 1335/3 Mart 1917; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 72-75, 24 R. 1332/22 Mart 1914; 811 DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 206-207; 17 L. 1334/17 Ağustos 1916; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 344196 Hususi Nr. 594 437 Numaralı Mazbata Üzerine, 1335/1916-1917; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 344196 Hususi Nr. 594 437 Numaralı Mazbata Üzerine, 1335/1916-1917; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 330961 Hususi Nr. 184 106 numaralı cevap; 12 B. 1334/15 Mayıs 1916; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 682/77; 10 Ca. 1332/6 Nisan 1914; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 340817 Hususi Nr. 610 520 numaralı mazbata üzerine; 1334/1915-1916; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 339110 Hususi Nr. 351 146 Numara üzerine, 1334/1915-1916; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 335816 İdare, Hususi Nr. 328, 8 L. 1335/28 Temmuz 1917; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 342943 İdariye Hususi Nr. 341 218 Şura-yı Devlet Mazbatası, 10 Ş. 1337/11 Mayıs 1919;

¹⁰²⁶ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 472 Numaralı Defter, D. Nr. 349717; ty.

¹⁰²⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 942/35451/99, D. Nr. 349645, Mahsusât-ı Zatiye Müdüriyeti; 1336/1917-1918.

Üç memur emekliye sevk edilmiş,¹⁰²⁹ iki kişiye de mazuliyet maaşı tahsis edilmişti.¹⁰³⁰ Yine beş memura mazuliyet maaşı tahsis edilmişti.¹⁰³¹ 15 seneden fazla memurluk yapıp emekliye ayrılmadan ölen memurların ailelerine emeklilik maaşı tahsis edilirken,¹⁰³² yabancı memleketlerdeki emekli ve işinden çıkarılmış memurlara da maaş bağlanmıştı.¹⁰³³

Esnaf askerlere örnek olarak verebilecek tek kişi Hattat Abbas Efendi'dir. Abbas Efendi'nin hangi cephede savaştığı hakkında bir bilgiye ulaşılamamışken Efendi hakkındaki tek bilğimiz eşi Ayşe Hanım'a muhtacin tertibi üzerinden maaş tahsis edildiğidir.¹⁰³⁴

Telgraf memuru Fikri Efendi'nin eşi, kızı ve oğluna muhtacin tertibi üzerinden 150'şer kuruş maaş tahsis edilirken,¹⁰³⁵ savaşta kâtiplik mesleğini icra ederken şehid düşen İsmail Hakkı Bey'in ailesi, İsmail Bey'in şehit düştüğü tarih üzerinden altı ay geçmiş olmasına rağmen müracaat etmemişler; Maraş'ta yaşayan bu ailenin İstanbul'a gelmeleri için gereken yol masrafı devlet tarafından karşılanmıştı.¹⁰³⁶ Kafkas Harbi'nde şehid düşen kâtip Nureddin Efendi'nin annesi Arife Hanım ile meczup kardeşi Rıfki Efendi'ye muvâsât tertibi üzerinden ayda 150'şerden 300 kuruş maaş tahsis edilmesi üzerine; bu kişilerle aynı konumda olan Meclis-i Mebûsan zabitlerinden Süleyman Efendi'nin annesi ile kız kardeşine de, adaletin tecelli etmesini sağlamak için muvâsât

¹⁰²⁸ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 723/253-259; 7 Ca. 1335/1 Mart 1917.

¹⁰²⁹ BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 63, 24 N. 1334/25 Temmuz 1916; BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 39, 5 Ş. 1334/7 Haziran 1916; BOA, BEONGG, Bahriye Nezareti'ne Gelen 41 Numaralı Defter, Nr. 40, 5 Ş. 1334/7 Haziran 1916.

¹⁰³⁰ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333150 Hususi Nr. 689, Diğer 35/152; 7 S. 1335/3 Aralık 1916; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 343914 Hususi Nr. 539; 1335/1916-1917.

¹⁰³¹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 344865 Hususi Nr. 736, 561 Numaralı Mazbata Üzerine; 1335/1916-1917; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336129 İdare, Hususi Nr. 405; 11 Za. 335/29 Ağustos 1917; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 512 Numaralı Defter, Umûm Nr. 328939 Hususi Nr. 710; 21 M. 1334/29 Kasım 1915; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 470 Numaralı Defter, Nr. 191/9 Mahsusat-ı Zatiyye, 1335/1916-1917; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 334251 Hususi Nr. 905656, Şûra Mazbatası Üzerine; 6 Ca. 1335/28 Şubat 1917.

¹⁰³² BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 334145, Hususi Nr. 862 449 Cevap, 18 R. 1335/11 Şubat 1917.

¹⁰³³ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 514 Numaralı Defter, Umûm Nr. 347492 Hususi Nr. 385, 1336/1917-1918.

¹⁰³⁴ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 336944 İdare; 14 S. 1336/29 Kasım 1917.

¹⁰³⁵ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 469 Numaralı Defter, Nr. 677/116 Mahsusat-ı Zatiyye 407 Evveliyatı, 28 S. 1334/5 Ocak 1916.

¹⁰³⁶ BOA, BEONGG, Harbiye Nezareti'ne Gelen 244 Numaralı Defter Nr. 671/90 D. Nr.348897 Evveliyatı 423, ty.

tertibî üzerinden 300 kuruş maaş tahsis edildiği hatırlatılarak kendilerine de aynı miktarda maaş bağlanması talep edilmişti.¹⁰³⁷

Hastalıktan ölen iki memur asker olduğunu bilmekteyiz: Sebt Hastanesi tabiplerinden ve Belas etibbasından Artarzos Kavanis orduda mikrobunu kapıldığı tifüs hastalığından vefat etmiş, memurun ailesine maaş tahsis edilmişti.¹⁰³⁸ Trabzon'da bir fabrikada müdürlük yaparken hastalanan Ahmed İmadeddin Efendi lekeli hummadan vefat etmiş, ailesine Emekli Kanuna hükmünce maaş tahsis edilmişti.¹⁰³⁹

Bir kişi esir düşmüştü, Port Said Kömür memurluğu kitabesinde birinci kâtip iken askere giden İsmail Hakkı Efendi'nin ailesine Üsera Kanunnamesi hükmüne göre¹⁰⁴⁰ ve Şafî Müftüsünün Medine-i Münevvere'deki dul ve yaralı olan kız kardeşine ise Hidemât-ı Vataniyye Tertibî üzerinden maaş tahsis edilmişti.¹⁰⁴¹ Bir memura, eşinin ameliyat masraflarını karşılaması için birikmiş maaşları verilirken,¹⁰⁴² altı memura da maaş tahsis edilmişti.¹⁰⁴³

¹⁰³⁷ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 333264, Hususi Nr. 710 524 numaralı cevap; 15 S. 1335/11 Aralık 1916.

¹⁰³⁸ BOA, BEONGG, Nr. 350680, 93, 1337/1918-1919.

¹⁰³⁹ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 330950 Hususi Nr. 180 19 Cevap; 10 C. 1334/14 Nisan 1916.

¹⁰⁴⁰ DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 24-25-26-27; 2 C. 1335/26 Mart 1917.

¹⁰⁴¹ BOA, BEONGG, Nr. 798 İdare-i Umûmiye-i Dahiliye, D. Nr. 328788; 324673, 5 M. 1334/13 Kasım 1915.

¹⁰⁴² DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 723/241-243; 9 Ca. 1335/3 Mart 1917.

¹⁰⁴³ BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 469 Numaralı Defter, Nr. 33/5 Mahsusat-ı Zatiyye 1331/813 Cevap, D. Nr. 329644, 21 Ca. 1334/26 Mart 1916; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 298/15055/25 Mahsusat-ı Zatiyye; 1336/1917-1918; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'ne Gelen 472 Numaralı Defter, D. Nr. 352598, 1337/1918-1919; DZ. K. K. TARİHİ DENİZ ARŞ., 739/155-157; 27 S. 1332/25 Ocak 1914; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Giden 513 Numaralı Defter, Umûm Nr. 330493 Hususi Nr. 80; 3 C. 1334/7 Nisan 1916; BOA, BEONGG, Maliye Nezareti'nden Gelen 471 Numaralı Defter, Nr. 857/42282/25 301, Şûradan/394, 1335/1916-1917.

Esnaf/Memur	Yardım Yapılan	Talebi
Merhum Hattat Abbas Efendi	eşi Ayşe Hanım'a muhtacin tertibi üzerinden maaş	yok
Meclis-i Mebûsan serhademesi merhum Ahmed Efendi	ailesine	yok
Meclis-i Mebûsan serhademesi merhum Ahmet Efendi	ailesine maaş	yok
Dersaadet Liman Dairesi Evrak Müdürlüğünde çalışan Tenus kazası Bevayen Mah. Başkâtip Ali Vechi Efendi	ailesine maaş	yok
Kâtip Asîtâneli Hüseyin b. Hafız Osman	kendisi emekliye sevk edilecek	yok
Hariciye Evrak Müdüriyeti eski muavini Atıf Efendi	eşi Seher Hanım'a maaş	yok
eskiden Adana merkez kazasında çalışmış olan Atıf Efendi	kendisine mazuliyet maaşı	yok
Muhacirin Komisyonu azası Behçet Efendi	kendisine maaş	yok
Sebt Hastanesi etibbasından orduda iken tifüsten ölen Posta ve Telgraf müdürü Bekir Efendi	kendisine maaş	esarete kaldığı müddete ait memuriyet maaşı
Niğde'nin Kayabaşı Jandarma Taburu'ndan 1 kişi Belas etibbasından Artarzos Kavanis	ailesine maaş	yok
Darülfünun Hukuk Fakültesi Kâtiplerinden Celal Efendi	annesi Edirneli Fatma Hanım'a maaş	yok
eski kâtip merhum Cemal Efendi	kendisine	mazuliyet maaşı
Anadolu Kavağı Bahriye İşaret İstasyonu'nun Maliye Tahsil Şubesi'nde çalışan Cemal Efendi	dul eşine maaş	yok
Müstahdem Deli Osmanoğlu Mehmet oğlu Mehmet	annesi ve bir çocuğuna maaş	yok

Kameron Tersanesi'nde çalışan Demirci İsmail Ağa	ailesine maaş	yok
Rüsumat Kâtiplerinden şehid Emin Efendi	-	mazuliyet maaşı
Bahriye 3. Daire Muhasebe Kalemî'nde çalışırken ölen telgraf müdürü Fikri Efendi	eşi, kızı ve oğluna muhtacin tertibi üzerinden 150'şer kuruş	yok
1. sınıf kâtip merhum Hafız Mehmet Efendi	eşi ve üç kızına maaş	yok
Eskişehir'de görevde iken Bevayen Mahkemesi'nde çalışırken ölen Hami Efendi	ailesinin maaşı 3.000 kuruşa yükseltilecek	yok
Zabıt Kâtibi Hamid Efendi	ailesine	yok
İnebolu kazasından Hamsiköyü eski telgraf müdürü Hasan Efendi	kendisine mazuliyet maaşı	yok
Bahriye Merkez Hastanesi'nde görevli İbiş Köyü'nün Abana Nahiyesi'nden Süleyman oğlu Abdullah Serdümen	ailesine maaş	yok
Bahriye Merkez Hastanesi'nden lekeli hummadan ölen aşçıbaşı İbrahim b. Abdullah Ağa	eşinin ameliyat masraflarını karşılaması için 1330-1331 yılları arasındaki birikmiş maaşları verilecek	yok
Trabzon'da bir fabrikada müdürlük yaparken savaşa katılan ve şehid düşen Ahmed İmadeddin Efendi	ailesine Emeklilik Kanunu'nun 27. maddesine göre maaş	yok
Port Said Kömür memurluğu kitabetinde çalışırken esir düşen bir kâtip	ailesinin Maraş'tan İstanbul'a gelebilmeleri için gereken yol masrafları karşılanacak	yok
1. Kâtip İsmail Hakkı Efendi	ailesine Üsera Kanunnamesi hükmüne göre maaş	yok
Bahriye Tersanesi muhasebe memuru iken ölen İstanbul'a hicret eden müftü El-Hacı Zekeriya Efendi	kendisine muhtacin tertibi üzerinden maaş	muvasat tertibi üzerinden maaş
Fırkateyn Kâtibi İzmitli Hüsnü Efendi	eşi, kızı ve üç oğluna maaş	yok
Galata'da odabaşı Kadir Efendi	kendisine aylık 500 kuruş sipariş maaşı	yok
Selanik Ziraat Mektebi eski müdürü Kaladas Efendi	kendisine mazuliyet maaşı	yok
Eski Şeyhülislam Kazım Aziz Efendi	ailesine maaş	yok
Bahriye fabrika ve imalathanelerinde çalışan Doğancılar'da eski memur Muhammed Ali Efendi	dul eşine muhtacin tertibi üzerinden maaş	yok

Zahı kazasından 4. sınıf kâtip Muhammed Cemil b. Muhammed Tahir Hulusi	kendisi emekliye sevk edilecek	yok
İntihar eden tahrirat kâtip zabiti Muhammed Reşid	ailesine muhtacin tertibi üzerinden maaş	yok
Muayene Nüfus memuru Muhsin Efendi	ailesine 5.000 kuruş	yok
İstanbul rüsum istihlâkiye seyyar tahsil memuru Mustafa Hamdi Efendi	kendisine mazuliyet maaşı	yok
Kafkasya[1] Darülharbi'nde şehid düşen İstanbul mebus sabıkı Numan Efendi	4 kişilik ailesine	muhtacin tertibi üzerinden maaş
Kâtip Nureddin Efendi	annesi Arife Hanım ile meczup kardeşi Rıfkı Efendi'ye	Meclis-i Mebûsan zabitlerinden Süleyman Efendi'nin annesi ile kız kardeşine muvasat tertibi üzerinden 300 kuruş maaş tahsis edildiği hatırlatılarak, muvasat tertibi üzerinden ayda 150'şerden 300 kuruş maaş
tahlisiye idaresinden emekli Palmer ve Samırs	ailesine maaş	yok
Aydın tahsil memuru Rahmi Efendi	-	-
Sultan Abdülmecit ve Abdülaziz Han'ın hizmetinde bulunmuş Raşid Efendi	eşi Hazebtüz Hanım'a maaş	yok
Antalya Gureba Hastanesi sertabibi Raşid Efendi	ailesine	yok
3. sınıf Kâtibi merhum Recep Kara Efendi	oğluna maaş	yok
emekli tahlisiye hademesi Salih Ruşen	eşi ve yetimlerine maaş	yok
Dersaadet telgraf merkezi ihtiyat memurlarından Salih Sezai Efendi	dul eşine maaş	yok
Dersaadet Telgraf Merkezi İhtiyat memuru şehid Salih Sezai Efendi	dul eşine mülazım-ı sâni rütbesi üzerinden maaş	yok
Kafkas Harbi'nde şehid düşen Medine-i Münevvere Şafi Müftüsü Seyyid Ulvi Bafkiye	eşi, kızı, kız kardeşi, küçük oğlu S. Hadud Efendi'ye, büyük oğlu S. Ebubekir Efendi'ye muhtacin tertibi üzerinden maaş ve muvasat tertibi üzerinden 500 kuruş	yok

Şehid Zabit Süleyman Efendi	annesi ile kız kardeşine muvasat tertibi üzerinden 300 kuruş	yok
Meclis-i Mebûsan Kâtibi şehid Süleyman Kamil Efendi	annesi ile dul eşine muvasat tertibi üzerinden 500 kuruş	yok
Meclis-i Mebûsan Kâtibi Süleyman Kamil Efendi	annesi ile kız kardeşine	muvasat tertibi üzerinden 500 kuruş
Meclis-i Mebûsan Kâtibi Süleyman Kamil Efendi	eşi Şayika Hanım'a muvasat tertibi üzerinden 150 kuruş	yok
Beytülmal Muhasebe Beyrut Kadısı Süleyman Rüştü Efendi	kendisine tayin tarihi ile harcırah aldığı müddet arasındaki zaman için mazuliyet maaşı	yok
Dersaadet Liman Reisi merhum Kâtip Süleyman Tevfik Seyyid Ali Efendi	kendisi emekliye sevk edilecek	yok
eski kâtiplerden merhum Tevfik Efendi	kendisine mazuliyet maaşı	yok
eski kâtiplerden merhum Vahi Efendi	ailesine maaş	yok
emekliye ayrılmadan ölen eski Rüsumat Bakanı Vechi Efendi	kızı Ayşe Behiye Hanım'a maaş	yok
emekliye ayrılmadan ölen ayan azası Ziyaeddin Efendi	ailesine maaş	yok
15 seneden fazla memurluk yapıp	ailelerine maaş	yok
15 seneden fazla memurluk yapıp	ailelerine emeklilik maaşı	yok
yabancı memleketlerdeki emekli ve işinden çıkarılmış memurlar	maaş	yok
Şehid Şafi Müftüsü	Medine-i Münevvere'deki dul ve yaralı kız kardeşine Hidemât-ı Vataniyye Tertibi üzerinden maaş	yok
Bahriye Dairesi odacıları	ailelerine maiyyetsiz kişi maaşı	yok
Beyrut rüsumat memuru	ailesine maaş verilmesi uygun görülmemiştir	yok

Tablo 4.10. Esnaf ve memur ailelerine yapılan yardımlar.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ailesinin geçimini sağlamakla yükümlü olan kişiler, askerlik hizmetinden muaf tutuluyorlardı. Fakat I. Dünya Savaşı'nın diğer savaşımlardan çok daha geniş alanlara yayılacağı, ilk kez neredeyse bütün Avrupa Devletleri ile savaşılabileceği ve birçok askere ihtiyaç duyulacağı bilindiğinden; hiç kimsenin özel koşullarına bakılmaksızın, eli silah tutabilen bütün erkekler asker ocağına çağrılacaktı. Bu durumda yıllardır kendilerini geçindiren kişilerin; evlerinden ayrılmasıyla geride kalan anneler, eşler, yaşlı ve hastalıklı kişiler ile çocukların, geçimlerini nasıl sürdürecekleri hükümet nezdinde önemliydi.

İttihat Terakki hükümeti, uzun süredir uyguladığı sosyal politikalarla, mağdur olan kişilere yardım ediyordu. Hükümetin sosyal alanda uyguladığı bu politikanın çerçevesi asker ailelerinin de katılmasıyla genişlemiş oluyordu. Devlet, “*muinsiz efrâd-ı şâhâne*” tabiriyle askerini ve ailesini yüceltecekti. Bu düşünceler ışığında, 12 Mayıs 1914 tarihinde çıkarılan Mükellefiyyet-i Askerîyye Kanun-ı Muvakkati ile kimsesiz asker ailelerine kişi başına ayda otuz kuruş maaş tahsis edilerek ailelerin maddi destek almaları sağlanmıştır. –Bu uygulamada Balkan Savaşları esnasında ihtiyaç içerisindeki asker ailelerine verilen maddi desteğin aynen devam ettiği görülür.- Bunun yanında söz konusu kanun, birçok maddesi ile ailelerin çeşitli konularda mağdur kalmamaları için gerekli olan içeriğe sahipti. Zaten savaşın ilerlemesi ile birlikte bu kanuna, ek maddeler çıkarılarak ihtiyaçlar doğrultusunda yön verilmişti. Olağanüstü durumlarda ise, kanunlarda yer almasa dahi ailelerin lehine olan kararlar hükümet tarafından onaylanmıştır. Kanunda, ihtiyaç içerisinde ve kimsesiz olan kişilerin mahremiyeti de göz önünde tutularak, kendilerine en yakın akrabalarının yardımcı olması için gereken açıklamalar yapılmakta idi.

Kimsesiz asker ailesi maaşı, savaşın ilerleyen günlerinde çoğu zaman ailelere gecikerek ulaşıyordu. Bu durumda birçok asker ailesi mağduriyetini, Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı dilekçelerle şu şekilde dile getiriyorlardı: “*Maaşlarının ödenmediği için çok sıkıntılı günler geçirdiklerini, kendilerine bağlanan maaşlar zamanında ödenmediği takdirde hallerinin daha da kötü olacağını...*” Ancak maaşların tam zamanında kişilere ulaşması oldukça zordu. Bunun birçok sebebi vardı. Birincisi, devlet büyük bir savaş içerisinde idi. Bir yandan birçok cephede savaşıyor, bir yandan da oldukça kısıtlı olan ekonomik imkânlarıyla, ailelere maddi destek vermeye çalışıyordu. Yine de zamanında ödeme yapmak için Maliye Nezareti tarafından gönderilmek üzere

gereken ödenekler tahsis edilmişse de, söz konusu ödeneklerin uzun yollardan geçerek vilayetlere ulaşması zaman alıyordu. Savaş yıllarında memleketin ulaşım sistemi düşünüldüğünde, mesafelerin zorluklarla katedildiği ve bizim bilemeyeceğimiz birçok sıkıntının yaşanmış olabileceği akla getirilmelidir.

Şehid düşen askerlerin ailelerine ise, askerın şehid düştüğü andan itibaren, sahip olduğu rütbenin bir üst kademesinin aldığı rütbe maaşı tahsis edilmişti. Bu maaş, asker savaştan sağ olarak evine dönse idi kendisine “*emekli maaşı*” adı ile verilecekti. Burada devletin, şehid düşen askerın ailesini onurlandırdığı görülür. Asker ailelerine maddi destek veren hükümet, askerın sadece aile fertlerine ve anne baba veya kız kardeş gibi birinci derecede yakın akrabalarına maaş bağlamıştır.

Asker ailelerinin yaşadığı tek sıkıntı maaşların ellerine geç ulaşması değildi elbette. Zamanla savaşın getirdiği olağanüstü koşullar, ailelere tahsis edilen maaşın değerini her geçen gün daha da düşürüyordu. Ve bugünlerde, ülkenin birçok yerinden nezarete gönderilen şikâyetlerde, asker ailelerinin aldıkları maaşların geçimlerini sağlamaya yetmediği, temel ihtiyaç maddelerinin de karaborsaya düştüğü bildiriliyordu. Nitekim 27 Şubat 1917 tarihinde, maaşlar on kuruşluk zam ile kırk kuruşa yükseltildi. Tabi bu zammın ihtiyaçların ne kadarını karşıladığı tartışılır.

Bir üst rütbeden maaş bağlama politikasındaki amaç, asker ailelerinin savaş koşullarında yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlamaktı. Savaşın ilerleyen günlerinde cephe gerisindeki halk tamamen geçinemeymiş olmuş, ailelerin çoğuna bu maaş dahi yeterli olmamıştı. Zaten maaşlar halkın eline çoğu zaman gecikerek ulaşyordu. En önemli ihtiyaç maddelerinden olan ekmek dahi çok zor bulunuyor, birçok geçim maddesi karaborsaya düşüyor, fiyatının çok üstündeki değerlerde satılıyor. Bu koşullar içerisinde insanlar tarımdan elde ettikleri ürünlerle geçinmeye çalışmışlarsa da, devlet tarafından bu ürünlerden alınan vergilerle ellerinde kendilerine yetecek yiyecek maddesi kalmıyordu. Dahiliye Nezareti’ne gönderilen telgraflarda, ailelerin mağdur durumlara düştüklerini, eğer yardım edilmezse daha da fena haller meydana geleceğini haber veriyorlardı. Telgraflar, yetkili kişiler tarafından dikkatle takip edilmiş, olabildiğince ailelerinin şikâyetleri çözüme ulaştırılmıştır.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı yıllarında eşleri, babaları ve erkek kardeşleri cepheye giden asker ailelerine kanunlar ışığında maddi destek vermiştir. Bunun için bütçelerde düzenlemeler yapılmıştır. Kimsesiz asker ailelerine yardım için

harcanmak üzere fonlar oluşturulmuştur. Asker ailelerinin maaşlarını zamanında alabilmeleri için söz konusu fonlara sık sık büyük miktarlarda meblağlar yatırılmıştır.

Kanunların yetersiz kaldığı durumlarda ihtiyaca göre geçici nitelikte ek kanunlar çıkarılarak ailelere yardım edilmiştir. Ailelerin içerisinde bulunduğu her sıkıntı, merkeze gelen her bir şikâyet bu konuda yeni bir stratejinin uygulanmasını gerekli kılıyordu. Burada hükümetin uyguladığı sosyal politikalar ışığında kimsesiz asker ailelerini koruyup gözetmek, onlara maddi ve manevi desteği verebilmek için ciddi gayretler içerisinde olduğunu görmekteyiz. Bir taraftan kimsesiz asker ailelerinin yaşam standartlarını düşürmeden devam ettirebilmeleri sağlanmak istenirken, bir taraftan da vatanının ve milletin savunması için cepheye giden askerin geride bıraktığı yakınlarının devlet tarafından korunduğunu bilerek, manevi gücünü yitirmemesi amaçlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

I- Arşiv Belgeleri

A- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Bâbıâli Evrak Odası

Nezaret Gelen-Giden

Harbiye Nezareti Gelen Giden

Dâhiliye Nezareti Gelen Giden

Maliye Nezareti Gelen Giden

İaşe Nezareti Gelen Giden

Bahriye Nezareti Gelen Giden

2. Dâhiliye Nezareti

Muhasebe Kalemi

Seyr ü Sefer Müdüriyeti

İdare-i Umûmiye Evrakı

Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Evrakı

Muhâberât-ı Umûmiye İdaresi

Umûr-ı Mahalliye ve Vilâyât Müdüriyeti

B- Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi

Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu

C- Denizcilik Arşivi

D- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

II- Kitap ve Makaleler

AHMAD, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Sander Yayınları, İstanbul 1972.

_____, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.

AKYILDIZ, Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

_____, *Para Pul Oldu Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2003.

_____, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

ARMAOĞLU, Fahir, *Siyasi Tarih (1914-1995)*, c. I-II, Alkım Yayınevi, İstanbul ty.

ASPİNALL-OGLANDER, C. F., *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, c. I., Arma Yayınları, İstanbul 2005.

ATAY, Fali Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, MEB Basımevi, İstanbul 1970.

ATSIZ, Nihal, *Türk Tarihinde Meseleler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1977.

AVANAS, Ahmet, *Milli Mücadelede Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

BALCI, Ramazan, *Tarihin Sarıkamış Duruşması*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul ty.

BARGUT, Şemsettin, *Birinci Dünya Harbi'nde ve Kurtuluş Savaşı'nda Türk Deniz Harekâtı, (Seferberlik'ten Lozan'a)*, Dz. K.K. Merkez Daire Başkanlığı Basımevi, Ankara 2000.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, TTK, Ankara 1953.

BELLEN, Fahri, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973.

BERKES, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

BEYOĞLU, Süleyman, "I. Dünya Harbi ve Millî Mücade Yıllarında Tuz (1914-1923)", Halil Bal-Muhammed Erat, *Prof. Dr. Mehmet Saray'a Armağan Türk Dünyasına Bakışlar*, Da Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 189.

BİLSEL, Cemil, *Devletler Hukuku*, İ.Ü.Y., İstanbul 1940.

_____, *Lozan*, c. I, Ahmet İhsan ve Şürekâsı, İstanbul 1933.

_____, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, c. I, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1970.

BURÇAK, R. Salim, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri 1791-1941*, Aydınlık Matbaası, İstanbul 1946.

ÇAVDAR, Tevfik, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

- _____, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul 1970.
- DALLOT, Louis, *Siyasi Tarih* (çev. Oktay Akbal), Kitapçılık Limited Ortaklığı, İstanbul 1966.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.
- DURSUN, Davut, “Almanya”, *TDV İA*, c. II, İstanbul 1989.
- ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, TTK Basımevi, Ankara 1970.
- _____, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, TTK Basımevi, Ankara 1994.
- ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977.
- ERTÜRK, Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, Pınar Yayınları, İstanbul 1964.
- ESMER, A. Şükrü, *Siyasi Tarih*, Siyasal Bilgiler Okulu, İstanbul 1944.
- EYİCİL, Ahmet, *Siyasi Tarih*, Ankara 1991.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, TTK, Ankara 1993.
- GÜLMEZ, Nurettin, *Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’da Yenigün*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- GÜLSOY, Ufuk, *Osmanlı Gayr-i Müslimlerinin Askerlikten Muâfiyet Vergisi: Bedel-i Askeri (1835-1919)*, Tarih Dergisi İ.Ü.E.F., yıl 2002.
- _____, *Osmanlı Gayr-i Müslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yayınevi, İstanbul 2000.
- İLERİ, N. Suphi, *Siyasi Tarih, XVIII. Asırdan XX. Asra Kadar*, Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi, İstanbul 1940.
- JEHUDA, L. Wallach, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi* (çev. Fahri Çeliker), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985.
- KARABEKİR, Kâzım, *Cihan Harbi’ne Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik*, c. I, Tecelli Matbaası, İstanbul 1938.

- KARABEKİR, Timsal, *Çocuk Davamız, Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, editörler: Emine Gürsoy-Naskali, Aylin Koç, Umut Kâğıtçılık, İstanbul 2003.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, c. IX, TTK, Ankara 1996.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- KURAN, Ahmed Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul 1948.
- _____, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul 1945.
- KASALAK, Kadir, “Kara Ordusunda Subay Rütbeleri (1826-1961)”, *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2000.
- KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat, “Sultan II. Mahmut Devri Yedek Ordusu, Redif-i Asâkir-i Mansûre”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 12, İstanbul 1982.
- LESTIEN Georges-Roger Cere, *İki Dünya Savaşı* (çev. Nihal Önal), Varlık Yayınları, İstanbul 1966.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK, Ankara 1970.
- MUHTAR, Mahmud, *Maziye Bir Nazar* (Yay. Haz. Erol Kılınç), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.
- ORGA, İrfan, *Portrait of a Turkish Family*, New York, The Macmillan Company, New York 1957.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz, *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyet-i Ziraiyye) Belgeler 1914-1922*, A.Ü. S.B.F. ve Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara 1983.

- ÖKTE, Ertuğrul Zekâî, *Ben Bir Türk'üm Türk Düşünce ve Hayat Tarzının Tarihi Gelişimi*, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul 1995.
- ÖRSAL, Alâeddin, İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Yabancı Zâbitânların Birinci Dünya Savaşı'nın Askeri Yönetimi Üzerindeki Etkileri, *Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, c. X, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.
- ÖZKAYA, Yücel “1914-1918 Yılları Arasında Birinci Dünya Savaşı”, *Milli Mücadele Tarihi Makaleler*, (yay. haz. Berna Türkdoğan), c. I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.
- POLATKAN, Salih, *Birinci ve İkinci Dünya Savaşları*, Eko Matbaası, İstanbul 1972, s. 71.
- RENOUVIN, Pierre, *Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*, çev. Adnan Cemgil, Altın Kitaplar, c. I, İstanbul 1982.
- _____, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918)*, çev. Adnan Cemgil, Altın Kitaplar, c. II, İstanbul 1969.
- SABİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım, Birinci Dünya Harbi*, Nehir Yayınları, İstanbul 1990.
- SÂMÎ, Şemseddin, *Kadınlar*, Osmanlı Klasikleri, haz. İsmail Doğan, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan-1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara 1989.
- SHAW, Stanford J.- Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (çev. Mehmet Harmancı), c. II, E Yayınları, İstanbul 1983.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, MEB Yayınları, İstanbul 1969.
- TALAS, Cahit, *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.
- TAYLOR, Ajp, *Birinci Dünya Savaşı Savaş Nasıl Başladı*, 20. Yüzyıl Dosyası, Milliyet Yayınları, İstanbul 1976.
- TOPRAK, Zafer, *İttihat Terakki ve Cihan Harbi, Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.

_____, *Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1987.

UÇUK, Cahit, *Bir İmparatorluk Çökerken Anılar*, Yapı ve Kredi Bankası, İstanbul 1995.

ÜÇOK, Coşkun, *Siyasal Tarih 1789-1950*, Başnur Matbaası, Ankara 1967.

ÜLMAN, A. Halûk, *Birinci Dünya Savaşı’na Giden Yol*, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasî Tarihi 1700-1958*, Emel Yayınları, Ankara 1978.

WALDER, David, *Çanakkale Olayı* (çev. Ali Kayabal), Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul 1970.

YERASİMOS, Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimattan Birinci Dünya Savaşı’na*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1975.

ZİYA, Ahmet, *Tanzimattan Cumhuriyet’e Yasalarımız Dizini 1839-1923*, Yeni Harflere Çeviren Nuri Onat, Danıştay Matbaası, Ankara 1990.

III- Hatıralar

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1919-1920 (yay. haz. İsmail Arar, Uluğ İğdemir, Sami N. Özerdim), c. I, TTK, Ankara 1981.

Cemal Paşa, *Hatıralar* (tamamlayan ve tertipleyen Behçet Cemal), Selek Yayınları, İstanbul 1959.

_____, *Hatırat* (yay. haz. Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul 1996.

TEMO, İbrahim, *İbrahim Temo’nun İttihad ve Terakki Anıları*, Arba Araştırma Basım Yayın, İstanbul 1987.

Talat Paşa’nın Hatıraları (neşir Enver Bolayır), Güven Yayınevi, İstanbul 1946.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İşittiklerim*, TTK, Ankara 1949.

ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım*, c. I, Emre Yayınları, İstanbul 1993.

IV- Mecmualar

Askerî Mecmua, YEĞİNATI, Süleyman İzzet, “Büyük Harbin Başında 2. İhtiyat ve Nizamiye Süvari Tümenleriyle Aras Cenup Müfrezesinin Muharebeleri”, Sy. 115, Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye, İstanbul 1939.

Harb Mecmuası, Sy. I, s. 3, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, Dersaadet 1331.

İktisâdiyyat Mecmuası, “Çiftlik Sahiplerine Muavenet-i Askeriyye”, Hilâl Matbaası, Sy. 33, s. 8, Dersaadet 1916.

İslam Mecmuası, Ahmed Niyazi, “Şehid Kardeşime”, Sy. 39, yıl 3, Hilmi Sabit, İstanbul 1330-1334.

V- Sözlükler

Türkçe Sözlük, TTK Basımevi, Ankara 1974 baskısından tıpkı basım, 1981.

DAĞLI, Yücel, Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Klavuzu*, c. V, TTK, Ankara 1997.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1980.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Basımevi, İstanbul 1971.

SÂMÎ, Şemseddin, *Kamus-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1317.

VI- Süreli Yayınlar

AKBULUT, İlhan, “Osmanlı Madalya ve Nişanları”, *Askeri Tarih Bülteni*, yıl 27, Sy. 52, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002.

AKTAŞ, Hayati, “Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Görev Yapan Alman Zâbitânlarının Faaliyetlerinin Bir Değerlendirmesi ve Türk Askerinin Konumu”, *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler) 763-1938 Yılları Arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Ordu ve Toplum (25-27 Ekim 1999-İstanbul)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2001.

- AVŞAR, Servet, “Birinci Dünya Savaşı’ndaki Cephelerde, Propoganda Beyannemelerinde Psikolojik Harekât Uygulamaları”, *Bildiriler Türk-İsrail Müşterek Askerî Tarih Konferansı II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003.
- AYIN, Faruk, Erkan Göksu, “Birinci Cihan Harbi Öncesinde Türkiye”, *Askeri Tarih Bülteni*, yıl 26, Sy. 51, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2001.
- Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, *İkinci Dünya Harbi ve Türkiye*, Genelkurmay Basımevi, İstanbul 1997.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985.
- BEYOĞLU, Süleyman, İstiklâlin Bedeli, *Tarih ve Medeniyet*, Sy. 46, Ocak 1998.
- CEBECİOĞLU, Murat, Zekeriya Türkmen, Selânik Mevki Kumandanı Mirliha Hasan Muhittin Paşa’nın Balkan Savaşı’na Dair Notları R. 1328/1912-1913, *Askeri Tarih Bülteni*, Genelkurmay Basımevi, yıl 26, Sy. 51, Ankara 2001.
- ÇELİKER, Fahri, Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Askeri Heyetlerinin Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbi’ndeki Tutum ve Etkileri, *Askeri Tarih Semineri Bildiriler*, c. X., Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.
- ÇUBUKÇU, Bayhan, “Birinci Dünya Savaşı, Galiçya Cephesi ve Türk Sağlık Ekibinde Avusturya Madalyası Alanlar”, yıl 22, Sy. 42, *Askeri Tarih Bülteni*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997.
- EMGİLİ, Fahriye, “Cumhuriyet Döneminde Balkanlar’dan Türkiye’ye Yönelik Göçler ve Göçlerin Toplumsal, Ekonomik ve Siyasî Yönden Etkileri”, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.
- Z. N., “Osmanlı Türklerinde İktisadî Hareket”, *Türk Yurdu*, yıl 5, Sy. 128, Kader Matbaası, İstanbul 1917.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, yıl 38, Sy. 88, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.
- SARIKOYUNCU, Ali, Mesut Erşan, Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Kuzey Kafkasya Siyaseti, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar, *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003.

ŞEVKET, Ahmet, *Askeri Tarih Bülteni*, yıl 22, Sy. 42, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997.

TÜRKMEN, Zekeriya, “XX. Yüzyıl Başlarında Batı Anadolu’da Eşkîya İle Mücadelede Osmanlı Kolluk Kuvvetlerinin Faaliyetleri: Çakırcalı Eşkîyasını Takip Harekâtı”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003.

KÖKSAL, Osman, “Osmanlı Devleti’nde Asker Almada Son Durum 29 Nisan 1330 Tarihli Mükellefiyet-i Askerîye Kanunu ve Başlıca Hükümleri”, *Askeri Tarih Bülteni*, Sy. 29, yıl 15, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1990.

TUÇOKU, Mete, “Balkan Savaşları’nın Çanakkale Savaşı ve Millî Mücadeleye Olan Sosyokültürel Etkileri”, *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 163.

TÜRKMAN, Sayim, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’nda İktisadî Durumu”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, yıl 2, Sy. 3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2004.

MARTAL, Abdullah, “Osmanlı Ordusunda Emeklilik ve Buna İlişkin Bir Nizamname”, *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, 1763-1938 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Ordu ve Toplum (25-27 Ekim 1999-İstanbul)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2000.

“Ma’lûlin-i Askeriyye veya Eytam ve Erâmil-i Şühedâya Meccanen Emlâk Tefvizi Hakkında Lâyiha-i Kanuniyye”, *Meclis-i Mebusan Levayih-i Kanuniye, 1331 Senesi Encümen Mazbataları ve Levayih-i Kanuniye*, c. 1, devre 3, içtima senesi 2, s. 162-163, TBMM Basımevi, Ankara 1993.

VII- Gazeteler

Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Sabah

Takvim-i Vekayi

Tanin

Tasvir-i Efkar

Tevhid-i Efkar

Vakit

VIII- Zabıt Cerideleri

Meclis-i Mebusan Levayih-i Kanuniyye

Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

Meclis-i Umumî Zabıt Ceridesi

IX- Kanunnameler

Düstûr

خفایاتی

هیئت نظارت بر مدیریت عمومی

عمومی
خصوصی

آر. مودله موصله مقامات و کد رویا کد فاکتور نه بخت و احمق است اما نه ده بولید
ز افری محدود و امده آر مودلینک و فاکتور عملی ده زمان به احمق تا به ابع مدتی کافیه
اصولاً - . بوانک افری بجمعه معاونت سر به و رائه ده بولید از شد -
و سینه ده و مه کفیه انجم . مدانه و به کرا اینه اون به کونند بزی فقا افرات بک
صفتی - احمق بانه کشف و فایه انده او زده افرای خود و بولید تلا و سینه
احمق به هر احمق به ده ده افرای و مه عملی - اینه ۱۱۱
صفتی
صفتی

صفتی

صفتی

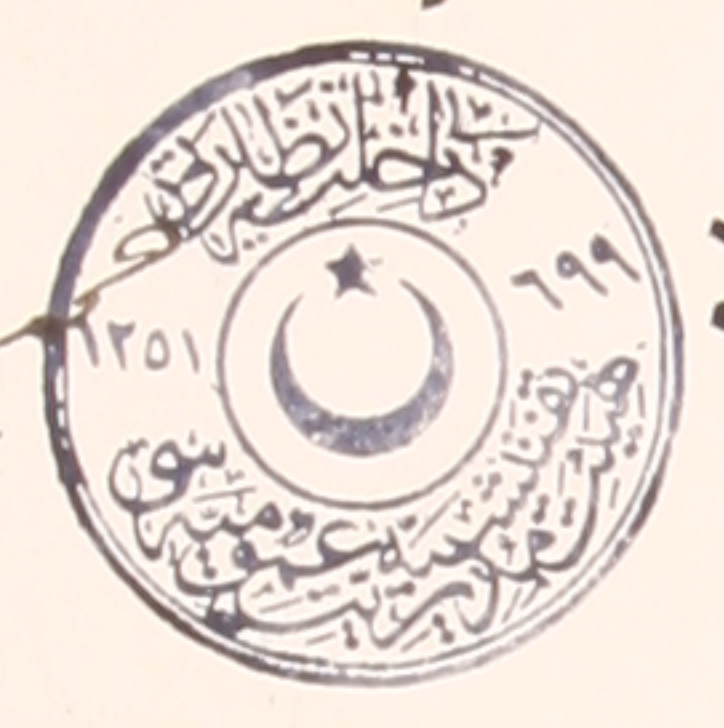
معاونت خادمان نظامی

خاندان خانی

امیرکبیر

۱۳۱۲
۵۷

موردی که در این عصر بزرگوار و در این زمانه که در این عصر بزرگوار و در این زمانه که در این عصر بزرگوار
 افادتی صوری و در این عصر بزرگوار و در این زمانه که در این عصر بزرگوار و در این زمانه که در این عصر بزرگوار
 تأییدیه و در این عصر بزرگوار و در این زمانه که در این عصر بزرگوار و در این زمانه که در این عصر بزرگوار
 سخن سار و در این عصر بزرگوار و در این زمانه که در این عصر بزرگوار و در این زمانه که در این عصر بزرگوار

اداره عمومیه داخلیه مدیریتی

اوراق نومروسی	مسودی	میتفی	خلاصه می :
مقتضات	مقتضات		
قلم نومروسی	تاریخ تسویدی	تاریخ تلبیضی	دفعه ناطری طبعت میاشاده اعلاشی عجبی مرکز هجری
۲۷ ۱	۱۲ سائیه ۲۲۲	۱۲	شایسته

۱. مودلوه عکس علامه بعضیہ المائے خالقہ و معایہ در بعضہ قضائے او و بہ کونہ بری

ادف ايله نفق ايله اولدوقى واملقدى

دارم و ~~فصل~~ و قاری علی القادر

وَقَدْ كُنْتُ أَصْبَحَ هَارًا كَثِيرًا وَرَبِيمًا

توفه لقا قلمه وه ابنا د محمد اقصا لك ابنا

المسألة الأولى في معرفة

ما به

۱- مودیه علی علم درم بمطابق

اوت جمله اولدوقی واجلهده

[illegible]

من لحيه بيضاء